

รายงานการวิจัย

เรื่อง

สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ

The Tranquility Meditation as the Base of the Power of Spiritual
Creation (Manomayiddhi)

โดย

ดร.เสฐียร ทั้งทองมะดัน

พระมหาสุพร รุกขิตธมฺโม

ดร.ประสพฤกษ์ รัตนรงค์

นางเบญจมาศ สุวรรณวงศ์

นายสิริภพ สวนดง

นายสงวน หล้าโพนทัน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

พ.ศ. ๒๕๕๘

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610758022

รายงานการวิจัย เรื่อง

สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ
The Tranquility Meditation as the Base of the Power of Spiritual
Creation (Manomayiddhi)

โดย

ดร.เสฐียร ทั้งทองมะดัน

พระมหาสุพร รุกขิตธมโม

ดร.ประสพฤกษ์ รันตยงค์

นางเบญจมาศ สุวรรณวงศ์

นายสิริภพ สวนดง

นายสงวน หล้าโพนทัน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

พ.ศ. ๒๕๕๘

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610758022

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

The Tranquility Meditation as the Base of the Power of Spiritual Creation (Manomayiddhi)

By

Dr. Sathien Thangthongmadan

Phramaha Suporn Rakkhitadhammo

Dr. Prasobredk Rattanayong

Mrs. Benjamas Suwanvong

Mr. Siraphop Suandong

Mr. Sanguan Lapontan

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhonratchasima Campus

B.E. 2558

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610758022

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย : สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ
 ผู้วิจัย : ดร.เสฐียร ทั้งทองมะดัน พระมหาสุพร รกขิตธมโม ดร.ประสพฤกษ์ รัตนยงค์
 นางเบญจมาศ สุวรรณวงศ์ นายสิริภพ สนวนตง นายสงวน หล้าโพทนัน
 ส่วนงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
 ปีงบประมาณ : ๒๕๕๘
 ทุนอุดหนุนการวิจัย : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

รายงานวิจัยเรื่องวิเคราะห์สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาสมถกัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษามโนมยิทธิในพระพุทธศาสนา ๓) เพื่อวิเคราะห์สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เป็นการวิจัยแบบคุณภาพโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า สมถกัมมัฏฐานในพระไตรปิฎก เป็นวิธีการปฏิบัติกรรมฐานในพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๔ วิธี คือ (๑) วิธีปฏิบัติสมณะนำหน้าวิปัสสนา (๒) วิธีปฏิบัติวิปัสสนานำหน้าสมณะ (๓) วิธีปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาควบคู่กันไป และ (๔) วิธีปฏิบัติเมื่อจิตถูกชักให้ไขว่เขวเพราะธรรมธัมมัจจุ ซึ่งผู้ปฏิบัติอาจจะเลือกเอาวิธีการที่เหมาะสมกับตนมาใช้ในการปฏิบัติได้ตามสมควร ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวถึง สมถกัมมัฏฐาน เป็นการปฏิบัติไว้ตั้งแต่กึ่งเบื้องต้นก่อนเจริญพระกัมมัฏฐาน การชำระศีลให้บริสุทธิ์ ตั้งมั่นอยู่ในศีลที่บริสุทธิ์ดีแล้ว การตัดปณิธิอันเป็นเครื่องกังวล ๑๐ ประการ ในคัมภีร์วิมุตติมรรคจะเป็นไปในแนวเดียวกับคัมภีร์วิสุทธิมรรคทุกประการ ในคัมภีร์อริยมรรคมาตสังคหะ ให้กำหนดดูจิตเป็นที่ตั้งในการเกิดดับอยู่ในกระแสของภวังค์ เรียกว่าภวังคจิตอย่างหนึ่ง เกิดดับในวิถีแห่งการรับรู้โลกภายนอกทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และในคัมภีร์อริยมรรคมาตสังคหะเป็นการเจริญกัมมัฏฐานโดยใช้กสิณเป็นฐานเพื่อให้เกิดฌานและดำเนินฌานให้บรรลุฌาน จากนั้นพิจารณาอุปมาอุปไมยไปอภิเษก และสู่วิปัสสนาไปตามลำดับ เพื่อความสิ้นไปแห่งกิเลสคือการบรรลุถึงพระนิพพานนั่นเอง เนื่องจกมโนมยิทธิ คือ การมีฤทธิ์ทางใจคือการรู้เห็น สัมผัส ตามความเป็นจริงด้วยการใช้ใจ เป็นกำลังในการเพ่งจิตไปภายในตัวของตนเอง เป็นผลของการอบรมฌาน จนถึงความชำนาญคล่องแคล่ว

การวิเคราะห์สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ ได้แก่ ๑) สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เป็นการใช้อารมณ์ของสมถกัมมัฏฐานเพื่อเป็นบาทฐานมโนมยิทธิ กล่าวคือเมื่อฝึกปฏิบัติ โดยการใช้อารมณ์ของสมถกัมมัฏฐานอย่างใดอย่างหนึ่ง ๒) องค์ฌานในฐานะเป็นอารมณ์ของมโนมยิทธิ เป็นการทำฌานให้เกิดขึ้นหรือเข้าฌาน ก็เพื่อกำลังสมาธิของฌานนั้นเตรียมจิตให้อยู่ในสภาพซึ่งพร้อมดีที่สุดสำหรับใช้เป็นที่ทำการของปัญญาที่จะคิดพิจารณาให้เห็นความจริงต่อไป ๓) กสิณในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เป็นการฝึกปฏิบัติเพ่งกสิณเป็นวิธีทำกรรมฐานที่เหมาะสมกับคนทุกคนและทุกจริต คือ คนทุกคนสามารถเพ่งได้ แต่ก็มีคนบางประเภทที่เพ่งกสิณแล้วไม่เกิดผล ไม่เกิดนิมิต ไม่สามารถทำฌานให้เกิดขึ้น ๔) จริตกับกรรมฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ ในทางการปฏิบัติ

สมถกรรมฐาน ๔๐ ชนิด เหมาะกับบุคคลแต่ละจริตแตกต่างกันไป และ ๕) สมถกัมมัฏฐานจากกสิณ ๑๐ ในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เมื่อฝึกกสิณจนสามารถละนิวรณ์ให้หมดไปได้แล้ว ผลจากการฝึกนี้ ย่อมทำให้ฌานเกิดขึ้นเป็นลำดับต่อไป

Research Title : The Tranquility Meditation as the Base of the Power of Spiritual Creation (Manomayiddhi)

Researcher : Dr. Sathien Thangthongmadan Phramaha Suporn Rakkhitadhammo
Dr. Prasobredk Rattanayong Mrs. Benjamas Suwanvong
Mr.Siraphop Suandong Mr.Sanguan Lapontan

Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhonratchasima Buddhist college

Fiscal Year : 2558/2015

Research Scholarship Sponsor : Buddhist Research Institute
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The research of the tranquility meditation as the base of the power of spiritual creation (Manomayiddhi) have three objectives as follows : 1) to study the tranquility meditation (Samathakammatthana),2) to analyze the power of spiritual creation (Manomayiddhi) and 3) to analyze the tranquility meditation as the base of the power of spiritual creation (Manomayiddhi). It is a quality research using by descriptive research.

The results of research find that There are four methods of meditation practice (Samathakammatthana) in the Tipitaka : (1) the method practice of Samatha before Vipassana, (2) the method practice of Vipassana before Samatha (3) the method practice of Samatha and vipassana together, and (4) the method practice when the mind was distracted because of Dhammudhacca. The practitioner may choose to use the appropriate method for his or her practice in a reasonable manner. In the scriptures of Visuddhimagga, which is the sacred message refers to the practice that has been practiced since the beginning of the ritual. Purification is standing in a pure precept, which is the 10 essential worries of the Scriptures will be in line with the Scriptures. In the Aphidhammatthasangaha, to determine the mental location of the fire out in the stream of trance. It called one bastard mind (Bhavanggacitta). It is extinguish in the way of perceiving the outside world through the eyes, ears, nose, tongue, and mind, and in the Abhidhammavatara scriptures, is the growth of the base, using the base as a base for meditation and meditation to attain meditation (Jhana). Then there is considering the contemplation of Arupajhana to Aphinyana and to the next Vipassana for the end of

the passion is to attain the Nirvana, it is a mental activity (Manomayiddhi) is to experience the real touch with the mind. It is a force for self-determination. It is the result of training meditation to skillful dexterity.

The analysis of the base currency (Samathakammattana) as a base currency of the power of spiritual creation (Manomayiddhi) is as follows : 1) The base currency (Samathakammattana) is as a base currency of the power of spiritual creation (Manomayiddhi). It is the emotion of the base currency (Samathakammattana) to be the power of spiritual creation (Manomayiddhi) . That is, when it has practicing by using the emotions of one of the contemplation, 2) Reflections as the mood of the body to make contemplation happen or meditate. To use the meditation power of meditation, it prepares your mind to be in the state that is best equipped for the office of wisdom to think about the truth, 3) The beans (Kasinas) are as the base of the power of spiritual creation (Manomayiddhi). It is practiced as a way to meditate for all people and all people can be focused. But there are some people who are not focused on the effect of the vision can not make contemplation, 4) Meditate on meditation (Carita) as the basis of the power of spiritual creation (Manomayiddhi). In the practicing of 40 kinds of suits (Kammattanas), each person will practiced for appropriate different and 5) the base currency (Samathakammattana) of 10 beans (Kasinas) is as a base currency of the power of spiritual creation (Manomayiddhi). When a person who is training the bean to be able to leave the anthem to be gone. The results of this practice will cause contemplation to occur next.

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยเล่มนี้สำเร็จด้วยดี ด้วยความเมตตาของ พระสุธีรัตนบัณฑิต,ดร.ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ พระมหาชุตีภัก อภินนโท ผู้อำนวยการส่วนวางแผนและส่งเสริมการวิจัยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กราบขอบพระคุณพระราชสีมาภรณ์ รองอธิการบดี วิทยาเขตนครราชสีมา พระเมธีสุตาภรณ์, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครราชสีมา ที่ได้เมตตาให้โอกาสในการทำวิจัย และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกท่านที่อำนวยความสะดวกในการดำเนินงานวิจัย ซึ่งได้กรุณาให้คำแนะนำตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ให้สมบูรณ์ที่สุด ผู้วิจัยมีความซาบซึ้งในเมตตากรุณาของอาจารย์เป็นอย่างยิ่ง ขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ผู้วิจัย ขอขอบคุณนายเกรียงไกร พินยารักษ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำ และตรวจรูปแบบรายงานวิจัยให้ถูกต้องตามรูปแบบของงานวิจัย ขอขอบคุณ คณาจารย์ เจ้าหน้าที่วิทยาเขตนครราชสีมาที่เป็นกัลยาณมิตร ขอขอบคุณและขออนุโมทนา เจ้าของผลงานประพันธ์ ตำรา หนังสืองานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง ขอขอบคุณครูบาอาจารย์ทุกท่าน ที่ได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้ผู้วิจัยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ขอขอบคุณคุณพ่อ คุณแม่ และญาติพี่น้องที่เป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยเสมอมา

ขอบคุณทุก ๆ ท่านที่มีส่วนร่วมและเป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยทำรายงานวิจัยให้สำเร็จลงได้ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

ดร.เสฐียร ทั้งทองมะดันและคณะ

๓๐ มกราคม ๒๕๕๙

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ.....	๓
๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย.....	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย	๖
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๖
บทที่ ๒ สมถกัมมัญฐานในพระพุทธศาสนา	๗
๒.๑ ความหมายของสมถกัมมัญฐาน.....	๗
๒.๒ สมถกัมมัญฐานในพระไตรปิฎก.....	๙
๒.๓ สมถกัมมัญฐานในคัมภีร์วิสุทธิมรรค.....	๑๓
๒.๔ สมถกัมมัญฐานในคัมภีร์วิมุตติมรรค.....	๒๕
๒.๕ สมถกัมมัญฐานในคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ	๒๗
๒.๖ สมถกัมมัญฐานในคัมภีร์อภิธัมมวาทาร.....	๓๖
๒.๗ สรุป.....	๔๒
บทที่ ๓ มโนมยิทธิในทางพระพุทธศาสนา	๔๓
๓.๑ ความหมายของมโนมยิทธิ.....	๔๓
๓.๒ เหตุกำเนิดของมโนมยิทธิ.....	๔๔
๓.๓ ต้นกำเนิดของมโนมยิทธิ.....	๔๕
๓.๔ วัตถุประสงค์ของมโนมยิทธิ.....	๔๖
๓.๕ คุณประโยชน์ของมโนมยิทธิ.....	๔๗
๓.๖ แบบของมโนมยิทธิ.....	๔๗
๓.๗ มโนมยิทธิประยุกต์แบบครึ่งกำลัง.....	๕๓
๓.๘ การเตรียมตัวฝึก.....	๕๔

๓.๙ การสมททานพระกรรมฐาน.....	๕๖
๓.๑๐ การฝึกมโนมยิทธิ.....	๕๙
๓.๑๑ การทอ้งเทียวดัวยมโนมยิทธิ.....	๖๗
๓.๑๒ มโนมยิทธิกับญาณ ๘.....	๖๘
๓.๑๓ สรุปล	๗๐
บทที่ ๔ วิเคราะห์สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ...	๗๓
๔.๑ สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ.....	๗๓
๔.๒ กสธิณในฐานะเป็นอารมณ์ของมโนมยิทธิ.....	๗๔
๔.๓ สมถกัมมัฏฐานจากกสธิณ ๑๐ ในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ.....	๘๑
๔.๔ องค์ฅณในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ.....	๘๓
๔.๕ จริตกับกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ.....	๙๐
๔.๖ สรุปล	๙๓
บทที่ ๕ สรุปลผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๙๔
๕.๑ สรุปลผลการวิจัย	๙๔
๕.๒ อภิปรายผล	๙๘
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๙๙
บรรณานุกรม	๑๐๐
ภาคผนวก	๑๐๓
ภาคผนวก ก. บทควมการวิจัย	๑๐๔
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้กับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์	๑๑๓
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์	๑๑๕
ภาคผนวก ง ประวัติคณะผู้วิจัย	๑๑๗

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนา คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นประมวลความรู้ทางศาสนาระบบหนึ่ง^๑ พระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นนियานิคมธรรม ธรรมอันยังผู้ปฏิบัติให้ถึงความพ้นทุกข์ ผู้ที่ต้องการพ้นจากทุกข์ จะต้องปฏิบัติตามหลักที่วางเอาไว้ พระพุทธเจ้าได้แสดงหลักธรรมไว้หลายระดับ ทั้งระดับที่ปฏิบัติเพื่อความสุขในโลกนี้ เพื่อความสุขในภพหน้า และประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพาน กล่าวได้ว่า เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือความพ้นทุกข์หรือบรรลुพระนิพพาน เหตุการณ์เวียนว่ายตายเกิด การจะไปถึงจุดหมายนั้นได้ แต่ละคนจะต้องดำเนินไปด้วยตนเอง พระตถาคตเป็นแต่เพียงผู้บอกทางเท่านั้น^๒ การจะบรรลุถึงเป้าหมายดังกล่าวได้ จะต้องอาศัยการปฏิบัติที่มีมาตรฐาน ก็มีมาตรฐาน แปลว่า ที่ตั้งแห่งการงานของจิต หมายถึงการเอาจิตไปผูกหรือไปพิจารณาสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อให้เกิดความสงบและการเห็นแจ้งตามความเป็นจริง ซึ่งจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติที่มีมาตรฐานก็เพื่อชำระจิตของผู้ปฏิบัติให้มีความบริสุทธิ์ สะอาด หอมสดจนกระทั่งบรรลุถึงพระนิพพาน อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา^๓ จากแนวคิดดังกล่าวนี้ ก็มีมาตรฐานจึงแบ่งออกเป็น ๒ อย่างคือ สมถกัมมัฏฐาน กับมกัมมัฏฐาน ที่เป็นอุบายเพื่อความสงบใจ จิตจดจ่ออยู่กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งอย่างแน่วแน่ และวิปัสสนากัมมัฏฐาน กับมกัมมัฏฐานที่เป็นอุบายเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงในกองสังขาร กัมมัฏฐานทั้ง ๒ ประเภทนั้น มีสิ่งสำหรับให้จิตไปยึดหรือไปกำหนดที่เรียกว่า อารมณ์กัมมัฏฐานแตกต่างกัน กล่าวคือ สมถกัมมัฏฐาน มีอารมณ์ ๔๐ อย่าง และวิปัสสนากัมมัฏฐาน มีขั้น ๕ อย่าง ๑๒ ธาตุ ๑๘ เป็นต้น เป็นอารมณ์ สมถกัมมัฏฐาน คือกัมมัฏฐานเป็นอุบายสงบใจได้แก่การปฏิบัติธรรมด้วยการบริกรรม เป็นการบำเพ็ญเพียรทางจิตโดยใช้สติเป็นหลัก มุ่งให้จิตสงบระงับจากนิเวศซึ่งเป็นตัวขัดขวางจิตไม่ให้บรรลุความดีเป็นสำคัญ เป็นอุบายวิธีที่หยุดความฟุ้งซ่านแห่งจิตซึ่งมักจะฟุ้งซ่านไปตามอารมณ์ต่างๆ กล่าวคือ หยุดความคิดของจิตไว้ โดยใช้สติยึดติดอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งมาบริกรรมจนกระทั่งจิตแนบแน่นในอารมณ์นั้น และสงบระงับไม่ฟุ้งซ่านต่อไป การเจริญสมถกัมมัฏฐาน มุ่งต้องการให้เกิดสมาธิ ต้องการให้จิตสงบ แนบแน่นอยู่กับอารมณ์เดียว ไม่หวั่นไหวเมื่อจิตสงบแล้ว มีสมาธิแล้ว ตัวสมถะคือตัวสมาธิ จะสบาย มีความสุข เจียบสงบ ใจไม่วอกแวก ไม่

^๑ แสง จันทร์งาม, *พุทธศาสนวิทยา*, พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

^๒ ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๗๖/๖๔, ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๗๖/๑๑๗.

^๓ พระศรีวรญาณ (วิ), *หลักการปฏิบัติกัมมัฏฐานในพระพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, ใน *เก็บเพชรจากพระไตรปิฎก*, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๓๐๑.

เดือดร้อนไม่คืนรน ไม่กระวนกระวาย แนบแน่นอยู่ในอารมณ์เดียว จนกระทั่งเกิดสมาธิถึงระดับที่เรียกว่า “ฌาน”^๔ ซึ่งเมื่อปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน อานิสงส์ที่ได้คือ^๕

๑. เป็นการอยู่พักผ่อนอย่างสุขสบายในปัจจุบัน (ทิวธรรมสุขวิหาร) ข้อนี้เป็นอานิสงส์ของสมาธิขั้นอัปปนา คือระดับฌาน สำหรับพระอรหันต์ ซึ่งเป็นผู้ทำกิจเพื่อความหลุดพ้นเสร็จแล้ว ไม่ต้องใช้ฌานเพื่อบรรลุภูมิธรรมใด ๆ ต่อไปอีก

๒. เป็นบาทหรือเป็นปทัฏฐานแห่งวิปัสสนา ข้อนี้เป็นอานิสงส์ของสมาธิขั้นอัปปนาที่ได้ หรือขั้นอุปจาระก็ได้แต่ไม่โปร่งนัก ประโยชน์ข้อนี้ใช้สำหรับพระเสขะและปุณฺณ

๓. เป็นบาทหรือเป็นปทัฏฐานแห่งอภิญญา ข้อนี้เป็นอานิสงส์ของสมาธิขั้นอัปปนาสำหรับผู้ได้สมาบัติ ๘ แล้ว เมื่อต้องการอภิญญา ก็อาจทำให้เกิดขึ้นได้

๔. ทำให้ได้ภวิเศษ เกิดในภพที่ดีที่สูง ข้อนี้เป็นอานิสงส์ของสมาธิขั้นอัปปนา สำหรับปุณฺณผู้ได้ฌานแล้วและฌานมิได้เสื่อมไปเสีย ทำให้ได้เกิดในพรหมโลก

๕. ทำให้ได้ภวิเศษ คือเกิดในภพที่ดีที่สูง ข้อนี้เป็นอานิสงส์ของสมาธิขั้นอัปปนา สำหรับพระอรหันต์และพระอนาคามี ผู้ได้สมาบัติ ๘ แล้ว ทำให้เสวยความสุขอยู่ได้โดยไม่มีจิตตลอด ๗ วัน

เฉพาะอานิสงส์ข้อที่ ๓ คือเป็นบาทหรือเป็นปทัฏฐานแห่งอภิญญานั้น หมายถึงพระโยคาวจรที่ปฏิบัติสมาธิจนได้จตุตถฌานเพราะการเจริญปฐวิกสิณเป็นต้น จนบรรลุถึงสมาธิขั้นอัปปนา ย่อมได้อภิญญา ๕ ประการ คือ ๑) อิทธิวิธ การแสดงฤทธิ์ได้ ๒) ทิพโสตธาตุญาณ การรู้ดังได้ยินเสียงด้วยโสตธาตุอันเป็นทิพย์ ๓) เจโตปริยญาณ การรู้จักกำหนดใจผู้อื่น ๔) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ การรู้ในอันตามระลึกถึงชาติที่เคยอาศัยอยู่ในกาลก่อนได้ ๕) สุตตานุ จุตูปปาตญาณ คือการรู้ในการจุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลายได้ โดยได้ชัดตัวอย่างไว้วาง พระโยคิบุคคลนั้นเมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ผ่องแผ้วไม่มีกิเลสเครื่องยั่ววนปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตนุ่มนวลควรแก่การงาน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว อย่างนี้แล้ว ย่อมนำจิต คือน้อมจิตไปในฤทธิ์มีประการต่าง ๆ เขอย่อมได้บรรลุชนิดแห่งฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือแม้คนเดียวก็เนรมิตให้เป็นหลายคนได้^๖

มโนมยิทธิ คือ ฤทธิ์ทางใจเป็นวิชาที่อยู่ระหว่างกลางของวิชา ๓ และอภิญญา ๖ คือมีกำลังสูงกว่าวิชา ๓ แต่ไม่เท่าอภิญญา ๖ เนื่องจากฤทธิ์ทางใจมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ (ดาทิพย์) และยังสามารถถอดกายภายใน หรือที่เรียกว่าถอดจิตไปในที่ต่าง ๆ ได้ด้วย แต่ไม่สามารถแยกกายเนื้อไปได้ เพราะมีฤทธิ์ทางใจอย่างเดียว การฝึกฤทธิ์ทางใจเริ่มจากการระงับอารมณ์ฟุ้งซ่านแห่งจิตใจ (นิวรณ^๗) เพื่อให้จิตมีกำลัง โดยเริ่มต้นด้วยการเจริญสมาธิภาวนา จนได้ฌาน ๔ จะใช้วิธีไหนก็ได้^๗

^๔ พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๓๐๕.

^๕ วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๑๙๕-๑๙๖.

^๖ สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓๕.

^๗ www.dhammasawasde.blogspot.com.

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค จัณมโนมยิทธิเป็นส่วนหนึ่งของอิทธิวิธ คือการแสดงฤทธิ์แบบต่าง ๆ คือการเนรมิตร่างกายเดิมให้เป็นกายอื่นให้เป็นรูปมีจิตใจ เพราะบันดาลให้สำเร็จเป็นสรีระอื่นที่มีใจครองภายในสรีระร่างเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก^๔

ส่วนในคัมภีร์วิมุตติมรรค จัณมโนมยิทธิเป็นส่วนหนึ่งของอิทธิวิธ ๗ อย่าง และได้กล่าวถึงวิธีปฏิบัติเพื่อให้ได้มโนมยิทธิ เริ่มตั้งแต่การควบคุมจิตได้ชำนาญแล้ว เจริญอิทธิบาท เข้าจตุตถฌาน ออกจากจตุตถฌานนั้นอย่างสงบแล้วเพ่งจิตไปยังภายในของตนด้วยการคิดว่า “เป็นเหมือนหม้อเปล่า” จากนั้นจึงตั้งจิตว่า “ภายในอันว่างเปล่าของเรานี้ เราจะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงดังต้องการ เราจะเปลี่ยนแปลงได้สำเร็จตามความตั้งใจนั้น” เมื่อพิจารณาดังนี้แล้วจึงเปลี่ยนแปลงได้สำเร็จ โดยวิธีนี้ เธอจึงเนรมิตร่างต่าง ๆ ได้มากมาย จากนั้น จึงทำกิจต่าง ๆ ได้มากอย่าง ถ้าปรารถนาจะไปพรหมโลก ด้วยกายที่เนรมิต เธอก็เนรมิตรูปของผวก่อนเข้าไปยังพรหมโลก ร่างที่นี้เนรมิตขึ้นตามความตั้งใจของตนนี้ ย่อมบริบูรณ์ด้วยองค์ประกอบทั้งมวลไม่มีความสามารถใดขาดหายไป ถ้าผู้มีอิทธิวิธเดินไปมา ร่างที่เนรมิตนั้นก็เดินไปมาด้วย ถ้าผู้มีอิทธิวิธนั่ง นอน พ่นไอน้ำ และเปลวไฟ ถามคำถามหรือตอบคำถาม ร่างที่เนรมิตขึ้นก็นั่ง นอน พ่นไอน้ำและเปลวไฟ ถามคำถาม หรือตอบคำถามด้วย เพราะร่างที่เนรมิตขึ้น เกิดจากอิทธิวิธ มันจึงเป็นเช่นนั้น^๕

จากที่กล่าวมา พอจะสรุปได้ว่า การปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน จนจิตสงบนิ่งเป็นอุปมา ได้บรรลุ รูปฌานและอรุณฌาน หากปรารถนาจะแสดงฤทธิ์ สามารถแสดงได้โดยอาศัยผลที่เกิดจากการปฏิบัติในส่วนของสมถกัมมัฏฐานเป็นบาทในการแสดง ผู้วิจัยต้องการจะศึกษาในประเด็นว่าสมถกัมมัฏฐานเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิอย่างไร

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาสมถกัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษามโนมยิทธิในพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาสมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ สมถกัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ มโนมยิทธิในพระพุทธศาสนา เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ สมถกัมมัฏฐานเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ ได้อย่างไร

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

สมถกัมมัฏฐาน หมายถึง กัมมัฏฐานเพนอุบายสงบใจ มีเป้าหมายอยู่ที่การทำใจให้สงบแน่วแน่ จนเขา ถึงภาวะที่เรียกว่าฌาน คือภาวะของจิตที่สงบ ประณีต ซึ่งมีสมาธิเป็นองค์ธรรม

^๔ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๒๔๓.

^๕ พระอุปัชฌาย์, วิมุตติมรรค, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐๒-๒๐๓.

มโนมยิทธิ หมายถึง ความสำเร็จด้วยอำนาจกำลังใจที่ยิ่งใหญ่เป็นพิเศษ อันเป็นผลมาจากการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน จนจิตสงบนิ่งในอารมณ์ เกิดสภาวะขององค์ฌาน จนสามารถนำเอาผลจากสมถะหรือองค์ฌานนั้น ๆ มาเป็นบาทฐานในการเจริญฤทธิ์ทางใจได้

สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ หมายถึง สมถกัมมัฏฐานเป็นสิ่งที่ช่วยสนับสนุน ส่งเสริมให้ได้มโนมยิทธิ

๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร ศึกษาสมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ

๑.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาสมถกัมมัฏฐาน มโนมยิทธิในพระพุทธศาสนา และสมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ โดยศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์วิสุทธิมรรค ภูมิวิมุตติมรรค อภิธัมมัตถสังคหะ และคัมภีร์อภิธัมมวาท

๑.๓ ขอบเขตด้านระยะเวลาในการวิจัย ระหว่างเดือน มกราคม ๒๕๕๘ ถึง กันยายน ๒๕๕๘

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ พระศรีวรญาณ (ว) กล่าวถึง ความหมายและกัมมัฏฐานทั้ง ๒ อย่างไว้ในหนังสือเรื่อง หลักการปฏิบัติกัมมัฏฐานในพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สรุปได้ว่า กัมมัฏฐาน แปลว่า ที่ตั้งแห่งการงานของจิต หมายถึงการเอาจิตไปผูกหรือไปพิจารณาสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อให้เกิดความสงบและการเห็นแจ้งตามความเป็นจริง ซึ่งจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติกัมมัฏฐานก็เพื่อชำระจิตของผู้ปฏิบัติให้มีความบริสุทธิ์ สะอาด หหมดจดจนกระทั่งบรรลุถึงพระนิพพาน อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา^{๑๐} จากแนวคิดดังกล่าวนี้ กัมมัฏฐานจึงแบ่งออกเป็น ๒ อย่างคือ สมถกัมมัฏฐาน กัมมัฏฐาน ที่เป็นอุบายเพื่อความสงบใจ จิตจดจ่ออยู่กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งอย่างแน่วแน่ และวิปัสสนากัมมัฏฐาน กัมมัฏฐานที่เป็นอุบายเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงในกองสังขาร กัมมัฏฐานทั้ง ๒ ประเภทนั้น มีสิ่งสำหรับให้จิตไปยึดหรือไปกำหนดที่เรียกว่าอารมณ์กัมมัฏฐานแตกต่างกัน กล่าวคือ สมถกัมมัฏฐาน มีอารมณ์ ๔๐ อย่าง และวิปัสสนากัมมัฏฐาน มีขั้น ๕ อย่างตอนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ เป็นต้น เป็นอารมณ์

๑.๖.๒ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) กล่าวความหมายของสมถะและผลที่เกิดจากการเจริญสมถะ ไว้ในหนังสือหลักพุทธธรรม สรุปความได้ว่า สมถะ แปลง่าย ๆ ว่าความสงบ แต่ที่ใช้ทั่วไปหมายถึงวิธีทำให้สงบ ขยายความว่าข้อปฏิบัติต่าง ๆ ในการฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ จนตั้งมั่นเป็นสมาธิ ถึงขั้นได้ฌานระดับต่าง ๆ จุดมุ่งของสมถะคือสมาธิ ซึ่งหมายเอาสมาธิขั้นสูงที่ทำให้เกิดฌาน หลักการของสมถะคือ กำหนดใจไว้กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (เรียกว่าอารมณ์) ให้แน่วแน่มั่นคงอยู่ในสิ่งนั้นสิ่งเดียว (เรียกกันว่า จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง หรือจิตมีอารมณ์อันเดียว) ความ

^{๑๐} พระศรีวรญาณ (ว), หลักการปฏิบัติกัมมัฏฐานในพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ใน เก็บเพชรจากพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๐๑.

แน่วแน่หรือตั้งมั่นของจิตนี้เรียกว่าสมาธิ เมื่อสมาธิแนบสนิทเต็มที่แล้ว ก็จะเกิดภาวะจิตที่ เรียกว่า ฌาน ซึ่งแบ่งเป็นระดับต่าง ๆ ระดับที่กำหนดเอารูปธรรมเป็นอารมณ์ เรียกว่ารูปฌานหรือเรียกง่าย ๆ ว่า ฌานมี ๔ ชั้น ระดับที่กำหนดรูปธรรมเป็นอารมณ์เรียกรูปฌาน มี ๔ ชั้น ทั้งรูปฌาน ๔ และ รูปฌาน ๔ เรียกรวมกันว่า สมาบัติ ๘ ภาวะจิตในฌานนั้น เป็นภาวะที่สุขสงบผ่องใส ไม่มีความเศร้าหมองขุ่นมัว ไม่มีสิ่งรบกวนให้สะดุดหรือติดข้องอย่างใด ๆ เรียกว่าปราศจากนิวรณ์ ทานอนุโลมเรียกว่าเป็นความหลุดพ้นจากกิเลสตลอดเวลาที่ยังอยู่ในฌานนั้น ๆ (แต่เมื่อออกจากฌานแล้ว กิเลสกลับมีได้อย่างเดิม ทานจึงเรียกว่าเป็นวิกขัมภนนิโรธ หรือวิกขัมภนวิมุตติ คือดับกิเลส หรือหลุดพ้นด้วยเอาสมาธิข่มไว้) นอกจากฌานแล้ว สมถะยังมีผลพลอยได้ที่สืบเนื่องจากฌานนั้นอีก คืออาจทำให้เกิดความสามารถพิเศษที่เรียกว่าอภิญญา ๕ อย่างได้แก่แสดงฤทธิ์ได้ อ่านใจคนอื่นได้ ระลึกชาติได้ และหุทิพย์ตาทิพย์^{๑๑}

๑.๖.๓ พระภิกษุทศ อาสกะ ธัมมาจริยะ ได้กล่าวถึงสมถกัมมัฏฐาน ไว้ในวิปัสสนาทีปนีฎีกาว่า สมถกัมมัฏฐานมีบัญญัติเป็นอารมณ์ คำว่าบัญญัติได้แก่ชื่อต่าง ๆ ที่คนสมมติไว้ ตั้งไว้ ให้รู้กัน เป็นรูปพรรณสัณฐาน ทำให้เราเกิดความเห็นว่าเป็นบุคคล เป็นเรา เป็นเขา เป็นบุรุษ เป็นสตรี บังคับ บัญชาได้ อารมณ์ของสมถกัมมัฏฐานล้วนแต่เป็นบัญญัติที่ต้องเพ่ง โดยไม่ย้ายอารมณ์ จิตของผู้ปฏิบัติ จะต้องจดจ่ออยู่กับอารมณ์ที่ปฏิบัติอย่างจดจ่อและต่อเนื่อง ไม่สนใจอารมณ์อื่นที่เกิดขึ้นมาแทรก หากย้ายอารมณ์ไปก็เป็นอันเสียสมาธิ^{๑๒}

๑.๖.๔ กัมมัฏฐาน เป็นวิธีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงการฝึกหัดจิตหรือการอบรมจิต ให้สงบสัจ และสว่างจากความทุกข์นั่นเอง กัมมัฏฐานเป็นศาสตร์และศิลป์แห่งการดำเนินชีวิตและเป็น ธุระอันสำคัญยิ่งทางพระพุทธศาสนา เรียกการปฏิบัติกัมมัฏฐานว่า การบริหารจิตหรือการพัฒนาจิต ซึ่งมีความหมายให้เรา รู้จักการรักษาคุ้มครองจิตด้วย วิธีการฝึกอบรมอย่างสม่ำเสมอ เพื่อลดละความวุ่นวาย และความเครียดที่เกิดกับร่างกายและจิตของเรา ให้เกิดความเข้มแข็งนำมาใช้ในการปฏิบัติงานทุกอาชีพ และก่อให้เกิดสุขภาพจิตที่ดี มีความมั่นใจและมีความสุขใจ เพราะจิตที่พัฒนาดีแล้วย่อมมีความสุข สงบสุข และมีความเกษมสำราญในการทำงาน ประกอบกรรมดีและเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมและตนเอง กัมมัฏฐานเป็นกรรมวิธีในการฝึกอบรมจิตเป็นหน้าที่ที่ควรปฏิบัติเป็นงานของจิตที่ยกระดับให้จิตสูงขึ้น^{๑๓}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ได้มีการกล่าวถึงสมถกัมมัฏฐานว่าเป็นอุปายสงบใจ เป็นหลักการปฏิบัติที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อความสงบระงับจากกิเลสเป็นสำคัญในงานวิจัยนี้จะศึกษาสมถกัมมัฏฐานในฐานะที่เป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ

^{๑๑} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๓๐๕.

^{๑๒} พระภิกษุทศ อาสกะ, **วิปัสสนาทีปนีฎีกา**, พิมพ์ครั้งที่ ๖. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๘๓.

^{๑๓} พระมหารุ่งเรือง รกขิตธมโม, “ผลการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน : ศึกษากรณีเยาวชนผู้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวัน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐.

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) มีลำดับขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสมถกัมมัญฐานในพระพุทธานุศาสตร์

๑.๗.๒ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับมโนยติในพระพุทธานุศาสตร์

๑.๗.๓ วิเคราะห์สมถกัมมัญฐานในฐานะเป็นบารุฐานของมโนยติ

๑.๗.๔ สรุปผลการวิจัย และเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ได้ทราบสมถกัมมัญฐานในพระพุทธานุศาสตร์

๑.๘.๒ ได้ทราบมโนยติในพระพุทธานุศาสตร์

๑.๘.๓ สามารถวิเคราะห์สมถกัมมัญฐานในฐานะเป็นบารุฐานของมโนยติได้

บทที่ ๒

สมถกัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา

สมถกัมมัฏฐาน เป็นหลักปฏิบัติโดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบแห่งจิตใจเป็นสำคัญ คือให้นิเวศน์สงบระงับไป พระพุทธเจ้าได้วางหลักปฏิบัติไว้ ๒ ประการ นอกเหนือจากสมถกัมมัฏฐานแล้ว ก็มีวิปัสสนากัมมัฏฐาน ซึ่งเป็นกัมมัฏฐานเรื่องปัญญา รู้แจ้งเห็นจริงในกองสังขาร ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงเรื่องสมถกัมมัฏฐาน ในประเด็นเรื่องความหมาย รวมถึงกัมมัฏฐานที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ต่าง ๆ ซึ่งจะได้กล่าวโดยลำดับ ดังนี้

๒.๑ ความหมายของสมถกัมมัฏฐาน

สมถกัมมัฏฐาน แยกออกเป็น ๒ คำคือ คำว่า สมถ + กัมมัฏฐาน คำว่า สมถะ มีความหมายที่ผู้วิจัยได้นำมาจากที่ต่าง ๆ ดังนี้

ในอภิธรรมปิฎก ธัมมสังคณี ได้กล่าวความหมายของสมถะ ไว้ว่า ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความตั้งมั่น ความไม่ซัดซ่าย ความไม่ฟุ้งซ่าน ความที่จิตไม่ซัดซ่าย สมถะ สมาธิ นทริย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ^๑

ในทศสูตรสูตร กล่าวความหมายของสมถะ และวิปัสสนาไว้ว่า สมถะ คือ การฝึกจิตใจให้เป็นสมาธิ วิปัสสนา คือความเห็นแจ้ง^๒

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ให้ความหมายของสมถะวิปัสสนาไว้ว่า สมถะ คือความสงบ, สมาธิ กามฉนฺท สมตฺตติ สมโถ ธรรมที่ยังความพอใจในกามให้สงบ ชื่อว่าสมถะ^๓

ป. หลงสมบุญ ได้ให้ความหมายของสมถะและวิปัสสนาไว้ว่า สมถะ คือธรรมเป็นเครื่องระงับ, ธรรมยังกามฉนฺท (เป็นต้น) ให้สงบ, ความสงบ, ความระงับ, สมาธิ, สมถะ, สมถะเป็นชื่อของภาวนาอย่างหนึ่งในภาวนา ๒ (สมถะเป็นภาวนาอย่างหนึ่ง ๑ อย่างที่ ๒ คือวิปัสสนา) เป็นอุบายสงบใจ เป็นวิธีทำให้ให้สงบหลบทุกข์ไปได้ชั่วคราวที่ท่านเปรียบเหมือนเอาหินทับหญ้าเท่านั้น^๔

พระปลัดวิสุทธิ์ คุตตชโย ได้แสดงรูปวิเคราะห์ของสมถะและวิปัสสนาไว้ว่า สมถะหมายความว่า สงบ มีวจนัตถะแสดงว่า กิเลส สมตฺตติ สมโถ ธรรมใดทำให้กิเลสมีกามฉนฺทนิเวศน์เป็นต้นสงบลง ฉะนั้น ธรรมนั้นชื่อว่าสมถะ จิตฺต สมตฺตติ สมโถ ธรรมใดทำให้จิตที่ไม่สงบ เนื่องมาจากการได้รับอารมณ์หลาย ๆ อย่าง สงบลงมาตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์อันเดียว ฉะนั้น ธรรมนั้นชื่อว่า สมถะ วิตกฺกาที โอฟาริกธมฺเม สมตฺตติ สมโถ ธรรมใดทำให้องค์ฌานชนิดหยาบมีวิตกเป็นต้นสงบลงคือไม่ให้เกิดอีก ฉะนั้น ธรรมนั้นชื่อว่า สมถะ^๕

^๑ อภิ.ส. (ไทย) ๓๔/๔๕-๓๖.

^๒ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๐/๓๖๙.

^๓ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ศัพทวิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๖๗๐.

^๔ ป.หลงสมบุญ, พจนานุกรมบาลี-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๙), หน้า ๕๘๕.

^๕ พระปลัดวิสุทธิ์ คุตตชโย, คู่มือการเรียนการสอนปริจเฉทที่ ๙ ชั้นมัธยมศึกษาปริวรรต (กรุงเทพฯ : อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๕๙-๖๐.

กัมมัญฐาน แปลว่าที่ตั้งแห่งการงาน อารมณอันเป็นที่ตั้งแห่งการงานของใจ อุบายทางใจ วิธีฝึกอบรมจิต ในพระไตรปิฎกชั้นต้นจึงใช้หมายถึงการดำเนินงานในหน้าที่หรือการประกอบอาชีพของแต่ละฝ่าย โดยใช้กับการงานของฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์^๖

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของกัมมัญฐานไว้ว่า เป็นที่ตั้งแห่งการงาน หมายถึงเอาอุบายทางใจ มี ๒ ประการคือ สมถกัมมัญฐาน เป็นอุบายสงบใจ และวิปัสสนากัมมัญฐาน เป็นอุบายเรื่องปัญญา^๗

ป. หลงสมบุญ ให้ความหมายของกัมมัญฐานไว้ว่า กัมมัญฐาน อันตั้งอยู่แห่งการงาน, การตั้งอยู่แห่งการงาน, ทั้งตั้งแห่งการงาน, อารมณเป็นที่ตั้งแห่งการงาน ในพระพุทธศาสนาใช้เป็นชื่อของอุบายทางใจมี ๒ ประการคือ อุบายสงบใจ เรียกว่า สมถกัมมัญฐาน (ตรงกับสมาธิศึกษา) ๑ อุบายทำให้เห็นตามความเป็นจริงของสังขาร เรียกว่า วิปัสสนากัมมัญฐาน (ตรงกันปัญญาศึกษา) ๑^๘

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ ปยุตฺโต) กล่าวว่า กัมมัญฐาน แปลว่า ที่ตั้งแห่งการงาน อารมณเป็นที่ตั้งแห่งการงานของใจ อุบายทางใจ^๙ ท่านได้กล่าวคำอธิบายเพิ่มเติมว่า กัมมัญฐาน คือสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการทำงานของจิต หรือที่ให้จิตทำงาน มีความหมายเป็นทางการว่า สิ่งที่ใช้เป็นอารมณในการเจริญภาวนา หรืออุปกรณ์ในการฝึกอบรมจิต หรืออุบายหรือกลวิธีเหนี่ยวนำสมาธิ พุดง่าย ๆ ว่า สิ่งที่เราเอามาให้จิตกำหนด จิตจะได้มีงานทำเป็นเรื่องเป็นราว สงบอยู่ที่ได้ ไม่เที่ยววิ่งเล่นเตลิดหรือเลื่อนลอยฟุ้งซ่านไปอย่างไร้จุดหมาย เฉพาะในกรณีนี้ก็คือสิ่งที่เอามาให้จิตกำหนดเพื่อชักนำให้เกิดสมาธิ หรืออะไรก็ได้ที่พอจิตกำหนดจับเข้าแล้ว ก็จะชักนำจิตให้แน่วแน่อยู่นับจนเป็นสมาธิได้เร็วและมั่นคงที่สุด^{๑๐}

พระพรหมโมลี ได้วิเคราะห์ศัพท์กัมมัญฐานไว้ว่า กัมมเมว วิเสสาธิคมสส จานนติ กัมมจान์ การปฏิบัติบำเพ็ญอันเป็นฐานแห่งการบรรลุคุณวิเศษคืออณานและมรรคผลในพระพุทธศาสนา เรียกชื่อว่า กัมมัญฐาน^{๑๑}

จากความหมายของสมถะและกัมมัญฐานที่กล่าวมานี้ สรุปความได้ว่า สมถกัมมัญฐาน หมายถึงสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการงานทางจิต เป็นสิ่งที่ใช้เป็นสื่อหรือเป็นอุบายเพื่อให้จิตได้ทำงาน ให้จิตใช้เป็นอารมณในการกำหนด เป็นอุปกรณ์ในการฝึกฝนอบรมจิตให้มีความสงบ เพื่อบรรลุคุณวิเศษต่าง ๆ และมีความเห็นแจ้ง รู้เข้าใจในกองสังขารตามความเป็นจริง

^๖ ม.ม.(ไทย) ๑๓/๔๖๖๔/๕๘๖.

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ ฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖.

^๘ ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๑๓๙.

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘. (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑.

^{๑๐} พระเทพเวที (ประยุทธ ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (พิมพ์ครั้งที่ ๕). (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๘๕๐-๘๕๑.

^{๑๑} พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), วิมุตติรัตนมาลี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรสยาม, ๒๕๓๙), หน้า ๒๑๓.

๒.๒ สมถกัมมัญฐานในพระไตรปิฎก

เมื่อกล่าวโดยแนวการปฏิบัติกรรมฐานทั้ง ๒ อย่าง คือ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ผู้ปฏิบัติอาจเจริญสมถกรรมฐานก่อนแล้วจึงเจริญวิปัสสนาที่หลังก็ได้ หรือเจริญวิปัสสนากรรมฐานก่อนแล้วเจริญสมถกรรมฐานตามที่หลังก็ได้ หรืออาจเจริญกรรมฐานทั้งสองอย่างควบคู่กันไปก็ได้ เพราะกรรมฐานทั้ง ๒ อย่างเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันและเป็นเหตุปัจจัยสนับสนุนแก่กันและกันเพื่อบรรลุถึงจุดมุ่งหมายสูงสุด ในข้อนี้พระอานนทเถระได้กล่าวถึงความสัมพันธ์กันของวิธีการปฏิบัติสมถะและวิปัสสนาไว้ว่า

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญวิปัสสนาอันมีสมณานำหน้า เมื่อเธอเจริญวิปัสสนาอันมีสมณานำหน้าอยู่ มรรคย่อมเกิดแก่เธอ อีกประการหนึ่ง ภิกษุเจริญสมถะอันมีวิปัสสนานำหน้า เมื่อเธอเจริญสมถะอันมีวิปัสสนานำหน้า มรรคย่อมเกิดแก่เธอ... อีกประการหนึ่ง ภิกษุเจริญสมถะและวิปัสสนาควบคู่กันไป เมื่อเธอเจริญสมถะและวิปัสสนาควบคู่กันไป มรรคย่อมเกิดแก่เธอ อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีใจถูกอุทธัจจะในธรรมกันไว้ ในเวลาที่จิตตั้งมั่นสงบภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ตั้งมั่นอยู่ มรรคก็เกิดแก่เธอ เธอเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งมรรค เมื่อเธอเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งมรรคนั้น อยู่ย่อมละสังโยชนได้อนุสัยทั้งหลายย่อมสิ้นสุดไป^{๑๒}

เมื่อกำหนดเอาวิธีการปฏิบัติกรรมฐานตามที่ท่านกล่าวไว้ข้างต้นนี้ สามารถแยกวิธีปฏิบัติกรรมฐานออกได้เป็น ๔ วิธี ดังนี้ คือ

๑. วิธีการเจริญสมถะนำหน้าวิปัสสนา

ผู้ปฏิบัติเจริญสมถกรรมฐาน โดยกำหนดอารมณ์แห่งสมถะอย่างใดอย่างหนึ่งจนจิตเข้าถึงอุปจารสมาธิหรืออัปปนาสมาธิ (สมาธิในฌาน) จากนั้นก็ใช้อุปจารสมาธิหรืออัปปนาสมาธินั้นเองเป็นบาทฐานแล้วกำหนดพิจารณาองค์ธรรมต่าง ๆ ที่เกิดร่วมกับอุปจารสมาธิหรืออัปปนาสมาธินั้นหรือจะพิจารณาอุปาทานชั้นอื่นเห็นตามเป็นจริง โดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตนจนอริมรรคเกิดขึ้น ดำเนินเข้าสู่ทางแห่งอริยมูตต่อไป

๒. วิธีการเจริญวิปัสสนานำหน้าสมถะ

วิธีการนี้ในขั้นแรกผู้ปฏิบัติไม่ต้องบำเพ็ญสมถะให้ได้ถึงอุปจารสมาธิหรืออัปปนาสมาธิก็ได้ เพียงใช้สติสัมปชัญญะกำหนดพิจารณาอุปาทานชั้นอย่างต่อเนืองด้วยขณิกสมาธิคือสมาธิที่เกิดชั่วขณะจนเกิดการเห็นแจ้งอุปาทานชั้นโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีใช่ตัวตน เมื่อความรู้แจ้งในปัญจอุปาทานชั้นเต็มเปี่ยมติจิตก็จะเข้าสู่ภาวะสงบมีอารมณ์เป็นหนึ่งโดยมีความปล่อยวางอุปาทานชั้นที่เกิดในวิปัสสนานั้นเองเป็นอารมณ์ซึ่งนับว่าเป็นสมถะจนอริมรรคเกิดขึ้นดำเนินเข้าสู่ทางแห่งอริยมูตต่อไป

๓. วิธีการเจริญสมถะและวิปัสสนาควบคู่กันไป

ข้อนี้ไม่ใช่ให้ปฏิบัติทั้งสองอย่างพร้อมกัน มีวิธีการปฏิบัติคือผู้เจริญกรรมฐานเข้าฌานถึงขั้นไหนก็เจริญวิปัสสนาถึงขั้นนั้น เจริญวิปัสสนาถึงขั้นไหนก็เข้าฌานถึงขั้นนั้น เช่น เข้าปฐมฌานออกจากปฐมฌานแล้วจึงกำหนดพิจารณาสังขาร ครั้นกำหนดพิจารณาแล้วก็เข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌานแล้วก็กำหนดพิจารณาสังขาร ครั้นแล้วก็เข้าตติยฌาน ปฏิบัติอย่างนี้เรื่อยไปจนถึงเนวสัญญานา

^{๑๒} อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๐/๑๗๙-๑๘๐.

นาสัญญาตนณาน ออกจากเนวสัญญานาสัญญาตนณานก็พิจารณาสังขารอีก อย่างนี้เรียกว่า เจริญสมณะและวิปัสสนาควบคู่กันไป^{๑๓} ในข้อนี้ผู้ปฏิบัติต้องได้บรรลุฌานชั้นต่าง ๆ ก่อนโดยที่ขณะปฏิบัตินั้นต้องเข้าฌานก่อนแล้วออกจากฌานกำหนดพิจารณาถึงองค์ธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น หรือกำหนดพิจารณาอุปาทานชั้นของตนในปัจจุบันขณะจากนั้นก็เข้าฌานชั้นสูงขึ้นไปตามลำดับ จนถึงขั้นสูงสุดของฌานที่ตนได้ ในระหว่างแห่งฌานแต่ละขั้นนั้นจะต้องมีการออกจากฌานมากำหนดพิจารณาถึงองค์ธรรมต่าง ๆ หรือกำหนดพิจารณาอุปาทานชั้นของตนเสมอ จากนั้นจึงเข้าฌานชั้นสูงขึ้นและออกจากฌานชั้นนั้น ๆ มากำหนดพิจารณาทำสลับกันไป เมื่อปฏิบัติเช่นนี้อริยมรรคก็จะเกิดขึ้นและจิตดำเนินเข้าทางแห่งสุริยภูมิต่อไป อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงขณะที่อริยมรรคเกิดขึ้น

กล่าวได้ว่าการปฏิบัตินั้นจะมาจากเจริญวิปัสสนานำหน้าสมณะก็ตาม ทั้งสมณะและวิปัสสนาจะต้องเกิดขึ้นด้วยกันอย่างควบคู่กันเป็นแนนอนเสมอไป^{๑๔} ที่เป็นเช่นนี้ เพราะโดยพื้นฐานแล้ว สมณะและวิปัสสนาก็คือองค์ของมรรคนั่นเอง วิปัสสนา ได้แก่ สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ สมณะ ได้แก่ องค์มรรคที่เหลืออีก ๖ ข้อ ซึ่งเป็นธรรมดาอยู่แล้วที่องค์มรรคเหล่านี้จะต้องเกิดขึ้นพร้อมกันในขณะที่เกิดการเห็นแจ้งสภาวะธรรม

๔. วิธีปฏิบัติเมื่อจิตถูกชักให้ไขว้เขวเพราะธรรมุจจ์

เมื่อผู้ปฏิบัติเจริญวิปัสสนาในเบื้องต้นขณะกำหนดพิจารณาอารมณ์แห่งวิปัสสนาโดยความเป็นไตรลักษณ์จนวิปัสสนาญาณอย่างอ่อน ๆ เกิดขึ้น จากนั้นก็จะเกิดประสบการณ์เกี่ยวกับสภาวะต่าง ๆ ที่เรียกว่า ธรรมุจจ์หรือวิปัสสนูปกิเลส^{๑๕} ๑๐ อย่าง คือ (๑) โอภาส แสงสว่าง (๒) ญาณ ความหยั่งรู้ (๓) ปีติ ความอิ่มใจ (๔) ปัสสัทธิ ความสงบเย็น (๕) สุข ความสุขสงบใจ (๖) อธิโมกข์ ความน้อมใจเชื่อหรือศรัทธาแก่กล้า (๗) ปัคคาหะ ความเพียรพอดี (๘) อุပ္ปฐฐาน สติแก่กล้า (๙) อุเบกขา ความมีใจเป็นกลางหรือวางเฉย (๑๐) นิกันติ ความพอใจ ติดใจ สภาวะธรรมเหล่านี้ล้วนชวนให้หลงเข้าใจผิดคิดว่าตนได้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งการปฏิบัติแล้ว จึงเกิดความประมาทไม่กำหนดพิจารณาสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อันเป็นทางเกิดแห่งความประมาทเลินเล่อ ฟุ้งซ่านไปโดยประการต่าง ๆ เมื่อผู้ปฏิบัติประสบกับภาวะเช่นนี้พึงใช้สติสัมปชัญญะกำหนดพิจารณารู้เท่าทันสภาวะธรรมทั้ง ๑๐ เหล่านี้ให้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงสภาวะธรรมที่เกิดจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มิใช่ตัวตน เมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้ก็จะกำจัดความเข้าใจผิดในธรรมุจจ์หรือวิปัสสนูปกิเลสได้จะเป็นผู้ฉลาดในการปฏิบัติต่อธรรมุจจ์หรือวิปัสสนูปกิเลสจิตก็จะก้าวหน้าไปในทางที่ถูกต้องทำอริยมรรคให้เกิดขึ้นดำเนินไปสู่ทางแห่งอริยภูมิต่อไป

กล่าวได้ว่า วิธีการปฏิบัติกรรมฐานในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๔ วิธี คือ (๑) วิธีปฏิบัติสมณะนำหน้าวิปัสสนา (๒) วิธีปฏิบัติวิปัสสนานำหน้าสมณะ (๓) วิธีปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาควบคู่กันไป (๔) วิธีปฏิบัติเมื่อจิตถูกชักให้ไขว้เขวเพราะธรรมุจจ์ ซึ่งผู้ปฏิบัติอาจจะเลือกเอาวิธีการที่เหมาะสมกับตนมาใช้ในการปฏิบัติได้ตามสมควร

^{๑๓} ๐.จตฺตกฺก. (ไทย) ๒/๑๗๐/๓๙๑.

^{๑๔} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, หน้า ๓๒๘.

^{๑๕} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๗๓๒/๑๐๔-๑๐๕.

ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค ให้ความหมายวิปัสสนาว่า ,ชื่อว่าวิปัสสนาเพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น.^{๑๖}

สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค สาเกตสูตร กล่าวถึงปัญญาในวิปัสสนาในความหมายของการรู้ชัดตามความเป็นจริงในอินทรีย์ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา^{๑๗}

พระอภิธรรมปิฎก ธัมมสังคณี จิตฺตูปาทกัณฺท์ อธิบายถึงปัญญาที่รู้ชัด ในวิปัสสนาว่า ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกเฟ้น ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความคิดค้น ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง

ความเห็นแจ้ง ความรู้ดี ปัญญาเหมือนปฏัก ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ศาสตราเหมือนปัญญา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง งมง่าย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิในสมัยนั้นอันได้นี้ชื่อว่า วิปัสสนาที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น^{๑๘}

นอกจากนี้ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงกลวิธีในการฝึกเจริญกสิณภาวนานั้น ถือเป็นหลักปฏิบัติดั้งเดิมที่พบในพระพุทธศาสนา เป็นวิธีการฝึกปฏิบัติทางจิตเพื่อให้จิตนั้นสงบระงับลงจากนิวรณ์ โดยมีจุดประสงค์หลักเพื่อที่จะทำสมาธิให้เกิด และใช้สภาวะทางจิตที่สงบระงับดีแล้วนั้น พิจารณาให้เห็นถึงความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความเป็นอนัตตาของสรรพสิ่ง^{๑๙} ซึ่งในเรื่องกสิณนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการเพ่งกสิณของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลตอนหนึ่งไว้ในเทปชุดจิตสู่ปัญญา ม้วนที่ ๗ ว่า “ในสมัยโบราณจะพูดถึงการเพ่งกสิณกันมาก พวกเราจะได้ยินบ่อยๆ แสดงว่า สมัยโบราณนิยมเรื่องการใช้กสิณในการทำสมาธิ หรือการทำจิตภาวนาด้วยกสิณเป็นอารมณ์นี้มาก” กสิณนั้น เป็นกรรมฐานที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงจัดแนวทางในการฝึกสมาธิภาวนาไว้ ๑๐ อันดับแรก ในบรรดากรรมฐานทั้งหมด ๔๐ วิธีด้วยกัน สำหรับสอนพระภิกษุให้ได้ประพฤติปฏิบัติ เพื่อเป็นแนวทางให้บรรลุธรรม ซึ่งในคัมภีร์อังคุตตรนิกายได้กล่าวไว้ว่า การปฏิบัติเพื่อได้ฌานโดยอาศัยกสิณอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดากสิณ ๑๐ นั้น ท่านจัดว่าเป็นคุณสมบัติของพระสาวกของพระพุทธเจ้า และเพื่อให้เป็นเนื่อนาบุญ เป็นบุญเขตที่หายากหายากได้ทำบุญแล้ว จะได้อานิสงส์มาก ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุเจริญปฐมวิกสิณ เจริญอาโปกสิณ เจริญเตโชกสิณ เจริญวayoกสิณ เจริญ นีลกสิณ เจริญปิต्तกสิณ เจริญโลหิตกสิณ เจริญโอทาทกสิณ เจริญอากาศกสิณ เจริญวิญญานกสิณ (อาโลกกสิณ) แม้เพียงชั่วกาลบัดนี้ผู้มีใจชั่ว ภิกษุนั้นเรากล่าวว่า อยู่ไม่ห่างไกลจากฌาน ทำตามคำสอนของพระศาสดา ปฏิบัติตามโอวาท ไม่นับเป็นขบถของชาวบ้านเปล่า จะป่วยกล่าวไยถึง

^{๑๖} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๙/๒๗.

^{๑๗} ส.ม. (ไทย) ๙๑/๕๑๓/๓๒๕-๓๒๖.

^{๑๘} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๕๕/๓๖-๓๗.

^{๑๙} วนิดา ขาเขียว, สมานิตพุทธตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก, (นนทบุรี : พี.เอส.พรินท์, ๒๕๕๐), หน้า

ผู้กระทำผิดมากซึ่งปฐวีกสิน อาโปกสิน เตโชกสิน วาโยกสิน นิลกสิน ปิตกสิน โลหิตกสิน โอทาทกสิน อากาสกสิน และวิญญานกสินนั้นเล่า^{๒๐}

ส่วนในฎีกาอังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต ก็ได้กล่าวถึงเรื่องกสินนี้ไว้ด้วยเช่นกันว่า กสินกรรมฐานทั้ง ๑๐ วิธีนี้ ได้ชื่อว่า “เป็นบ่อเกิดแห่งธรรมที่มีกสินเป็นอารมณ์” คำว่า “ธรรม” ในที่นี้หมายถึง ฌานหรือสมาบัติ ดังนั้น กสิน ๑๐ จึงถือว่าเป็นบ่อเกิดแห่งฌาน หรือสมาบัติ ท่านจึงเปรียบเหมือนนา เป็นที่เกิดและที่เจริญงอกงามของข้าวกล้า^{๒๑}

ในพระไตรปิฎกซึ่งปรากฏที่มาใน มัชฌมนิกาย มัชฌิมปณาสก มหาสกุลทายสูตร ยังได้แสดงให้เห็นถึงวิธีการสอนสมาธิของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแก่พุทธสาวกทั้งหลายด้วยการให้เจริญกสินโดยพระองค์ทรงแนะนำไว้ ดังนี้ว่า

ดูกรอุทายี อีกประการหนึ่งเราได้บอกข้อปฏิบัติแก่สาวกทั้งหลาย สาวกทั้งหลายของเราผู้ปฏิบัติตามเจริญกสินายตนะ (บ่อเกิดแห่งธรรมที่มีกสินเป็นอารมณ์) ๑๐ ประการ ดังนี้ คือ สาวกผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดปฐวีกสิน อาโปกสิน เตโชกสิน วาโยกสิน นิลกสิน ปิตกสิน โลหิตกสิน โอทาทกสิน อากาสกสิน วิญญานกสิน ทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ในทิศน้อยใหญ่ หาประมาณมิได้ ก็เพราะสาวกทั้งหลายปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอกแล้วเจริญกสินายตนะ ๑๐ ประการนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุที่สุดแห่งอภิญญาและอภิญญาบารมีอยู่^{๒๒}

การเจริญกสินที่พระองค์ได้ทรงแนะนำนี้ ย่อมทำให้พระสาวกของพระองค์ได้บรรลุธรรม และได้บรรลุอภิญญาอันเป็นคุณวิเศษแห่งพระสาวกของพระองค์เป็นจำนวนมาก แม้ว่าการเจริญกสินภาวนาจะเป็นวิธีการที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้สอนพระสาวกของพระองค์แล้ว เรายังพบอีกว่าการฝึกสมาธิด้วยการใช้กสินยังเป็นวิธีการปฏิบัติที่มีปรากฏนอกพระพุทธศาสนาอีกด้วย ซึ่งโดยเฉพาะที่ใช้ในหมู่ฤาษีชีไพร ตลอดจนนักบวชกลุ่มต่างๆ โดยมีหลักฐานในพระไตรปิฎกที่อ้างถึงในอังคุตตรนิกายว่า มีอุบาสิกาชื่อกาสีได้ถามพระกัจจายนะเถระว่า เพราะเหตุใดพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสว่า พระองค์เป็นผู้เดียวเท่านั้น ซึ่งเป็นผู้บำเพ็ญฌานอันหาผู้อื่นเปรียบมิได้ ดังที่พระองค์ตรัสไว้ในคัมภีร์กุมารปัญหว่า การบรรลุประโยชน์^{๒๓} เป็นความสงบแห่งหทัย เราชนะเสนา^{๒๔} ที่มีรูปเป็นที่รักเป็นที่ชื่นใจแล้ว เป็นผู้เดียวเพ่งอยู่ ได้ตรัสรู้ความสุขโดยลำดับ เพราะฉะนั้น เราจึงไม่ทำความเป็นเพื่อนกับด้วยชน ความเป็นเพื่อนกับด้วยใครๆ ย่อมไม่ถึงพร้อมแก่เรา

พระมหากัจจายนะตอบว่า น้องหญิงสมณพราหมณ์พวกหนึ่งทำประโยชน์ชั้นยอด คือสมาบัติที่มี ปฐวีกสินเป็นอารมณ์ให้เกิดแล้ว แต่พระผู้มีพระภาคได้ทรงรู้ประโยชน์ชั้นยอด คือสมาบัติที่มีปฐวีกสินเป็นอารมณ์นั้นแล้วได้ทรงเห็นเบื้องต้น^{๒๕} โทษ^{๒๖} ธรรมเป็นเครื่องสลัดออก^{๒๗} มัค

^{๒๐} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๔๔๓-๔๕๒/๕๐.

^{๒๑} อจ.ทสก. (ฎีกา) ๓/๒๕/๓๙๕.

^{๒๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๕๐/๒๔๗-๒๔๘.

^{๒๓} ประโยชน์ ในที่นี้หมายถึง พระอรหันตผล. อจ.สตตก. (ไทย) ๒๔/๒๖/๕๗.

^{๒๔} เสนา ในที่นี้หมายถึง กิเลสมีรากเป็นต้น.. อจ.สตตก. (ไทย) ๒๔/๒๖/๕๗.

^{๒๕} เบื้องต้น หมายถึง สมุทัยสัง.. อจ.สตตก. (ไทย) ๒๔/๒๖/๕๗.

^{๒๖} โทษ หมายถึง ทุกขสัง.. อจ.สตตก. (ไทย) ๒๔/๒๖/๕๗.

^{๒๗} ธรรมเป็นเครื่องสลัดออก หมายถึง นิโรธสัง.. อจ.สตตก. (ไทย) ๒๔/๒๖/๕๗.

คามัคคญาณทัสสนะ^{๒๘} เพราะเหตุที่ทรงเห็นเบื้องต้น โทษ ธรรมเป็นเครื่องสลัดออก และมัคคามัคคญาณทัสสนะ การบรรลุประโยชน์จึงเป็นอันพระผู้มีพระภาคทรงทราบว่าเป็นความสงบแห่งหทัย^{๒๙}

คำตอบของพระกัจจายนะเถระชี้ให้เห็นว่า แม้สมณพราหมณ์บางคนจะได้บรรลุความสุขจนถึงขั้นฉานจากการเพ่งกลืนทั้ง ๑๐ และคิดว่าความสุขนั้นเป็นขั้นสุดยอด แต่พระพุทธเจ้านั้นทรงทราบว่าความสุขที่ไม่สมบูรณ์ จะต้องปลดปล่อยความสุขระดับนี้และทรงรู้แจ้งแทงตลอดทางที่ถูกและทางที่ผิด ซึ่งในปัญจัตตยสูตร ได้อธิบายถึงความเห็นผิดแบบต่างๆ ของสมณพราหมณ์บางพวก ท่านได้กล่าวถึงวิญญานกสิณไว้ว่า “แต่ยังมีอีกพวกหนึ่ง กล่าวยืนยันวิญญานกสิณของอัตตามีสัญญาชนิดใดชนิดหนึ่ง เหล่านี้ ที่เป็นไปล่วงชนิดทั้ง ๗ ว่า หาประมาณมิได้”^{๓๐}

สรุปความได้ว่า สมถกรรมมัฐานในพระไตรปิฎก เป็นวิธีการปฏิบัติกรรมฐานในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๔ วิธี คือ (๑) วิธีปฏิบัติสมณะนำหน้าวิปัสสนา (๒) วิธีปฏิบัติวิปัสสนา นำหน้าสมณะ (๓) วิธีปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาควบคู่กันไป (๔) วิธีปฏิบัติเมื่อจิตถูกชักให้ไขว้เขว เพราะธรรมุจจ ซึ่งผู้ปฏิบัติอาจจะเลือกเอาวิธีการที่เหมาะสมกับตนมาใช้ในการปฏิบัติได้ตามสมควร เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นหลักปฏิบัติของนักบวชในยุคแรก แม้ก่อนที่จะมีพระพุทธศาสนา และเป็นทางไปสู่การบรรลุอิทธิฤทธิ์และอภิญญา รวมทั้งการถือกำเนิดในพรหมโลก แต่การปฏิบัติเช่นนี้แตกต่างจากการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา เพราะพระองค์ทรงเห็นว่าเป็นหลักที่ควรปฏิบัติ แต่วิธีการปฏิบัติเพียงเท่านั้น ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้เข้าถึงจุดมุ่งหมายอันสูงสุด คือ บรรลุมรรคผลนิพพานได้

๒.๓ สมถกัมมัฐานในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

คัมภีร์วิสุทธิมรรค จัดอยู่ในประเภทคัมภีร์ปกรณ์พิเศษ หรือปกรณ์วิเสส เป็นคัมภีร์หรือหนังสือที่พิเศษ หรือแตกต่างไปจากคัมภีร์ทั้งหลายที่มีอยู่เดิมทั้งอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ตรงที่ไม่ได้แต่งอธิบายธรรมะตามคัมภีร์ใดคัมภีร์หนึ่งโดยเฉพาะ เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อาจะหยิบยกมาเฉพาะประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ประเด็นที่จะกล่าวถึงเกี่ยวกับคัมภีร์วิสุทธิมรรคมีดังนี้

คัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์ ซึ่งเป็นพระอรรถกถาจารย์ที่มีชื่อเสียงรูปหนึ่งในพระพุทธศาสนา ตามประวัติ พระพุทธโฆสาจารย์เกิดที่หมู่บ้านพราหมณ์ ใกล้กับพุททคยา เป็นพราหมณ์หนุ่มนักไต่คว้าที่มีชื่อเสียง มีความชำนาญในคัมภีร์พระเวทและหลักคำสอนของนิกายต่าง ๆ ได้ท่องเที่ยวไปทั่วอินเดีย เพื่อวัตถุประสงค์จะได้ว่าที่ คินหนึ่งเมื่อมาถึงวัดในพระพุทธศาสนา ได้สาธยายมนต์ปติยลืออย่างคล่องแคล่ว ถูกพระเรวตมหาเถระโต้แย้งเกี่ยวกับมนต์ปติยลือ ในทางกลับกัน พราหมณ์หนุ่มไม่สามารถจะหาข้อโต้แย้งในพุทธธรรม จึงได้ขอร้องให้

^{๒๘} มัคคามัคคญาณทัสสนะ หมายถึง มัคคสัง ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘, .. อภ.สตตก. (ไทย) ๒๔/๒๖/๕๗.

^{๒๙} อภ.สตตก. (ไทย) ๒๔/๒๖/๕๗.

^{๓๐} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๒/๒๙-๓๐.

พระเถระช่วยแนะนำ พราหมณ์หนุ่มจึงได้ไปบวช และเรียนพระไตรปิฎก มีนามว่า พุทธโฆสะ เพราะมีเสียงก้องก้องเหมือนพระพุทเจ้า^{๓๑}

เมื่อศึกษาพระไตรปิฎกจนแตกฉานแล้ว พระพุทธโฆสะจารย์ได้แต่งคัมภีร์เล่มแรกของท่าน ชื่อว่า ญาโณทัย และแต่งอรรถกถาของอัมมสังคณีแห่งพระอิทธิธรรมปิฎก ชื่อว่า อัญญสาลินี เมื่อท่านเริ่มแต่งอรรถกถาพระปริตร พระเวรตะมหาเถระ แนะนำให้ท่านไปที่ศรีลังกา เพราะมีคัมภีร์อรรถกถาถูกเก็บรักษาไว้ที่นั่น^{๓๒} เมื่ออาจารย์ขอร้อง พระพุทธโฆสะจารย์จึงได้เดินทางไปศรีลังกาในสมัยพระเจ้ามหายานามะ ได้พักอยู่ ณ ตำหนักช่อมหาปธาน ในมหายาวาร และได้ศึกษาอรรถกถาภาษาสิงหลและอาจริยวาทต่าง ๆ จากพระสังฆปาละ จนเกิดความเชื่อว่า อรรถกถาและอาจริยวาทเหล่านั้นสอดคล้องกับพระดำรัสอันแท้จริงของพระตถาคต ท่านจึงขอร้องต่อภิกษุสงฆ์ เพื่อแปลอรรถกถาจากภาษาสิงหลเป็นภาษามคร จากนั้น คณะสงฆ์ได้ให้คาถาภาษาบาลีแก่ท่าน ๒ คาถา เพื่อทดสอบความสามารถของท่าน และท่านแต่งอธิบายความคาถาเหล่านั้น พระพุทธโฆสะจารย์ได้เขียนเรื่องย่อจากพระไตรปิฎกทั้งหมด และตั้งชื่อว่า วิสุมิมรรค ภิกษุทั้งหลายพอใจกับผลงานของท่านแล้วจึงมอบหนังสือให้ท่านทั้งหมด ขณะพำนักอยู่ ณ คันทการบริเวณ เมืองอนูราชบุรี ท่านได้แปลอรรถกถาสิงหลเป็นภาษามครสำเร็จ หลังจากนั้น ท่านก็กลับมาตุภูมิ และได้ไปบูชาพระศรีมหาโพธิ์ วิสุมิมรรคจึงเป็นหนังสือเล่มแรกที่พระพุทธโฆสะจารย์เขียนขึ้นในลังกา ในหนังสือวิสุมิมรรคปรากฏว่ามีหลักธรรมย่อ ๆ จากพระไตรปิฎกแทบทั้งหมดตลอดทั้งเล่ม โดยคัดข้อความจากทั้งพระไตรปิฎกและอรรถกถา วิสุมิมรรคจึงเป็นบทสรุปของพระไตรปิฎกและอรรถกถาอย่างแท้จริง^{๓๓} พระพุทธโฆสะจารย์ตั้งชื่อคัมภีร์ว่า วิสุมิมรรค โดยท่านได้ให้อรรถกถาอธิบายไว้อย่างเด่นชัดว่า คำว่า วิสุมินั้น หมายถึงพระนิพพาน อันเป็นจุดหมายปลายทางของพระพุทธศาสนาพระนิพพานที่ได้ชื่อเช่นนั้น โดยความหมายว่า เป็นสภาพที่บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสสมุทัยโดยสิ้นเชิง คำว่า มรรค หมายความว่า หนทาง หรืออุปายเป็นเครื่องให้ส่งถึง เมื่อรวมเข้าเป็นคำเดียวกันว่าวิสุมิมรรค ได้ความหมายว่า ทางสู่พระนิพพาน หรืออุปายเครื่องส่งให้ถึงพระนิพพาน^{๓๔}

สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์วิสุมิมรรคตามที่ได้กล่าวแล้วว่าในคัมภีร์วิสุมิมรรค กล่าวถึงกัมมัฏฐานไว้ ๒ ประเภทคือสมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน กล่าวเฉพาะสมถกัมมัฏฐาน ได้กล่าวหลักการปฏิบัติไว้ตั้งแต่กิจเบื้องต้นก่อนเจริญพระกัมมัฏฐาน รายละเอียดของอารมณ์สมถกัมมัฏฐาน ๔๐ ประการกล่าวถึงส่วนเนื้อหา การปฏิบัติ และผลการปฏิบัติ ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวโดยลำดับดังนี้

^{๓๑} K.R. Norman, A History of Indian Literature Volume VI, (Otto Harrassowitz, Wiesbaden, ๑๙๘๓), pp.๑๒๐.

^{๓๒} K.R. Norman, A History of Indian Literature Volume VI, (Otto Harrassowitz, Wiesbaden, ๑๙๘๓), pp.๑๒๐.

^{๓๓} P.V. Bapat. ๒๕๐๐ YEARS of BUDDHISM, ๔th . (Calcutta : S.Antool & Co. Private Ltd, ๑๘๙๙), pp.๑๘๗- ๑๘๘.

^{๓๔} สมเด็จพระพุทธจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุมิมรรค, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูร วงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๒๖.

บุพกิจเบื้องต้นในการเจริญสมณกัมมัฏฐาน ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวไว้ ดังนี้คือ การชำระศีลให้บริสุทธิ์ ตั้งมั่นอยู่ในศีลที่บริสุทธิ์ดีแล้ว การตัดปณิโธ อันเป็นเครื่องกังวล ๑๐ ประการ การเข้าไปหาภิกษุสามเณรผู้ให้กัมมัฏฐาน การเรียนกัมมัฏฐานข้อใดข้อหนึ่ง ในจำนวน ๔๐ ประการที่เหมาะสมกับจริตของตน การหลีกเลี่ยงสถานที่ที่ไม่เหมาะแก่การเจริญสมาธิ การอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสมแก่การเจริญสมาธิภาวนา การตัดปณิโธเครื่องกังวลเล็กน้อย^{๓๕}

ศีลในที่นี้ คือศีล ๕ ซึ่งเป็นศีลของคฤหัสถ์ ศีล ๘ เป็นศีลของอุบาสก อุบาสิกา ศีล ๑๐ เป็นศีลของสามเณร ศีล ๒๒ เป็นศีลของพระภิกษุ และศีล ๓๑๑ เป็นศีลของภิกษุณี เพราะศีลที่รักษาไว้ดีแล้ว ย่อมชำระกายวาจาใจให้สะอาดหมดจด เป็นที่ตั้งแห่งธรรมเบื้องสูงคือฌาน มรรค ผล และเป็นเหตุให้เกิดกุศลธรรมอื่น ๆ อีกมาก ปณิโธ คือสิ่งที่ทำให้เกิดความกังวล เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติกัมมัฏฐาน มี ๑๐ ประการคือ ความกังวลเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ความกังวลเกี่ยวกับตระกูล ความกังวลเกี่ยวกับลาภสักการะ ความกังวลเกี่ยวกับคณะศิษย์และบริวาร ความกังวลเกี่ยวกับการงาน ความกังวลเกี่ยวกับการเดินทาง ความกังวลเกี่ยวกับญาติหรืออุปฐาก ความกังวลเกี่ยวกับความเจ็บป่วย ความกังวล เกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียน และความกังวลเกี่ยวกับฤทธิ์ของปุณฺณที่ต่อรักษาไว้ไม่ให้เสื่อม เมื่อรักษาศีลได้บริสุทธิ์ ตัดความกังวลได้แล้ว ก็เข้าไปหาภิกษุสามเณรผู้ให้กัมมัฏฐานสสพระธรรมปิฎก (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต) กล่าวความหมายของภิกษุสามเณรไว้ว่าหมายถึง บุคคลที่ช่วยชี้แนะแนวทาง ชักจูง ตลอดจนแนะนำสั่งสอน ชักนำผู้อื่นให้ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ให้ประสบผลดีและความสุข ให้เจริญก้าวหน้า ให้พัฒนาในธรรม ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร นับว่าเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ เพราะผู้มีกัลยาณมิตร จักเจริญมรรคมรรค ๘ หลุดพ้นจากสังสารวัฏการเวียนตายเกิด ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์ในอุปัชฌายสูตรว่าความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว อานนท์ ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดีพึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคมรรค ๘ ทำอริยมรรคมรรค ๘ ให้มาก อนึ่ง ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียวนั้นพึงทราบโดยปริยายนี้ ด้วยว่า เพราะอาศัยเราผู้เป็นมิตรดี เหล่าสัตว์ผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากชาติ ผู้มีความแก่เป็นธรรมตายย่อมพ้นจากความแก่ ผู้มีความตายเป็นธรรมตา ย่อมพ้นจากความตายผู้มีความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความคับแค้นใจ เป็นธรรมตาย่อมพ้นจากความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ^{๓๖}

คุณสมบัติของภิกษุสามเณร ผู้ให้กัมมัฏฐาน มี ๗ ประการตามที่กล่าวไว้ในทวิติตตสูตรว่า

๑) ปิโย น่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ประกอบด้วยความเมตตากรุณา ใส่ใจคนและประโยชน์สุขของเขา สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนให้อยากให้เข้าไปปรึกษาไต่ถาม

๒) ครุ น่าเคารพ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ เป็นผู้หนักแน่น ถือหลักการเป็นสำคัญ ทำให้เกิดความรู้สึกขอบอญ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

๓) ภาวนีโย นำเจริญใจ นำยกย่อง นำเอาอย่าง ในฐานะทรงคุณคือความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนเองเสมอ เป็นที่นำยกย่องควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เฝ้าจำและรำลึกถึงด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, ๒๗.

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘. (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘๖.

๔) วตฺตา จ ฐักฺกพฺพุทโธได้ผล ฐักฺกขีเจงฺกให้เข้าใจ ฐักฺกวเมโธครพฺพุทโธอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕) วณฺณขโม อดทนต่อถ้อยคำ คือพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามแม้จุกจิก ตลอดจน คำล่วงเกินและคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ อดทนฟังได้ ไม่เปื้อนหน่าย ไม่เสียอารมณ์

๖) คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา กล่าวชี้แจงแถลงเรื่องต่าง ๆ ที่ลึกซึ้งให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้รู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๗) โน จญฺฐาเน นิโยชเย ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหลหรือชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย ไม่สมควร^{๓๗}

เมื่อเข้าไปหาภิกษุสามเณรผู้ให้กัมมัญฐานแล้ว ต่อจากนั้น ก็เรียนกัมมัญฐานที่เหมาะสมกับจริตของตนเอง ลักษณะนิสัยความโน้มเอียงของแต่ละบุคคลที่เรียกว่า จริยา ถ้าเลือกได้ถูกกันเหมาะสมกัน ก็ปฏิบัติได้ผลดีและรวดเร็ว ถ้าเลือกผิดอาจทำให้ปฏิบัติได้ล่าช้าหรือไม่สำเร็จผลจริยา แปลว่า ความประพฤติปกติหมายถึง พื้นเพของจิต พื้นนิสัย ลักษณะความประพฤติที่หนักไปทางใดทางหนึ่งตามสภาพจิตที่เป็นปกติของบุคคลนั้นๆ ตัวความประพฤติหรือลักษณะนิสัยนั้นเรียกว่า จริยา บุคคลผู้มีลักษณะนิสัยและความประพฤติอย่างนั้นๆ เรียกว่า จริต เช่น คนมีราคะจริยาเรียกว่าราคะจริต เป็นต้น จริตประเภทใหญ่ ๆ มี ๖ ประการ คือ

๑) ราคะจริต ผู้มีราคะเป็นความประพฤติปกติมีลักษณะนิสัยหนักไปทางราคะ ประพฤติหนักไปทางรักสวยรักงาม ละมุนละไม

๒) โทสะจริต ผู้มีโทสะเป็นความประพฤติปกติมีลักษณะนิสัยหนักไปทางโทสะ ประพฤติหนักไปทางใจร้อนหงุดหงิดรุนแรง

๓) โมหะจริต ผู้มีโมหะเป็นความประพฤติปกติ มีลักษณะนิสัยหนักไปทางโมหะ ประพฤติหนักไปทางเขลาหลงลืม เื่องงง งมงาย ใครว่าอย่างไรก็คอยเห็นคล้อยตามไป

๔) สัทธาจริต ผู้มีศรัทธาเป็นความประพฤติปกติ มีลักษณะนิสัยมากด้วยศรัทธา ประพฤติหนักไปทางมีจิตซาบซึ้ง ชื่นบาน น้อมใจเลื่อมใสโดยง่าย

๕) พุทธิจริต หรือญาณจริตผู้มีความรู้เป็นความประพฤติปกติมีลักษณะนิสัยความประพฤติหนักไปทางใช้ความคิดพิจารณา และมองไปตามความจริง

๖) วิตกฺกจริต ผู้มีวิตกเป็นความประพฤติปกติมีลักษณะนิสัยความประพฤติหนักไปทางชอบครุ่นคิดวุ่น นึกคิดจับจิตฟุ้งซ่าน^{๓๘}

ผู้ใดมีจริตอย่างใด มีลักษณะที่พอจะอาศัยใช้เป็นเครื่องสังเกตอยู่ ๕ ประการ ด้วยกันคือ อิริยาบถ ได้แก่ การเดิน ยืน นั่ง นอน และอาการที่เคลื่อนไหวทำกิจการงานต่าง ๆ ก็จะได้แก่ การงานที่ทำ โภชนะ ได้แก่ อาหารที่บริโภค ทสฺสนะ ได้แก่ การดู การฟัง การดม การกิน การลูบไล้แต่งเนื้อแต่งตัว และธัมมปวัตติ ได้แก่ ความเป็นไปต่าง ๆ เป็นต้นว่า ความประพฤติดีหรือเลว

^{๓๗} ๐.สตฺตค. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗.

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๘๕๒-๘๕๓.

ดังนั้น เมื่อรู้จริตของตนเองแล้ว ก็เรียนกัมมัฏฐานที่เหมาะสมกับจริตของตนเอง ซึ่งจะช่วยให้การปฏิบัติ ดำเนินไปด้วยดี มีความก้าวหน้า การเรียนกัมมัฏฐาน ตามที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค มีขั้นตอน ดังนี้^{๓๙}

๑) เข้าไปหากัลยาณมิตรผู้ให้กัมมัฏฐาน เรียนกัมมัฏฐานที่เหมาะสมกับจริตตน

๒) การมอบตัวแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าหรือแก่พระอาจารย์ผู้ให้กัมมัฏฐาน กล่าวคือ หากมอบตัวแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ฟังกล่าวว่า "อิม่าหังควา อตตภาวตุมหากัมปิจจขามิ " ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าขอสละอัตภาพนี้แด่พระองค์ " ดังนี้ เพราะหากไม่มอบตัว หากเกิดความกลับขึ้นมา ก็จะขาดความเชื่อมั่น ไม่ปฏิบัติกัมมัฏฐานต่อไป เกิดความท้อแท้

๓) เมื่อจะมอบตัวแด่อาจารย์ก็ฟังกล่าวว่า " อิม่าหังนเต อตตภาวตุมหากัมปิจจขามิ " ข้าแต่อาจารย์เจริญ ข้าพเจ้าขอสละอัตภาพนี้แด่ท่าน " ดังนี้ การมอบตัวกับอาจารย์ เป็นการยอมให้อาจารย์ว่ากล่าวตักเตือน อยู่ในโอวาทของท่าน เมื่อเกิดปัญหาขึ้นมา อาจารย์จะได้ช่วยแก้ไข นอกจากนี้ยังทำให้ผู้ปฏิบัติมีความมั่นใจเมื่อได้กัมมัฏฐานที่เหมาะสมกับจริตของตนเองแล้ว ก็เลือกสถานที่สำหรับปฏิบัติ โดยต้องหลีกเลี่ยงสถานที่ที่ไม่ควรไปปฏิบัติกัมมัฏฐาน ๑๘ แห่งคือ เป็นสำนักใหญ่ เป็นสำนักสร้างใหม่เป็นสำนักที่ชำรุด เป็นสำนักติดทางหลวง เป็นสำนักมีสระน้ำใหญ่ เป็นสำนักที่มีผักเกิดมากเป็นสำนักที่มีดอกไม้เกิดมาก เป็นสำนักที่ปลูกไม้ผลเป็นสำนักที่มีคนขึ้นมาก เป็นสำนักติดเมืองเป็นสำนักที่อยู่ในป่าไม้ เป็นสำนักที่อยู่ติดไร่นา เป็นสำนักที่คนทะเลาะกัน เป็นสำนักติดท่าเรือเป็นสำนักติดชายแดน เป็นสำนักที่ไม่สัปปายะ เป็นสำนักที่ไม่มีอาจารย์ผู้เป็นกัลยาณมิตร^{๔๐} เมื่อเว้นสถานที่ที่ไม่เหมาะสมทั้ง ๑๘ ประการแล้ว ฟังเข้าไปยังสำนักที่ประกอบด้วยองค์ ๕ ซึ่งเป็นสถานที่ที่เหมาะสมแก่การเจริญสมาธิภาวนาหรือเจริญกัมมัฏฐาน ตามนัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในเสนาสนสูตรว่า^{๔๑}

๑) อยู่ไม่ไกลนัก ไม่ไกลนักมีทางไปมาสะดวก กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนมีเสียงน้อย ไม่อีกทีก มีเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานกระทบน้อย๒) เมื่อภิกษุอยู่ในเสนาสนะนั้น มีจิรวบิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารที่เกิดขึ้นโดยไม่ผิดเคืองเลย

๓) ภิกษุเถระทั้งหลาย เป็นพหูสูต เรียนจบคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกาอยู่ในเสนาสนะนั้น

๔) ภิกษุนั้นเข้าไปหาภิกษุผู้เถระเหล่านั้น ในเวลาที่สมควรแล้ว จึงสอบถามไต่ถามว่า “พุทธพจน์นี้เป็นอย่างไร เนื้อความแห่งพุทธพจน์นี้เป็นอย่างไร”

๕) ภิกษุผู้เถระเหล่านั้น ย่อมเปิดเผยข้อที่ยังไม่เปิดเผย ทำข้อที่เข้าใจยากให้เข้าใจง่ายและบรรเทาความสงสัยในธรรมที่น่าสงสัยหลายอย่างแก่ ภิกษุนั้นเมื่อภิกษุหาสถานที่ปฏิบัติกัมมัฏฐานได้แล้ว ฟังตปติโพธิ์เล็กน้อย ซึ่งเกี่ยวกับการดูแลร่างกาย และดูแลบริขารสิ่งของให้เรียบร้อยหรือให้อยู่ในสภาพที่ดี เช่น ถ้ามวยยาว เล็บยาว ขนจมูกหนวดเครายาว ฟังโกนเสีย หากจิรวเก่า ก็ปะตามหรือขุน

^{๓๙} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๑๔๕-๑๔๗.

^{๔๐} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๑๕๐.

^{๔๑} อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๑/๑๓.

เสียให้เรียบร้อย หรือว่า จีวรสีหมองไปก็ยอมเสีย ถ้าสนิมในบาตรมีก็พึงระบมบาตรเสียเครื่องเสนาสนะมีเพียงตั้งเป็นต้นก็พึงทำให้สะอาด^{๔๒}

ดังนั้น บุพกิจเบื้องต้นก่อนการปฏิบัติกัมมัฏฐาน จึงเริ่มจากการที่ผู้ปฏิบัติ ต้องตั้งมั่นอยู่ในศีลตามเพศภาวะของตนเอง ตัดความกังวลเรื่องต่าง ๆ ออกไป เข้าไปเรียนกัมมัฏฐานที่เหมาะสมกับจริตของตนกับอาจารย์ผู้เป็นกัลยาณมิตร หลีกเว้นสถานที่ที่ไม่เหมาะกับการปฏิบัติกัมมัฏฐาน อยู่ในสถานที่ที่เหมาะสม ดูแลความเรียบร้อยความเรียบร้อยของตนเอง เกี่ยวกับเรื่องความสะดวกสบายเรียบร้อยของสุขภาพ หรือการปรับปรุง ดูแลบริวารข้าวของเครื่องใช้ให้เรียบร้อย แล้วจึงเริ่มปฏิบัติกัมมัฏฐานต่อไป

บัญญัติกัมมัฏฐาน เป็นกัมมัฏฐานที่ใช้บัญญัติ อาจเป็นสิ่งที่มียู่หรือสร้างขึ้นมาใช้เป็นอารมณ์ในการปฏิบัติ รายละเอียดเกี่ยวกับบัญญัติกัมมัฏฐาน ผู้วิจัยจะกล่าวใน ๓ ประเด็นคือ เนื้อหาการปฏิบัติ และผลการปฏิบัติ ดังนี้

คำว่า กสิณ หมายถึง วัตถุอันจูงใจ คือจูงใจให้เข้าไปผูกอยู่ เป็นชื่อของกัมมัฏฐานที่ใช้

วัตถุสำหรับเพ่ง เพื่อดึงใจให้เป็นสมาธิ กสิณ แปลว่า ทั้งหมด หมายความว่าผู้ที่เพ่งกสิณนั้นจะต้องเพ่งองค์กสิณให้ทั่วไปพร้อม ๆ กัน กสิณแต่ละข้อมีเนื้อหา ดังนี้

๑) ปฐวีกสิณ

ปฐวีกสิณ หมายถึง กสิณที่เพ่งเอาดินเป็นอารมณ์ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคท่านกล่าวถึงปฐวีกสิณที่เกี่ยวกับบุคคลผู้ที่เคยปฏิบัติและไม่เคยปฏิบัติ ตลอดถึงวิธีการสร้างดวงกสิณไว้ ดังนี้^{๔๓}

บุคคลใดเคยบวชในศาสนาหรือเคยบวชเป็นฤาษีแล้ว ทำมาน ๔ และมาน ๕ ในปฐวีกสิณให้เกิดขึ้นมาแล้ว แม้ในภพอดีต โยคีบุคคลผู้มีบุญถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยปานนี้ อุกคหนิมิต ย่อมเกิดขึ้นในดินที่เป็นอยู่เองตามปกติ ไม่ว่าจะเป็นดินที่เขาไถทิ้งไว้ ดินในลานข้าว ส่วนผู้ที่ไม่ทำบุญญาริการไว้เหมือนอย่างนั้น เธอจะต้องสร้างปฐวีกสิณขึ้นมาเองอย่างไม่ให้ผิดเพี้ยนจากที่เรียนมาจากสำนักอาจารย์โดยหลักเสียงโศกของปฐวีกสิณ ๔ ประการคือ เอาดินเขียวเจือ เอาดินเหลืองเจือ เอาดินสีแดงเจือ เอาดินสีขาวเจือ เพราะฉะนั้น อย่าเอาดินสีเขียวเป็นต้นมาทำกสิณ แต่ให้ทำด้วยดินที่มีสีเหมือนแสงอรุณ อย่าทำกสิณไว้ ณ ตรงกลางวัด หรือสถานที่ที่ภิกษุสามเณรสัญจรไปมา แต่ให้ทำได้ตรงที่เป็นเพิงหรือบรรณศาลา ซึ่งเป็นที่ลับอยู่ทางท้ายวัดปฐวีกสิณ มี ๒ ชนิดคือ ชนิดที่โยกย้ายได้ และชนิดที่อยู่ติดกับที่ ๒ ชนิดนี้ภิกษุจะเลือกปฏิบัติอันใดอันหนึ่ง ชนิดเคลื่อนที่ได้พึงผูกท่อนผ้าเก่าหรือแผ่นหนัง หรือเสื่อลำแพนก็ได้เข้าที่ไม่สะอาด ๔ อันแล้ว เอาดินที่เก็บรากหญ้า ก้อนกรวด และทรายออกแล้ว ขยำดีแล้วมาฉาบแต่งให้เป็นแผ่นกลมได้ขนาดดังกล่าวมาแล้ว ลงในท่อนผ้าเก่าหรือแผ่นหนัง หรือเสื่อลำแพนที่ตรึงไว้นั้น วงกสิณชนิดเคลื่อนที่ได้นั้น เวลาจะบริกรรม พึงวางราบลงที่พื้น แล้วจึงเพ่งดูส่วนวงกสิณชนิดตั้งอยู่กับที่พึงตอกหลักเข้าหลายๆ อันลงที่พื้นดินโดยอาการแห่งฝักบัว (คือตอกให้ข้างล่างสอบข้างบนผายโดยรอบ สันฐานดังฝักบัว) แล้วตรึง (หลักเหล่านั้นให้ติดกัน) ด้วยเถาวัลย์ แต่งเป็นโครง ขึ้น หากว่าดินในที่นั้นไม่พอ พึงใช้ของอื่นรองข้างล่างแล้ว จึงแต่งกสิณให้มีสันฐานกลม กว้างประมาณ ๑ คืบ ๔ นิ้ว ด้วยดินสีอรุณที่ชำระดีแล้วลงข้างบน

^{๔๒} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๑๕๖.

^{๔๓} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๑๕๗.

๒) อาโปกสิณ

อาโปกสิณ หมายถึง กสิณที่เพ่งน้ำเป็นอารมณ์ เนื้อหาของอาโปกสิณ มีดังนี้สำหรับโยคีบุคคลผู้มีบุญมียุทธการที่สร้างไว้แต่ปางก่อน ย่อมเกิดอาโปกสิณนิมิตในน้ำที่มีได้แต่ง คือ น้ำในสระ ในบึง หรือในทะเล ในสมุทรก็ตาม ส่วนโยคีบุคคลผู้มิได้สร้างยุทธการไว้ เมื่อจะหลีกละกสิณโทษทั้ง ๔ อย่างพึงถือเอาน้ำที่มีสีเขียว เหลือง แดง ขาว สีใดสีหนึ่ง ส่วนน้ำฝน ที่ตกลงมา ยังไม่ถึงพื้นดิน บุคคลรองเอาในอากาศด้วยผ้าสะอาด หรือน้ำอื่นที่ใสสะอาดอย่างนั้นก็ได้ พึงบรรจุน้ำนั้นให้เต็มบาตรหรือหม้อน้ำเสมอขอบปาก แล้ว นำไปตั้งในที่ว่างที่กำหนด มีประการดังกล่าวแล้ว^{๔๔}

๓) เตโชกสิณ

เตโชกสิณ หมายถึง กสิณที่พิจารณาไฟเป็นอารมณ์ เนื้อหาของเตโชกสิณ มีดังนี้สำหรับโยคีบุคคลผู้มีบุญมียุทธการได้สร้างไว้เมื่อถือเอานิมิตในไฟที่มีได้แต่ง แลดูเปลวไฟที่ตะเกียง ที่เตา ที่ระบมบาตรหรือที่ไฟไหม้ป่าที่ใดที่หนึ่งก็ตาม นิมิตก็เกิดขึ้นได้ ส่วนโยคีบุคคลผู้มิได้สร้างสมอบรมบุญญาธิการมาในชาติปางก่อน ต้องทำกสิณขึ้นเอง ซึ่งในการแต่งกสิณนิมิตนั้น พึงผ่าฟืนไม้แก่นที่แห้งสนิทผึ่งแดดไว้แล้ว ตัดทำเป็นท่อนๆ หอบ ไปยังโคนไม้หรือมณฑปที่เหมาะสม กองฟืนเข้าโดยอาการดุจระบมบาตร ก่อไฟขึ้น แล้วทำให้เป็นช่อง กว้างประมาณคืบ ๔ นิ้ว เป็นวงกลมเข้าที่เสื่อลำแพนหรือแผ่นหนังหรือผืนผ้าก็ได้ตั้งเสื่อลำแพนหรือแผ่นหนังหรือผืนผ้านั้นไว้ข้างหน้า แล้วก็นั่งโดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล^{๔๕}

๔) วาโยกสิณ

วาโยกสิณ หมายถึง กสิณที่พิจารณาลมเป็นอารมณ์ เนื้อหาของวาโยกสิณ มีดังนี้
คำว่า วาโย ที่แปลว่าลมในกสิณข้อนี้ มิได้มุ่งหมายเอาสภาวะที่มีลักษณะแรงตั้งเคลื่อนไหวแต่มุ่งหมายเอาสสมการวาโย คือลมธรรมดาที่ปรากฏอยู่ทั่วไป นั่นเอง ฉะนั้น ผู้ที่ประสงค์จะเพ่งวาโยกสิณนี้ จะต้องเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยอุบิสัยคือบุญบารมีที่เกี่ยวกับเคยได้รู้ปฏานมาแล้วจากภพใกล้ ๆ กับภพนี้ โดยอาศัยการเพ่งวาโยกสิณก็ตาม หรือไม่มีบุญบารมีจากภพก่อนก็ตาม การจัดทำวาโยกสิณขึ้นเป็นพิเศษย่อมไม่มี จำเป็นต้องถือเอานิมิตจากลมธรรมดานี้เอง^{๔๖}

๕) นิลกสิณ

นิลกสิณ หมายถึง กสิณที่พิจารณาสีเขียวเป็นอารมณ์ เนื้อหาของนิลกสิณ มีดังนี้ สำหรับผู้มีบุญมียุทธการได้สร้างไว้ก่อน เพียงได้เห็นกอดอกไม้อันมีสีอย่างนั้น หรือพรมดอกไม้อันมีสีอย่างนั้นในที่บูชาหรือผ้าเขียว และแก้วเขียว อย่างใดอย่างหนึ่ง นิมิตก็เกิดขึ้นได้ พระโยคาวจรที่ไม่มีบุญ พึงถือเอาดอกไม้มีดอกนิลบุล และดอกศิริกณิกา เป็นต้น มาเรียงเข้าให้เต็มผอบหรือฝาสมุกเสมอขอบปากทั้งใบด้วย โดยวิธีที่เกสรก็ดีช่อก็ดีไม่ปรากฏ หรือใช้ผ้าสีเขียวผูกเข้าเป็นห่อของ บรรจุลงไปได้ หรือใช้ผ้าสีเขียวนั้นผูกซึ่งเข้าที่ขอบปากมันให้เป็นดุจหน้ากลองก็ได้ หรือใช้ธาตุสีเขียวเหมือนสำริดเขียวเหมือนใบไม้และเขียวเหมือนดอกอัญชัน เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่งทำให้เป็นกสิณมณฑล ชนิดเคลื่อนที่ได้

๖) ปิตกสิณ

^{๔๔} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๑๗-๒๑๘.

^{๔๕} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๑๘-๒๑๙.

^{๔๖} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๑๙-๒๒๐.

ปัตกสสิน หมายถึง กสสินที่พิจารณาสีเหลืองเป็นอารมณ์ เนื้อหาของปัตกสสิน มีดังนี้สำหรับผู้มีบุญมืออธิการได้สร้างไว้เพียงได้เห็นกอดอกไม้หรือพรมดอกไม้อันมีสีอย่างนั้น หรือผ้าสีเหลือง ธาตุสีเหลือง อย่างใดอย่างหนึ่ง นิमित्तก็เกิดขึ้นได้ พระโยคาวจรที่ไม่มีบุญพึงใช้ดอกไม้มีดอกกัณณการเป็นต้น หรือใช้ผ้าสีเหลือง หรือธาตุสีเหลืองก็ได้ทำกสสินมณฑล^{๔๗}

๗) โลหิตกสสิน

โลหิตกสสิน หมายถึง กสสินที่พิจารณาสีแดงเป็นอารมณ์ เนื้อหาของโลหิตกสสิน มีดังนี้สำหรับผู้มีบุญมืออธิการได้สร้างไว้เพียงได้เห็นกอดอกไม้เช่นดอกหงอนไก่หรือพรมดอกไม้อันมีสีอย่างนั้น หรือผ้าแดงแก่แดง ธาตุสีแดง อย่างใดอย่างหนึ่ง นิमित्तก็เกิดขึ้นได้ พระโยคาวจรนอกนี้ที่ไม่มีบุญพึงใช้ดอกไม้มีดอกกะเบา หงอนไก่และหญ้าหางช้างแดง หรือผ้าสีแดง หรือธาตุสีแดง ก็ได้ทำกสสินมณฑล^{๔๘}

๘) โธทาทกสสิน

โธทาทกสสิน หมายถึง กสสินที่พิจารณาสีขาวเป็นอารมณ์ เนื้อหาของโธทาทกสสิน มีดังนี้สำหรับผู้มีบุญมืออธิการได้สร้างไว้ก่อน เพียงแต่ได้เห็นกอดอกไม้อันมีสีอย่างนั้น หรือพรมดอกไม้มีดอกมะลิซ้อน เป็นต้น หรือกองดอกบัวขาว ที่เขาขนจากที่บูชาไปทิ้งๆไว้ หรือผ้าขาว ธาตุสีขาวอย่างใดอย่างหนึ่ง นิमित्तก็เกิดขึ้นได้ แม้ในแผ่นตึกกลม แผ่นเงินกลม และดวงจันทร์เพ็ญ นิमित्तก็เกิดได้เหมือนกัน พระโยคาวจรที่ไม่มีบุญพึงใช้ดอกไม้อาจ หรือผ้าขาว หรือธาตุสีขาวก็ได้ทำกสสินมณฑล^{๔๙}

๙) อาโลกกสสิน

อาโลกกสสิน หมายถึง กสสินที่พิจารณาแสงสว่างเป็นอารมณ์ เนื้อหาของอาโลกกสสิน มีดังนี้สำหรับผู้มีบุญมืออธิการได้สร้างไว้ก่อน เพียงแต่ได้เห็นแสงอาทิตย์หรือแสงจันทร์เข้ามาทางช่อง มีช่องฝาเป็นต้น ช่องใดช่องหนึ่งแล้ว ทำให้เกิดเป็นดวงขึ้นที่ฝาหรือที่พื้นก็ตลอดระหว่างกึ่งต้นไม้ที่มีใบทึบทำให้เกิดเป็นดวงขึ้นที่พื้นดินนั้นก็ดีเท่า่นั้นนิमित्तก็เกิดขึ้นได้แม้พระโยคาวจรที่ไม่มีบุญ ก็พึงเพ่งดูดวงแสงมีประการดังกล่าวแล้วนั้นแหละ^{๕๐}

๑๐) ปริจฉินนาทกสสิน

ปริจฉินนาทกสสิน หมายถึง กสสินที่พิจารณาช่องว่างเป็นอารมณ์ เนื้อหาของปริจฉินนาทกสสิน มีดังนี้

สำหรับผู้มีบุญมืออธิการได้สร้างไว้ก่อน เพียงแต่ได้เห็นอากาศที่ช่องต่างๆ มีช่องฝาเป็นต้น นิमित्तก็เกิดขึ้นได้พระโยคาวจรที่ไม่มีบุญ พึงทำช่องขนาดคืบ ๔ นิ้ว เข้าที่ฝา โรงที่มุงมิดชิดหรือที่แผ่นหนังและเสื่อลำแพนเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว เพ่งดูช่องอันต่างโดยเป็นช่องฝาเป็นต้นนั้นเนื้อหาของกสสินทั้ง ๑๐ ที่กล่าวมา จัดเป็นหมวดได้ ๓ หมวด ดังนี้ ๑) หมวดกสสิน คือ กสสินที่พิจารณา มหาภูตรูป ๔ เป็นอารมณ์คือ ปรฐวิกสสิน อาโปกสสิน เตโชกสสิน และ วาโยกสสิน ๒) หมวดวันณกสสิน คือ กสสินที่พิจารณาสีต่าง ๆ เป็นอารมณ์คือ นิลกสสิน ปัตกสสิน โลหิต-กสสิน โธทาท-กสสิน และ ๓) หมวด

^{๔๗} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๒๑.

^{๔๘} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๒๑-๒๒๒.

^{๔๙} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๒๒.

^{๕๐} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๒๒.

กลืนอื่น ๆ ที่นอกเหนือจาก ๒ หมวดแรก คืออาโลกกลืน และปริจินนาภาสกลืนการนำเอากลืนทั้ง ๑๐ มาเป็นสื่อในการปฏิบัตินั้น สามารถทำได้โดยเอาของที่มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ หรือจะตกแต่ง จัดทำขึ้นให้เหมาะสำหรับการใช้เพ่งก็ได้

ความแตกต่างกันของกลืนทั้ง ๑๐

กลืนทั้ง ๑๐ ประการ มีความแตกต่างกันด้วยสามแห่งการขยาย คือ ขยายขึ้นข้างบน ขยายลงข้างล่าง ขยายไปรอบ ๆ ตัว ไม่ขยายคราวละ ๒ กลืนปนกัน ขยายอย่างไม่มีกำหนด ประมาณ^{๕๑}

ขยายขึ้นข้างบน คือขยายให้บ่ายหน้าสู่ท้องฟ้าข้างบน ขยายลงข้างล่าง คือขยายให้บ่าย หน้าสู่พื้นดินข้างล่าง ขยายไปรอบ ๆ ตัว คือขยายไปอย่างกำหนดเอาโดยรอบด้าน เหมือนอย่าง ขอบเขตที่เป็นวงกลม ไม่ขยายคราวละ ๒ กลืน คือกลืนแต่ละละข้อไม่ปะปนกันกับกลืนอีกข้อ ไม่มี กำหนดประมาณคือไม่จำกัดประมาณในการขยาย ขยายได้อย่างไม่มีที่สุด

ผู้ทำเพื่อกลืนไม่สำเร็จ คือบุคคลต่อไปนี้ ๑) บุคคลผู้ประกอบด้วยเครื่องกั้นคือกรรม คือ บุคคลผู้ทำอนันตริยกรรม ๔ ประการข้อใดข้อหนึ่ง ๒) บุคคลผู้ประกอบด้วยเครื่องกั้นคือกิเลส หมายถึงบุคคลผู้เป็นนียตมิจฉาภิภูมิต^{๕๒} ๓) บุคคลผู้ประกอบด้วยเครื่องกั้นคือวิบาก หมายถึงบุคคลที่ เป็นอเหตุกปฏิสนธิและที่เป็น ทวิเหตุกปฏิสนธิ ๔) บุคคลผู้ไม่มีศรัทธาในพระรัตนตรัย เป็นผู้ไม่มี ฉันทะในการปฏิบัติธรรม คือบุคคลผู้ขาดความพอใจในการปฏิบัติตามข้อปฏิบัติที่สมควรแก่มรรคคือ วิปัสสนา เป็นผู้มีปัญหาที่บ ปราศจากปัญหาที่เป็นโลกียสัมมาทิฐิและโลกุตตรสัมมาทิฐิ และเป็น อภัพสสัตว์ไม่ควรเพื่อยังลงสู่ธรรมนิยาม และภาวะที่ถูกต้องในกุศลธรรมทั้งหลาย^{๕๓}

อสุภะ ๑๐

คำว่า อสุภะ แปลว่า ไม่สวย ไม่งาม หมายถึงเฉพาะความเปลี่ยนแปลงแห่งร่างกายของ คนทั้งหลายที่ตายไปแล้ว อสุภะ เป็นสมถกัมมัฏฐานหมวดที่ ๒ เนื้อหาของอสุภะทั้ง ๑๐ มีดังนี้^{๕๔}

๑) อุทุมตกอสุภะ เป็นซากศพที่พองขึ้น โดยค่อยอืด ๆ ขึ้นตามลำดับนับแต่สิ้นชีวิต ไป ดุจลูกหนังอันพองด้วยลม จัดว่าเป็นของน่าเกลียด เพราะเป็นสิ่งปฏิกุล

๒) วินีลทกอสุภะ เป็นอสุภะที่มีสีเขียวคล้ำคละด้วยสีต่างๆ จัดว่าเป็นของน่าเกลียด เพราะ เป็นสิ่งปฏิกุล คำว่า วินีลกะ นั้นเป็นคำเรียกซากศพอันมีสีแดงในที่ ๆ เนื้อหนา มีสีขาวในที่ ๆ บ่ม หนอง แต่ส่วนมากมีสีเขียวคล้ำในที่ๆ เขียวเป็นเหมือนคลุ้มไวกด้วยผ้าเขียว

๓) วิบุพพทกอสุภะ เป็นอสุภะที่มีน้ำเหลืองไหลเยิ้มอยู่ในที่ๆ แตกปริทั้งหลาย จัดว่าเป็น ของน่าเกลียดเพราะเป็นสิ่งปฏิกุล

๔) วิจฉิททกอสุภะ เป็นอสุภะที่แยกออกจากกันโดยขาดเป็น ๒ ท่อน จัดว่าเป็นของน่า เกลียดเพราะเป็นสิ่งปฏิกุล เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าวิจฉิททกะ (วิจฉิททอสุภอันน่าเกลียด) คำว่า วิจฉิ ททกะ นั้นเป็นคำเรียกซากศพที่ถูกตัดกลางตัว

^{๕๑} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๒๕.

^{๕๒} ที.ส. (ไทย) ๙/๑๖๕-๑๘๑/๕๓-๖๐

^{๕๓} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๒๕-๒๒๖.

^{๕๔} วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๒๒๗-๒๒๘.

๕) **วิกขยิตกอสุภะ** เป็นอสุภะที่ถูกสัตว์ทั้งหลายมีสุนัขบ้านและสุนัขป่า เป็นต้น กัดกิน โดยอาการต่างๆ ตรงนี้บ้างตรงนั้นบ้าง จัดว่าเป็นของน่าเกลียด เพราะเป็นสิ่งปฏิกูล คำว่า วิกขยิตกะนั้นเป็นคำเรียกซากศพที่เป็นอย่างนั้น

๖) **วิกขิตตอสุภะ** เป็นอสุภะที่กระจายกระจายไปต่าง ๆ จัดว่าเป็นของน่าเกลียด เพราะเป็นสิ่งปฏิกูล คำว่า วิกขิตตกะนั้น เป็นคำเรียกซากศพที่กระจายกระจายไปที่นั่นๆ คือมือไปทางหนึ่งเท้าไปทางหนึ่ง ศีรษะไปทางหนึ่ง ดังนี้ เป็นต้น

๗) **หตวิกขิตตกอสุภะ** เป็นอสุภะที่ถูกประหารด้วย กระจายกระจายโดยนัยก่อนนั้นด้วย คำว่าหตวิกขิตตกะนั้นก็เป็นคำเรียกซากศพอันถูกคนสับฟันที่อวัยวะใหญ่ๆ โดยอาการย่อยอย่างกะตืนกาแล้วเหวี่ยงกระจายไปโดยนัยที่กล่าวแล้วนั้น

๘) **โลหิตกอสุภะ** เป็นอสุภะที่มีโลหิตเรียกราดไหลออกตรงนั้นบ้าง ตรงนี้บ้าง คำว่า โลหิตกะนั้นเป็นคำเรียกซากศพอันเปื้อนโลหิตที่ไหลออก

๙) **ปุพฺพกอสุภะ** เป็นอสุภะที่มีหมู่นอนทั้งหลาย คลาคล่ำอยู่ในซากศพนั้น คำว่า ปุพฺพกะนั้นเป็นคำเรียกซากศพที่เต็มไปด้วยหมอน

๑๐) **อัญญิกอสุภะ** เป็นอสุภะที่มีแต่ร่างกระดูก จัดว่าเป็นของน่าเกลียด เพราะเป็นสิ่งปฏิกูลคำว่า อัญญิกะ นั้นเป็นคำเรียกร่างกระดูกก็ได้กระดูกท่อนเดียวกันก็ได้อสุภะท่านแสดงไว้ ๑๐ อย่างนี้ ด้วยอำนาจความต่างกันแห่งบุคคลผู้มีราคะจริต อย่างนี้คือ^{๕๕}

๑. **อุทฺธมาตกอสุภะ** เหมาะสำหรับบุคคลผู้มักกำหนดใน ทรวดทรง เพราะส่อความเสียทรวดทรงแห่งร่างกาย

๒. **วินิลกอสุภะ** เหมาะสำหรับบุคคลผู้มักกำหนดในสีกาย เพราะส่อความเสียนวลแห่งผิว

๓. **วิพฺพกอสุภะ** เหมาะสำหรับบุคคลผู้กำหนดในกลิ่นกายที่แต่งขึ้นด้วยอำนาจเครื่องอบกลิ่นมีดอกไม้และเครื่องหอม เป็นต้น เพราะส่อความที่สิ่งที่เนื่องด้วยกายและผิวพรรณมีกลิ่นเหม็น

๔. **วิจฺฉิทกอสุภะ** เหมาะสำหรับบุคคลผู้มักกำหนดในความเป็นขึ้นที่บในสรีระ เพราะเผยความเป็นโพร่งข้างใน

๕. **วิกขยิตกอสุภะ** เหมาะสำหรับบุคคลผู้มักกำหนดในเนื้อมัน ในตำแหน่งแห่งสรีระต่างๆ มีแต่ถันเป็นอาทิเพราะแสดงความสูญเสียสมบัติแห่งเนื้อมัน

๖. **วิกขิตตกอสุภะ** เหมาะสำหรับบุคคลผู้มักกำหนดในลีลาท่าทางขององคัพพใหญ่ น้อยเพราะชี้ให้เห็นความกระจายกระจายแห่งองคัพพใหญ่ น้อย

๗. **หตวิกขิตตกอสุภะ** เหมาะสำหรับบุคคลผู้มักกำหนดในสมบัติแห่งเรือนร่าง เพราะประกาศความผิดรูปด้วยแตกกันไปแห่งเรือนร่าง

๘. **โลหิตกอสุภะ** เหมาะสำหรับบุคคลผู้มักกำหนดในความงามที่เครื่องประดับทำให้เกิด เพราะประกาศความเป็นร่างปฏิกูลด้วยโลหิตเปื้อน

๙. **ปุพฺพกอสุภะ** เหมาะสำหรับบุคคลผู้มักกำหนดในกายด้วยความสำคัญหมายว่า ของเรา เพราะส่อความที่กายเป็นของสาธารณะแก่หมู่นอนหลายชนิด

^{๕๕} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๗-๒๔๘

๑๐. อัฐิกอสุภะ เหมาะสำหรับผู้มีกำหนดในสมบัติแห่งฟัน เพราะประกาศความที่กระดูกในสรีระทั้งหลายเป็นของปฏิกุลทั้งนั้น

อย่างไรก็ตาม แม้เมื่อกล่าวโดยลักษณะแล้ว อัฐิกะทั้ง ๑๐ ประการ ก็มีเพียงประการเดียว คือความเป็นสิ่งปฏิกุล ไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็นและน่าเกลียด และจะปรากฏเฉพาะที่ร่างกายของคนตายไปแล้วเท่านั้น แต่ตามความเป็นจริงแล้ว แม้ร่างกายของคนที่มีชีวิตอยู่ก็จัดเป็นอัฐิกะได้เหมือนกัน แต่อาจจะไม่ปรากฏชัดเหมือนร่างกายของคนตาย เพราะร่างกายของคนที่มีชีวิตอยู่ถูกเครื่องอสังการที่ประกอบเข้าใหม่ปิดบังเอาไว้^{๕๖}

ดังนั้น อัฐิกะ คือการพิจารณาซากศพ โดยความเป็นของปฏิกุล ไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น ซึ่งแบ่งตามลักษณะของซากศพอาการต่าง ๆ และยังหมายถึงการพิจารณาร่างกาย แม้ของคนที่มีชีวิตอยู่ โดยความเป็นของปฏิกุล ไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น

โกฐฐาสบัญญัติ

โกฐฐาสบัญญัติ เป็นบัญญัติเกี่ยวกับส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เรียกว่า กายคตาสติ มาจากการรวมกัน ๓ คำคือ กาย + คต + สติ แปลตามรูปศัพท์ว่า สติอันไปแล้วสู่ร่างกาย ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรคได้วิเคราะห์ความหมายของกายคตาสติไว้ ดังนี้ สติชื่อกายคต เพราะไปสู่รูปกายอันต่างโดยโกฐฐาสมีผมเป็นต้น หรือว่าเพราะไปในกาย คำว่า กายคตาสตินั้น เป็นคำเรียกสติอันมีปฏิกุลนิमितในโกฐฐาสแห่งกายมีผมเป็นต้นเป็นอารมณ์^{๕๗}

กายคตาสติเป็นธรรมสำคัญข้อหนึ่ง ที่เมื่อบุคคลปฏิบัติแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายคลายกำหนด เพื่อดับทุกข์ บรรลุถึงพระนิพพาน ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันเป็นเอกที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายอย่างที่สุด เพื่อดับคลายกำหนด เพื่อดับเพื่อสงบระงับ เพื่อดูรู้ เพื่อดูรู้ เพื่อดูรู้ ธรรมอันเป็นเอกคืออะไร ธรรมอันเอกคือ กายคตาสติ^{๕๘}

เมื่อกล่าวถึงกายคตาสติแล้ว จะพบว่า กายคตาสติก็มีฐาน เป็นกัมมฐานไม่เคยเป็นไปนอกพุทธบาทกาล ไม่เป็นวิสัยแห่งเดียริยทั้งปวง พระผู้มีพระภาคทรงขยายความโดยจัดเป็น ๑๔ บรรพตามนัยที่กล่าวไว้ในกายคตาสติสูตร^{๖๒} คือ อานาปานบรรพ อิริยาพลบรรพ จตุสัมปชัญญะบรรพ ปฏิกุลมนสิการบรรพ ธาตุมนสิการบรรพ สิวัฐิกบรรพ ๙ ในจำนวน ๑๔ บรรพนั้น ๓ บรรพนี้คือ อิริยาพลบรรพ จตุสัมปชัญญะบรรพ ธาตุมนสิการบรรพ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสโดยเป็นวิปัสสนาสิวัฐิกบรรพ ๙ ตรัสโดยเป็นอาทิวานุปัสสนา ในวิปัสสนาญาณทั้งหลายนั้น ส่วน ๒ บรรพนี้คืออานาปานบรรพ และปฏิกุลมนสิการบรรพ ตรัสโดยเป็นเป็นสมถกัมมฐาน ในอนุสสติ ๑๐ นี้กล่าวคือ อานาปานบรรพ เป็นกัมมฐานบทหนึ่งต่างหาก คือเป็นอานาปานสติกัมมฐานดังนั้น ปฏิกุลมนสิการบรรพ ก็คือกายคตาสติ ซึ่งมีรายละเอียดคือการพิจารณาอาการ ๓๒ ในร่างกายโดยความเป็นของปฏิกุล ตั้งแต่ฟันเท้าขึ้นไป แต่ปลายผมลงมา มีหนังหุ้ม เต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ คือผมทั้งหลายมีอยู่ในกายนี้ ขนทั้งหลายมีอยู่ใน กายนี้ เล็บทั้งหลายมีอยู่ในกายนี้ ฟันทั้งหลายมีอยู่ในกายนี้ หนังมีอยู่ในกายนี้ เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ใสใหญ่ ใส

^{๕๖} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๘-๒๔๙.

^{๕๗} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๕๒.

^{๕๘} อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๖/๓๗.

น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า น้ำดี เสมหะ น้ำเหลือง เลือด เหงื่อ มันทัน น้ำตา มันเหลวล้าลายน้ำมูก
ไขข้อ มูตร มีอยู่ในกายนี้^{๕๙}

อัสสาสปัสสาสบัญญัติ

อัสสาสปัสสาสบัญญัติ เป็นการพิจารณาลมหายใจเข้า-ออกเป็นอารมณ์ เรียกว่า อานา
ปานสติคือสติกำหนดลมหายใจเข้าออก มีวัตถุ ๑๖ เป็นหลักปฏิบัติ รายละเอียดของอานาปานสติ
พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญไว้ว่า เมื่อบุคคลทำให้มีทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นธรรมละเมียดแก่ประณิตแท้
เป็นธรรมเครื่องพักอยู่อันละมุนละไมและเป็นสุขด้วย ยังธรรมอันเป็นบาปอกุศลทั้งหลาย ที่เกิด ๆ ขึ้น
ให้หายลับร้างไปโดยพลันด้วย จากนั้น ตรัสจำแนกให้เป็นกัมมัญฐานมีวัตถุ ๑๖ โดยตรัสบอกวิธีปฏิบัติ
ว่า เมื่อภิกษุในธรรมวินัยนี้ไปสุปัฯ หรือโคนไม้หรือเรือนว่างก็ตาม นั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติ
ไว้เฉพาะหน้า มีสติหายใจออก คงมีสติหายใจเข้า มีวัตถุ ๑๖ แบ่งเป็น ๔ จตุกกะ เช่น หายใจเข้า-ออก
สั้น-ยาว ก็รู้ว่า หายใจเข้า-ออก สั้น-ยาว^{๖๐}

การกล่าวถึงอานาปานสติโดยนัยนี้ เป็นการกล่าวตามแนวของพระไตรปิฎก หากพิจารณา
แล้วจะเห็นว่ามีความสมบูรณ์ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ก็อธิบายขยายความเพิ่มเติมคือ อานาปานสติสมาธิ
คือ สมาธิที่สัมปยุตด้วยสมาธิอันกำหนดลมหายใจเข้าออก หรือสมาธิในอานาปานสติเรื่องลมอัสสาสะ
ปัสสาสะ ตามอรรถกถาพระสูตร อัสสาสะ หมายถึงหายใจเข้า ปัสสาสะ หมายถึงหายใจออก ส่วน
อรรถกถาพระวินัยกลับกันคือ อัสสาสะ หมายถึงหายใจออก ปัสสาสะ หมายถึงหายใจเข้าในคัมภีร์วิ
สุทธิมรรค กล่าวไว้ว่า อัสสาสะ คือลมหายใจออก ปัสสาสะ คือลมหายใจเข้า^{๖๑}

อานาปานสติ คือ การกำหนดลมหายใจเข้าออก เป็นวิธีการพัฒนาสติ สมาธิ ปัญญา ด้วย
การใช้ลมหายใจเป็น เครื่องกำหนดหรืออีกนัยหนึ่ง เป็นวิธีการนำความจริงของธรรมชาติมาใคร่ครวญ
พิจารณาอยู่ทุกขณะของลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ความจริงของธรรมชาติที่ควรนำมาพิจารณา
ใคร่ครวญ คือ ความจริงเกี่ยวกับเรื่องของกาย ของเวทนา ของจิตและเรื่องของธรรมะนั้น อานาปาน
สติภาวนาจึงแบ่งออกเป็น ๔ หมวด หมวดละ ๔ ขั้น รวมทั้งหมดเป็น ๑๖ ขั้น

สรุปความได้ว่า สมถกัมมัญฐานในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กัมมัญฐานไว้ ๒ ประเภทคือสมถ
กัมมัญฐาน และวิปัสสนากัมมัญฐาน กล่าวเฉพาะสมถกัมมัญฐาน ได้กล่าวหลักการปฏิบัติไว้ตั้งแต่กิจ
เบื้องต้นจนเจริญพระกัมมัญฐาน รายละเอียดของอารมณ์สมถกัมมัญฐาน ๔๐ ประการกล่าวถึงส่วน
เนื้อหา การปฏิบัติ และผลการปฏิบัติ ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวโดยลำดับ และบุพกิจเบื้องต้นในการเจริญสมถ
กัมมัญฐาน ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวไว้ ดังนี้คือ การชำระศีลให้บริสุทธิ์ ตั้งมั่นอยู่ในศีลที่บริสุทธิ์ดีแล้ว
การตัดปัลลิว อันเป็นเครื่องกังวล ๑๐ ประการ การเข้าไปหาภิกษุณมิตรผู้ให้กัมมัญฐาน การเรียน
กัมมัญฐานข้อใดข้อหนึ่ง ในจำนวน ๔๐ ประการที่เหมาะสมกับจริตของตน การหลีกเว้นสถานที่ที่ไม่
เหมาะแก่การเจริญสมาธิ การอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสมแก่การเจริญสมาธิภาวนา การตัดปัลลิวเครื่อง
กังวลเล็กน้อย

^{๕๙} วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๑๔-๑๖.

^{๖๐} วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๕๒-๕๓

^{๖๑} วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๕๙.

๒.๔ สมถกัมมัญฐานในคัมภีร์วิมุตติมรรค

คัมภีร์วิมุตติมรรคเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญอีกคัมภีร์หนึ่ง เช่นเดียวกับคัมภีร์วิสุทธิมรรค จัดเป็นวรรณคดีประเภทปกรณวิเสส อธิบายไตรสิกขา อันเป็นหนทางแห่งความหลุดพ้น (วิมุตติ-มรรค) เป็นคู่มือสำหรับการศึกษาและปฏิบัติธรรม ความเป็นมาของคัมภีร์วิมุตติมรรคนั้น พัฒน์เพ็งพลา ตั้งข้อสังเกตว่า ก่อนที่พระพุทธโฆसाจารย์จะแต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้น ได้มีคณาจารย์รูปหนึ่งชื่อว่าอุปติสสะ ฝ่ายอภัยคีรีวิหาร ได้เขียนปกรณ์ชื่อวิมุตติมรรคขึ้น เนื้อความไม่ต่างจากกับคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสาจารย์ท่านอาจจะได้รับแนวความคิดจากคัมภีร์วิมุตติมรรคมาก่อนก็ได้ เมื่อท่านเขียนวิสุทธิมรรคขึ้นเพื่อยืนยันมติของคณะมหาวิหาร คณะสงฆ์มหาวิหารได้ประชุมกันพิจารณา คัมภีร์วิสุทธิมรรคแล้วตัดสินเป็นเอกฉันท์ว่าเป็นคัมภีร์ที่ยอดเยี่ยม^{๖๒} ผู้แต่งคัมภีร์วิมุตติมรรคคือพระอุปติสสะเถระ ประวัติความเป็นมาของท่านไม่มีหลักฐานยืนยันชัดเจน มีแต่เพียงข้อสันนิษฐานของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา เช่น ศาสตราจารย์นาโกลันนิษฐานว่า ผู้รจนาวิมุตติมรรค คือพระอรหันต์ อุปติสสะ ชาวลังกาผู้ชำนาญพระวินัย เป็นพระเถระที่มีชื่อเสียง และมีชื่อปรากฏตามรายชื่อพระเถระองค์สำคัญ ๆ ที่ทรงจำพระวินัยปิฎกเมื่อคราวพระมหินทเถระ ไปประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศลังกา พระอุปติสสะ เป็นผู้ได้รับความเคารพอย่างสูงสุดจากหมู่สงฆ์ และเป็นผู้ร่วมสมัยเดียวกันกับพระเจ้าวสกะ ผู้ครองราชย์ในลังกา^{๖๓} เมื่อ พ.ศ.๖๐๙ และมีชื่อปรากฏอยู่ในคัมภีร์ปฎิหารของพระวินัยปิฎก^{๖๔}

ท่านภิกขุญาณโมลี ได้กล่าวไว้ในบทนำแห่งหนังสือวิสุทธิมรรคที่ท่านแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า ยังไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะสนับสนุนมติที่ว่า พระอุปติสสะเถระผู้รจนาคัมภีร์วิมุตติมรรคเป็นรูปเดียวกับพระอรหันต์อุปติสสะผู้ชำนาญพระวินัย แต่มีเหตุผลที่น่าเชื่อถือที่ว่าคัมภีร์วิมุตติมรรคแต่งก่อนวิสุทธิมรรค และน่าจะแต่งขึ้นในประเทศอินเดีย^{๖๕} ศาสตราจารย์พาปัท กล่าวไว้คล้ายกันว่า ท่าน พระอุปติสสะเถระเป็นชาวอินเดีย และรจนาคัมภีร์วิมุตติมรรคในอินเดีย^{๖๖}

อย่างไรก็ตามแม้จะยังไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะสรุปว่า พระอุปติสสะเถระผู้แต่งคัมภีร์วิมุตติมรรคที่อินเดียหรือลังกา แต่ที่นักปราชญ์ทั้งหลายเห็นสอดคล้องกันคือประเด็นเรื่อง ๑) พระอุปติสสะเถระได้รจนาคัมภีร์วิมุตติมรรค ก่อนที่พระพุทธโฆสาจารย์จะรจนาคัมภีร์วิสุทธิมรรคและ ๒) พระพุทธโฆสาจารย์ก็ได้ศึกษาคัมภีร์วิมุตติมรรคก่อนที่จะรจนาคัมภีร์วิสุทธิมรรคคัมภีร์วิมุตติมรรคเดิมแต่งเป็นภาษาบาลีในประเทศอินเดีย ในช่วง พ.ศ.๖๐๐ เพราะท่านได้อ้างหลักฐานฝ่ายบาลีไว้เป็นจำนวนมากในผลงานของท่าน จากนั้น ต้นฉบับภาษาบาลีสูญหายไป ยังเหลือแต่ต้นฉบับภาษาจีนที่พระติปิฎกสังฆปาละแห่งพูนานแปลถ่ายทอดไว้ในศตวรรษที่ ๖ แห่งคริสต์ศักราช ต่อมาใน พ.ศ.

^{๖๒} พัฒน์ เพ็งพลา, ประวัติวรรณคดีบาลี, พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔๑.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า 143.

^{๖๔} วิ.ป.(ไทย) ๘/๓/๖.

^{๖๕} Nānamoli Bhikkhu, *The Path of Purification*, (Singapore Buddhist Meditation Centre 1956), p. xxviii.

^{๖๖} Bapat, P.V., *Vimuttimaggā and Vimuttimaggā : A Comparative Study*, (Poona : The Calcutta Oriental Press, 1937), p. xxviii.

๒๔๗๙ พระเอฮารา (N.R.M.Ehara) เจ้าอาวาสวัดนิคายนิชิเรนในญี่ปุ่นร่วมกับพระโสมเถระ (V.E.P.Pulle) และพระเซมินทเถระ (G.S.Preris) แปลวิมุตติมรรคจากภาษาจีนเป็นภาษาอังกฤษ และจัดพิมพ์เผยแพร่ในรูปเล่มหนังสือเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๔^{๖๗} ต่อมาคัมภีร์วิมุตติมรรค ได้รับการแปลเป็นภาษาไทย โดยคณาจารย์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นำโดยพระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (พระเมธีธรรมาภรณ์ในขณะนั้น) และคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต โดยตรวจสอบเนื้อหากับต้นฉบับภาษาอังกฤษ

คำว่า วิมุตติมรรค มาจากคำว่า วิมุตติ + มรรค พระอุปติสเถระได้ให้ความหมายของคำว่า วิมุตติ ไว้ว่า วิมุตติ หมายถึงวิมุตติ ๕ ประการคือ วิกัมภณวิมุตติ (หลุดพ้นด้วยอำนาจการข่มไว้) ตทังควิมุตติ หลุดพ้นด้วยองค์นั้น ๆ สมุจเฉทวิมุตติ (หลุดพ้นด้วยการตัดขาด) ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ(หลุดพ้นด้วยความสงบ) และนิสสรณวิมุตติ (หลุดพ้นด้วยการสลัดออกไป)^{๖๘} ส่วนคำว่า มรรคแปลว่า หนทาง เมื่อรวมเข้าด้วยกันเป็นวิมุตติมรรค จึงมีความหมายว่า ทางหรืออุบายที่ให้ถึงความหลุดพ้นเป็นทางปฏิบัติที่ประเสริฐ ประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา

สรุปได้ว่าคัมภีร์วิมุตติมรรคเป็นคัมภีร์ปริกษณ์วิเสส อธิบายไตรสิกขาอันเป็นทางแห่งความหลุดพ้น แต่งโดยพระอุปติสเถระ เดิมแต่งเป็นภาษาบาลี ต้นฉบับสูญหายไป เหลือแต่ฉบับที่แปลเป็นภาษาจีน ต่อมาแปลเป็นภาษาอังกฤษ และแปลเป็นภาษาไทย เป็นคัมภีร์สำคัญสำหรับการศึกษาและปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความหลุดพ้น

ตามที่ได้กล่าวแล้วว่าในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวถึงกัมมัฏฐานไว้ ๒ ประเภทคือสมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน กล่าวเฉพาะสมถกัมมัฏฐาน ได้กล่าวหลักการปฏิบัติไว้ตั้งแต่กิจเบื้องต้นก่อนเจริญพระกัมมัฏฐาน รายละเอียดของอารมณ์สมถกัมมัฏฐาน ๔๐ ประการกล่าวถึงส่วนเนื้อหา การปฏิบัติ และผลการปฏิบัติ ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวโดยลำดับ ดังนี้

บุพกิจเบื้องต้น ก่อนเจริญสมถกัมมัฏฐาน ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวไว้ ดังนี้คือ การชำระศีลให้บริสุทธิ์ ตั้งมั่นอยู่ในศีลที่บริสุทธิ์ดีแล้ว การตัดปิลิโพธ อันเป็นเครื่องกังวล ๑๐ ประการการเข้าไปหาภิกษุณมิตระผู้ให้กัมมัฏฐาน การเรียนกัมมัฏฐานข้อใดข้อหนึ่ง ในจำนวน ๔๐ ประการที่เหมาะสมกับจริตของตน การหลีกเลี่ยงสถานที่ที่ไม่เหมาะแก่การเจริญสมาธิ การอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสมแก่การเจริญสมาธิภาวนา การตัดปิลิโพธเครื่องกังวลเล็กน้อยศีลในที่นี้ คือศีล ๕ ซึ่งเป็นศีลของคฤหัสถ์ ศีล ๘ เป็นศีลของอุบาสก อุบาสิกา ศีล ๑๐ เป็นศีลของสามเณร ศีล ๒๒๗ เป็นศีลของพระภิกษุ และศีล ๓๑๑ เป็นศีลของภิกษุณี เพราะศีลที่รักษาไว้ดีแล้ว ย่อมชำระกายวาจาใจให้สะอาดหมดจด เป็นที่ตั้งแห่งธรรมเบื้องสูงคือฌาน มรรค ผล และเป็นเหตุให้เกิดกุศลธรรมอื่น ๆ อีกมาก

ปิลิโพธ คือสิ่งที่ทำให้เกิดความกังวล เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติกัมมัฏฐาน มี ๑๐ ประการคือ ความกังวลเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ความกังวลเกี่ยวกับตระกูล ความกังวลเกี่ยวกับลาภสักการะ ความกังวลเกี่ยวกับคณะศิษย์และบริวาร ความกังวลเกี่ยวกับการงาน ความกังวลเกี่ยวกับการเดินทาง ความกังวลเกี่ยวกับญาติหรืออุปัชฌาย์ ความกังวลเกี่ยวกับความเจ็บป่วย ความกังวลเกี่ยวกับ

^{๖๗} พระอุปติสเถระ, **วิมุตติมรรค** , แปลโดย พระเทพโสมภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

การศึกษาเล่าเรียน และความกังวลเกี่ยวกับฤทธิ์ของปุณฺณที่ควรรักษาไว้ไม่ให้เสื่อมเมื่อรักษาได้ บริสุทธิ ตัดความกังวลได้แล้ว ก็เข้าไปหาภิกษุผู้มีกัลยาณมิตรผู้ให้กัมมัญฐาน

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) กล่าวความหมายของกัลยาณมิตรไว้ว่า หมายถึง บุคคล ที่ช่วยชี้แนะแนวทาง ชักจูง ตลอดจนแนะนำสั่งสอน ชักนำผู้อื่นให้ดำเนินชีวิตที่เที่ยง ให้ประสบผลดี และความสุข ให้เจริญก้าวหน้า ให้พัฒนาในธรรม ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร นับว่าเป็นทั้งหมดของ พรหมจรรย์ เพราะผู้มีกัลยาณมิตร จักเจริญมรรคมีองค์ ๘ หลุดพ้นจากสังสารวัฏการเวียนตายเกิด^{๖๙} ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์ในอุปัชฌายสูตรว่าความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็น พรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว อานนท์ ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดีพึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญ อริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก อนึ่ง ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็น พรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียวนั้นพึงทราบโดยปริยายนี้ ด้วยว่า เพราะอาศัยเราผู้เป็นมิตรดี เหล่าสัตว์ผู้มี ความเกิดเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากชาติ ผู้มีความแก่เป็นธรรมตายย่อมพ้นจากความแก่ ผู้มีความตาย เป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความตายผู้มีความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความคับแค้นใจ เป็นธรรมตายย่อมพ้นจากความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความ ทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ^{๗๐}

สรุปความได้ว่า แนวทางในการเจริญสมถกัมมัญฐานในคัมภีร์วิมุตติมรรคจะเป็นไปในแนว เดียวกับคัมภีร์วิสุทธิมรรคทุกประการเพราะว่าสมถกัมมัญฐานตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและ คัมภีร์วิมุตติมรรคกล่าวถึงเรื่องบุพกิจเบื้องต้นก่อนการปฏิบัติสมถกัมมัญฐาน เนื้อหา การปฏิบัติ และ ผลของสมถกัมมัญฐานของทั้ง ๒ คัมภีร์ ซึ่งกล่าวไว้ ๗ หมวดเช่นกันคือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อรูปฌาน ๔ อาหาเรปภิกุลสัณญา จตุธัตตวัญฐาน จำแนกกัมมัญฐาน ๔๐ โดย บัญญัติกัมมัญฐาน ๒๘ คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ โภจนาสัณญัตติ (กายคตาสติ) อัสนาสปัสสาสัณญัตติ (อานาปานสติ) สัตวัญญัตติ (พรหมวิหาร/อัปปมัญญา) อากาสัญญัตติ (ปฐมอรูปฌาน) นัตถิกาว บัญญัติ(ตติยอรูปฌาน) และปรมัตถกัมมัญฐาน ๑๒ คือ อนุสสติ ๘ อาหาเรปภิกุลสัณญา จตุธัตตวัญ ฐานหุตติยอรูปฌาน และจตุตถอรูปฌาน

๒.๕ สมถกัมมัญฐานในคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ

คัมภีร์อภิธัมมัตถกถาวิภาณี กล่าวความหมายของสมถะและวิปัสสนาไว้ว่า ธรรมที่ชื่อว่า สมถะ เพราะอรรถว่าสงบระงับนิรณันท์ทั้งหลาย ธรรมที่ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะการเห็นแจ้งโดยอาการต่าง ๆ มี ไม่เที่ยงเป็นต้น^{๗๑} ในคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะกล่าวถึงจิตเป็นส่วนใหญ่คือ ในคัมภีร์ฝ่ายอภิธรรม พระ อาจารย์ทั้งหลาย ได้ให้คำจำกัด ความธรรมชาติของจิตไว้ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วมี ๓ อย่างคือ ๑. มี การคิดคือรับรู้อารมณ์ (จินตเตตติ จิตต อารมณ วิชานาตีนิ อตฺโถ) ธรรมชาติที่ชื่อว่าจิต เพราะอรรถว่า คิด คือรู้อารมณ์ ๒. เป็นเหตุให้เจตสิกทั้งหลายรู้อารมณ์ (จินตเตสิ เอเตน กรณญเตน สมปยุตตมมาติ จิตต) ธรรมชาติที่ชื่อว่าจิต เพราะเป็นเหตุให้สมปยุตตธรรม คือ เจตสิกทั้งหลายรู้อารมณ์ ๓. ทำให้

^{๖๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘๖.

^{๗๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒/๓-๔.

^{๗๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๐/๓๖๘.

สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตวิจิตรพิสดาร (จิตต์ กโรตตี จิตต) ธรรมชาติที่ชื่อว่าจิตเพราะทำสัตว์และสิ่งของทั้งหลายให้วิจิตร

“ความหมายของคำแห่งจิต อารมณ จินตคติ จิตต (ธรรมที่ชื่อว่าจิต เพราะอรรถว่า คิด ซึ่งอารมณ์) เมื่อว่าโดยลักษณะ จิตมีการรู้แจ้งอารมณ์เป็นลักษณะ (วิชานนลักษณะ) มีการเป็นหัวหน้า เป็นกิจ (บุพพกรรม) มีการเกี่ยวข้องกันเป็นปัจจุภูฐาน (สนฐานปัจจุภูฐาน) มีนามรูปเป็นปฏิกฐาน (นามรูปปฏิกฐาน)”^{๗๒}

จิตของสัตว์ที่เป็นไปในภูมิ ๔ มีการรู้แจ้งอารมณ์เป็นลักษณะทั้งหมด มีการรู้แจ้งอารมณ์ทั้งนั้นเมื่อเพ่งถึงเส้นทางแล้ว จิตก็เป็นหัวหน้า คือมีปกติเที่ยวไปก่อนในที่เป็นที่กระทำให้แจ่มแจ้งซึ่งอารมณ์ บุคคลย่อมรู้แจ้งรูปารมณอันเห็นด้วยจักขุ ย่อมรู้แจ้งธรรมารมณ อันรู้แล้วด้วยใจ ด้วยจิตนั้นเหมือนบุคคลผู้รักษาพระนครนั่งอยู่ที่ทาง ๔ แพร่ง ในท่ามกลางพระนครย่อมใคร่ครวญ ย่อมกำหนดชนผู้มาแล้ว ๆ ว่า คนนี้เป็นเจ้าถิ่น คนนี้เป็นผู้จรมา ฉันทะ พึงทราบข้ออุปไมยฉันทนั้น ธรรมดาบุคคลผู้รักษาพระนครนั่งอยู่ที่ทาง ๔ แพร่ง ท่ามกลางพระนครพึงเห็นบุคคลผู้มาจากทิศตะวันออกพึงเห็นบุคคลผู้มาจากทิศตะวันตก จากทิศทักษิณ จากทิศอุดร ฉันทะ บุคคลย่อมเห็นรูปใดด้วยจักขุ ย่อมรู้แจ้งรูปนั้นด้วยวิญญาน ย่อมฟังเสียงใดด้วยโสต ย่อมสูดกลิ่นด้วยฆานะ ย่อมลิ้มรสด้วยชีวา ย่อมถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย ย่อมรู้แจ้งธรรมด้วยใจ ย่อมรู้แจ้งสิ่งนั้นๆ ด้วยวิญญาน เพราะเพ่งถึงเส้นทางแล้ว จิตเท่านั้นเป็นหัวหน้า เป็นธรรมชาติที่เข้าไปข้างหน้า ในฐานะที่กระทำอารมณ์ให้แจ่มแจ้งอย่างนี้ ฉะนั้นจึงกล่าวว่า มีการเป็นหัวหน้าเป็นกิจ จิตดวงหลัง ๆ เมื่อเกิดขึ้น ย่อมปรากฏติดต่อกัน เพราะดวงต้น ๆ สืบต่อกัน จึงชื่อว่า มีการเกี่ยวข้องกันเป็นปัจจุภูฐาน แต่ว่า ในภพที่มีขันธ์ ๕ จิตนั้น มีนามรูปเป็นปฏิกฐาน ในภพที่มีขันธ์ ๔ มีนามเท่านั้นเป็นปฏิกฐาน

เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า จิตมีนามและรูปเป็นปฏิกฐาน จิตต สภาวะที่ชื่อว่า จิต เพราะคิด คือ รู้แจ้งซึ่งอารมณ์ อีกอย่างหนึ่ง ศัพท์ว่า จิต นี้ ทั่วไปแก่จิตทั้งปวง ฉะนั้นในคำว่า จิตต นี้ จิตใดที่เป็นกุศล อกุศลและมหาภิรียาจิตฝ่ายโลกียะ จิตนั้นชื่อว่า จิต เพราะสั่งสมสันดานของตนด้วยอำนาจแห่งขณวิถิ ชื่อว่า จิต เพราะเป็นธรรมชาติอันกรรมและกิเลสทั้งหลายสั่งสมวิบาก อีกอย่างหนึ่ง จิตทั้งหมด ชื่อว่า จิต เพราะความเป็นธรรมชาติวิจิตรตามสมควร ชื่อว่า จิต เพราะกระทำให้วิจิตร บรรดาจิตเหล่านั้น จิตมีราคะ จิตมีโทสะ จิตมีโมหะ จิตเป็นกามาวจร จิตเป็นรูปาวจร จิตมีรูปเป็นอารมณ์ จิตมีเสียงเป็นต้นเป็นอารมณ์ บรรดาจิตแม้ที่มีรูปเป็นอารมณ์ จิตที่มีสีเขียวเป็นอารมณ์ จิตที่มีสีเหลืองเป็นต้นเป็นอารมณ์ แม้จิตที่มีเสียงเป็นต้นเป็นอารมณ์ หินจิต มัชฌิมจิต ปณิตจิต จิตที่มีฉันทะเป็นอธิปัตติ บรรดาจิตที่กล่าวมาก็เป็นจิตคนละดวงกัน จิตต แปลว่า ธรรมชาติของปรมัตถ์ส่วนหนึ่ง ที่มีลักษณะรู้ในเมื่อได้กระทบอารมณ์ทั้ง ๖ เช่น เมื่อเห็นรูป ก็รู้ว่าเห็นรูปารมณ คือ สีต่างๆ หูได้ยินเสียง ก็รู้ว่าได้ยิน สัทธารมณ

^{๗๒} มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, พระอภิธรรมปิฎก เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๑ ธรรมสังคณี และอรรถกถา , (๒๕๒๕), หน้า ๓๑๕.

“จิตคือ ธรรมชาติใดที่รู้อารมณ์ ธรรมชาตินั้นคือ จิต อารมณ์คือสิ่งที่ถูกจิตรู้”^{๗๓} ปกติการรู้มี ๓ ชนิด คือ

๑. รู้โดยสัญญาเจตสิก เหมือนเด็กเห็นเหรียญเงิน รู้ว่าเป็นของกลม ๆ แต่ไม่รู้ว่าเป็นเงิน
๒. รู้โดยวิญญาณ เหมือนผู้ใหญ่เห็นเหรียญเงิน รู้ว่าเป็นของกลม ๆ และเป็นเงิน
๓. รู้โดยปัญญา เหมือนผู้เชี่ยวชาญดูเหรียญเงิน รู้ซึ่งว่าเป็นเหรียญจริงหรือเหรียญปลอม และประกอบด้วยธาตุอะไรด้วย ดังนั้น การรู้โดยจิตเป็นการรู้มากกว่าการรู้โดยสัญญา แต่ไม่รู้ชัดแจ้งเหมือนการรู้โดยปัญญา จิตคือธรรมชาติอย่างหนึ่ง ที่มีลักษณะรู้อารมณ์ คือรู้ในอารมณ์ทั้ง ๖ และรู้ตามประตู่ คือทาง เช่นเมื่อรูป อันได้แก่กลิ่นแสงมากระทบตา ก็เห็น สัทธะ ได้แก่กลิ่นเสียงมากระทบหูก็ได้ยิน จมูกกระทบกลิ่นก็ได้กลิ่น ลิ้นลิ้มรสก็รู้รส กายสัมผัส เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ก็รู้ว่าได้สัมผัส คือรู้ในลักษณะของเย็น ร้อน อ่อน แข็งนั้น ส่วนทวารที่เรียกกันว่า มโนทวาร คือจิตหรือใจนั้น จิตที่เกิดขึ้นทางทวารนี้ ก็มีความรู้จักถึงการคิดนึกอารมณ์ที่เป็นเรื่องราวต่างๆ มีดีบ้าง ชั่วบ้าง พุดให้ฟังง่าย ๆ ก็คือ เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้สึกเย็น ร้อน อ่อน แข็ง และคิดนึก เหล่านี้แหละเรียกว่า ธรรมชาติรู้ คือ จิต”^{๗๔} อารมณ์คือสิ่งที่ถูกรู้ หรือพูดว่าอารมณ์ก็ได้แก่ ธรรมชาติที่ถูกจิตรู้ หรือจิตกำหนดจดจำก็ได้ เพราะจิตจะเกิดแต่ลาพังโดยไม่มีการรู้อารมณ์นั้นไม่ได้ เช่น ตาเห็นดอกกุหลาบสีแดง เห็นก็เป็นจิต ดอกกุหลาบสีแดงที่เห็นนั้นก็เป็นอารมณ์ หรือหูได้ยินเสียงนกร้อง ได้ยินก็เป็นจิต เสียงนกร้องที่ถูกได้ยินนั้นก็เป็นอารมณ์ จมูกดมกลิ่นดอกไม้ ได้กลิ่นก็เป็นจิต กลิ่นที่ถูกดมก็เป็นอารมณ์ ลิ้นลิ้มรส รู้รสก็เป็นจิต รสที่ถูกลิ้มก็เป็นอารมณ์ กายสัมผัสความร้อน รู้สึกร้อนก็เป็นจิต ความร้อนที่ถูกสัมผัสก็เป็นอารมณ์ ใจคิดถึงการหากุศล คิดถึงกุศลก็เป็นจิต การหากุศลที่คิดก็เป็นอารมณ์

จิตในทัศนะของอาจารย์แสง จันทาม^{๗๕} ท่านกล่าวว่า “จิตในทางพุทธศาสนาเกิดขึ้นเป็นดวง ๆ ในเมื่อมีอารมณ์มากระทบกระทบหน้าที่เสร็จแล้วก็ดับไป แต่แล้วก็เกิดขึ้นอีก เกิดดับสลับกันไปอย่างรวดเร็วจนดูเป็นจิตดวงเดียวอยู่ตลอดเวลา เปรียบเหมือนดวงไฟฟ้าที่เราเห็นเป็นไฟดวงเดียวตลอดเวลา นั้น ความจริงสว่างแล้วดับติดต่อกันไปอย่างรวดเร็ววินาทีละ ๕๐ ครั้ง” จิต คือ การคิด การรู้แจ้งซึ่งอารมณ์ ต่างๆที่มากระทบอายตนะภายในมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นต้น ส่วนอารมณ์ที่มากระทบก็ได้แก่อายตนะภายนอกมี รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อัมมารมณ์ ในอารมณ์ทั้งหลายเหล่านี้ย่อมมีมากทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดีที่เกิดกับจิตซึ่งจิตรับรู้คิดอยู่ตลอดเวลาโดยไม่ขาดสาย ซึ่งมี ๘๙ หรือ ๑๒๑ ดวง ที่เกิดดับเกิดดับกับปุณฺณและพระอรหันต์ ซึ่งก็มีอารมณ์ต่าง ๆ กัน มีจิตต่างกัน แต่เมื่อโดยสรุปก็มีอยู่คนละดวง

ลักษณะรูปร่างของจิตตามทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า สัตว์ที่มีใจครองมีอยู่หลายพันล้านในโลกลนี้และโลกอื่น ในบรรดาสัตว์เหล่านี้ย่อมมีจิต มีวิญญาณอยู่ภายในร่างกายทุกคนทุกตัวตน ในบรรดาจิต หรือ วิญญาณของสัตว์เหล่านี้ก็จะจะมีรูปร่างเหมือนตัวของเขาเองก่อนที่จะถือปฏิสนธิกำเนิดในภพอื่นตามอำนาจแห่งวิบากกรรมที่สั่งสมไว้ในจิต โดยวินิจฉันได้จากบุคคลที่ตายแล้วฟื้นขึ้นมาใหม่

^{๗๓} วินัย อ.ศิวะกุล, **ทฤษฎีพุทธจิตวิทยา**, สถาบันพุทธวิทยาศาสตร์ ประยุตต์อภิธรรมมูลนิธิ วัดพระเชตุพน ฯ, ๒๕๒๓, หน้า ๒๔.

^{๗๔} บุญมี เมธางกูร, **ความมหัศจรรย์ของจิต**, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๔๕), หน้า ๒๔.

^{๗๕} แสง จันทาม, **ปรากฏการณ์ทางจิต**, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๒๔), หน้า ๒.

ประมาณสองสามชั่วโมงซึ่งเขาได้ทิ้งร่างกายเอาไว้แต่จิตใจของเขาก็ได้ร่อนลอยออกจากร่างไปก็มีลักษณะเหมือนตัวเองทุกประการว่าได้ไปเห็นที่ต่างๆมีบ้านคนเลื้อย สวน ไร่ นา นรก สวรรค์ เป็นต้น ตัวอย่างพันเอกเสนาห์ผู้ซึ่งตายไปแล้วหลายวันแล้วฟื้นขึ้นมาใหม่แล้วได้มาเล่าเรื่องสวรรค์ นรก ให้ผู้คนทั้งหลายได้ฟัง จิตของเขาที่ออกจากร่างไปก็ยังถือร่างเดิมอยู่ซึ่งทำหน้าที่รับรู้อารมณ์ต่างๆที่มากกระทบ แต่ดวงจิตที่ถือร่างเดิมออกไปเป็นร่างที่ละเอียดคมมองไม่เห็นรู้ได้เฉพาะตนเท่านั้น ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า จิต ของบุคคลไหนก็มีลักษณะเหมือนรูปร่างอย่างบุคคลนั้น ก่อนที่เขาจะถือปฏิสนธิกำเนิดใหม่แต่ร่างกายนั้นเป็นร่างที่ละเอียดอ่อนมองไม่เห็นจับต้องไม่ได้ด้วยวัตถุที่มีมือเท้าเครื่องอุปกรร์ต่าง ๆ ทางเทคโนโลยี ซึ่งหลักเกณฑ์นี้ก็ตรงกับพุทธภาษิตที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า พुरुषม เอกจร อสรีร คุหาสย เย จิตตํ สณฺณเมสสนฺติ โมกฺขนฺติ มารพฺนธนา. ผู้ใดจักสำรวจจิตที่ไปไกลเที่ยวไปดวงเดียวไม่มีรูปร่างมีถ้าคือกายเป็นที่อาศัย ผู้นั้นจักพ้นจากเครื่องผูกของมารได้”^{๗๖}

วินิจฉัยอีกนัยหนึ่ง เหมือนบุคคลที่ฝันเห็นตัวเองได้กระทำการต่าง ๆ ในความฝัน ซึ่งร่างกายก้นนอนหลับอยู่ในห้องแต่ดวงจิตก็ได้ออกไปทำภาระกิจในฝันนั้น จิตที่ออกไปทำภาระกิจในฝันนั้นก็ยังถือเอาร่างเดิมอยู่ ซึ่ง ในร่างแห่งความฝันนั้น บางทีอาจเป็นเด็กบ้าง คนหนุ่มสาวบ้าง ผู้ใหญ่บ้าง คนแก่บ้าง ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า จิต ของบุคคลใด ก็มี รูปร่างเหมือนบุคคลนั้น ฉะนั้นแล

ซึ่งคำอธิบายข้างต้นนี้ก็ตรงกับหลักจิตหลักศาสนาฮินดูในศาสนาฮินดู มีความเชื่อว่าคนเราประกอบด้วยส่วนประกอบสำคัญซ้อนกันอยู่ ๗ ชั้นด้วยกัน นับตั้งแต่ชั้นในสุด ดังนี้

๑. อาตมัน หรือวิญญาณ เป็นอมตภาพ เป็นตัวตนแท้ ของคน เป็นแกนกลางของชีวิต และอาตมันนี้โดยเนื้อแท้แล้ว เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพรหมันคือวิญญาสาagal

๒. จิต เป็นผู้ทำหน้าที่ออกคำสั่ง บังคับบัญชากิจการ ทุกอย่างในชีวิต

๓. ปัญญา หมายถึงมโนธรรม หรือความรู้สึกผิดชอบ ชั่วดี

๔. สัญญา หมายถึงการรับรู้ทางทวารทั้ง ๕ และเป็น ความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดจากการรับรู้

๕. ปราน หมายถึงลมหายใจ คนโบราณแทบทุกชาติ เชื่อว่าลมหายใจเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของชีวิต

๖. เจตภูต หมายถึงร่างทิพย์ (astral body) ซึ่งซ้อน อยู่ภายในกายเนื้อนี้ เวลาตายร่างทิพย์จะเคลื่อนออกจากร่าง และอาจปรากฏตัวให้คนเห็นได้เป็นครั้งคราว

๗. กาย หมายถึงสรีระร่างกาย อันเป็นวัตถุที่หยาบที่อยู่ชั้นนอกสุดอาตมัน”^{๗๗}

จิต เป็นสภาพธรรมที่มีลักษณะรู้แจ้งอารมณ์ อารมณ์ คือ สิ่งที่จิตรู้ เมื่อจิตเกิดขึ้นจะต้องรู้อารมณ์อย่างหนึ่งอย่างใด จะมีจิตที่รู้โดยไม่มีสิ่งที่ถูก รู้ (อารมณ์)ไม่ได้ ฉะนั้น คนเป็นจึงต่างกับคนตาย เพราะคนตายไม่มีจิต แต่ก่อนตายนั้น เมื่อจิตขณะสุดท้ายเกิดขึ้น ทำกิจเคลื่อนจากความเป็นบุคคลนี้ในชาตินี้ดับไป ร่างกายของคนตายที่เหลืออยู่ จึงเป็นแต่เพียงรูปซึ่งปราศจากจิต ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ลิ้มรส ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ไม่คิดนึก อีกต่อไปดังภาษิตที่ว่า

วิจิตตกรณา จิตตํ อดตโน จิตตาย วา

จิตตํ กมฺมกิลเสหิ จิตตํ ตายติ วา ตถา

^{๗๖} พ. ธ. ๒๕/๑๙,๒๐.

^{๗๗} แสง จันทรงาม, ปรากฏการณ์ทางจิต, หน้า ๒.

จิโนติ อุตตสนทนํ วิจิตตารมณํ วา ฯ^{๗๘}

แปลว่า ธรรมชาติที่มีชื่อว่าจิต

- เพราะทำสังขันธ์อันวิจิตร
- เพราะความที่ตนเองก็วิจิตร
- เพราะอันกรรมกิเลสสังสมไว้ หรือ รักษาสิ่งที่มีกรรมกิเลสสังสมไว้
- เพราะสังสมไว้ซึ่งสันดานของตน
- เพราะมีอารมณ์อันวิจิตร

ความหมายของจิตที่กล่าวข้างบนนี้สามารถขยายความได้ดังนี้

๑) ที่ชื่อว่าจิต เพราะสร้างสังขันธ์อันวิจิตร (จิตที่ปรุงแต่งขึ้น) ไว้ (วิจิตตกรณา) หมายถึงสิ่งที่วิจิตรทั้งมวลในโลก เช่น ศิลปะต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ก็เพราะอาศัยจิตเป็นต้นคิด

๒) ที่ชื่อว่าจิต เพราะตนเองเป็นธรรมชาติวิจิตร (จตฺตโน วิจิตตาย) หมายถึง ตัวจิตเองนั้นเป็นธรรมชาติวิจิตร (จิตที่ปรุงแต่งขึ้น) ร่วมอยู่ด้วย (เตสฺสึกณสมบัตติของจิต) ภูมิ (ระดับของจิต) และอารมณ์ (สิ่งที่จิตเกาะเกี่ยวหรือยึดถือ) ทั้งที่เลว ประณีต และปานกลาง

๓) ที่ชื่อว่าจิต เพราะ อันกรรมและกิเลสเก็บสังสมไว้ (จิตตํ กมฺมกิลเลเสหิ) หมายถึง วิบากจิต (จิตอันเป็นวิบากอันเกิดจากกรรมและกิเลส)

๔) ที่ชื่อว่าจิต เพราะเก็บสังสมไว้ซึ่งสันดานของตน (จิโนติ อุตตสนทนํ) หมายถึง พฤติกรรมต่างๆ ที่เก็บสังสมไว้ในจิตแล้วเกิดขึ้นกับวิถีจิตด้วย

๕) ที่ชื่อว่าจิต เพราะมีอารมณ์อันวิจิตร (วิจิตตารมณํ) หมายถึง จิตนั้นรับอารมณ์ได้มากมายไม่มีที่สิ้นสุด หรือจิตจะเว้นเสียจากอารมณ์ไม่ได้

เมื่อเปรียบเทียบลักษณะของคนเป็น กับคนตาย ก็ทำให้เข้าใจลักษณะของจิตขณะนี้ได้ว่า สภาพเห็นที่กำลังเห็นขณะนี้ เป็นจิตชนิดหนึ่งเพราะเป็นสภาพรู้ เป็นลักษณะรู้ เป็นอาการรู้ นี่คือ ลักษณะของจิต คือเป็นสภาพที่เกิดขึ้นรู้อารมณ์ และจิตก็อาศัยเหตุปัจจัยหลายอย่างเกิดขึ้นแล้ว ก็ดับไปอย่างรวดเร็ว

จิตเปรียบด้วยแมลงมุมชักใย

ในคัมภีร์อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎกได้อุปมาการทำงานของจิตไว้ว่าเปรียบเหมือนแมลงมุมชักใยไว้ดักแมลงแล้วหมอบคอยอยู่ตรงกลาง เมื่อมีแมลงบินมาติดใยแมงมุมก็จะวิ่งไปกินเหยื่อ แล้วก็กลับมาหมอบที่กลางข่ายใยตามเดิม ภาวนาคจิตหรือมโนวิญญูณก็จะเช่นกัน มีหัวใจเป็นที่อยู่ที่อาศัย และมีโลหิตที่หัวใจสูบฉีดไปตามเส้นโลหิตทั่วร่างกายเป็นเครือข่ายเมื่อรูปารมณ์มากระทบประสาทตา ก็ทำให้ภาวนาคจิตที่อยู่ในหัวใจเคลื่อนไหว เปลี่ยนเป็นจักขุวิญญูณเป็นต้นในจักขุทวารวิถี (วิถีทางจักขุทวาร) เมื่อวิถีจิตดับลงก็กลับสู่ภวังค์ใหม่อีก สำหรับสัททารมณ์กับโสตประสาทรูป และคันธารมณ์กับฆานประสาทรูป เป็นต้น ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน กล่าวอธิบายต่อไปว่าแมลงมุมมันมักวิ่งไปจับแมลงอะไรก็ตามที่มันติดกับ แล้วอีกสักพักมันก็กล่าวว่า... “ตา หู จมูก ลิ้น กาย ...เหมือนรังแมลงมุม...จิตก็เหมือนตัวแมลงมุม...” พระพุทธเจ้าตรัสสอนเรื่องอายตนะไว้มากมายในพระไตรปิฎก เช่น

^{๗๘} บรรจบ บรรณรุจิ, จิตวิเคราะหฺเปรียบเทียบพระพุทธเจ้ากับซิกมันด์ ฟรอยด์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๐), หน้า ๘-๑๐.

ทรงแสดงความสำคัญของอายตนะไว้ในสัพพสูตร^{๗๙} ว่าสิ่งทั้งปวงนั้นก็คือ ตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับโผฏฐัพพะ และใจกับธรรมารมณ์

จิตเปรียบด้วยคนเฝ้าประตู

รูปนามคืออะไร รูป คือ กาย, นาม คือ ใจ รูปนาม คือ กายกับใจ นั่นเอง ... คนเราเมื่อมองสิ่ง จะต้องมีความคิดความรู้สึก อารมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ เช่นเห็นคนคนหนึ่งเดินมา ใจของเราก็จะคิดเปรียบได้กับนายทวาร ทหารที่ยืนยามเฝ้าประตูเมืองสมัยโบราณ อาจเปรียบได้กับยามเฝ้าประตูที่ทำหน้าที่ดูแลอายตนะทั้งหก ยามเฝ้าประตูจะไม่ยอมให้คนร้ายหรือผู้ที่ไม่ปรารถนาดีผ่านประตูเข้ามาได้ แต่จะยอมให้คนที่ดีมีประโยชน์ผ่านเข้ามาเท่านั้น สติก็เช่นกันจะไม่ยอมให้อกุศลเข้ามาทางอายตนะทั้งหลาย ดังคำกล่าวของท่านพุทธทาสที่กล่าวไว้ว่า “ถ้าเอาเรื่องนามธรรม ฝ่ายวิญญาณเป็นหลักแล้ว ทั้งนรกทั้งสวรรค์ อยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ คือความรู้สึกรู้สึกที่เกิดขึ้นที่นั่น... ร้อนอยู่ที่อายตนะทั้ง ๖ นี่เป็นนรก สบายอย่างนี้เป็นสวรรค์ ...แต่ผมยืนยันว่า ตามหลักของพระพุทธเจ้าว่า นรกที่อยู่ที่ยอายตนะ ๖ นี่คือนรกจริง สวรรค์ที่อยู่ที่ยอายตนะ ๖ นี่คือนิพพาน”^{๘๐} ยินยอมให้อกุศลผ่านเข้ามาได้เท่านั้น โดยการกีดกันอกุศลไม่ให้กล้ากรายเข้ามา จิตจึงได้รับการอารักขาคุ้มครอง

จิตเปรียบด้วยเด็กชาวบ้าน

พวกเด็กชาวบ้านเล่นกันอยู่ระหว่างทาง บรรดาพวกเด็ก เงินกระหมือของเด็กคนหนึ่ง เด็กคนนั้นพูดว่า นั่นอะไร กระหมือของเรา ลำดับนั้น เด็กคนหนึ่งจึงพูดว่า นั่นสีขาว อีกคนหนึ่งก็ถือไว้มันคงพร้อมกับฝุ่น คนอื่นพูดว่านั่นสีเหลืองหนา คนอื่นอีกพูดว่า นั่นเงินลำดับนั้น พวกเขาจึงนำเงินนั้นมาให้มารดา มารดาก็นำไปใช้ในการงาน จิต คือ ธรรมชาติใดที่รู้อารมณ์ ธรรมชาตินั้นคือ จิต อารมณ์คือสิ่งที่ถูกจิตรู้”^{๘๑} ปกติการรู้ มี ๓ ชนิด คือ

๑. รู้โดยสัญญาเจตสิก เหมือนเด็กเห็นเหรียญเงิน รู้ว่าเป็นของกลม ๆ แต่ไม่รู้ว่าเป็นเงิน
๒. รู้โดยวิญญาณ เหมือนผู้ใหญ่เห็นเหรียญเงิน รู้ว่าเป็นของกลม ๆ และเป็นเงิน
๓. รู้โดยปัญญา เหมือนผู้เชี่ยวชาญดูเหรียญเงิน รู้ซึ่งว่าเป็นเหรียญจริงหรือเหรียญปลอม และประกอบด้วยธาตุอะไรด้วยดังนั้น การรู้โดยจิตเป็นการรู้มากกว่าการรู้โดยสัญญา แต่ไม่รู้ชัดแจ้งเหมือนการรู้โดยปัญญาจิตคือธรรมชาติอย่างหนึ่ง ที่มีลักษณะรู้อารมณ์ คือรู้ในอารมณ์ทั้ง ๖ และรู้ตามประตู คือทาง เช่นเมื่อรูป อันได้แก่กลิ่นแสงมากกระทบตาก็ เห็น สัทธวะ ได้แก่กลิ่นเสียงมากกระทบหูก็ได้ยิน จมูกกระทบกลิ่นก็ได้กลิ่น ลิ้นลิ้มรสก็ รู้รส กายสัมผัส เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ก็ รู้ว่าได้สัมผัส คือรู้ในลักษณะของเย็น ร้อน อ่อน แข็งนั้น ส่วนทวารที่เรียกกันว่า มโนทวาร คือจิตหรือใจนั้น จิตที่เกิดขึ้นทางทวารนี้ ก็มีความรู้จักถึงการคิดนึกอารมณ์ที่เป็นเรื่องราว

^{๗๙} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๓/๒๒.

^{๘๐} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมานุกรมธรรมโฆษณ์ ฉบับประมวลธรรม เล่ม ๒, รวบรวมเรียบเรียงโดย นายพนิจ รักทองหล่อ, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙๔.

^{๘๑} วินัย อ.ศิวัณกุล, ทฤษฎีพุทธจิตวิทยา, สถาบันพุทธวิทยาศาสตร์ ประยุกต์อภิธรรมมูลนิธิ วัดพระเชตุพนฯ, ๒๕๒๓, หน้า ๒๔.

ต่างๆ มีดีบ้าง ชั่วบ้าง พูดให้ฟังง่าย ๆ ก็คือ เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้สึกระหว่าง ร้อน อ่อน แห้ง และคิดนึก เหล่านี้แหละเรียกว่า ธรรมชาติรู้ คือ จิต^{๔๒}

ธรรมชาติของจิต

ธรรมชาติของจิต^{๔๓} มี ๒ อย่างคือ

๑. ธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์

๒. ประธานของสหชาตธรรม

จิตเป็นธรรมชาติที่ทำหน้าที่รับรู้อารมณ์ เมื่อประสาทตากระทบกับรูปารมณ์ (สิ่งที่เห็นด้วยตา) จะเห็นโดยจักขุวิญญาณ (จิตที่เกิดทางตา) โดยธรรมชาติแล้วจิตจะเกิดขึ้นทีละดวงในแต่ละขณะ จิตจะเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปที่ละดวง ติดต่อกันต่อเนื่อง ไม่มีระหว่างกัน

เกิด ดับ เกิด ดับ เกิด ดับ เกิด ดับ เกิด ดับ เกิด ดับ เกิด ดับ

ธรรมชาติของจิตเมื่อดับแล้วจะมีจิตดวงใหม่เกิดขึ้นทันที ในการทำงานแต่ละขณะ จะใช้ ๑ ดวงจิตเท่านั้น แต่จิตจะเกิดดับติดต่อกันต่อเนื่องตลอดเวลาที่เร็วมาก จนเราไม่สามารถรู้ได้เปรียบเสมือนตาเราที่รับรู้ไม่ทัน กับดวงไฟนีออนที่มีการเปิดปิดตลอดเวลา ๕๐ – ๖๐ ครั้งต่อวินาที อีกตัวอย่างหนึ่ง ที่สังเกตได้ง่าย ๆ เวลาเราจด Lecture จิตเราจะต้องรับรู้ทั้งทาง ตา หู และที่มือที่ใช้จด ในขณะที่จิตเรามาทำงานเกี่ยวกับการจด จิตก็จะไม่รับรู้ที่อาจารย์กำลังสอน ทำให้เรารู้สึกว่าตามไม่ทัน หรือบางครั้งใจอาจไปคิดเรื่องอื่น ๆ สิ่งที่ยาจารย์สอนอยู่ก็จะหายไป เป็นต้น

ประเภทของจิต

จิต ตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ถ้าพิจารณาถึงสิ่งที่ เป็นสภาวะลักษณะที่แท้จริงในตนเอง จิตก็มีประเภทเดียว คือ เป็นสภาวะธรรมที่มีการเกิดดับสืบต่อกันไปตามอำนาจแห่งเหตุปัจจัยอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย และมีการรู้อารมณ์เป็นลักษณะเท่านั้นแต่ถ้าพิจารณาตามกิจและหน้าที่ของจิตแล้ว พระพุทธศาสนาได้จัดแบ่งประเภทของจิตไว้หลายนัยด้วยกัน ในอภิธรรมมัตถสังคหะท่านจำแนกจิตไว้เป็นนัยต่าง ๆ ไว้ ๙ นัย คือ

๑. ภูมิภพนัย คือ การจำแนกประเภทของจิตโดยภูมิ มี ๔ ภูมิ คือ กามภูมิ ๑ รูปภูมิ ๑ อรูปภูมิ ๑ โลกุตตรภูมิ ๑

๒. ชาตภพนัย คือ การจำแนกประเภทของจิตโดยชาติ มี ๔ ชาติ คือ อกุศลชาติ ๑ กุศลชาติ ๑ วิบากชาติ ๑ กิริยาชาติ ๑

๓. โสภณภพนัย คือ การจำแนกประเภทของจิตโดยจิตที่ตั้งงามที่เรียกว่า “โสภณจิต” ประเภทหนึ่ง และจิตที่ไม่ตั้งงามที่เรียกว่า “อโสภณจิต” ประเภทหนึ่ง

๔. โลกภพนัย คือ การจำแนกประเภทของจิตตามจิตที่เป็นอยู่ในโลกทั้ง ๓ คือ กามโลก ๑ รูปโลก ๑ อรูปโลก ๑ เรียกว่า “โลกียจิต” ประเภทหนึ่ง และจิตที่พ้นแล้วจากความเป็นไปในโลกทั้ง ๓ เรียกว่า “โลกุตตรจิต” ประเภทหนึ่ง

๕. เหตุภพนัย คือ การจำแนกประเภทของจิตตามจิตที่ประกอบด้วยเหตุที่เรียกว่า “สเหตุกจิต” ประเภทหนึ่ง และจิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ เรียกว่า “อเหตุกจิต” ประเภทหนึ่ง

^{๔๒} บุญมี เมธากร, ความมหัศจรรย์ของจิต, (กรุงเทพฯ: เลียงเชียง, ๒๕๔๕), หน้า ๒๔.

^{๔๓} โรจรุ้ง สุวรรณสุทธิ, ผศ.นพ., ธรรมชาติของจิต, เอกสารโครงการ การสร้างเสริมทักษะการบริหารจิตใจและสมาธิ ภาควิชาภูมิารเวชศาสตร์ คณะแพทยศิริราชพยาบาล ครั้งที่ ๙ วันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๔๙.

๖. **ฉานาณนัย** คือ การจำแนกประเภทของจิตตามจิตที่สามารถกระทำตามที่เรียกว่า “ฉานาณนัย” ประเภทหนึ่ง และจิตที่ไม่สามารถกระทำตามที่เรียกว่า “อฉานาณนัย” ประเภทหนึ่ง

๗. **เวทนาณนัย** คือ การจำแนกประเภทของจิตโดยการเสวยอารมณ์ ได้แก่จิตที่เกิดพร้อมด้วยสุขเวทนา ทุกขเวทนา โสมนัสสเวทนา โทมนัสสเวทนา และอุเบกขาเวทนา

๘. **สัมปโยคณนัย** คือ การจำแนกประเภทของจิตโดยจิตที่สัมปยุตและวิปยุต

๙. **สังขารณนัย** คือ การจำแนกประเภทของจิตโดยสภาพของจิตที่มีกำลังแก่กล้า เรียกว่า “อสังขาริก” และสภาพของจิตที่มีกำลังอ่อนกว่า เรียกว่า “สังขาริก”^{๘๔} จิต คือสภาวะเป็นตัวรับรู้อารมณ์ต่างๆ และจดจำอารมณ์ที่เกิดขึ้นต่าง ๆ ตามหลักของพระพุทธศาสนามีการแบ่งจิตออกเป็น ๒ ระดับ คือ

๑. **จิตระดับวิถี** จิตที่ทำหน้าที่ออกมารับรู้เรื่องราวที่ผ่านประตู (ทวาร) คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เป็นจิตระดับวิถีอันเกิดขึ้นผ่านอายตนะดังกล่าว แล้วสามารถโต้ตอบเป็นขั้น ๕ (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) เช่น เห็นอะไรก็รู้ตัวว่ากำลังเห็น คิดอะไรก็รู้ตัวว่ากำลังคิด เป็นต้น

๒. **จิตระดับภวังค์** เป็นจิตที่ตกภวังค์โดยไม่ออกมาใส่ใจถึงเรื่องราวในโลกภายนอก อยู่ได้สำนึก มีลักษณะเหมือนคนที่นอนหลับสนิท และไม่มีการฝัน หรือคนที่เข้าสมาบัติ แต่ภวังคจิตก็ทำงานอยู่ในจิตใต้สำนึก จึงไม่รู้สึกรู้สอะไรเลยในภวังคจิต และจะทำการบันทึกผลแห่งการกระทำฝ่ายกุศล และอกุศลไว้ในภวังคจิตเรื่อยไป สิ่งที่ได้ถูกเก็บไว้นี้เรียกว่า วิชาภวังคจิตเป็นสภาวะที่ตกอยู่ใต้กฎแห่งความเป็นของไม่เที่ยง มีการเปลี่ยนแปลง เกิดดับอยู่ทุกขณะ ในการเกิดดับ ๑ ขณะเรียกว่า จิต ๑ ดวง แต่ละดวงมีอยู่ ๓ ขณะย่อย คือ เกิดขึ้น (อุปาทะ) ตั้งอยู่ (ฐิติ) และดับไป (ภังคะ)

การเกิดดับของจิตถือเป็นระยะเวลาที่สั้นมาก ช่วงก่อนที่จิตจะดับก็ได้ส่งผลกระทบที่เก็บสะสมไว้ไปเป็นปัจจัยให้จิตดวงใหม่ที่เกิดขึ้น และจิตดวงใหม่เกิดตามมาก็ตั้งอยู่ชั่วขณะแล้วดับไปและก่อนจะดับจิตนี้ก็จะส่งผลสืบต่อเนื่องให้จิตดวงใหม่ที่เกิดขึ้นอีกพุทธปรัชญากล่าวว่า จิตเกิด ๆ ดับ ๆ เป็นสันตติสืบทอดกันไปตลอดเวลา เมื่อจิตดวงเก่าดับไปจิตดวงใหม่ก็เกิดขึ้น จิตดวงเก่าเป็นสาเหตุให้เกิดจิตดวงใหม่ และจิตดวงใหม่ก็เป็นสาเหตุให้จิตดวงต่อ ๆ ไป และต่อ ๆ ไป เกิดทยอยกันไปไม่มีที่สิ้นสุด ไฟเลี้ยวตอนท้ายของรถยนต์ปรากฏแวบ ๆ วับ ๆ อย่างไม่รู้จบ การเกิดดับของจิตก็มีลักษณะคล้าย ๆ อย่างนั้น ต่างแต่ว่าการเกิดดับของจิตเป็นไปรวดเร็วกว่าหลายร้อยหลายพันเท่า

โดยธรรมชาติจิตเกิดดับเป็นไปใน ๒ ลักษณะ คือ เกิดดับอยู่ในกระแสของภวังค์ เรียกว่า ภวังคจิตอย่างหนึ่ง เกิดดับในวิถีแห่งการรับรู้โลกภายนอกทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เช่น เวลาเรานอนหลับเรียกว่าจิตของเราอยู่ในภวังค์ มันเกิดดับอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน แต่เกิดดับอยู่ในภวังค์ ส่วนในเวลาที่เราตื่นอยู่เรียกว่าจิตอยู่ในวิถีแห่งการรับรู้โลกภายนอกทางอายตนะ ๖ เมื่อเกิดดับอยู่ในวิถีแห่งการรับรู้เรียกว่าวิถีจิต ในวิถีจิตนี้ก็จะตกลงสู่ภวังค์เป็นช่วง ๆ สลับกันไปตลอดเวลา เพียงแต่ว่ามันอยู่ในภาวะของภวังค์ไม่นานเท่าเวลาเรานอนหลับเท่านั้น การที่คนชั่วบรรลกลับในนั้นก็คือการตกลงสู่ภวังค์ของจิตนั่นเอง แต่ในเวลาเช่นนั้นจิตอยู่ในภวังค์นานกว่าปกติ จึงมักทำให้เกิดอุบัติเหตุขึ้นเพราะร่างกายขาดการควบคุมจากสติสัมปชัญญะพอจิตกลับขึ้นสู่วิถีจิตอุบัติเหตุก็เกิดขึ้นเสียแล้ว

^{๘๔} บุญมี เมธางกูร และ วรณสิทธิ ไวยะเสวี, **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะปริจเฉทที่ ๑-๙**, (กรุงเทพมหานคร : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๓๐-๓๑.

จำนวนของจิตที่แสดงไว้ในพระอภิธรรม

การนับสภาพจิตว่ามีจำนวน ๘๙ ดวง หรือโดยพิสดารมี ๑๒๑ ดวง ในที่นี้พึงทราบวิธีจำแนกประเภท ๒ แบบ เปรียบเทียบกัน ดังนี้

๑. จำแนกประเภทโดยการเกิด

- ๑) อกุศลจิต ๑๒ ได้แก่ โลกมุลจิต ๘ โทสมุลจิต ๒ โมหมุลจิต ๒
- ๒) กุศลจิต ๒๑ (๓๗) ได้แก่ มหากุศลจิต ๘ รูปาวจรกุศลจิต ๕ อรูปาวจรกุศลจิต ๔ โลกุตตรกุศลจิต ๔
- ๓) วิปากจิต ๓๖ ได้แก่ อกุศลวิปากจิต ๗ กุศลวิปากจิต ๘ มหาวิปากจิต ๘ รูปาวจรวิปากจิต ๕ อรูปาวจรวิปากจิต ๔ โลกุตตรวิปากจิต ๔ (๒๐)
- ๔) กิริยาจิต ๒๐ (๕๒) ได้แก่ อเหตุกกิริยาจิต ๓ มหากิริยาจิต ๘ รูปาวจรกิริยาจิต ๕ อรูปาวจรกิริยาจิต ๔ (๒๐)

๒. จำแนกประเภทโดยภูมิ

- ๑) กามาวจรจิต ๕๔ ได้แก่
 - (๑) อกุศลจิต ๑๒ เป็น โลกมุลจิต ๘ โทสมุลจิต ๒ โมหมุลจิต ๒
 - (๒) อเหตุกกจิต ๑๘ เป็นอกุศลวิปากจิต ๗ กุศลวิปากจิต ๘ อเหตุกกิริยาจิต ๓
 - (๓) กามาวจรโสณจิต ๒๔ เป็น มหากุศลจิต ๘ มหาวิปากจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘
- ๒) รูปาวจรจิต ๑๕ ได้แก่
 - (๑) รูปาวจรกุศลจิต ๕ (๒) รูปาวจรวิปากจิต ๕ (๓) รูปาวจรกิริยาจิต ๕
 - ๓) อรูปาวจรจิต ๑๒
 - (๑) อรูปาวจรกุศลจิต ๔ (๒) อรูปาวจรวิปากจิต ๔ (๓) อรูปาวจรกิริยาจิต ๔
 - ๔) โลกุตตรจิต ๘
 - (๑) โลกุตตรกุศลจิต ๔ (๒๐)
 - (๒) โลกุตตรวิปากจิต ๔ (๒๐)^{๘๕}

สรุปได้ว่า สมถกัมมมีฐานในคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ ให้กำหนดจิตที่เป็นที่ตั้งในการเกิดดับอยู่ในกระแสของภวังค์ เรียกว่าภวังคจิตอย่างหนึ่ง เกิดดับในวิถีแห่งการรับรู้โลกภายนอกทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เช่น เวลาเรานอนหลับเรียกว่าจิตของเราอยู่ในภวังค์ มันเกิดดับอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน แต่เกิดดับอยู่ในภวังค์ ส่วนในเวลาที่เราตื่นอยู่เรียกว่าจิตอยู่ในวิถีแห่งการรับรู้โลกภายนอกทางอายตนะ ๖ เมื่อเกิดดับอยู่ในวิถีแห่งการรับรู้ก็เรียกว่าวิถิจิต ในวิถิจิตนี้จะตกลงสู่ภวังค์เป็นช่วง ๆ สลับกันไปตลอดเวลา เพียงแต่ว่ามันอยู่ในภาวะของภวังค์ไม่นานเท่าเวลาเรานอนหลับเท่านั้น การที่คนชั่วบรรลกลับในนั้นก็คือการตกลงสู่ภวังค์ของจิตนั่นเอง แต่ในเวลาเช่นนั้นจิตอยู่ในภวังค์นานกว่าปกติ จึงมักทำให้เกิดอุบัติเหตุขึ้นเพราะร่างกายขาดการควบคุมจากสติสัมปชัญญะพอจิตกลับขึ้นสู่วิถิจิต อุบัติเหตุก็เกิดขึ้นเสียแล้ว

^{๘๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส .อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๘๔.

๒.๖ สมถกัมมัญฐานในคัมภีร์อภิธัมมวาทาร

ในคัมภีร์อภิธัมมวาทารได้กล่าวว่า ศิลเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติธรรม^{๘๖} ดังจะเห็นได้ พุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุผู้หวังจะบรรลุนิพพานที่ศณะ [มหาคคตธรรมและโลกุตตรธรรม] อันยิ่งกว่าธรรม [กุศลกรรมบถ] ของมนุษย์ พึงชำระศีลให้หมดจดก่อน” เพราะ “ฌานย่อมไม่มีในผู้ทุศีลปราศจากศีล ซึ่งมีความประพฤติที่น่าเคลือบแคลง มรรค จะมีได้อย่างไร

ดังนั้น จึงควรชำระศีลก่อน” “ศีลมี ๒ ประเภทโดยจำแนกเป็นจาริตตศีล (ศีลที่ควรประพฤติ คือ สิกขาบทที่ ทรงห้ามไว้ในคัมภีร์อุกโกฏวิวัฏฏ์) และวาริตตศีล (ศีลที่ควรรงเว้น คือ ศีลที่ทรงอนุญาตไว้ใน คัมภีร์ขันธกะ) ภิกษุผู้หวังประโยชน์ปรารถนาสุขในวิเวก พึงประพฤติศีลให้ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่างพร้อย และผู้รู้ตำหนิไม่ได้ ขึ้นชื่อว่าศีลเป็นเครื่องประดับอันยอดเยี่ยมของภิกษุทั้งหลาย” นอกจากนี้ควรตัดปิลิโพธทั้ง ๑๐ ประการแล้วพึงเข้าไปหาภิกษุผู้มีคุณธรรมสูงส่งนั้นเกิดโดยที่สัพพัตถกกรรมฐาน กรรมฐานที่เหมาะสมแก่คนทั้งหมด มี ๓ อย่าง คือ เมตตภาวนา มรณานุสสติภาวนา และอสุภภาวนา (ในคัมภีร์อรรถกถาบางฉบับกล่าวถึงพุทธานุสสติภาวนาอีกด้วย) ปาริหาริกรรมฐาน กรรมฐานที่พึงเจริญตามสมควรแก่จริต คือ กรรมฐาน ๔๐ พึงเข้าไปหาภิกษุผู้มีคุณสูงส่งหาประโยชน์เกื้อกูลตามกาล ผู้สอนกรรมฐาน ผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติเป็นต้นว่าท่านเป็นที่เคารพรัก หนักแน่น น่ายกย่อง อบรมศิษย์ให้ดี ยอมรับคำตักเตือน [จากสัทธรรมิกและศิษย์] กล่าวถ้อยคำอันลึกซึ้ง และไม่แนะนำในทางผิด เมื่อกระทำวัตรแล้วพึงเรียนกรรมฐาน ส่วนภิกษุผู้มีคุณสูงส่งนั้นทราบจริตของเธอแล้ว พึงสอนกรรมฐานเกิด^{๘๗}

จกิตเหล่านั้นมี ๖๔ ประเภทโดยนัยละกันคือ

- รากาติติกจกิต (กลุ่มธรรม ๓ อย่างมีรากะเป็นต้น) ๗ อย่าง อันได้แก่ รากจกิต โทสจกิต โมหจกิต รากโทสจกิต รากโมหจกิต โทสโมหจกิต และรากโทสโมหจกิต

- สัทธาติติกจกิต (กลุ่มธรรม ๓ อย่างมีศรัทธาเป็นต้น) ๗ อย่าง อันได้แก่ ศรัทธาจกิต พุทธิจกิต วิตกจกิต ศรัทธาพุทธิจกิต ศรัทธาวิตกจกิต พุทธิวิตกจกิต และศรัทธาพุทธิวิตกจกิต

- มีสสจกิต (จกิตผสม) ๔๙ อย่าง คือ ในจกิตทั้ง ๓ มีรากจกิตเป็นต้น มีจำนวน ๗ ในจกิตทั้ง ๓ มีศรัทธาจกิตเป็นต้น มีจำนวน ๗ ในเอกมูล ๒๑ (ตั้งทศจกิตเป็นหลักแล้วระคนด้วยศรัทธาจกิตเป็นต้น เช่น รากศรัทธาจกิต รากพุทธิจกิต รากวิตกจกิต รากศรัทธาพุทธิจกิต รากศรัทธาวิตกจกิต รากพุทธิวิตกจกิต และรากศรัทธาพุทธิวิตกจกิต) ทวิมูล ๒๑ (ตั้งรากจกิตและโทสจกิตเป็นหลักแล้ว ระคนด้วยศรัทธาจกิตเป็นต้น เช่น รากโทสศรัทธาจกิต รากโทสพุทธิจกิต รากโทสวิตกจกิต รากโทสศรัทธาพุทธิจกิต รากโทสศรัทธาวิตกจกิต รากโทสพุทธิวิตกจกิต และรากโทสศรัทธาพุทธิวิตกจกิต) และติมูล ๗ (ตั้งทศจกิต โทสจกิต และโมหจกิตเป็นหลักแล้วระคนด้วยศรัทธาจกิตเป็นต้น เช่น รากทสโมหศรัทธาจกิต รากโทสโมหพุทธิจกิต รากโทสโมหวิตกจกิต รากโทสโมหศรัทธาพุทธิจกิต ราก

^{๘๖} พระพุทธทศตเถระ รัตน พระคันธสาราภิวงศ์แปล, อภิธัมมวาทาร, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๓๑๑.

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๑ - ๓๑๒.

โทสโมหศรัทธาวิตกจริต รากโทสโมหพทุทธิวิตกจริต และรากโทสโมหศรัทธาพทุทธิวิตกจริต) มีจำนวน ๔๙ โดยประเภทที่ปะปนกัน และทิสฺส ๑ อย่าง เป็นทิสฺสจฺริต เป็นความเห็นของอาจารย์บางท่าน^{๘๘}

กรรมฐานที่เหมาะสมแก่จริตในเรื่องนี้ กรรมฐาน ๑๑ อย่าง คือ อสุภะ ๑๐ และ กายคตาสติ เหมาะสมแก่ผู้มีราคะจริต”กรรมฐาน ๘ อย่างเหล่านี้ คือ อปัปฺมณฺญา [๔] และ รัณณกสิณ [๔ คือ นิลกสิณ ปิตกสิณ โลหิตกสิณ โอทาทกสิณ] เหมาะสมแก่ผู้มีโทสจริต อานาปานะเพียงอย่างเดียวในอนุสสติกรรมฐานพระศาสดาตรัสว่าเหมาะสมแก่ผู้มี โมหจริตและวิตกจริตอนุสสติ ๖ ประเภท แรก [พุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังขานุสสติ สีสานุสสติ จาคานุสสติ และเทวตานุสสติ] เหมาะสมแก่บุคคลผู้มีศรัทธาจริต กรรมฐาน ๔ ประเภท คือ การหาตระลึกลึถึงความตาย (มรณานุสสติ) การหาตระลึกลึถึงความสงบ (อุปสมานุสสติ) สัญญา ที่อาศัยอาหาร[โดยพิจารณาอาหารว่าน่าเกลียด] (อาหาเรปฏิกูลสัญญา) และธาตุวรรตถาน (การกำหนดรู้ธาตุทั้ง ๔) เหมาะสมแก่ผู้มีพหุทธิจริต กรรมฐานเหล่านี้ คือ อรูปกรรมฐาน ๔ และกสิณที่เหลือ [ปฐวีกสิณ อาโปกสิณ เตโชกสิณ วาโยกสิณ อาโลกสิณ และอากาศกสิณ] เหมาะสมแก่ผู้มีจริตทั้งหมด [คือ ย่อม เหมาะสมกับบุคคลทั่วไป ไม่ว่าจริตใด] บัณฑิตพึงทราบว่คำทั้งหมดนี้กล่าวไว้โดยความเป็นปฏิบัติกันโดยตรง และเป็น สภาพเหมาะสมอย่างยิ่ง บัณฑิตพึงแสดงว่า กรรมฐานมี ๔๐ อย่าง คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ อปัปฺมณฺญา ๔ อรูปกรรมฐาน ๔ จตุธาตวรรตถาน ๑ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ถ้ามว่า : ในกรรมฐานเหล่านี้ กรรมฐานที่ได้ถึงอุปจารสมาธิ มีกี่ประเภท ตอบว่า : กรรมฐานที่ได้ถึงอุปจารสมาธินั้น มี ๑๐ คือ อนุสสติ กรรมฐาน ๘ เว้น อานาปานสติและกายคตาสติ อาหาเรปฏิกูลสัญญา และจตุธาตวรรตถาน กรรมฐาน [๓๐] ที่เหลือ ย่อมสำเร็จได้ถึงอปปนาสมาธิ ในกรรมฐานได้ถึงอปปนาสมาธินั้น กสิณ ๑๐ และอานาปานสติ ย่อมทำให้เกิดรูป- ฌาน ๔ [ตามจตุกกนัย หรือรูปฌาน ๔ ตามปัญจกนัย] กรรมฐาน ๑๑ เหล่านี้ คือ อสุภะ ๑๐ และกายคตาสติ ย่อมทำให้ปฐมฌานเกิดขึ้นได้ กรรมฐานที่ทำให้เกิดรูปฌาน เบื้องต่ำ ๓ และฌานที่ ๔ กรรมฐาน ๓ คือ พรหมวิหารข้างต้น [เมตตา กรุณา และมุทิตา] ย่อมทำให้เกิด รูปฌานเบื้องต้น ๓ [ตามจตุกกนัย] พรหมวิหารที่ ๔ [อุเบกขาพรหมวิหาร] และอรูปกรรมฐาน ย่อมทำให้เกิดฌานที่ ๔ การล่วงพ้นมี ๒ อย่างโดยประเภทแห่งอารมณ์และองค์ฌาน การล่วงพ้นอารมณ์มีในอรูปกรรมฐาน การล่วงพ้นองค์ฌานมีในรูปกรรมฐาน ในบรรดากรรมฐานเหล่านี้ กสิณ ๑๐ เป็นกรรมฐานที่ควรขยาย กรรมฐานอื่นมีอสุภะเป็นต้น ไม่ควรขยาย กรรมฐาน ๒๒ ทำให้เกิด ปฏิภาคนิมิตกรรมฐาน ๒๒ เหล่านี้ คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อานาปานสติ ๑ กายคตาสติ ๑ มีอารมณ์เป็นปฏิภาคนิมิต กรรมฐาน ๑๒ เหล่านี้ คือ อสุภะ ๑๐ อาหาเรปฏิกูลสัญญา และกายคตาสติ ย่อม เจริญไม่ได้ในเทวโลก [๖ ชั้น] กรรมฐาน ๑๓ เหล่านี้ คือ กรรมฐาน ๑๒ เหล่านี้ และอานาปานสติ ย่อมไม่มีในรูปภูมิกรรมฐานอย่างใดอย่างหนึ่งนอกจากอรูปกรรมฐาน ๔ ย่อมไม่มีในรูปภูมิ กรรมฐานทั้งหมดย่อมเจริญในมนุษย์โลกได้ โดยไม่ต้องสงสัย กสิณ พึงกำหนดด้วยการเพ่งดูและกระทบ กรรมฐานอื่น ๑๘ อย่าง พึงกำหนดด้วยการท่องด้วยวาจาเท่านั้น กรรมฐาน ๔ อย่างเหล่านี้ คือ อุเบกขาพรหมวิหาร และอรูปกรรมฐาน [๔] ไม่ พึงกำหนดในเบื้องต้นกรรมฐานที่เหลือ ๓๔ อย่าง พึงกำหนดแต่ต้น กสิณทั้ง ๑๐ เป็นปัจจัยแก่อภิญญา พรหมวิหารทั้ง ๓ ก็เป็นปัจจัยแก่พรหมวิหารที่ ๔ อรูปกรรมฐานเบื้องต้นๆ เป็นปัจจัยแก่อรูปกรรมฐานเบื้องต้นๆ อรูปกรรมฐานที่ ๔ เป็นปัจจัยแก่นิโรธ

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๗.

สมบัติ อนึ่ง กรรมฐานทั้ง ๔๐ อย่างนี้ เป็นปัจจัยแก้วิปัสสนา สมบัติในภพ และความสุข [ในปัจจุบัน]^{๘๙}

การจัดทำดวงกสิณ อนึ่ง ภิกษุผู้ตัดปลีโพธแล้ว อยู่ในสถานที่เงียบสงัดตามสบายในภายหลัง [จากฉัน ภิตตาหารแล้ว] เป็นผู้มียัญญาปรารธนาบรรลुकสิณฌาน พึงทำดวงกสิณที่น่าพึงใจ ด้วยดินสีอรุณเนื้อละเอียด เว้นดินที่มีสีเขียว สีเหลือง สีขาว และสีแดง พึงกระทำกสิณที่เคลื่อนที่ได้ หรือกสิณถาวรที่ตั้งอยู่ในที่นั้นๆ ในเสนาสนะที่เงียบสงัด หรือในสถานที่ภายนอกเช่นนั้นซึ่งมีขีด ในเงื้อมเขาหรือภายในถ้ำ ภิกษุผู้จะทำกสิณเคลื่อนที่ พึงผูกแผ่นหนัง เสื้อลำแพน หรือผืนผ้าเข้าที่ไม้ ๔ ท่อน ใช้ดินเหนียวทำดวงกสิณในแผ่นหนังเป็นต้นเหล่านั้น แล้วกางเพ่งดูดวงกสิณที่พื้นดิน เมื่อจะทำกสิณติดตั้ง ควรวางวงกลมไว้ที่พื้นดินแล้วตอกหลัก แล้วเถาว์ล้อยตรึง แผ่นหนังเป็นต้นนั้น กระทำให้เสมอเหมือนกลีบบัวภิกษุผู้ปรารธนาพระนิพพาน ควรทำดวงกสิณนั้นให้เป็นวงกลม มีขนาดกว้าง ๑ คืบ ๔ นิ้ว ภิกษุผู้มียัญญากระทำดวงกสิณให้เรียบเหมือนหน้ากลองดีแล้ว ปิดกวาดสถานที่ วางดวงกสิณแล้ว ไปอาบน้ำกลับมา เธอนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ดีแล้ว สูง ๑ คืบ ๔ นิ้ว ห่างจากดวงกสิณนั้นราวหนึ่ง หัตถบาส (สองศอกกลับหนึ่งคืบ) แล้วนั่งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะ [อารมณ์กรรมฐาน] เธอเห็นโทษในกามทั้งหลาย และเห็นกุศลธรรมว่าเป็นทางเกษม ก่อให้เกิดความ ปิติและปราโมทย์ยิ่งในพระรัตนตรัยได้กระทำความเพียรอันสูงสุดว่า ข้าพเจ้าจงเป็นผู้มีส่วน แห่งสุขที่เกิดจากวิเวกด้วยข้อปฏิบัตินี้ เธอพึงลืมหาดูด้วยอาการพอดี [ไม่เบิกตาให้โตหรือหรีดตาเล็กจนเกินไป] ถือเอานิมิต เจริญไปเรื่อยๆ ด้วยดี ภิกษุผู้มียัญญาไม่ควรเพ่งสืออย่างเดียว [เหมือนเพ่งวิณณกสิณ] และไม่ควรเพ่ง ลักษณะ [แข็งของปฐวีธาตุ] แต่ควรตั้งจิตไว้ในบัญญัติ [วงกสิณสีอรุณ] ด้วยความมีมาก[ของ ปฐวีธาตุ] พึงบริกรรมในใจเจริญกรรมฐานอย่างนี้ว่า ปฐวี ปฐวี (ดินๆ) เธอพึงลืมหาดูบ้าง หลับตาบ้าง นึกถึงอยู่เสมอๆ จนกระทั่งอุคคหนิมิตบังเกิดขึ้นครั้งเธอผู้มีใจตั้งมั่นได้เจริญกรรมฐานอยู่อย่างนี้ เมื่อใด ดวงกสิณมาปรากฏแก่ เธอผู้หลับตานึกถึงอยู่เหมือนเห็นในขณะลืมหาดู เมื่อนั้น กล่าวได้ว่าอุคคหนิมิตเกิดขึ้นแล้ว เมื่ออุคคหนิมิตเกิดขึ้นแล้ว แต่นั่นนักปฏิบัติผู้มีปัญญามิควรนั่งอยู่ในสถานที่นั้น นักปฏิบัติ นั้นผู้มีปัญญา ควรเข้าไปสู่ที่พักของตน นั่งเจริญกรรมฐานตามสบาย ณ ที่นั้น ถ้าสมาธิที่ยังอ่อนของ เธอเสื่อมไป เพราะความไม่สะดวกอย่างใดอย่างหนึ่ง เธอควรไปสู่สถานที่เดิมแล้วถือนิมิต [ต่อมา] นั่งตามสบายบนตั่ง เจริญกรรมฐานไปเรื่อยๆ กระทำให้พิจารณาดีและดำริด้วยวิตก ผู้มีตบะเป็นทรัพย์ นั่งอยู่ในที่ใดๆ แล้ว ย่อมปรารธนาจะนึกถึงอุคคหนิมิต อุคคห-นิมิตนั้นย่อมปรากฏแก่จิตของเธอ ตลอดทิวาราตรีในที่นั้นๆ เมื่อเธอกระทำอยู่อย่างนี้ แม้นิรณ ๕ ทั้งหมดย่อมสงบไปตามลำดับจิตของเธอ ย่อมตั้งมั่นด้วยอุปจารสมาธิ แม้ปฐกาคนิมิตย่อมปรากฏปฐกาคนิมิตไม่มีสัณฐานและสีสรร เป็นเพียงอาการปรากฏที่เกิดจากปัญญา สำเร็จ ด้วยการภาวนา เมื่อปฐกาคนิมิตอันเกิดจากภาวนาได้เกิดขึ้นแล้ว แม้นิรณ ๔ ย่อมถูกข่มไว้ได้ ก็เลศทั้งหลายสงบนิ่งไป จิตของภิกษุผู้บำเพ็ญเพียรย่อมตั้งมั่นดีด้วยอุปจารสมาธิ จิตย่อมตั้งมั่นในขณะทั้ง ๒ คือ ขณะบรรลูปจารสมาธิ และขณะบรรลูปปนาสมาธิ ถ้านักปฏิบัติเจริญปฐกาคนิมิตแล้วบรรลูปปนาสมาธิได้ด้วยการนั่งคู้บัลลังก์ [ที่เริ่มบรรลูปฐกาคนิมิตนั้น] ก็เป็นการดี ถ้าเธอไม่อาจจะบรรลูปปนาสมาธิได้ ก็ควรมีสติไม่ประมาทอยู่เสมอ พึงรักษาปฐกาคนิมิตนั้นเหมือนครรภ์ของพระเจ้าจักรพรรดิและรัตนะที่หายาก เมื่อเธอรักษานิมิตที่ได้รับ

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๗ – ๓๒๑.

แล้ว การเสื่อมจากนิมิตย่อมไม่มี หากเธอไม่รักษานิมิตไว้ นิมิตที่ได้แล้วย่อมเสื่อมไปเสมอ ดังนั้นจึงควรรักษาไว้ มีวิธีรักษาดังต่อไปนี้^{๙๐}

พึงเว้นจากอัสปายะอันเป็นสิ่งที่ไม่ควรแก่การเจริญสมาธิ ๗ อย่างนี้ คือ ที่อยู่ โจร (ที่เที่ยวบิณฑบาต) ถ้อยคำ บุคคล อาหาร ฤดูกาล และอิริยาบถ พึงเสพแต่สัปปายะอันเป็นสิ่งที่สมควรแก่การเจริญสมาธิ ๗ อย่าง เมื่อภิกษุปฏิบัติ อยู่อย่างนี้ อัสปายะสมาธิย่อมเกิดได้เร็ว อัสปายะย่อมไม่เกิดแก่ภิกษุใดผู้ปฏิบัติอยู่อย่างนี้ ภิกษุนั้นพึงทำความเป็นผู้ฉลาด ในการยังอัสปายะให้ถึงพร้อม การขยายปฏิภาคนิมิตนั้นเป็นการขยายปฏิภาคนิมิตที่มีอยู่เดิมนั้นออกไปทีละ ๑ นิ้ว ๒ นิ้ว ๔ นิ้ว ๘ นิ้ว ๑ ศอก ๒ ศอก จนถึงรอบบริเวณสถานที่แล้วก็ค่อยๆ ขยายให้กว้างใหญ่ออกไปจนถึงหมู่บ้าน ตำบล จังหวัด ประเทศ เป็นต้น ฐานะแห่งการขยายมี ๒ อย่าง คือ อุปจารภูมิ และอัสปนาภูมิ เมื่อบรรลุอุปจารสมาธิหรือบรรลุอัสปนาสมาธิ ก็ควรขยายปฏิภาคนิมิตได้ มีลำดับการขยายดังนี้ คือ ชวนา ย่อมกำหนดสถานที่ซึ่งควรใด ฉันท ไฉน นักปฏิบัติก็ควรกำหนดแล้วขยายตามปรารภนาด้วย ขนาดมีหนึ่งนิ้ว สองนิ้ว เป็นต้น ฉันทนั้น เธอผู้มีตะบะพึงส่งสมวสีภาวะ (ความชำนาญ) ไว้ดีด้วยอาการทั้ง ๔ ในปฐมฌานที่บรรลุแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสความชำนาญไว้ ๔ อย่าง ในการพิจารณา[องค์ฌานของมโน- ทวารารชชนะ] การเข้าฌาน การกำหนดเวลาเข้าฌาน การกำหนดเวลาออกจากฌาน และการพิจารณา[องค์ฌานของขวนะ] นักปฏิบัติพิจารณาองค์ฌาน เข้าฌาน ตั้งฌานไว้ ออกจากฌาน และทบทวนองค์ฌาน พึงทำความชำนาญทั้ง ๔ ให้สำเร็จ เมื่อปฐมฌานยังไม่ชำนาญ นักปฏิบัติโดยย่อปรารภนาหุตติยาน เธอย่อมเสื่อม จากฌานทั้งสอง คือ ปฐมฌาน และหุตติยานถ้าสัญญาและมนสิการที่ประกอบด้วยกามคุณย่อมเป็นไป ฌานของนักปฏิบัติผู้ ประมาทนั้นย่อมเสื่อมไป สถิตที่คล้อยตามปฐมฌานนั้นเป็นสภาพปรากฏตั้งอยู่ในปฐมฌาน ฌานของนักปฏิบัติ ผู้ไม่พากเพียรมากนักย่อมตั้งอยู่ถ้าสัญญาและมนสิการที่ไม่ประกอบด้วยวิตก ย่อมเป็นไปแก่นักปฏิบัติผู้ไม่ประมาทอยู่ ฌานนั้น พึงเจริญขึ้น ถ้าสัญญาและมนสิการเป็นไปร่วมกับวิปัสสนาฌานนั้นย่อมเป็นเหตุให้บรรลุธรรม ดังนั้น นักปฏิบัติผู้มีปัญญาได้ส่งสมความชำนาญในวสีภาวะทั้ง ๔ แล้ว ออกจากปฐมฌานที่คล่องแคล่วตามวิธี [ที่กล่าวมาแล้ว] เห็นโทษในปฐมฌานว่า สมบูรณ์อยู่ใกล้ข้าศึก คือนิรวรณ และมืองค์ทรมกว่าหุตติยาน เพราะวิตกและวิจารณ์เป็นสภาพหยาบ จึงดำริว่าหุตติยานเป็นธรรมละเอียด คลายความพอใจในปฐมฌานแล้ว พึงเจริญภาวนาตามลำดับเพื่อการบรรลุหุตติยานต่อไปอีก ลำดับนั้น เมื่อนักปฏิบัติมีสติสัมปชัญญะออกจากปฐมฌานตามวิธี [ที่กล่าวมาแล้ว] พิจารณาองค์ฌานอยู่ วิตกและวิจารณ์ย่อมปรากฏว่าเป็นสภาพหยาบ ส่วนองค์ฌาน ๓ ที่เหลือ [ปีติ สุข และเอกัคคตา] ปรากฏว่าละเอียด เมื่อเธอกระทำปฏิภาคนิมิตไว้ในใจบริกรรมว่า ปฐวี ปฐวี เพื่อละองค์ฌานหยาบ และบรรลุองค์ฌานละเอียด อารัชนจิตทางมโนทวารย่อมเกิดแก่เธอโดยรับเอาปฐวีกสิณ นั้นเป็นอารมณ์ ตัดกระแสแห่งจิตโดยอาการว่า หุตติยานจักเกิดขึ้น ณ บัดนี้ ต่อจากนั้น ขวนจิต ๔ หรือ ๔ ดวงย่อมเกิดแก่เธอในอารมณ์นั้น เมื่อเธอบรรลุหุตติยานแล้วควรส่งสมความชำนาญด้วยดีโดยอาการทั้ง ๔ (วสีภาวะ) แม้ในหุตติยาน แล้วออกจากหุตติยานที่คล่องแคล่วนั้น เห็นโทษในฌานว่าหุตติยาน สมบูรณ์มีวิตกและวิจารณ์เป็นโทษใกล้ มืองค์ทรมกว่าตติยาน เพราะปติมีสภาพหยาบเนื่องจากทำให้จิตของผู้เกิดปิตักะเพื่อม ทั้งเห็นตติยานว่าละเอียดกว่า จึงคลายความพอใจในหุตติยานพึงเจริญภาวนาตาม

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๔-๓๓๒.

ลำดับเพื่อการบรรลุตติยฌานต่อไปอีกลำดับนั้น เมื่อเธอผู้มีสติสัมปชัญญะออกจากทุติยฌานแล้ว พิจารณาองค์ฌานอยู่ ปิทย่อมปรากฏโดยความเป็นองค์หยาบ สุขเป็นต้นย่อมปรากฏว่าละเอียด เธอกระทำภาวนาคณิมิตไว้ในใจปริกรรมว่า ปฐวี ปฐวี เพื่อละองค์ฌานหยาบและบรรลุองค์ฌานละเอียด อาวัชชนจิตทางมโนทวารย่อมเกิดแก่เธอโดยรับเอาปฐวีกสิณนั้นเป็นอารมณ์ ตัดกระแสสังขันธ์โดยอาการ ว่า ตติยฌานจักเกิดขึ้น ณ บัดนี้ ต่อจากนั้น ชวนจิต ๔ หรือ ๕ ดวงย่อมเกิดแก่เธอในอารมณ์นั้น เมื่อเธอผู้มีสติบรรลุตติยฌานแล้ว ควรสั่งสมความชำนาญด้วยดีโดยอาการทั้ง ๕ ในตติยฌาน แล้วออกจากตติยฌานที่คล่องแคล่วนั้น เห็นโทษในฌานว่าตติยฌานสมาบัตินี้ มีองค์ฌานอ่อนกำลังกว่า จตุตถฌาน เพราะสุขมีสภาพหยาบ ด้วยการใส่ใจว่าฌานสมาบัตินี้ มีปิติเป็นโทษใกล้ และมีสุขอย่างเดียวในฌานนี้ จึงเห็นจตุตถฌานว่าละเอียดกว่า เธอคลายความพอใจในตติยฌานแล้ว พึงเจริญภาวนาตามลำดับเพื่อการบรรลุจตุตถฌานต่อไปอีก ลำดับนั้น เมื่อเธอผู้มีสติสัมปชัญญะออกจากตติยฌานแล้ว พิจารณาองค์ฌานอยู่ สุขย่อมปรากฏโดยความเป็นองค์หยาบ อุเบกขาและความมีอารมณ์เดียวแห่งจิต (เอกัคคตา) ย่อมปรากฏว่าละเอียด เธอกระทำภาวนาคณิมิตไว้ในใจปริกรรมว่า ปฐวี ปฐวี เพื่อละองค์ฌาน หยาบและบรรลุองค์ฌานละเอียด อาวัชชนจิตทางมโนทวารย่อมเกิดแก่เธอโดยรับเอาปฐวีกสิณนั้นเป็นอารมณ์ ตัดกระแสสังขันธ์โดยอาการว่า จตุตถฌานจักเกิดขึ้น ณ บัดนี้ ต่อจาก นั้น ชวนจิต ๔ หรือ ๕ ดวงย่อมเกิดแก่เธอในอารมณ์นั้น (กสิณกองอื่นๆ ก็เหมือนกับกัมภีร์กสิณดิน) เธอเห็นโทษในรูปอย่างนี้ว่า เมื่อมีรูปก็มีโทษ คือ การจับท่อนไม้ เป็นต้น และมีโรคหนานัปการ คือ โรคตา เป็นต้น จึงมีใจเบื่อหน่ายในรูป ย่อมเจริญอรูปาวจรภาวนาเพื่อล่วงพ้นรูป เธอผู้มีปัญญาเบื่อหน่ายปรารภจะพ้นไปจากวงกตสินนั้น เหมือนสังข์สนที่ถูกลมพาขวิดแล้ว “เธอเห็นโทษว่าจตุตถฌานจิตนี้ ย่อมรับเอารูปเป็นอารมณ์ และอยู่ใกล้โสมนัส จึงหยาบกว่าอรูปฌานที่ละเอียด แล้วคลายความพอใจในจตุตถฌานโดยสิ้นเชิง เธอแผ่กสิณไปจนจรดขอบจักรวาลหรือตลอดเท่าที่ทันต้องการ มนสิการอยู่ ว่า อากาศๆ หรือ อากาศไม่มีที่สุด ในสถานที่ซึ่งถูกกระทบโดยวงกตสินนั้น ย่อมได้ชื่อว่าเพิกกสิณ นักปฏิบัติเมื่อจะเพิกกสิณ มิได้ม้วนหรือยกกสิณเหมือนยกขนมจากกระเบื้อง เพียงแต่ไม่มีใครครวญนึกถึงกสิณดังกล่าวเท่านั้น เมื่อไม่มีใครครวญนึกถึงก็ชื่อว่าเพิกกสิณ เธอย่อมใคร่ครวญด้วยจิตนึกถึงนิมิต คืออากาศที่ได้จากการเพิกกสิณว่า อากาศ อยู่เสมอๆ เมื่อเธอใคร่ครวญนึกถึงอย่างมั่นคงเช่นนี้ นิราณ ๕ ของเธอย่อมสงบไปโดยสิ้นเชิง เธอย่อมช่องเสฟและเจริญนิมิตนั้นเสมอๆ เมื่อเธอผู้มีจิตสงบกระทำ อยู่อย่างนี้ อรูปาวจรจิตดวงที่ ๑ ย่อมถึงอัปปนาในอากาศนั้น ชวนจิต ๓ หรือ ๔ ดวงที่ประกอบด้วย อุเบกขา ย่อมมีในเบื้องต้นของอรูปาวจรจิตดวงที่ ๑ ชวนจิตดวงที่ ๔ หรือที่ ๕ เป็นอรูปาวจรจิต เธอได้สั่งสมความชำนาญไว้ดีแล้วในอรูปาวจรจิตดวงที่ ๑ ปรารภจะเจริญ อรูปาวจรจิตดวงที่ ๒ เห็นโทษในอรูปาวจรจิตดวงที่ ๑ อย่างนี้ว่า จิตดวงนี้อยู่ใกล้โทษคือ รูปาวจรฌาน และไม่ละเอียดเหมือน อรูปาวจรจิตดวงที่ ๒ จึงคลายความพอใจแล้วกำหนดรู้ อากาสนัญญาตนจิตที่แผ่ไปสู่อากาศอยู่ เสมอว่า วิญญานๆ เธอพึงใคร่ครวญนึกถึงอย่างมั่นคง ในฌานนี้ไม่ควรกำหนดว่า อนันตัง อนันตัง (ไม่มีที่สุดๆ) เมื่อเธอยังจิตให้ดำเนินไปในนิมิตนั้นอยู่ จิตย่อมตั้งมั่นด้วยอุปจารสมาธิ เธอย่อมช่องเสฟและเจริญนิมิตนั้นเสมอ เมื่อเธอมีจิตถึงพร้อมด้วยสติกำหนดอยู่ อย่างนี้ อรูปาวจรจิตดวงที่ ๒ ย่อมถึงอัปปนาในวิญญานที่แผ่ไปสู่อากาศ นัยของอัปปนานี้ เหมือนนัยที่ได้กล่าวไว้แล้วนั่นเอง ความไม่มีที่สุด [ของอากาศ] แสดงไว้ด้วยการกำหนด [ว่าอากาศไม่มีที่สุด] จึงควร เรียกจิตดวงนี้ว่า วิญญานันตตะ (วิญญานไม่มีที่สุด) ต่อมา เธอได้สั่งสมความชำนาญไว้ดีแล้วในอรูปาวจรจิตดวงที่ ๒ ปรารภจะ

เจริญรูปาวจรจิตดวงที่ ๓ ได้เห็นโทษในรูปาวจรจิตดวงที่ ๒ ว่า จิตนี้อยู่ใกล้โทษคือรูปาวจรจิตดวงที่ ๑ และไม่ละเอียดเหมือนรูปาวจรจิตดวงที่ ๓ จึงคลายความพอใจแล้วกำหนดรู้ รูปาวจรดวงที่ ๓ ว่าละเอียด แล้วกำหนดความไม่มีแห่งรูปาวจรจิตดวงที่ ๑ โดยความเป็น สภาพว่างเปล่าอีก ผู้มีปัญญาไม่พึงกำหนดรู้วิญญานที่แผ่ไปสู่อากาศ พึงใคร่ครวญใส่ใจนึกถึงอย่างมั่นคงว่า ไม่มีฯ หรือ ว่างเปล่าฯ อยู่เนื่องนิตย์ เมื่อเธอยังจิตให้ดำเนินไปในนิมิตนั้นอยู่ สติย่อมเจริญมากขึ้น จิตย่อมนิ่งมั่น[ด้วยอุปการสมาธิ] เธอย่อมช่องเสพและเจริญนิมิตนั้นเสมอ เมื่อเธอมีจิตถึงพร้อมด้วยสติกำหนดอยู่ อย่างนี้ รูปาวจรจิตดวงที่ ๓ ของเธอย่อมถึงอัปนาในนัตถิภาวะบัญญัติคือความไม่มีแห่งวิญญานที่แผ่ไปสู่อากาศที่ได้จากการเพิกกลืนโดยรอบ นัยของอัปนานี้เหมือนนัยที่ได้กล่าว ไว้แล้วนั่นเอง เมื่อเธอเห็นวิญญานอันเป็นไปในอากาศด้วยจักขุคือรูปาวจรจิตที่ ๒ ครั้นปฐมารูปวิญญานที่กำหนดรู้โดยบริกรรมว่า ไม่มีฯ อันตรธานไป เธอย่อมเห็นแต่ความว่างเปล่า แห่งปฐมารูปวิญญานอยู่ อุปมาว่า บุรุษคนหนึ่งเห็นพระสงฆ์ที่มาประชุมกันในที่แห่งหนึ่ง เมื่อพระสงฆ์ไปแล้ว ย่อมเห็นที่นั้นว่างเปล่าไป ฉะนั้นเธอได้สั่งสมความชำนาญไว้ดีแล้วในรูปาวจรจิตดวงที่ ๓ แล้วปรารณาจะเจริญ รูปาวจรจิตดวงที่ ๔ ได้เห็นโทษในรูปาวจรจิตดวงที่ ๓ ว่า จิตนี้อยู่ใกล้โทษคือรูปาวจรจิต ดวงที่ ๒ และไม่ละเอียดเหมือนรูปาวจรจิตดวงที่ ๔ จึงคลายความพอใจแล้วมนสิการ รูปาวจรจิตดวงที่ ๔ ว่าละเอียด แล้วใคร่ครวญกำหนดรู้รูปาวจรจิตดวงที่ ๓ ที่ดำเนินไปกับเอาความไม่มีเป็นอารมณ์โดยบริกรรมอยู่เสมอว่า จิตนี้สงบฯ เมื่อเธอยังจิตให้ดำเนินไปในนิมิตนั้นอยู่ สติย่อมเจริญมากขึ้น จิตย่อมตั้งมั่น[ด้วยอุปการสมาธิ] เธอย่อมช่องเสพและเจริญนิมิตนั้นเสมอ เมื่อเธอมีจิตถึงพร้อมด้วยสติกำหนดอยู่อย่างนี้ รูปาวจรจิตดวงที่ ๔ ของเธอย่อมถึงอัปนาในชั้นทั้ง ๔ คือรูปาวจรจิตดวงที่ ๓ โดยแท้จริงแล้ว เมื่อเธอกำหนดรู้รูปฌานที่ ๓ นั้นว่าเป็นธรรมสงบ ย่อมบรรลุมหัคคตจิตซึ่งมีกำลังปราศจากสัญญา เธอเป็นผู้ไม่มีสัญญา [หยาบ] และมีสัญญา [ละเอียด] ด้วยสัญญาใด ไม่เพียงสัญญานั้น เป็นสภาพละเอียดอย่างเดียว แต่ธรรมทั้งหลายมีเวทนาเป็นต้นในรูปฌานที่ ๔ นี้ก็มีสภาพละเอียดเช่นกัน ข้อความในการอธิบายรูปฌานที่ ๔ นี้ พึงแสดงด้วยน้ำมันทาบาตรและน้ำในทางเดิน”รูปฌานนี้ทรงแสดงว่า เนวสัญญา (ไม่มีสัญญาหยาบ) เพราะไม่ทำหน้าที่ของสัญญาที่ชัดเจน ความจริงสัญญาที่เกิดจากจตุตถฌานนั้นย่อมไม่อาจทำหน้าที่ของสัญญาที่ ชัดเจนได้ เปรียบดังเตโชธาตุในน้ำเย็นสบายย่อมไม่อาจทำหน้าที่เผาไหม้ได้ สัญญาดังกล่าว มีอยู่ด้วยความเป็นสภาพละเอียดอันเหลือจากสังขาร [หยาบ] นักปฏิบัติผู้มีสติ เมื่อสั่งสมความชำนาญในจตุตถฌานแล้ว ควรกระทำความเพียร ในอภิญญาต่อไป ผู้ปรารณาจะบรรลุอภิญญา พึงฝึกจิตโดยนัยทั้ง ๑๔ ประการมีการเข้าฌานตาม ลำดับกสิณเป็นต้น เมื่อจิตที่ฝึกแล้วถึงพร้อมด้วยองค์ ๘ คือ ตั้งมั่น [ด้วยจตุตถฌานสมาธิ] บริสุทธิ์ [จากนิวรณ์] ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส ไม่มีเครื่องเศร้าหมอง อ่อนโยน ควรแกกิริยา ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ถ้าเธอน้อมจิตไปเพื่อการแสดงฤทธิ์การแสดงฤทธิ์ย่อมสำเร็จ เธอเข้าฌานที่เป็นบาทแห่งอภิญญาแล้วออกจากฌานนั้น ถ้าปรารณาจะเนรมิต เป็น ๑๐๐ หรือ ๑,๐๐๐ คน ก็ตั้งใจไว้ว่า ขอจงเป็น ๑๐๐ คนๆ ครั้นเข้าฌานที่เป็นบาทของ อภิญญาแล้วออกจากฌานนั้นอีก เธอก็จะกลายเป็น ๑๐๐ คนได้พร้อมกับจิตที่อธิษฐาน แม้การเนรมิตเป็น ๑,๐๐๐ คนเป็นต้นก็มีนัยเดียวกัน [เป็นอธิษฐานาธิธิ] ฌานจิตที่เป็นบาทมีอารมณ์เป็น [ปฏิภาค] นิมิต จิตที่คิดบริกรรมมีอารมณ์เป็นคน

๑๐๐ คน จิตที่อธิษฐานในกาลนั้น มีอารมณ์เป็นคน ๑๐๐ คน อธิษฐานจิตดังกล่าวอยู่ชิดกับโคตรภู เหมือนอัปนาจิตที่กล่าวไว้แล้ว^{๙๑}

สรุปได้ว่าการเจริญสมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์อิทธิมมาตารเป็นการเจริญกัมมัฏฐานโดยใช้ กสิณเป็นฐานเพื่อให้เกิดฌานและดำเนินฌานให้บรรลุฌาน ๔ จากนั้นพิจารณาอุปमान ไปอภิญญา ๕ และสูวิปัสสนาไปตามลำดับ เพื่อความสิ้นไปแห่งกิเลสคือการบรรลุถึงพระนิพพานนั่นเอง

๒.๗ สรุป

การศึกษาสมถกัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา สามารถสรุปได้ในประเด็นดังต่อไปนี้

ก. สมถกัมมัฏฐาน หมายถึงสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการงานทางจิต เป็นสิ่งที่ใช้เป็นสื่อหรือเป็น อุบายเพื่อให้จิตได้ทำงาน ให้จิตใช้เป็นอารมณ์ในการกำหนด เป็นอุปกรณ์ในการฝึกฝนอบรมจิตให้มีความสงบ เพื่อบรรลุคุณวิเศษต่าง ๆ และมีความเห็นแจ้ง รู้เข้าใจในกองสังขารตามความเป็นจริง

ข. สมถกรรมมัญฐานในพระไตรปิฎก เป็นวิธีการปฏิบัติกรรมฐานในพระพุทธศาสนาแบ่ง ออกเป็น ๔ วิธี คือ (๑) วิธีปฏิบัติสมถะนำหน้าวิปัสสนา (๒) วิธีปฏิบัติวิปัสสนานำหน้าสมถะ (๓) วิธี ปฏิบัติสมถะและวิปัสสนาควบคู่กันไป (๔) วิธีปฏิบัติเมื่อจิตถูกชักให้ไขว่เหวเพราะธรรมธัจจ ซึ่งผู้ ปฏิบัติอาจจะเลือกเอาวิธีการที่เหมาะสมกับตนมาใช้ในการปฏิบัติได้ตามสมควร เป็นที่ยอมรับกันว่า เป็นหลักปฏิบัติของนักบวชในยุคแรก แม้ก่อนที่จะมีพระพุทธศาสนา และเป็นทางไปสู่การบรรลุ อิทธิฤทธิ์และอภิญญา รวมทั้งการถือกำเนิดในพรหมโลก แต่การปฏิบัติเช่นนี้แตกต่างจากการปฏิบัติ ในพระพุทธศาสนา เพราะพระองค์ก็ทรงเห็นว่าเป็นหลักที่ควรปฏิบัติ แต่วิธีการปฏิบัติเพียงเท่านั้น ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้เข้าถึงจุดมุ่งหมายอันสูงสุด คือ บรรลุมรรคผลนิพพานได้

ค. สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวถึง กัมมัฏฐานไว้ ๒ ประเภทคือสมถ กัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน กล่าวเฉพาะสมถกัมมัฏฐาน ได้กล่าวหลักการปฏิบัติไว้ตั้งแต่กิจ เบื้องต้นก่อนเจริญพระกัมมัฏฐาน รายละเอียดของอารมณ์สมถกัมมัฏฐาน ๔๐ ประการกล่าวถึงส่วน เนื้อหา การปฏิบัติ และผลการปฏิบัติ ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวโดยลำดับ และบุพกิจเบื้องต้นในการเจริญสมถ กัมมัฏฐาน ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวไว้ ดังนี้คือ การชำระศีลให้บริสุทธิ์ ตั้งมั่นอยู่ในศีลที่บริสุทธิ์ดีแล้ว การตัดปัลลิว อันเป็นเครื่องกังวล ๑๐ ประการ การเข้าไปหากัลยาณมิตรผู้ให้กัมมัฏฐาน การเรียน กัมมัฏฐานข้อใดข้อหนึ่ง ในจำนวน ๔๐ ประการที่เหมาะสมกับจริตของตน การหลีกเว้นสถานที่ที่ไม่ เหมาะแก่การเจริญสมาธิ การอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสมแก่การเจริญสมาธิภาวนา การตัดปัลลิวเครื่อง กังวลเล็กน้อย

ง. สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์วิมุตติมรรค แนวทางในการเจริญสมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์ วิมุตติมรรคจะเป็นไปในแนวเดียวกับคัมภีร์วิสุทธิมรรคทุกประการเพราะว่าสมถกัมมัฏฐานตามที่กล่าว ไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและคัมภีร์วิมุตติมรรคกล่าวถึงเรื่องบุพกิจเบื้องต้นก่อนการปฏิบัติสมถ กัมมัฏฐาน เนื้อหา การปฏิบัติ และผลของสมถกัมมัฏฐานของทั้ง ๒ คัมภีร์ ซึ่งกล่าวไว้ ๗ หมวดเช่นกัน คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหม-วิหาร ๔ อุปमान ๔ อาหาเรปฏิกูลสัญญา จตุธาตวัญ ฐาน จำแนกกัมมัฏฐาน ๔๐ โดยบัญญัติกัมมัฏฐาน ๒๘ คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ โกฏฐาสบัญญัติ (กายคตาสติ) อัสนาสปัสสาสบัญญัติ(อานาปานสติ) สัตวบัญญัติ (พรหมวิหาร/อปปมัญญา) อากาส

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๒ – ๓๖๖.

บัญญัติ (ปฐมอรุปมาน) นัตถิการบัญญัติ(ตติยอรุปมาน) และปรหมัตถกัมมัฏฐาน ๑๒ คือ อนุสสติ ๘ อหारेปฏิกูลสัญญา จตุราตุวรัฏฐานหุตติยอรุปมาน และจตุตถอรุปมาน

จ.สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์อิทธิมัตถสังคหะ ให้กำหนดจิตเป็นที่ตั้งในการเกิดดับอยู่ในกระแสของภวังค์ เรียกว่าภวังคจิตอย่างหนึ่ง เกิดดับในวิถีแห่งการรับรู้โลกภายนอกทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เช่น เวลาเรานอนหลับเรียกว่าจิตของเราอยู่ในภวังค์ มันเกิดดับอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน แต่เกิดดับอยู่ในภวังค์ ส่วนในเวลาที่เราตื่นอยู่เรียกว่าจิตอยู่ในวิถีแห่งการรับรู้โลกภายนอกทางอายตนะ ๖ เมื่อเกิดดับอยู่ในวิถีแห่งการรับรู้เรียกว่าวิถิจิต ในวิถิจิตนี้จะตกลงสู่ภวังค์เป็นช่วง ๆ สลับกันไปตลอดเวลา เพียงแต่ว่ามันอยู่ในภาวะของภวังค์ไม่นานเท่าเวลาเรานอนหลับเท่านั้น การที่คนซบถหลับในนั้นก็คือการตกลงสู่ภวังค์ของจิตนั่นเอง แต่ในเวลาเช่นนั้นจิตอยู่ในภวังค์นานกว่าปกติ จึงมักทำให้เกิดอุบัติเหตุขึ้นเพราะร่างกายขาดการควบคุมจากสติสัมปชัญญะพอจิตกลับขึ้นสู่วิถิจิตอุบัติเหตุก็เกิดขึ้นเสียแล้ว

ฉ.สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์อิทธิมัตถาวตาริเป็นการเจริญสมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์อิทธิมัตถาวตาริเป็นการเจริญกัมมัฏฐานโดยใช้กสิณเป็นฐานเพื่อให้เกิดฌานและดำเนินฌานให้บรรลุฌาน ๔ จากนั้นพิจารณาอรุปมาน ไปอภิญญา ๕ และสู่วิปัสสนาไปตามลำดับ เพื่อความสิ้นไปแห่งกิเลสคือการบรรลุถึงพระนิพพานนั่นเอง

บทที่ ๓

มโนมยิทธิในทางพระพุทธศาสนา

การศึกษามโนมยิทธิในทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ศึกษาประเด็นดังต่อไปนี้คือ (๑) ความหมายของ มโนมยิทธิ (๒) เหตุกำเนิดของมโนมยิทธิ (๓) ต้นกำเนิดของมโนมยิทธิ (๔) วัตถุประสงค์ของมโนมยิทธิ (๕) คุณประโยชน์ของมโนมยิทธิ (๖) แบบของมโนมยิทธิ (๗) มโนมยิทธิประยุกต์แบบครึ่งกำลัง (๘) การเตรียมตัวฝึก (๙) การสมาทานพระกรรมฐาน (๑๐) การฝึกมโนมยิทธิ (๑๑) การท่องเที่ยวด้วยมโนมยิทธิ โดยจะอธิบายตามลำดับดังประเด็นต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายของมโนมยิทธิ

ในคัมภีร์วิมุตติมรรค ได้กล่าวถึงมโนมยิทธิ ว่า บัดนี้โยคีนัน พรารถนาจะได้อมโนมยิทธิ เธอควบคุมจิตได้ชำนาญแล้วเจริญอิทธิบาทเข้าจตุตถฌาน ออกจากฌานนั้นอย่างสงบแล้ว เธอเพ่งจิตไปยังภายในของตนด้วยการคิดว่า เป็นเหมือนหม้อเปล่า จากนั้นโยคีนันจึงตั้งจิตว่า ภายในกายอันว่างเปล่าของเรา นี้ เราจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังต้องการ เราจะเปลี่ยนแปลงได้สำเร็จตามความตั้งใจนั้น เธอพิจารณาดังนี้แล้วจึงเปลี่ยนแปลงได้สำเร็จ โดยวิธีนี้ เธอจึงเนรมิตร่างต่าง ๆ ได้มากมาย จากนั้นจึงทำกิจต่าง ๆ ได้มากอย่าง ถ้าโยคีนันพรารถนาจะไปพรหมโลกด้วยกายที่เนรมิต เธอเนรมิตรูปของพรหมก่อนเข้าไปยังพรหมโลก ร่างที่เนรมิตขึ้นตามต้องการของตนนี้ย่อมบริบูรณ์ด้วยองค์ประกอบทั้งหมดไม่มีความสามารถใดขาดหายไป ถ้าผู้มีอิทธิวิธีเดินไปมา ร่างที่เนรมิตขึ้นก็เดินไปมาด้วย ถ้าผู้มีอิทธิวิธีนั่ง นอน พ่นไอน้ำ และเปลวไฟ ถามคำถาม หรือตอบคำถาม ร่างเนรมิตขึ้นก็นั่ง นอน พ่นไอน้ำและเปลวไฟ ถามคำถามหรือตอบคำถามด้วยเพราะร่างที่เนรมิตขึ้นนั้นเกิดจากอิทธิวิธี มันจึงเป็นเช่นนั้น^๑

คัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้กล่าวถึง มโนมยิทธิว่ามโนมยิทธิ โดยมโนมยิทธิ ฤทธิ์ที่มีมาโดยความหมายอย่างนี้ว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้เนรมิตร่างกายเดิมเป็นกายอื่นให้เป็นรูปมีจิตใจ อย่างนี้ชื่อว่า มโนมยิทธิ เพราะบันดาลให้สำเร็จด้วยสรีระอื่นที่มีใจครอง ภายในสรีระร่างเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก^๒

นอกจากนี้พระราชพรหมยาน (หลวงพ่อกุญชรลีลา) ได้กล่าววามโนมยิทธิ แปลความตามตัวอักษรได้ว่า มีฤทธิ์ทางใจ คือ การรู้ การเห็น การสัมผัส ตามความเป็นจริงด้วยใจ^๓

สรุปความได้ว่า มโนมยิทธิ คือ การมีฤทธิ์ทางใจคือการรู้เห็น สัมผัส ตามความเป็นจริงด้วยการใช้ใจ เป็นกำลังในการเพ่งจิตไปภายในตัวของตนเอง เป็นผลของการอบรมจนถึงความชำนาญ

^๑ พระอุปัชฌาย์ พระครูธรรมสาร (ประยูร ธรรมจิตโต), วิมุตติมรรค, กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๔๑, หน้า ๒๐๒ – ๒๐๓.

^๒ พระพุทธโฆสเถระ ราชนา สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, กรุงเทพมหานคร : บริษัทนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔, หน้า ๖๕๗.

^๓ ศูนย์พุทธศรัทธา, มโนมยิทธิหลวงพ่อกุญชรลีลา, (สระบุรี : ศูนย์พุทธศรัทธา, ม.ป.ป.), หน้า ๔.

คล่องแคล่ว และไม่ใช้เป็นเรื่องง่าย เป็นสิ่งที่ยากมาก แต่ประการสำคัญที่ควรพิจารณา คือ ไม่ใช่หนทางที่เป็นไปเพื่อการดับกิเลส หนทางที่เป็นไปเพื่อการดับกิเลส มีทางเดียวเท่านั้น คือ การอบรมเจริญปัญญา อบรมเจริญมรรคมืองค์ ๘ (สติปัฏฐาน) อันเป็นหนทางที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอริยสาวกทั้งหลายดำเนิน มาแล้ว

๓.๒ เหตุกำเนิดของมโนมยิทธิ

หลักสูตรวิชา มโนมยิทธินี้ ปรากฏมีรจนาไว้ในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคของ พระพุทธโฆษาจารย์ เมืองสะเทิม หรือเมืองสุธรรมวดี ซึ่งท่านเป็นพระอรหันต์ปฏิสัมภิทาญาณ ที่โบราณจารย์ท่านรับรองไว้แล้วดังนั้น จึงขอยืนยันบอกกล่าวไว้ ณ ที่นี้ว่าวิชามโนมยิทธิไม่ใช่วิชานอกรีต นอกพุทธบัญญัติ

คำว่า มโนมยิทธิ นี้เป็นกรรมฐานอย่างหนึ่งในกรรมฐาน ๔๐ เพราะกรรมฐานที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้มี ๔๐ แบบ แล้วอีก ๔๐ แบบ ถ้าแบ่งเป็นหมวดก็ ๔ หมวด คือ หมวดที่ ๑ สุขวิปัสสโก หมวดที่ ๒ เติวโซ หมวดที่ ๓ ฉฬภิญโญ หมวดที่ ๔ ปฏิสัมภิทูปัตโต หมวดที่ ๑ ที่เรียกว่า สุขวิปัสสโก ท่านแปลว่า บรรลุมรรคผลได้อย่างแบบง่าย ๆ แต่ความจริงแล้วไม่ง่าย ยากมากแบบสุขวิปัสสโก นี่เวลาเจริญสมาธิตามที่บรรดาญาติโยมพุทธบริษัททำอยู่ตามปกติ เป็นการทำความจิตให้เป็นสมาธิเข้าถึงฌานสมาธิแล้วก็ตัดกิเลส ไม่สามารถจะเห็นผี เห็นนรก เห็นเทวดา เห็นสวรรค์ได้ คือไม่มีทิพจักขุญาณ

สำหรับเติวโซ นั้น มีความสามารถพิเศษอยู่ ๒ อย่าง คือว่า มีทิพจักขุญาณด้วย สามารถระลึกชาติด้วย และก็มีฉฬภิญโญ (อภิิญญาหก) แสดงฤทธิ์ได้ มีหูเป็นทิพย์ มีตาเป็นทิพย์ปฏิสัมภิทูปัตโต มีความสามารถคลุมวิชาสาม และอภิิญญาหก มีความฉลาดกว่า

หมวดที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ไม่เหมือนกัน แต่วิธีปฏิบัติคล้ายคลึงกัน เอาในกรรมฐานทั้ง ๔๐ มาแยกปฏิบัติเป็นหมวดหมู่ ที่นี้สำหรับการปฏิบัติ ถ้าจะถามว่าอย่างไรเข้าถึงมรรคผลง่ายกว่ากัน ก็ต้องเป็นไปตามอัธยาศัยของบรรดาท่านพุทธบริษัท

สำหรับ สุขวิปัสสโก พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้สำหรับผู้ที่ต้องการเรียบๆ ไม่ต้องการฤทธิ์เดช ทำแบบสบาย ๆ จิตใจไม่ชอบจุกจิก สำหรับ เติวโซ นั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้สำหรับคนที่อยากรู้อยากเห็น ถ้ามีสิ่งปิดบังลึกลับอยู่ หนไม่ไหว ต้องหาให้พบ ค้นให้จนเห็นการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนจึงเป็นไปตามอัธยาศัยของคน^๔

สรุปความได้ว่า การกำเนิดของมโนมยิทธิมีต้นเหตุมาจากโบราณกาล ตามที่ท่านโบราณจารย์ได้กล่าวรับรอง และถือว่าการฝึกมโนมยิทธินี้ ไม่ใช่ไม่ใช่วิชานอกรีต นอกพุทธบัญญัติ เพราะการฝึกหรือกำลังทางใจซึ่งยึดแบบพระพุทธศาสนา คือ กรรมฐาน ๔๐ แบบ โดยพระพุทธเจ้าสอนไว้ไม่เหมือนกัน แต่วิธีปฏิบัติคล้ายคลึงกัน เอาในกรรมฐานทั้ง ๔๐ มาแยกปฏิบัติเป็นหมวดหมู่ ที่นี้สำหรับการปฏิบัติ ถ้าจะถามว่าอย่างไรเข้าถึงมรรคผลง่ายกว่ากัน ก็ต้องเป็นไปตามอัธยาศัยของบรรดาท่านพุทธบริษัท

^๔ พระมหาวิระ ถาวโร, การฝึกมโนมยิทธิ, (อ่างทอง : วัดท่าซุง, ๒๕๕๑), หน้า ๒.

๓.๓ ต้นกำเนิดของมโนมยิทธิ

วิชามโนมยิทธิที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปกล่าวขานนั้น เป็นหลักสูตรในพระพุทธศาสนาขององค์สมเด็จพระชินวรบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นหนึ่งในพุทธศาสตร์ คือ ความอันเป็นศาสตร์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อความสุข ความเป็นพุทธะ ที่แท้จริงอันทรงคุณประโยชน์มหาศาลทั้งในปัจจุบันและภายภาคหน้ามโนมยิทธิ นี้พระสุธรรมยานเถร หรือ หลวงพ่อฤาษีลิงดำวัดท่าซุง จ.อุทัยธานี นำมาแนะนำแกลสอน ให้แก่ลูกหลานพุทธบริษัทผู้สนใจทุกชาติ ทุกวัย ทุกเพศ นานเป็นสิบๆ ปี แล้ว ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๘ อย่างไรก็ดี ผู้ที่ได้วิชานี้เป็นผู้มีอฆมาสัยในหมวดฉฬภิญโญ เท่านั้นผู้ที่ฝึกแล้วไม่ได้จึงมีอยู่เช่นเดียวกับที่ พระมงคลเทพมุนี หรือ หลวงพ่อวัดปากน้ำภาษีเจริญ ได้เมตตาแนะนำ วิชาธรรมกาย ในหมวดเตวิชโซ มาแนะนำสั่งสอน ให้แก่บริษัทของท่านซึ่งก็เห็นดวงเห็นกายกันเป็นจำนวนมาก บุคคลภายนอกบริษัทต้องใช้ความเพียรอย่างมากจึงจะพอมีโอกาสได้รู้เห็นดวงเห็นกายได้บ้างเล็กๆ น้อยๆ ทั้งนี้ หลักสูตรวิชาต่างๆ อันเป็นพุทธศาสตร์มีมากมายที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้สำหรับผู้ที่มีปัญญา ได้ศึกษาปฏิบัติตามจริตและบารมีแห่งตนโดยมีจุดมุ่งหมายในขั้นสุดท้ายอย่างเดียวกันคือพระนิพพาน

การหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง มีวิมุตติญาณทัสสนะนั่นเองรวมความว่าหลักสูตรพุทธศาสตร์ ในพระพุทธศาสนาขององค์สมเด็จพระ สัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงจำแนกไว้เป็น หมวดใหญ่ได้แก่ สุกขวิปัสสโก เตวิชโซ (วิชา ๓) ฉฬภิญโญ (อภิญญา ๖) และ ปฏิสัมภีทปัตโต (ปฏิสัมภีทาญาณ)^๕

นั่นคือ ผู้มีอุปนิสัยในหมวด สุกขวิปัสสโกจะเป็นผู้ที่เรียบง่าย เรื่อยๆ ชอบสบายๆ ไม่อยากรู้ อยากเห็นนัก อาศัยการอ่านจากตำราและฟังครูอาจารย์แนะนำก็พอใจแล้ว เมื่อปฏิบัติอาจจะได้เห็นนิมิตบ้าง

ผู้สนใจในหมวดเตวิชโซเป็นผู้ที่อยากรู้ อยากเห็น ชอบสงสัย ฟังแต่คำบอกเล่า ก็ไม่เป็นที่พอใจ ต้อง พิสูจน์ให้รู้ ด้วยตัวเอง ให้เห็น ประจักษ์ด้วยตัวเองจึงจะเชื่อ

ผู้มีอฆมาสัยในหมวด ฉฬภิญโญเป็นผู้ชุกชุน ชอบคนคว่ำ อยากรู้ อยากเห็น ใจกล้า ใจร้อน ว่องไว ตัดสินใจฉับพลัน มากกว่าสองหมวดต้น ต้องรู้ได้ เห็นได้ และไปสัมผัสได้ จึงจะสุขใจพอใจ

ผู้ที่มีบารมีในหมวด ปฏิสัมภีทปัตโต จะเป็นผู้ทรง อิทธิบาท ๔ มีความดีสูงมากเพราะมีความสามารถเป็นปฏิสัมภีทาญาณ รู้รอบ และรอบรู้ ทั้งรู้ลึก และรู้กว้าง ในทุกสิ่งทุกอย่างที่ต้องการจะรู้ได้ ยิ่งกว่าความสามารถของ ๓ หมวดต้นรวมกัน แต่ทว่าผู้ที่มีความสามารถพิเศษตามหมวดนี้ได้ต้องเป็นพระอริยเจ้าตั้งแต่พระอนาคามีขึ้นไป

สรุปความได้ว่า ต้นกำเนิดของมโนมยิทธิ มีความเป็นมาจากหลักสูตรในพระพุทธศาสนาขององค์สมเด็จพระชินวรบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นหนึ่งในพุทธศาสตร์ คือ ความอันเป็นศาสตร์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อความสุข ความเป็นพุทธะ ที่แท้จริงอันทรงคุณประโยชน์มหาศาลทั้งในปัจจุบัน

^๕ ศุภยพุทธศรัทธา, มโนมยิทธิหลวงพ่อดวงพระราชมหายาน, หน้า ๗.

๓.๔ วัตถุประสงค์ของมโนมยิทธิ

ด้วยเหตุที่บุคคลในยุคปัจจุบันตั้งแต่ใกล้ถึงพุทธกาลเป็นต้นมา กล่าวได้ว่าปัญญาในด้านธรรมะนั้นเสื่อมทรามลงมาก ไม่เข้าใจอย่างแท้จริงในคำสอนขององค์สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าแม้ผู้ที่อาศัยผ้ากาสาฬหสูตรของพระพุทธศาสนายังเป็นมิจฉาปฏิญญี มีความเห็นผิดเพี้ยนไปมากมาย บ้างถึงกับแบ่งพวกตั้งนิกายใหม่ก็มีทำให้พุทธศาสนิกชนผู้สนใจจริง ไขว้เขว ไม่รู้ว่า ข้อใดเป็นความจริงสิ่งไหนเป็นของปลอมปน ดังนั้นวิชา มโนมยิทธิที่หลวงพ่อดำนำมานำเสนอแนะสั่งสอนแก่ท่านทั้งหลายจักได้เป็นเครื่องพิสูจน์ด้วยตัวเอง รู้เอง เห็นเอง ให้ได้ทั้งข้อเท็จจริงและข้อจริง แก่ข้อสงสัยให้ตัวเองได้ทั้งท่านยังได้มุ่งหวังให้พุทธศาสนิกชน ได้เข้าถึงความดี ในพระศาสนา ทั้งเปลือก สะเก็ด กระพี้ และ แก่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ให้ท่านเข้าใจได้ว่า การรักษาอารมณ์ พระอริยเจ้า มีอารมณ์ พระโสดาบัน เป็นต้น เพื่อการหนีโรคและอบายภูมิอย่างถาวรนั้น ไม่ยากเลย^๖

วิชานี้จะพิสูจน์ได้ด้วยว่าธรรมะของพระพุทธเจ้า เหมาะสมทุกยุคทุกสมัย ตายแล้วไม่สูญ นิพพานไม่สูญ นรก สวรรค์ นิพพานมีจริง ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว จริงและยังช่วยพิสูจน์เตือนสติได้ว่า ตนเคยทำชั่วอะไรแล้วอยู่ในนรกขุมไหนมาบ้าง ทนทุกข์ทรมานอย่างไร จะได้เกรงกลัวบาปกรรม เลิกกระทำเสีย เพราะการอ่านตำรา หรือ ฟังเขาเล่าอย่างเดียว ไม่พอที่จะช่วยให้เรารู้จริง ไม่เกื้อหนุนให้เราหนีโรคได้

ประการสำคัญ การรู้ การเห็น ดังกล่าวจะช่วยให้ท่านทำตนเป็น ผู้ละ ยอมรับนับถือกฎธรรมดว่า ทุกอย่างไม่เที่ยงเป็นทุกข์ แต่ความตายเป็นของเที่ยง รู้ดำรงชีพชอบ รู้ทุกข์และทางออกจากทุกข์ ละกิเลส ตัณหา อุปาทาน อกุศลกรรมทั้งปวงเสียได้ เห็นสภาพ ที่แท้จริงของร่างกายว่าอะไรคือเรา อะไรเป็นของเราเพื่อให้เข้าถึงพระนิพพานอันเป็นที่สุด^๗

อีกประการหนึ่ง ที่หลวงพ่อดำท่านได้นำวิชามโนมยิทธิมาสอนนั้น ท่านบอกว่า เป็นการเตรียมบุคคลที่เหมาะสมเอาไว้รอรับอภิญญาใหญ่ของรุ่นต่อไป ในวันข้างหน้าคะเนว่าจะเป็นประมาณ พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็นต้นไป เพื่อสืบทอดพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองอีกราวหนึ่ง คล้ายสมัยพุทธกาล “มโนมยิทธินี้อาจเรียกว่าเป็นอภิญญาเล็ก ก็ได้หรือก็อภิญญาอาศัยการไปมาด้วยอิทธิสมานกายแต่เพียงอย่างเดียว ส่วนอภิญญาใหญ่นั้นท่านไปไหนมาไหนกันก็ยกเอากายหยาบทั้งกายไปด้วย”^๘

สรุปความได้ว่า วัตถุประสงค์ของมโนมยิทธิ ที่หลวงพ่อดำนำมานำเสนอแนะสั่งสอนแก่ท่านทั้งหลายจักได้เป็นเครื่องพิสูจน์ด้วยตัวเอง รู้เอง เห็นเอง ให้ได้ทั้งข้อเท็จจริงและข้อจริง แก่ข้อสงสัยให้ตัวเองได้ทั้งท่านยังได้มุ่งหวังให้พุทธศาสนิกชน ได้เข้าถึงความดี ในพระศาสนา ทั้งเปลือก สะเก็ด กระพี้ และ แก่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ให้ท่านเข้าใจได้ว่า การรักษาอารมณ์ พระอริยเจ้า มีอารมณ์ พระโสดาบัน เป็นต้น เพื่อการหนีโรคและอบายภูมิอย่างถาวรนั้น

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗ - ๘.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

๓.๕ คุณประโยชน์ของมโนมยิทธิ

ผู้ที่คล่องในมโนมยิธินั้นครูอาจารย์ท่านกล่าวว่า ผลที่ได้จะเกินคุ้ม ถ้ารู้จักใช้ทั้งประโยชน์ปัจจุบันและภายภาคหน้า คำว่า คล่อง ท่านบอกว่า เวลาใช้งานไม่ต้องตั้งท่าใช้ได้ทันทีไม่ต้องนั่งขัดสมาธิหลับตาป็นบมหายใจนาน เมื่อต้องการใช้ให้นึกปั๊บ รู้ปั๊บ ทันทีทันใด อย่างนี้ท่านเรียกว่า ฌาน ๔ ใช้งานมีทิพจักขุญาณเหมือนหนึ่งมีตาทิพย์ คุณประโยชน์ของ มโนมยิทธิ เป็นต้นว่า

- รู้ทุกข์ และวิธีแก้ทุกข์ หรือหนีทุกข์ได้
- รู้ว่า ควรทำอะไร ทำอย่างไร จึงจะมีผล อะไรไม่ควรทำ
- รู้ว่า ใครเป็นบัณฑิต เป็นพาล ควรคบ ไม่ควรคบ
- รู้ว่า ใครเป็นเพื่อนาบุญอยู่ที่ใด ใครเป็นเป็นพระแท้ สมมติสงฆ์ หรือลูกชาวบ้าน
- รู้ว่า ที่เขาเล่าว่า หรือข่าวลือนั้น จริงหรือไม่ เพียงไร
- รู้วาระจิตของบุคคลว่าแท้จริงเขาเป็น คน มนุษย์ หรือผู้ทรงศีลหรือเป็นสัตว์าลา
- รู้ว่า บุคคล สัตว์ ก่อนเกิดมาจากไหน อาศัยปัจจัยใดให้ผล
- รู้ว่า ตายแล้วไปไหน เพราะกรรมใดเป็นเหตุ
- รู้ว่า อะไรคือความดี อะไรคือความชั่ว
- รู้การควร ไม่ควร กิจใดใช่ และไม่ใช่งานของตน
- รู้ว่าสภาวะร่างกาย และความเป็นไปในโลกนี้ต่างกัน แบ่งแยก เป็นคน เป็นสัตว์ตามกรรมของตน แต่ทิสสมานกายของคนและสัตว์ในภพอื่นนั้น เหมือนกันหมด ไม่มีแบ่งแยก ข้อแตกต่างอยู่ที่ความดีในทาน ศีล ภาวนา อันเป็นอริยทรัพย์ที่ไม่เสื่อมกัน
- รู้ว่าพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์มากมายนับไม่ถ้วน รื้อขนสัตว์โลกไม่จบสิ้น ทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

รู้เห็น พระรูปพระโฉมของพระพุทธเจ้าและสภาวะพระนิพพาน
 -รู้อดีต ปัจจุบัน อนาคต และรู้วันตาย อาการตาย อย่างไรได้ ฯลฯ

สรุปความได้ว่า ผู้ที่คล่องในวิชาของพระพุทธเจ้านี้ จะรู้เห็น และใช้ประโยชน์ได้ ทั้งทางโลกทางธรรม เป็นหมอผู้ พยากรณ์ โชคชะตาราศีก็ได้ トラบเท่าที่จิตของท่าน ยังอยู่ในเขตบุญกุศล เหนืออื่นใด คุณประโยชน์ใหญ่ ก็คือว่า การรู้เห็นความจริงแท้ ทำให้จิตเปื้อนหาย ละวาง เป็นอุเบกขา เกิดสังขารุเบกขาญาณ หน่ายในวิภังการ มุ่งนิพพาน เป็นที่สุด

๓.๖ แบบของมโนมยิทธิ

เมื่อกล่าวถึงแบบของมโนมยิทธิตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแล้ว จะเห็นได้ว่า มโนมยิทธิ เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากการที่จิตสงบ บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ควรแก่การงาน ภิกษุย่อมสามารถน้อมจิตไปเพื่อเนรมิตร่างกายที่เกิดแต่ใจ ดังข้อความว่า

เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุนั้น น้อมจิตไปเพื่อเนรมิตกายที่เกิดแต่ใจ คือ เนรมิตกายอื่นจากกายนี้ มีรูปที่เกิดแต่ใจ มีอวัยวะครบถ้วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง เปรียบเหมือนคนชักไล่ออกจากหญ้า

ปล้อง เขาเห็นว่า ‘นี่คือหญ้าปล้อง นี่คือไผ่ หญ้าปล้องเป็นอย่างหนึ่ง ไผ่ก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง แต่ไผ่ถูกชักออกมาจาก หญ้าปล้องนั่นเอง’ เปรียบเหมือนคนชักดาบออกจากฝัก เขาเห็นว่า ‘นี่คือดาบ นี่คือฝัก ดาบเป็นอย่างหนึ่ง ฝักก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง แต่ดาบถูกชักออกมาจากฝักนั่นเอง’ หรือเปรียบเหมือนคนดึงงูออกจากคราบ เขาเห็นว่า ‘นี่คืองู นี่คือคราบ งูเป็นอย่างหนึ่ง คราบก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง แต่งูถูกดึงออกจากคราบนั่นเอง’ ฉันทใด เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุย่อมจิตไปเพื่อเนรมิตกายที่เกิดขึ้น แต่ใจ คือเนรมิตกายอื่นจากกายนี้ มีรูปที่เกิดขึ้นแต่ใจ มีอวัยวะครบถ้วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง ฉันทนั้น ข้อนี้จัดเป็นผลแห่งความเป็นสมณะที่เห็นประจักษ์ ซึ่งดีกว่าและ ประณีตกว่าผลแห่งความเป็นสมณะที่เห็นประจักษ์ข้อก่อน ๆ^๙

จากข้อความดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า เมื่อปฏิบัติจนจิตสงบ มีพลัง มีความเชี่ยวชาญพิเศษ ย่อมได้รับคุณวิเศษคืออภิญญา ๕ ประการ หนึ่งใน ๕ ประการก็คือมโนมยิทธิ หรือมโนมยาอิทธิ ฤทธิ์ทางใจ สามารถเนรมิตร่างกาย หรือน้อมใจไปเพื่อความพิเศษบางอย่างได้ ดังกรณีของพระจุฬปันถกเถระ ซึ่งได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า มีเอตทัคคะในทางผู้ชำนาญในมโนมยิทธิ

พระจุฬปันถก เป็นน้องชายร่วมมารดาบิดาเดียวกันกับท่านพระมหาปันถก เมื่อพระมหาปันถก สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วได้รับความสุขจากการหลุดพ้นสันนิเลสาสวะทั้งปวงแล้ว มีความปรารถนาจะให้จุฬปันถก น้องชายมีความสุขเช่นนั้นบ้างจึงไปขออนุญาตจากธนเศรษฐีผู้เป็นคุณตา ซึ่งก็ได้รับอนุญาตและให้ความร่วมมือด้วยดี เพราะคุณตาก็เป็นผู้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว เมื่อจุฬปันถก ได้รับการอุปสมบทเรียบร้อยแล้ว ท่านพระมหาปันถก ผู้เป็นพี่ชายได้สอนคาถาพรรณนาพุทธคุณหนึ่งคาถา ความว่า...

ปทุม ยถา โกกนุท สุคนธ์
ปาโต ลียา ผลลุมวิตคนธ
องคิรส ปสส วิโรจมาน
ตปนุตมาทิจจมิวนตลเข ฯ

“ดอกปทุมชาติที่ชื่อว่าโกกนุท ขยายกลีบแยมบานตั้งแต่เวลารุ่งอรุณยามเช้า กลิ่นเกษรหอมระเหยไม่รู้จบเธอจงพินิจดูพระสัณมุณีองค์สิริส ผู้มีพระรัศมีแผ่ไพโรจน์อยู่ ดุจดวงทิวากรส่องสว่างอยู่กลางนภากาศ ฉะนั้น”

ด้วยคาถาเพียงคาถาเดียวเท่านั้น ปรากฏว่าพระจุฬปันถก เรียนอยู่นานถึง ๔ เดือนก็ยังจำไม่ได้ ท่านพระมหาปันถกพี่ชาย พยายามเคี่ยวเข็ญอย่างไรก็ไม่สำเร็จ ในที่สุดก็เห็นว่าท่านเป็นคนโง่เขลา

^๙ ที.ที. (ไทย) ๙/๒๓๖-๒๓๗/๗๘-๗๙.

ปัญญาทิบ เป็นคนอาภัพในพระพุทธศาสนา ไม่สามารถจะบรรลุคุณพิเศษเจริญรุ่งเรืองในพระศาสนาได้ จึงตำหนิประณามท่านแล้วขับไล่ออกจากสำนักไป

ในวันนั้น หมอชีวกโกมารภัจ ได้กราบอาราธนาพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป ไปเสวยและฉันภัตตาหารที่บ้านของตนในวันรุ่งขึ้นในฐานะที่พระมหาปันถก ผู้มีหน้าที่เป็นภัตตทุเทศก์ ได้จัดนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ ทั้งหมดในพระอาราม ในภัตตารอาหารที่บ้านของหมอชีวกโกมารภัจ นั้น เว้นเฉพาะพระจุฬปันถก เพียงรูปเดียวเหลือไว้ในพระอารา,พระจุฬปันถก เกิดความน้อยเนื้อต่ำใจในชีวิตและวาสนาของตนเอง คิดว่าตนเองเป็นอาภัพบุคคลในพระพุทธศาสนา ไม่สามารถที่จะบรรลุโลกุตระธรรมได้ จึงตัดสินใจที่จะสึกออกไปเป็นฆราวาสแล้วทำบุญสร้างกุศลต่างๆ ตามควรแก่ฐานะ จึงได้หลบออกจากวัดตั้งแต่เช้าตรู่

ขณะนั้นพระผู้มีพระภาคเสด็จจรงกรมอยู่ ได้ทอดพระเนตรเห็นเธอเดินมาจึงตรัสถามว่า:-

“จุฬปันถก นั้นเธอจะไปไหนแต่เช้าตรู่เช่นนี้?”

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาค พระมหาปันถกได้ขับไล่ข้าพระพุทธเจ้าออกจากอาราม ดังนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจะไปลาสิกขา พระเจ้าข้า”

“จุฬปักถ เธอมีได้บวชเพื่อที่ชาย เธอบวชเพื่อตลาถตต่างหาก เมื่อพี่ชายขับไล่เธอ เหตุไฉนเธอจึงไม่มาหาตลาถถ การกลับไปอยู่ครองเรือนจะมีประโยชน์อะไร มาอยู่กับตลาถจะประเสริฐกว่า”

พระบรมศาสดา พาเธอไปที่พระคันธกุฎี ประทานผ้าขาวบริสุทธิ์ผืนเล็ก ๆ ให้เธอผืนหนึ่ง แล้วทรงแนะนำให้เธอบริกรรมด้วยคาถาว่า รโหฺรณํ รโหฺรณํ พร้อมกับใช้มือลูบคลำผ้าผืนนั้นไปด้วย เธอรับผ้ามาด้วยความเอิบอิมใจ แสงวหาที่สงบสงัดแล้วเริ่มปฏิบัติบริกรรมคาถา ลูบคลำผ้าที่พระพุทธรองค์ประทานให้เธอบริกรรมได้ไม่นาน ผ้าขาวที่สะอาดบริสุทธิ์ผืนนั้น ก็เริ่มมีสีคล้ำเศร้าหมองเหมือนผ้าเช็ดมือ จึงคิดขึ้นว่า “ผ้าผืนนี้เดิมที่มีสีขาวบริสุทธิ์ แต่อาศัยการถูกต้องสัมผัสกับอัฐภาพของเรา จึงกลายเป็นผ้าสกปรก เศร้าหมอง สัฆารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ” แล้วเจริญวิปัสสนากรรมฐานยกผ้าผืนนั้นขึ้นเปรียบเทียบกับอัฐภาพร่างกายเป็นอารมณ์ ก็ได้บรรลุพระอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณ คือปัญญาอันแตกฉานมี ๔ ประการคือ

๑. อัถถปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในอรรถ
๒. อัมมปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในธรรม
๓. นิสุตติปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในนิสุตติคือภาษา
๔. ปฏิภาณปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ

ครั้งรุ่งเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ เสด็จไปยังเรือนของหมอชีวกโกมารภัจ เพื่อเสวยภัตตาหารตามที่หมอชีวกกราบอาราธนาไว้ เมื่อหมอชีวกน้อมนำภัตตาหารเข้าไปถวายพระบรมศาสดา พระองค์ทรงปิดบาตรแล้วตรัสว่า “ยังมีพระภิกษุอีกรูปหนึ่ง อยู่ที่วัด” หมอชีวกจึงส่งคนไปนิมนต์ให้ท่านมาฉันภัตตาหาร ขณะนั้น พระจุฬปันถก เพื่อจะประกาศความเป็นพระอรหันต์ของตน ให้ปรากฏ จึงได้ เนรมิตพระภิกษุขึ้นถึงจำนวน ๑,๐๐๐ รูป ในพระอารามอยู่ในอิริยาบถต่าง ๆ กัน บ้างก็สาธยายพุทธรคุณ บ้างก็ชักจิวร บ้างก็ย้อมจิวร เป็นต้น เมื่อคนรับใช้มาถึงวัดได้เห็นพระภิกษุจำนวนมาก

มาอย่างนั้น จึงรีบกลับไปแจ้งแก่หมอชีวก พระพุทธองค์ทรงสดับอยู่ด้วย จึงรับสั่งให้คนใช้นั้น ไปนิมนต์ ท่านที่ชื่อจุฬป็นถก คนรับใช้ไปกราบนิมนต์ตามพระดำรัสนั้น ด้วยคำว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้า พระบรม ศาสดา รับสั่งให้นิมนต์พระจุฬป็นถก ขอรับ” ปรากฏว่าพระภิกษุทุกรูปต่างก็พูดเหมือนกันว่า

“อาตมา ชื่อพระจุฬป็นถก” คนรับใช้ไม่รู้จะทำอย่างไรจึงต้องกลับไปกราบทูลพระบรมศาสดา ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอีก พระพุทธองค์ ตรัสแนะว่า:-

“ถ้าพระภิกษุรูปใดพูดขึ้นก่อน เธอจงจับมือภิกษุรูปนั้นไว้แล้วนำท่านมา ส่วนพระภิกษุที่เหลือ ก็จะหายไปเอง” คนรับใช้ ปฏิบัติตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำนั้นแล้ว ได้นำพระจุฬป็นถก สู่นิมนต์ เมื่อเสร็จภารกิจแล้ว พระบรมศาสดาทรงมอบให้ท่านเป็นผู้กล่าวภัตตานุโมทนา อันเป็นการเสริมศรัทธาแก่ ทายกทายิกา^{๑๐}

จากตัวอย่างของแบบมโนมยิทธิที่ยกมา จะเห็นได้ว่า การจะมีมโนมยิทธิได้นั้น ต้องผ่านการ ปฏิบัติสมถกัมมัญฐานในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง จนจิตสงบนิ่งเป็นอัปปนา จิตมีพลัง สามารถใช้ความสงบ นั้นเป็นบาทฐานเพื่อมโนมยิทธิต่อไป

เมื่อมีการฝึกมโนมยิทธิในประเทศไทย จะพบว่า การฝึกมโนมยิทธิตามหลักสูตรเดิมอย่าง ครบถ้วนนั้น ผู้เรียนต้องฝึก กสิณ ให้คล่องก่อนสามารถทำจิตให้เป็นฌานในกสิณได้ฉับพลันคล่องตัว โดย ไม่ต้องตั้งท่า เป็นต้น ว่าเตโชกสิณ (กสิณไฟ) หรือ อาโลกกสิณ (กสิณแสงสว่าง) ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดทิพ จักขุญาณ ต้องอดทนทรมาณกายฝึกกันเป็นเดือนๆ ปีๆ ที่เดียว จึงจะได้ และมีจำนวนมากที่พยายามนับ สิบปีก็ไม่ได้ เมื่อได้กสิณกองใดกองหนึ่ง หรือหลายกอง จนคล่องแล้ว ครูอาจารย์จึงจะมาต่อวิชาให้และ การต่อวิชาที่ว่าคือการแนะนำด้วยถ้อยคำสั้นๆ แล้วให้ไปปฏิบัติเอาเอง ไม่ได้ พร่ำชี้แนะจนปากเปื่อย ปากแฉะ ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เมื่อนำไปปฏิบัติแล้ว ผิดถูกขัดข้องอย่างไร อาจารย์จึงจะชี้แนะแก้ไขให้ ดังนั้น วิชาความรู้ทั้งหลาย ทั้งทางโลก และทางธรรม ที่ท่านได้กันมา ในสมัยก่อน จึงคงอยู่กับท่าน ไม่มีการขาดวิ่นสูญหายเอาง่ายๆ เหมือนหลายคนในปัจจุบัน ที่ดังตอนต้นแล้วหรือลงๆ จนถึงดับในบั้นปลาย เพราะโลกียฌานหล่นหายต้องพ่ายต่อโลกธรรม ๘ และกิเลสตัณหา^{๑๑}

การเจริญมโนมยิทธิมีหลายสิบวิธี วิธีเดิมนั้นสามารถรู้เห็นได้ไปได้ แต่ไม่สามารถจะพูดจะ พูดคุยกันไม่สามารถตอบคำถามได้ทันที ต่างคนก็ต่างนั่ง แล้วลืมนำขึ้นมาบอกอย่างนั้นอย่างนี้เพื่อเป็นการ ตัดความสงสัยนานาประการ เพื่อประหยัดเวลาและเสริมสร้างกำลังใจพุทธบริษัท พระสุธรรมยานเถรหรือ หลวงพ่อฤาษีลิงดำ ท่านจึงใช้แบบพิเศษมาสอน เป็นแบบที่คนข้างๆ สามารถถามได้พูดคุยได้ เห็นอะไรได้ และแนะนำกันได้ในตัวเสร็จ เป็นวิธีลัดหรือประยุกต์ท่านบอกว่า เป็นแบบวิชาสามบวกกับอภิญญา อัน แก้ไขปัญหาข้อข้องใจในผลการปฏิบัติได้ส่วนหนึ่ง

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๔-๔๘.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

มโนมยิทธิที่หลวงพ่อกฤษีประยุกต์ขึ้นตามแนววิชาของพระบรมศาสดานั้นประมวลได้เป็น ๒ แบบ เพื่อความสะดวกรวบรัดและเหมาะกับยุคสมัยกำลังใจของพุทธบริษัท ได้แก่ แบบเต็มกำลัง และแบบครึ่งกำลัง

แบบเต็มกำลังบางครั้งเรียกว่าแบบเต็มอัตราท่านจะให้ตั้งต้นด้วย ฌาน ๔ ใช้งานให้อหิสสมาทานกาย ออกจากกายหยาบด้วยกำลังของฌาน ๔ และอาศัยกำลังความสะอาดของจิต โดยการแนะนำอารมณ์วิปัสสนาญาณให้เพื่อให้รู้เห็นสภาวะพระนิพพานได้

หลวงพ่อบริการนี้มาสอนเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ และผู้ที่ฝึกได้เป็นผู้ที่มีความดีความสามารถ เคยได้วิชานี้มาแล้วในอดีตชาติ แบบครึ่งกำลัง หรือเรียกว่า กึ่งมโนมยิทธิแท้ นั้นขึ้นต้นด้วย กำลังสมาธิจิต ต่ำมาก แคร่ระดับอุปจารสมาธิเท่านั้นแต่อาศัยกำลังของศีลและวิปัสสนาญาณ อารมณ์คิดตัดกิเลสให้จิตสะอาดสูงมากเป็นองค์ประกอบสำคัญ และจะต้องให้ครูเข้าไปแนะนำเป็นรายบุคคล รายกลุ่มซึ่งหลวงพ่อบริการเริ่มใช้สอน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ เป็นต้นมา

การปฏิบัติเพื่อให้ได้ทิพจักขุญาณนั้นวิธีเดิมตามพระวิสุทธิมรรคใช้เวลานานมากเป็นเดือนๆ ปีๆ สำหรับภิกษุก็ไม่มีปัญหาเท่าใดแต่สำหรับญาติโยมพุทธบริษัทที่เป็นฆราวาส หลวงพ่อบริการเห็นว่าคงเป็นไปได้ยาก เพราะมีภารกิจต้องทำ มาหาเลี้ยงชีพ ท่านจึงพยายาม หาวิธีที่ง่ายที่สุดแต่ได้ผลดีเสมอขึ้น เพื่อมาแนะนำแก่พุทธบริษัท ท่านใช้เวลาถึง ๒๓ ปีจึงได้พบแนวความรู้ที่ท่านต้องการและพิสูจน์แล้วได้ผลเป็น ที่พอใจหลวงพ่อกฤษีจึงดำทรงแสดงให้ฟังว่าท่านได้แนวความรู้แบบลัดนี้มาจากท่าน อาจารย์ สุข ซึ่งเป็นฆราวาส ด้วยความบังเอิญ เพราะไม่รู้จักกันมาก่อน หลวงพ่อบริการถูกขอร้องให้เป็นพยาน ในการทนายพิสูจน์กัน ระหว่างอาจารย์สุข และเพื่อนในวงเหล้า ที่เขาไม่เชื่อ ความสามารถอาจารย์สุข ที่สอนให้คนไปนรกไปสวรรค์ได้ หลวงพ่อบริการสนใจและเห็นว่า แปลกดี เพราะการปฏิบัติแบบนี้ไม่น่าจะมีเหล้ามาเกี่ยวข้อง และท่านเล่าให้ฟังต่อไปว่าอาจารย์สุขให้หาดอกไม้ ๓ สี ๓ ดอก รูป ๓ ดอก เทียนหนัก ๑ บาทมา ๑ เล่ม สดางค์หนึ่งสลึง เป็นค่ายกครู และเหล้า ๑ ขวด อาจารย์สุข กลิ้งครกตำข้าวมาให้เป็นเพื่อนท่านนั่งบนครกนั้น ให้หลับตาภาวนาว่า นะมะ พะทะ อาจารย์สุข พรมน้ำมนต์ให้แล้วยืนอยู่ใกล้ๆ เพื่อนคนทำทนายแล้วภาวนาว่านะโมพุทธายะเป็นการควบคุมอยู่ครู่หนึ่ง ท่านจูดรูปหอมให้คว้นรูปโรยใกล้จมูกเพื่อน เอากระดาดจุดไฟช่วย แสงสว่างส่องไปข้างหน้าเพื่อนของท่าน สักครู่เดียว เพื่อนของท่าน เห็นแสงสว่างไปนรกและสวรรค์ได้ตามคำแนะนำของท่านทุกประการเพื่อความสมบูรณ์แบบของประวัติ ผู้เขียนจึงขอคัดลอกคำบอกเล่าของหลวงพ่อบริการ ถึงการแนะนำ ถาม-ตอบของท่านอาจารย์สุขและเพื่อนระหว่างการทดสอบ ให้ท่านผู้สนใจได้รับทราบ ดังนี้^{๑๒}

อาจารย์สุข: สว่างแล้วหรือยัง?

เพื่อน : สว่างแล้ว

อาจารย์สุข: เห็นแสงขาวๆ ฟุ้งลงมามีไหม หรือแสงสว่างฟุ้งออกไปมีไหม

เพื่อน : เห็นแสงสว่างฟุ้งลงมาจากข้างบน

อาจารย์สุข: ถ้าอย่างนั้นตัดสินใจฟุ้งกายไปตามแสงนั้น

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

เพื่อน : เวลานี้ออกจากกายแล้ว

อาจารย์สุข: ให้ตั้งใจไปนรก

เพื่อน : เวลาถึงนรกแล้ว

เพื่อนอธิบายนรกถูกต้องตามไตรภูมิและตามพระบาลีทุกอย่างได้อย่างน่าทึ่งมาก

เพื่อน : อยากพบคุณปู่ที่ตายไปแล้ว

อาจารย์สุข: นึกถึงพยายม เชิญท่านมาสงเคราะห์

เพื่อน : เวลาที่ท่านพยายมยืนอยู่ข้างๆ แล้ว

อาจารย์สุข: ถามท่านว่า คุณปู่ชื่อตายไปเมื่อ ... เวลาอยู่ในนรกไหม

เพื่อน : พยายมบอกว่าในนรกไม่มี คนนี้เมื่อมีชีวิตอยู่มีความดีมาก มีศีล ๕ ครบมานานถึง ๓๐ ปี มีความเคารพในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระอริยสงฆ์จริง และคนนี้มีจิตอยากไปนิพพาน

อาจารย์สุข: ถามท่านพยายมว่าคุณปู่ไปนิพพานหรือยัง

เพื่อน : ท่านบอกว่ายัง ไปอยู่สวรรค์ชั้นดุสิตเพราะก่อนตายเป็นพระโสดาบัน

เพื่อนเกิดสนใจในความประพฤติดของพระโสดาบันจึงถามพยายมต่อและได้รับคำแนะนำจากท่านว่า ต้องมีความรู้สึว่า ชีวิตนี้ต้อง ไม่ประมาทในความตาย ต้องเคารพในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระอริยสงฆ์ มีศีล ๕ บริสุทธิ์ และต้องการจุดเดียวคือพระนิพพาน ผู้ที่มีความประพฤติอย่างนี้บาปเก่าๆ ทั้งหมดจะไม่สามารถลงโทษได้ต่อไปอีก

เพื่อน : (ถามพยายม) อย่างผมนี่จะเป็นโสดาบันได้ไหม

ท่านพยายม : อย่างนี้เป็นไม่ได้ ต้องเป็นสัตรนรก เพราะโทษจากการกินเหล้า กินเหล้าเฉยๆ ต้องตกโลหกุมภินรก ถ้ากินแล้วโกหกก็มีอีกขุมหนึ่ง กินแล้วทำร้ายคนอื่นก็มีขุมอื่นๆ อีกในยมโลกียนรก ถ้าบาปหนักกว่านี้ต้องลงนรกขุมใหญ่กว่านี้

เพื่อน : ถ้าผมปฏิบัติตนอย่างปู่ตั้งแต่เดี๋ยวนี้ จะไปได้เหมือนปู่ไหม

ท่านพยายม : ได้ลิ้มความชั่วที่เคยทำมาทั้งหมด บาปทุกชนิดที่เคยทำมา เราจะไม่ทำอีกต่อไป เราต้องการนิพพาน

ทั้งหมดนี้ใช้เวลาเกือบชั่วโมง เพื่อนถอนตัวกลับ ลูกขึ้นกราบอาจารย์สุข แล้วเลิก ดื่มเหล้าตั้งแต่บัดนั้น อาจารย์สุขเองก็เลิกดื่มเช่นกัน อาศัยเพื่อนคนนั้นเป็นเหตุ

หลังจากเหตุการณ์ครั้งนั้น หลวงพ่ออาชี ท่านสนใจขอศึกษาบ้างแต่อยากพิสูจน์ก่อนท่านเห็นคนทอดแหอยู่ ๒ คนจึงเรียกมา และตกลงจ่ายเงินให้เขาคนละ ๒๐ บาท ทดแทนค่าเสียเวลาทอดแหให้มาทดสอบการเรียนจากอาจารย์สุข ท่ามกลางชุมนุมชน นับสิบคน

เมื่อ ๒ คนนั้น ขำระกาย หาเครื่องบูชามาครบแล้ว อาจารย์สุขเขียน นะ โม พุท ธา ยะ ใส่กระดาษปิดตา แล้วให้นั่งบนครกตำข้าว พร้อมกับให้ภาวนาว่า นะมะ พะทะ ทันที ไม่ถึง ๑๐ นาที ทั้ง ๒ คนบอกว่า เห็นแสงสว่างพุ่งออกมาแล้วและบอกอาจารย์สุขว่า อยากรู้ว่า การทอดแห หาปลา โทษจะทำให้ไปไหน อาจารย์สุขแนะนำให้ไปสำนักพญายม ถามท่านพญายมได้คำตอบว่า "ถ้าตายเวลานี้ ต้องตกนรกขุมใหญ่ขุมที่ ๖ แล้วต้องผ่านนรกบริวาร ๔ ขุม มาเข้าขุมที่ ๕ พร้อมนรกบริวารอีก ๔ ขุม ผ่านยม

โลกียนรก ต่อไปเป็นเปรต เป็นอสุรกาย เป็น สัตว์เดรัจฉาน เธอฆ่าสัตว์เดรัจฉานเท่าไร ต้องเกิดเป็นสัตว์ประเภทนั้นให้เขาฆ่า จนครบตัว ตัวละชาติ แล้วก็ไปเป็นสัตว์พิเศษอีกต่างหาก จึงจะเกิดมาเป็นมนุษย์ย่อย เปลี่ยนเสียอีกหลายชาติ ชายผู้นั้นตกใจมาก กลัวผลของกรรมสนอง อาจารย์สุขจึงให้ถามท่านพญายม ถึงวิธีปฏิบัติให้พ้นบาป ท่านพญายมแนะนำว่า ตั้งแต่วັນนี้เป็นต้นไป เธอจะดีมีทางไปสวรรค์ถ้าเธอมีศีล บริสุทธิ์ ยอมรับนับถือพระพุทธเจ้า ไม่ลืมนะชีวิตจะต้องตาย ตั้งใจเฉพาะว่าเราจะไปนิพพาน ชายคนนั้น ก็กราบพญายม แต่กายหยาบที่นั่นอยู่แสดงอาการอ่อนน้อม ก็กราบลงด้วย แล้วชายผู้นั้น บอกอาจารย์ สุขว่า อยากไปสวรรค์ อาจารย์สุขจึงให้ลาพญายม แลตั้งใจให้ถึงพระอินทร์ เมื่อชายผู้นั้นบอกว่า พระอินทร์ท่านมาแล้ว อาจารย์สุขจึงบอกให้ตามท่านไปสวรรค์ และถามท่านว่า ความดีที่ท่านเวลานี้ จะส่งผลให้ไปไหน พระอินทร์ตอบว่า ความดีที่ท่านนี้เป็นมานสมบัติต้องไปพรหมโลก แล้วพระอินทร์ท่านพาไปดูวิมานของเขาที่พรหม ชายผู้นั้นดีใจมาก เห็นร่างกายของตนเองเปลี่ยนไปเป็นพรหมสวยงาม

ก่อนจะเลิก หลวงพ่อท่านอยากพิสูจน์ให้เห็นปัจจุบัน จึงบอกให้ไปดูที่กุฏิของท่านที่วัดบางนมโค (ในตอนนั้น) เขาก็บอกถูกหมดในรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ ทั้งๆที่ เขาไม่เคยเห็นมาก่อน ไปๆ มาๆ เธออ่อนน้อมสวดภาวนาในยามอาตมาเข้าให้ ประกาศเสียงดังว่า พระคุณ เจ้าเวลานี้มีเงินอยู่ ๓๐ บาท เท่านั้นครับ ทุกคนฮาทั้งตึกเลย เพราะเขาพูดถูก หลวงพ่อฤๅษีลิงดำ ท่านเล่าให้ฟัง หลวงพ่อจึงขอเรียนจากอาจารย์สุข เพราะมั่นใจว่าญาติโยมพุทธบริษัทที่มีกำลังใจ ดีกว่าคนทอดแห คนกินเหล้า ต้องทำได้ แน่^{๓๓} นี่คือประวัติความเป็นมาดั้งเดิมของมโนมยิทธิประยุกต์แบบฉบับของหลวงพ่อกุญชรลิงดำ วัดท่าซุง จังหวัดอุทัยธานี

สรุปความได้ว่า แบบของมโนมยิทธิ การฝึกมโนมยิทธิตามหลักสูตรเดิมอย่างครบถ้วนนั้น ผู้เรียนต้องฝึก กลืน ให้คล่องก่อนสามารถทำจิตให้เป็นฌานในกสิณได้ฉับพลันคล่องตัว โดยไม่ต้องตั้งท่าเป็นต้น ว่าเตโชกสิณ (กสิณไฟ) หรือ อาโลกกสิณ (กสิณแสงสว่าง) ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดทิพจักขุญาณ ต้องอดทนทรมาณกายฝึกกันเป็นเดือนๆ ปีๆ ที่เดียว จึงจะได้ และมีจำนวนมากที่พยายามนับสิบปีก็ไม่ได้ เมื่อได้กสิณกองใดกองหนึ่ง หรือหลายกอง จนคล่องแล้ว ครูอาจารย์จึงจะมาต่อวิชาให้และการต่อวิชาที่ว่าคือ การแนะนำด้วยถ้อยคำสั้นๆ แล้วให้ไปปฏิบัติเอาเอง ไม่ได้ พร่ำซ้ำแนะนำจนปากเปียกปากแฉะ ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เมื่อนำไปปฏิบัติแล้ว ผิดถูกขัดข้องอย่างไร อาจารย์ก็จะชี้แนะแก้ไขให้

๓.๗ มโนมยิทธิประยุกต์แบบครึ่งกำลัง

ด้วยความหวังใจ และ เมตตาแก่บรรดาท่านพุทธบริษัทหลวงพ่อกุญชรลิงดำท่านจึงได้ประยุกต์วิธี แบบครึ่งกำลังขึ้นมาให้เหมาะกับยุคสมัยที่ผู้คนส่วนใหญ่มี ปัญญาและสัญญาทรามลง กำลังใจยังต่ำอยู่ ซึ่งอาศัยวิธีแบบเต็มกำลังไม่ได้ผลและถึงแม้ว่า ท่านจะคิดวิธีลัดแบบนี้ให้แล้วคนยุคนี้ที่ขาดศรัทธา และหย่อนในอิทธิบาท ๔ ก็ยังปฏิบัติกันไม่ได้อยู่มากเหมือนกัน วิธีการประยุกต์แบบครึ่งกำลังนั้นท่านลดกำลังส่วนหน้าลงมาเหลือเพียงแค่ระดับอุปจารสมาธิ แล้วใช้อารมณ์วิปัสสนาญาณเข้าช่วย เพื่อให้เกิดทิพจักขุญาณก่อน ตามคำแนะนำที่องค์สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสอนด้วยเหตุที่ว่ากำลังใจคือบารมีของคนอ่อน

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔ - ๑๖.

ลงมาก อ่อนทั้งในศรัทธา ความเชื่อ ในความดีของพระศาสนา และอ่อนในบารมีคือความดีทั้งในทาน ศีล ภาวนา ดังกล่าวแล้วเมื่อได้ประยุกต์ให้เข้ากับสมัยแล้ว วิชามโนมยิทธิตามหลักสูตรปรับปรุงใหม่นี้ก็เป็น กัมมโนมยิทธิแท้ คือเป็น กัมมอภิญญา แต่ไม่ใช่อภิญญาแท้ ผนวกเข้ากับหลักสูตรของวิชามโนมยิทธิและใช้กำลังสมาธิระดับอุปจารสมาธิเท่านั้นอาศัยวิปัสสนาญาณ ความสะอาดนั่นคือเป็นสมาธิจิตที่เนื่องด้วยวิชามโนมยิทธิและอภิญญาโดยอาศัยวิปัสสนาญาณ เพื่อทำทิจักขุญาณให้เกิด กล่าวอีกนัยหนึ่งการรู้เห็นของบุคคลใดด้วยจิตต้องอาศัยกำลังสมาธิของผู้นั้นแต่ความชัดเจนของการรู้เห็นนั้นขึ้นอยู่กับกำลังของวิปัสสนาญาณ อำนาจในการตัดกิเลส หรือการทำจิตให้สะอาดบริสุทธิ์ของบุคคลผู้นั้นเองการสอนแบบ ประยุกต์ครั้งกำลังนี้ต้องอาศัยครูเข้าไปชี้แนะเมื่อจิตสงบถึงอุปจารสมาธิได้แล้ว ฉะนั้นครูจึงมีบทบาทสำคัญอันเป็นนัยต่อการสอนแบบนี้แม้จะเป็นคนละความหมายกับครูผู้ควบคุมการฝึกตามนัยแห่งหลักสูตรของอาจารย์สุขประการสำคัญ ใครขอให้บรรดาท่านพุทธบริษัทระลึกไว้ด้วยว่าครูไม่มีความสามารถและไม่มีอำนาจในการสะกดจิตของผู้ใดหรือช่วยให้ใคร รู้เห็น ไม่รู้ไม่เห็น ในวิชาของพระพุทธเจ้า^{๑๔}

สรุปความได้ว่า มโนมยิทธิประยุกต์แบบครั้งกำลัง เป็นวิธีลัดแบบนี้ให้แล้วคนยุคนี้ที่ขาดศรัทธา และหย่อนในอิทธิบาท ๔ ก็ยังปฏิบัติกันไม่ได้อยู่มากเหมือนกัน วิธีการประยุกต์แบบครั้งกำลังนั้น ท่านลดกำลังส่วนหน้าลงมาเหลือเพียงแค่ระดับอุปจารสมาธิ แล้วใช้อารมณ์วิปัสสนาญาณเข้าช่วย เพื่อให้เกิดทิจักขุญาณก่อน ตามคำแนะนำที่องค์สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสอนด้วยเหตุที่ว่ากำลังใจคือบารมีของคนอ่อนลงมาก อ่อนทั้งในศรัทธา ความเชื่อ ในความดีของพระศาสนา

๓.๘ การเตรียมตัวฝึก

วิธีการฝึกมโนมยิทธิไม่ยากและไม่ยากคือจะว่ายากก็ยากจะว่าง่ายก็ง่ายแล้วแต่กำลังใจหรือความดี ความสามารถของท่านผู้เรียนเองนั่นคือท่านจะต้องมีความพร้อม อันเป็นพื้นฐานความดี ๕ ประการ เพื่อจักทำ ทิจักขุญาณให้เกิดดังต่อไปนี้^{๑๕}

ประการแรกต้องมีศีลบริสุทธิ์สำหรับฆราวาสต้องอาศัยกำลังของศีล ๕ เป็นอย่างน้อยถ้าศีล ๕ ไม่บริสุทธิ์ท่านจะแก้มไม่สำเร็จ สำหรับพระภิกษุ สามเณร ซี กับ ผ้าขาว ก็ต้องรักษาศีลให้บริสุทธิ์ตามบทบัญญัติในพระธรรมวินัย ให้ครบถ้วน

ขอทบทวนความจำของท่านว่า ศีล ๕ ประการอันควรละเว้นได้แก่

- ไม่ฆ่าสัตว์ และไม่ทรมาณสัตว์
- ไม่ยึดถือเอาของที่เจ้าของของเขาไม่ให้และไม่คดโกงเขา
- ไม่ล่วงประเวณีในบุตร ภริยา สามีหรือบริวารของผู้อื่น
- ไม่พูดวาจาไม่จริง ใส่ร้าย ป้ายสีให้เขาเสียประโยชน์
- ไม่ดื่มสุราเมรัยของมึนเมา ยาเสพติดให้โทษ

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘ - ๑๙.

การมีศีลบริสุทธิ์นั้นใครขอย้ำว่าต้องไม่ละเมิดศีลด้วยตนเองไม่แนะนำให้ผู้อื่นทำลายศีลและไม่ยินดีเมื่อผู้อื่นทำลายศีลแล้ว สำหรับบางท่านที่ต้องทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยการฆ่าสัตว์ เช่น เป็นชาวประมง ถ้าเลิกไม่ได้ เลี้ยงไม่ได้ ก่อนจะฝึกต้องเลิกคิดถึงการงานที่ทำมุ่งเหตุเฉพาะหน้าคือตั้งใจรักษาศีลให้บริสุทธิ์ ขณะขอรับการฝึก หรือขณะฝึกด้วยตนเองไม่สนใจอดีตและอนาคตที่ยังมาไม่ถึง อย่างนี้พอจะมีผลบ้าง ตามสมควร

ประการที่ ๒ ต้องมี พรหมวิหารธรรม ประจำใจเป็นปกติ คือ มี
เมตตา ความรัก

กรุณา ความสงสาร

มุทิตา ยินดีในความดีของผู้อื่น

อุเบกขา วางเฉยในสิ่งเหลือวิสัยของเรา

การฝึกใจให้มีเมตตา กรุณา จะช่วยเกื้อหนุนให้เรารักษาศีล ๕ ได้ครบถ้วนโดยง่ายทั้งยังเป็นปัจจัยให้ลดโทสะ โลภะและโมหะ ลงได้ตามอรรถภาพแห่งตนอีกด้วย

ประการที่ ๓ ต้องไม่มีนิวรณ์ ๕ คือ กิเลสหยาบในใจของท่าน ถ้าละเป็นปกติไม่ได้ต้องงดให้ได้ ขณะที่ปฏิบัติ หรือกำลังขอรับการฝึกอยู่ มิฉะนั้นการปฏิบัติจะไร้ผลเพราะจิตไม่สะอาดพอ การรู้เห็นจึงไม่มี เพราะว่า การฝึกนี้มุ่งที่การฝึกจิต มิใช่ฝึกกาย นิวรณ์ ๕ อันควรละ ได้แก่

กามฉันทะ ความรักระหว่างเพศ

ปฏิมะ ความหงุดหงิดอาฆาตพยาบาท

ถีนมิทธะ ความง่วงเหงาเกียจคร้าน

อุทธัจจะกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่านของจิต

วิจิกิจฉา ความสงสัยในผลของการปฏิบัติ

นิวรณ์นั้นผู้ที่ละ ๒ ขอตันได้โดยเด็ดขาด ต้องเป็นพระอนาคามี และถ้าละ ๓ ขอลงได้โดยเด็ดขาดด้วย (ทั้ง ๕ ข้อ) ก็ต้องเป็นพระอรหันต์แล้ว ที่นี้ในเมื่อท่านยังเป็น ปุถุชนคนมีกิเลสอยู่ ถ้ามีศรัทธา จะเจริญพระกรรมฐาน ในหมวดวิชานี้ ท่านต้องระงับนิวรณ์ให้ได้ทั้ง ๕ ประการเป็นการชั่วคราว ระหว่างเวลาการปฏิบัติ

ประการที่ ๔ ต้องมีศรัทธาศรัทธาในที่นี้ หมายถึง

๑. ความเชื่อในความดีและผลของการปฏิบัติ

๒. ยอมรับนับถือความดี และคำสอนขององค์สมเด็จพระบรมครูและพระอริยสงฆ์

๓. เชื่อและพิจารณาตามคำสอน

๔. เชื่อมั่นในตนเองและความรู้สึกครั้งแรกของตนขณะปฏิบัติ

ประการที่ ๕ ต้องมี อิทธิบาท ๔ และสามารถควบคุมกำลังใจของตนให้กระทำจริงปฏิบัติจริง เพื่อให้ได้มโนมยิทธิ หรือ ทิพจักขุญาณอิทธิบาท ๔ ได้แก่

ฉันทะ ความพอใจในการปฏิบัติที่กำลังทำอยู่

วิธียะ มีความพยายามและเข้าใจ ตามความเป็นจริงว่า การทำงานทุกอย่างทั้งทางโลกและทางธรรมต้องมีอุปสรรค เราต้องอาศัยความเพียรต่อสู้ ไม่ท้อถอย จนกว่าชนะได้ จิตตะ เอาใจใส่ในวิชาความรู้ที่เราได้แถว หรือพึงได้ และกระทำต่อเนื่อง ไม่ละเลยให้ยืดยื้อ หลงลืม

วิมังสา ใช้ปัญญาพิจารณาด้วยความมีเหตุผลใช้สัญญาคือความจำประกอบ ในการหาเหตุผลใคร่ครวญ แลสลัดความโง่งมทั้งไปเสีย

ขณะตั้งใจปฏิบัติธรรมให้ตัดความกังวลวางความห่วงใยในธุรกิจ การงาน ในทรัพย์ ในบุคคลไว้ชั่วคราว เฉพาะเวลาที่จะทำกรรมฐานต่อจากนั้น ต้องรู้จักควบคุมกำลัง ใจ วางอารมณ์ให้ตรงจุด จิตไม่ฟุ้งซ่าน ให้จิตสบายๆ ไม่เครียด รู้จักจับลมหายใจเข้าออก รู้จักคำภาวนา และรู้จักภาวนา เป็นต้น^{๑๖}

สรุปความได้ว่า ประการแรกต้องมีศีลบริสุทธิสำหรับฆราวาสต้องอาศัยกำลังของศีล ๕ เป็นอย่างน้อยถ้าศีล ๕ ไม่บริสุทธิท่านจะแก้มไม่สำเร็จ สำหรับพระภิกษุ สามเณร ซี กับ ผ้าขาว ก็ต้องรักษาศีลให้บริสุทธิตามบทบัญญัติในพระธรรมวินัย ให้ครบถ้วน

๓.๙ การสมาทานพระกัมมัญฐาน

ถ้าจะปฏิบัติไต่ตอมตามแบบแผนจริง ๆ ท่านจะต้องมีของบูชาครู คือ พระพุทธรูปเจ้า ให้พร้อมด้วย ได้แก่ เงินไม่น้อยกว่า ๑ สลึง รูป ๓ ดอก เทียนหนักบาท ๑ เล่ม และ ดอกไม้ ๓ สี ๓ ดอก สำหรับผู้ที่ฝึกครั้งแรก ถ้าไม่สะดวกจะหาของเหล่านี้มา เช่น ดอกไม้ไม่ครบ ๓ สี ท่านอนุโลมให้เป็นก็สี กี่ดอกก็ได้ และสำหรับท่านที่ไม่สามารถจะหาดอกไม้รูปเทียนได้ แต่พอมีเงินบ้าง สามารถใช้เงินในอัตราพอสมควร อธิษฐานบูชาครูแทนดอกไม้รูปเทียนได้ เงินบูชาครูนี้ห้ามนำไปใช้ส่วนตัวอีก ต้องนำไปถวายพระให้เป็นสังฆทานทั้งหมด เมื่อเตรียมใจและกาย ของบูชาครูแล้ว ให้เข้าประจำที่ ณ สถานที่ที่จัดไว้ ก่อนรับ การฝึกหรือก่อนลงมือปฏิบัติ ในกรณีที่ท่านฝึกเอง ที่บ้าน ขึ้นต้น ท่านต้องมีการบูชาพระรัตนตรัยก่อน ต่อไปควรกล่าวคำขอขมาพระรัตนตรัยแล้วจึงสมาทานพระกรรมฐาน ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้^{๑๗}

คำบูชาพระรัตนตรัย

โย โส ณะคะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ
 สวากขาโต เยนะ ณะคะวาตา ธัมโม
 สุปฏิปนโน ยัสสะ ณะคะวาโต สาวะกะสังโฆ
 ตัมมะยัง ณะคะวันตัง สะธัมมัง สะสังขมํ
 อิมเห สักกาเรหิ ยะถาระหัง อาโรปิเตหิ อะภิปุชเยยามะ
 สาธุ โน ภันเต ณะคะวา สุจิระปะรินิพพุตปิ
 ปัจฉิมา ชะนะตา นุกัมปะมานะสา
 อิมเห สักกาเร ทุกคะตะปณณการะ ภูเต ปะภูคคัณหาตุ
 อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑ - ๒๒.

อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ ภาวะะวา พุทธัง ภาวะะวันตัง อภิวิทาเทมิ (กราบ)

สวากขาโต ภาวะะวะตา ธัมโม ธัมมัง นมัสสสามิ (กราบ)

สุปะฏิปันโน ภาวะะวะโต สวาระกะสังโฆ สังฆัง นมามิ (กราบ)

คำแปล

พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด ทรงเป็นพระอรหันต์ และเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ

พระธรรม อันพระผู้มีพระภาคองค์ใด แสดงไว้ดีแล้ว

พระสงฆ์ สวากของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ใดเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว

พวกเราขอบูชาเฉพาะซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า

กับทั้งพระธรรมและพระสงฆ์ ด้วยเครื่องสักการะเหล่านี้

พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น แม้จะปรินิพพานไปนานแล้วก็ตาม

แต่ก็ได้ทรงบำเพ็ญพุทธกิจเพื่ออนุเคราะห์แก่คนผู้เกิดมาในภายหลัง

ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงรับเครื่องสักการะ

อันถือเสมือนเครื่องบรรณาการของคนยากไร้เหล่านี้ด้วย

ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่พวกเราทั้งหลายสืบกาลนาน

พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระอรหันต์ ดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง ตรัสรู้ชอบได้

โดยพระองค์เอง

ข้าพเจ้าขออภิวาท พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน

พระธรรม เป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงไว้ดีแล้ว

ข้าพเจ้าขอนมัสการพระธรรม

พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมต่อพระสงฆ์^{๑๘}

คำขอขมาพระรัตนตรัย

สัพพัง อะปะราธัง ขะมะถะ เม ภันเต อุกาสะ ทวารัตตะเยนะ กะตัง สัพพัง อะปะราธัง
 ขะมะถะ เม ภันเต อุกาสะ ขะมามิ ภันเต

ท่านสาธุชนที่ไม่ถนัดบาลีจะนึกหรือกล่าวเป็นภาษาไทย ตามแบบฉบับที่หลวงพ่อกุณฺธิลิตดำ
 ท่านเคยแนะนำไว้อาจสะดวกใจกว่า ดังนี้

"ข้าแต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หากข้าพระพุทธเจ้า เคยประมาท พลาดพลั้งต่อ
 พระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ก็ดี พระปัจเจกพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ ก็ดี พระธรรม และ
 พระอริยสงฆ์ทุกๆ องค์ก็ดี ตั้งแต่ในอดีตชาติ มาถึงปัจจุบันนี้ด้วยเจตนา ก็ดี ไม่เจตนา ก็ดี หรือทำไปโดย
 รู้เท่าไม่ถึงการณ์ก็ดี ขอองค์สมเด็จพระชินสีห์บรมศาสดา สัมมาสัมพุทธเจ้า ได้โปรดดโทษ ให้แก่
 ข้าพระพุทธเจ้า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป จนกว่าข้าพระพุทธเจ้าจะเข้าสู่พระนิพพานเทอญ^{๑๙}

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑ – ๒๒.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

หรือท่านใดจะกล่าวคำขอขมาทั้งภาษาไทย และภาษาบาลีด้วย เพื่อความมั่นใจ ของตน ยิ่งๆ ขึ้นก็ได้เช่นกัน ประการสำคัญท่านต้องกล่าวด้วยความเคารพ

คำสมาทานพระกัมมัญฐาน

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

อิมายัง ภะคะวา อุตตะ ภาวัง ตุมหากัง ปริจจะขามิ

ข้าแต่องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขออาราธนาบารมี พระพุทธเจ้าทุกๆพระองค์ พระปัจเจกพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ พระธรรม และพระอริยสงฆ์ทั้งหลาย ครุบา อาจารย์ทั้งหลายสืบๆ กันมา มีหลวงพ่อบานวัดบางนมโค เป็นที่สุด ขอได้โปรดยกจิตของข้าพเจ้า ขึ้นสู่ ภาวะพระกรรมฐานทั้ง ๔๐ ทิศ พระปิติทั้ง ๕ และวิปัสสนาญาณทั้ง ๙ ขอพระกรรมฐานทั้ง ๔๐ ทิศ พระปิติทั้ง ๕ และวิปัสสนาญาณทั้ง ๙ จงมาบังเกิด ปรากฏในกายทวาร ในจิตทวาร ในมโนทวาร ของ ข้าพระพุทธเจ้า ณ กาลบัดเดี๋ยวนี้เถิด

ขอได้โปรดยกจิตของข้าพเจ้า ขึ้นสู่ภาวะแห่งเมฆจิต สามารถกำหนดจิต รู้ภาวการณ์ต่างๆ ทั้ง เหตุ ผล อดีต อนาคต และปัจจุบันได้ทุกขณะจิตที่ปรารถนาจะรู้ เมื่อรู้แล้ว ขอให้เห็นภาพนั้นได้ชัดเจน แจ่มใส และพยากรณ์ได้ตามความเป็นจริงทุกประการ เหตุใดที่จะพึงบังเกิดแก่ข้าพเจ้า ขอให้ข้าพเจ้าได้ แหตุนั้นได้โดยไม่ต้องกำหนดจิตแม้แต่ประการใด ณ กาลบัดเดี๋ยวนี้เถิด^{๒๐}

การสมาทานศีล

ท่านสาธุชน ทุกครั้งหลังบูชาพระและก่อนจะสมาทานพระกรรมฐาน พระท่านจะให้สมาทาน ศีลก่อน จะเป็นศีล ๕ ศีล ๘ ก็แล้วแต่ โดยปกติแล้ว ถ้าฝึกที่วัด หลวงพ่อฤๅษีลิงดำท่านจะให้สมาทานศีล ๘ บางครั้งเพียงศีล ๕ อย่างไรก็ตามการสมาทานศีลนั้น ข้อสำคัญอยู่ที่ต้องสมาทานด้วยความเคารพและ ตั้งใจปฏิบัติด้วยความจริงใจ

ผู้คิดว่าตนรักษาได้เฉพาะศีล ๕ ศีล ๘ นั้นเกินกำลังของตน เมื่อพระท่านให้ศีล ๘ ท่านก็ต้องกังวล รับศีล ๘ เต็มอัตรา ตั้งใจรักษาขณะทำกรรมฐานไว้ก่อน พอเลิกแล้วหลังจากนั้นก็เป็นอย่างอื่น หนึ่ง ท่านจะลดลงมารักษาแค่ศีล ๕ ก็ได้ ไม่ถือว่าเป็นการผิด สัจจะวาจาแต่อย่างใด

นอกจากนี้ กำลังของศีล จะช่วยให้ท่านมีทิพจักขุญาณแจ่มใสขึ้นด้วย ศีล มีผล ต่อการปฏิบัติ กรรมฐาน อย่างสำคัญทีเดียว

ขอยกตัวอย่าง ขาดศีลข้อปาณาติบาต สัก ๑ เรื่องว่า

มีอยู่คนหนึ่งซึ่งข้าพเจ้ารู้จัก เธอเลี้ยงสุนัขตัวๆ ก็มีหมัดเกาะกินมากมาย หมัดกระจายทั่วบ้าน แม้กระทั่งห้องนอนของเธอ เธอจัดการแค่นี้ได้ จับออกมากวาดต้อนสัปดาห์ละหน รวมกันได้คราวละร้อยๆ ตัว แล้วเธอก็ประชุมเพลิง เอาไฟเผาจนตาย อย่างนี้เป็นประจำ เธอเกลียดและไม่อยากให้แพร่ลูกหลานต่อไป ต่อมาเธอตามผู้ใหญ่ไปภาวนาบ้าง ณ สำนักสงฆ์แห่งหนึ่งเธอเล่าว่าวันหนึ่งพอจิตสงบ (ถึงอุปปจารสมาธิ) เธอเห็นหมัดนับหมื่นๆ ตัว ลอยมารอบตัวเธอเป็นแพเต็มไปหมด นำเกลียดน่าขยะแขยง ตัวแดงๆ

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

ทั้งนั้น เธอตกใจกลัวมาก หลายวันต่อมาเธอพยายามทำใจกล้า นั่งสมาธิใหม่ คราวนี้รู้สึกเห็นไฟลุกโพล่ง จะไหม้ตัวเธอ เธอร้อนและกลัวมากจนทนไม่ไหว แทะกระโจนหนีตึกศาลา นิกรรมปาณาติบาต ทันตาเห็น มาขวางกั้น ขณะที่เธอจะทำความดีขั้นปรมาตม์

เรื่องของศีลก็มีความสำคัญดังนี้ละนั้น ถ้าท่านฝึกเองที่บ้าน ไม่มีพระสงฆ์มาสมาทาน (บอกศีล) ให้ ท่านตั้งจิตคิดขอรับจากพระพุทธรูปของท่านก็ได้ ไม่ต้องลำบากกายไปนิมนต์พระสงฆ์มาบอกศีลให้ ท่านอีก เพราะท่านเองก็รู้แล้วว่า ศีล ๕ ข้อคืออะไรบ้าง

ขอเพียงท่านตั้งสัจจาธิษฐาน ขอรับเอามาปฏิบัติเพื่อ การเว้น ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้น ไป กุศลใหญ่ ก็บังเกิดขึ้นแล้ว ศีล อยู่ที่ การละ การเว้น มิได้อยู่ที่ การขอ การสมาทาน แต่ อย่างใด^{๒๑}

สรุปความได้ว่า การสมาทานพระกรรมฐาน จะต้องต้องมีบูชาครู คือ พระพุทธเจ้า ให้พร้อม ด้วย ได้แก่ เงินไม่น้อยกว่า ๑ สลึง รูป ๓ ดอก เทียนหนักบาท ๑ เล่ม และ ดอกไม้ ๓ สี ๓ ดอก สำหรับผู้ที่ฝึกครั้งแรก ถ้าไม่สะดวกจะหาของเหล่านี้มา เช่น ดอกไม้ไม่ครบ ๓ สี ท่านอนุโลมให้เป็นก็สี กี่ดอกก็ได้ และสำหรับท่านที่ไม่สามารถจะหาดอกไม้รูปเทียนได้ แต่พอมีเงินบ้าง สามารถใช้เงินในอัตราพอสมควร อธิษฐานบูชาครูแทนดอกไม้รูปเทียนได้ เงินบูชาครูนี้ห้ามนำไปใช้ส่วนตัวอีก ต้องนำไปถวายพระให้เป็น สังฆทานทั้งหมด เมื่อเตรียมใจและกาย ของบูชาครูแล้ว ให้เข้าประจำที่ ณ สถานที่ที่จัดไว้ ก่อนรับ การฝึก หรือก่อนลงมือปฏิบัติ

๓.๑๐ การฝึกมโนมยิทธิ

(๑) การฝึกที่ต้องมีครูชี้แนะ

การฝึกแบบนี้ เมื่อสมาทานพระกรรมฐานแล้วหรือก่อนเริ่มการปฏิบัติ หลวงพ่อภาณุสิงห์ดำ ท่านจะให้ธรรมะ (ที่บางท่านอาจจะเรียกว่าเทศน์) เป็นแนวทางปฏิบัติ ให้ทุกคนเข้าใจ เสียก่อนประมาณ ๑๐ นาที สำหรับบางที่หรือบางครั้ง ที่หลวงพ่อบอกท่านไม่วางก็อาศัยเทศน์คำสอนของหลวงพ่อบอกท่านมาเปิดให้ผู้ ตั้งใจปฏิบัติได้รับฟังแทน ทั้งแบบประยุกต์เต็มกำลังและครึ่งกำลัง การฝึกแบบนี้หลวงพ่อบอกท่านจัดให้ครูเข้าไปแนะนำตามหลักสูตรประยุกต์ เพื่อหวังผลรวบรัดช่วยให้ผู้เรียนปฏิบัติได้ผลเร็ว ท่านบอกว่าถ้าให้ปฏิบัติเอง ของบางคนใช้เวลาตั้ง ๒๐ ปี ก็ยังไม่ได้ไม่ได้

ข้อแตกต่างระหว่างการไปหรือการรู้เห็นแบบครึ่งกำลังและเต็มกำลังนั้นท่านบอกว่าการไปแบบครึ่งกำลังคล้ายๆ กับไปในเวลากลางคืน มีดบ้าง สว่างบ้าง ไม่แน่นอนส่วนการไปแบบเต็มกำลังนั้น เหมือนกับ ตัวเราไปเอง เห็นชัดมาก

ข้อที่เหมือนกันก็คือว่าจิตยังเชื่อมโยงกับประสาทอยู่ตามเดิม ร่างกายยังรู้ตัวอยู่ พูดได้รู้เรื่อง และโต้ตอบกันได้^{๒๒}

(๒) การฝึกแบบครึ่งกำลัง

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕ - ๒๖.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖ - ๒๗.

หลังจากได้รับฟังการแนะนำเพื่อการฝึกมโนมยิทธิจากหลวงพ่อกุชีลิงดำ (หรือจากเทพคำสอนของท่าน) ประมาณ ๑๐ นาทีแล้ว

ผู้ขอรับการฝึก ตั้งใจภาวนาว่า นะมะ พะทะ เท่านั้น หายใจเข้าว่า นะมะ หายใจออกว่า พะทะ เวลาภาวนา ให้จิตจดจ่อที่คำภาวนาเฉยๆ และรู้ลมหายใจเข้าออกด้วย รู้คำ ภาวนา นะมะ พะทะ ด้วยประมาณ ๑๐ นาที หรือจนกว่าจิตสงบ

ขณะภาวนาพยายามอย่าให้ขัดกันกับลมหายใจ ปล่อยอารมณ์ตามสบาย อย่าให้เหนียว ถ้าภาวนาช้าเกินไปก็จะเหนียว ถ้าภาวนาเร็วเกินไปก็จะเหนียว ถ้ารู้สึกว่าจิ้งหะ ใดไม่เหมาะ ก็เปลี่ยนจิ้งหะเสียใหม่ เมื่อจิตสงบเป็นสมาธิมั่นคงแล้ว ครูก็จะเข้าไปแนะนำชักซ้อมความเข้าใจและชักถามต่อไป ขณะที่ครูเข้าไปแนะนำใครหรือกลุ่มใด ให้กลุ่มนั้นเลิกภาวนา เลิกกำหนดลมหายใจ ปล่อยอารมณ์สบายๆ ตั้งใจคิดและฟังคำแนะนำของครู ครูจะแนะนำเรื่องชั้น ๕ ทุกข์ ไตรลักษณ์ เป็นต้น เพื่อให้ผู้เรียน ตัดความห่วงใยในร่างกาย รู้และยอมรับความเป็นจริง ฉะนั้น เมื่อครูแนะนำ ชักซ้อม จิตใจของเราต้องนุ่มตามไปหาความเป็นจริง ถ้าอารมณ์ของเราตึงไม่ออก ท่านบอกว่าอภิญญาที่ตั้งใจเราออกไม่ได้ ผู้เรียนต้องนุ่มใจไปตามคำสอนให้เห็นทุกข์ ตั้งใจตัดกิเลส ถ้าตัดกิเลสได้ดี จิต สะอาดมาก จิตจะรับภาพแจ่มใส คล้ายเห็นภาพในทีวีสี ถ้าจิตวางกิเลสได้ (เฉพาะเวลา) อย่างกลางๆ จิตจะเห็นภาพไม่ชัดเจนนัก ถ้าจิต สะอาดน้อยจะมีแต่ความรู้สึก แต่เห็นภาพไม่ชัดหรือไม่เห็นเลย ถ้าไม่เห็นภาพหรือเห็นไม่ชัดเจน ก็ต้องบอกครู ครูจะแนะนำในการตัดกิเลสอีกครั้งหนึ่ง ถ้ายังไม่เห็นภาพอีก นั้นแสดงว่าจิตของท่านเลวเกินไป ไม่ยอมละวางกิเลสแม้ชั่วขณะจิตเดียว อย่างนี้ท่านให้เลิกสอน

ครูจะถามคำถาม ๒ ครั้ง ถ้ายังอ้าอึ้งไม่ยอมตอบตามความรู้สึกครั้งแรก มัวแต่ลังเลสงสัย ท่านให้ครูผ่านเลยไป ไม่ต้องแนะนำกันอีก เพราะมีนิรณ ๕ มีวิจิจกฉาเต็มขั้นเสียเวลาเปล่าทั้งครูและผู้เรียน

ที่นี่เมื่อครูเห็นว่าผู้เรียนเข้าใจตามความเป็นจริงได้ จิตสะอาดแล้ว ครูจะสอบถามความรู้สึก สัมผัส หรือการเห็นของผู้เรียนต่อไป หน้าที่ของผู้เรียนจะต้องตอบตามที่รู้สึกหรือเห็นในครั้งแรกทันที อย่าลังเล อย่าสงสัย รู้สึกอย่างไร ตอบไปอย่างนั้น อย่าอ้าอึ้ง อย่าอาย อย่ากลัวคนอื่นหัวเราะเยาะ เพราะไม่มีใครเก่ง ใครดีกว่าใคร นอกจากนี้ คำตอบจากความรู้สึกของแต่ละคนอาจเหมือนกันหรือไม่เหมือนกันก็ได้ ขึ้นอยู่กับปัจจัยประกอบ หลายอย่าง

ขณะที่เราปฏิบัติกรรมฐาน จิตเราเป็นทิพย์ จงตอบตามความรู้สึกของจิตได้เลย ต้องมีความกล้าตอบ หลวงพ่อกุชีลิงดำ ท่านเคยกล่าวเสมอว่า ยิ่งตอบ การรู้เห็นยิ่งชัดเจนแจ่มใสมากยิ่งขึ้น

ดังนั้นท่านจงอย่ากลัวว่าเวลาอ้าปากพูด หรือขยับตัวแล้วจะตกจากฌาน หรือภาพที่รู้เห็นจะหายไป สมาธิจะหลุด ไม่ใช่เป็นแบบนั้น ขอยืนยันได้ ต่อให้ท่านตอบเสียงดัง ขบขันหัวเราะเฮฮา ในสิ่งที่ท่านพบเห็น ขณะปฏิบัติกรรมฐาน การใช้ญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามแบบวิธีของหลวงพ่อกุชีลิงดำสอน ท่านจะไม่วิวนตกจากฌานเด็ดขาด ดีกว่าการนั่งเฉยๆ อมกุ่มไว้ไม่ตอบครู พวกเราหลายคนพิสูจน์กันมาแล้ว^{๒๓}

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗ - ๒๘.

สำหรับคำภาวนา ขออธิบายแก่ผู้ที่ชอบกังขาว่าต้องใช้ นะมะ พะทะ เท่านั้น ถ้า จะฝึกตามหลักสูตร มโนมยิทธิตามที่พระอาจารย์กำหนดไว้ เหมือนกับท่านที่จะฝึกวิชชาธรรมกาย ต้องใช้คำภาวนาว่า สัมมา อะระหัง ใคร ทำตัว หัวล้านนอกครู หรือฉลาดรู้ดีเกินครู จะไม่ประสบผลจากการปฏิบัติเลย

ขั้นต่อไปเมื่อจิตของท่านสะอาด ตามกำลังความสามารถ ในการตัดกิเลสของท่านเองแล้ว ครูจะแนะนำวิธีทำทิพจักขุญาณให้เกิดก่อน ให้เอาจิตหรือทิสสมานกายออกไปรับสัมผัสบุคคล รู้เห็นท้องเที่ยวไปในบางสถานที่ เช่น ดาวดึงส์เทวโลก พระจุฬามณีเจดีย์สถาน พระแท่นปั้นทุบถัมพลศิลาอาสน์ แดนพระนิพพาน เป็นต้น ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับกำลังความสามารถของผู้เรียนเองและเวลาเพียงพอหรือไม่

เมื่อได้ขั้นต้นคือทำทิพจักขุญาณแล้วครั้งต่อไปครูจะแนะนำความรู้พิเศษและนำท้องเที่ยวในภพต่างๆ ดินแดนต่างๆ เพื่อชักชวนให้คล่องตัว ชมสวรรค์ทุกชั้น พรหมโลก แดนพระนิพพาน นรก เปรต อสุรกาย ดวงดาวต่างๆ เป็นต้น ซึ่งสนุกสนาน เพลิดเพลิน ได้ความรู้จริงมากมาย เกินกว่าในตำราหรือวิทยากรสมัยใหม่จะรู้ได้ ท่านที่มีความคล่องตัวในทิพจักขุญาณดีแล้ว ครูจะแนะนำ ญาณต่าง ๆ ต่อไป^{๒๔}

(๓) การฝึกแบบเต็มกำลัง

การฝึกแบบเต็มกำลังนี้หลวงพ่อกุญชรลีลาท่านนำมาสอนใหม่เมื่อท่านทราบว่ากำลังใจของบุคคลเข้าถึงและพอจะได้บ้าง เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๒๘ และฝึกให้แก่ผู้เรียนชั่วระยะเวลาหนึ่งขณะที่ทราบว่าทางวัดคงฝึกกำลังเป็นการชั่วคราว ทั้งท่านบอกว่าบุคคลหมดชุดแล้ว ผู้ที่มาฝึกใหม่กำลังใจไม่ถึงฝึกแบบเต็มกำลังไม่ได้ ท่านจึงให้ฝึกแบบครึ่งกำลังต่อไปอย่างเดียว เพื่อไม่ให้ผู้เรียนเสียกำลังใจ ขออย่าอีกครั้งหนึ่งว่า ผู้ที่สามารถฝึกได้งายาทั้งแบบเต็มกำลังหรือครึ่งกำลังก็ตามเป็นผู้ที่เคยได้ มโนมยิทธิมาก่อนจากอดีตชาติ แต่ผู้ที่เริ่มสนใจเข้าฝึกใหม่ตามหลักสูตรนี้โอกาสได้ แบบเขานั่นก็พอมืออยู่ แต่ต้องอาศัยความขยันหมั่นเพียรเป็นพิเศษ เพราะทุนเดิมไม่มี^{๒๕}

(๔) วิธีปฏิบัติ

เมื่อเตรียมพร้อมและมีของบูชาครูครบแล้วบูชาพระรับศีล สมาทานพระกรรมฐานแล้ว ท่านให้เริ่มต้นปฏิบัติโดยการนั่งหลับตา จะนั่งขัดสมาธิ นั่งพับเพียบหรือนั่งเก้าอี้ ก็ได้ตามถนัด ฟังคำแนะนำกรรมฐานจากหลวงพ่อกุญชรลีลา (ที่วัดท่าซุง) แล้ว พระท่านจะพรมน้ำมนต์ให้ ตอนนั้นท่านต้องทำจิตคิดตัดสินใจว่า การเกิดเป็นมนุษย์เต็มไปด้วยความทุกข์ยากลำบาก นานาประการ มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ขณะทรงตัวอยู่ก็มีความป่วยไข้ ต้องอดทนต่อความไม่ดีไม่พอใจทั้งหลายโลกนี้ ไม่น่าอยู่ ร่างกายนี้เป็นของเหลว น่ารังเกียจ สกปรกโสโครก เป็นปัจจัยทุกข์ เราไม่ต้องการ อีก เราต้องการพระนิพพานอย่างเดียว ตายจากชาตินี้เมื่อใด ขอไปนิพพานทันทีหรือพิจารณาตามคำแนะนำสั่งสอนของหลวงพ่อกุญชรลีลาในตอนนั้นเจ้าหน้าที่ของวัด จะมีกระดาษเตรียมไว้ให้ทุกคน ในกระดาษนั้น เขียนอักขระว่า นะโมพุทธายะ อันเป็นพระนามของพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์คือ พระกกุสันโธ พระโกนาคม พระพุทธกัสสป พระสมณโคดม และ พระศรีอาริยมตไตรย์

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘ - ๒๙.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

ท่านให้เอากระดาดนี้ปิดตา แล้วเริ่มต้นภาวนาพนมมืออยู่ระหว่างอก ขอบารมีองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยตรง ขอให้ทรงช่วยให้มีแสงสว่างชัดเจนแจ่มใส ขณะภาวนา ก็ให้พนมมืออยู่ระหว่างอก พอจิตแจ่มใส ลมมือลงวางที่ตักได้

การภาวนา ครั้งแรก ให้ภาวนา ควบคู่กับ จับลมหายใจเข้าออกไปด้วย ต่อมาคำภาวนาจะเร็วขึ้นเองโดยอัตโนมัติ ไม่ต้องไปช่วยเร่ง จิตจะไม่มีติดลมหายใจเข้าออกแล้ว ตอนนี้นำไปปล่อยไปตามนั้น ไม่ต้องดึงจิตกลับมาที่ลมหายใจอีก เลิกห่วงลมหายใจได้ คำภาวนาจะเร็วขึ้นเองตามลำดับ

อาการของคนฝึกใหม่บางคนจะเริ่มสั่น มือที่พนมอยู่ต็อก พอผู้ควบคุมการฝึกจับเอามือลงวางบนเข่า ก็จะดีเข้าทั้งสองข้างต่อไป ก็ต้องปล่อยให้เป็นไปตามนั้น อาการเหล่านี้จะหยุดได้เอง เมื่อจิตเข้าสู่ฌานละเอียดและมั่นคงแล้วอาการสั่น การสั่น ต็อก เหล่านี้จะเกิดกับผู้ที่ไม่เคยได้มาก่อนเลยเป็นคนแก่ใหม่ และจะเกิดขึ้นเมื่อจิตรวมเป็นสมาธิ เขาถึงฌานหยาบ หรือ สมาธิจิตยังหยาบอยู่

ขณะฝึกและภาวนาจะมีการแสดงออกทางกายต่างๆ กัน เช่น บางคนสั่น บางคนเต้นทั้งตัว บางคนล้มตัวลงนอนบ้าง หายหลังไปเลยบ้าง ฯลฯ

- เมื่อจิตเป็นฌานแล้ว ตอนอธิษฐานกายจะออกไปจริง ก็มีอาการต่างๆ กันอีก
- บางคนเห็นแสงสว่าง พุ่งลงมาจากข้างบนเป็นลำแสงยาวสว่างจัด
- บางคนเห็นแสงสว่าง พุ่งจากข้างล่างตรงหน้าขึ้นข้างบน
- บางคนก็เห็นแสงสว่างจ้าเฉยๆ ในอากาศ

เมื่อเห็นแสงสว่างแห่งใดก็ตาม ท่านให้ตัดสินใจพุ่งจิตหรืออธิษฐานกายไปตามแสงสว่าง เมื่อออกไปแล้ว จะเกิดอาการแว้งว้าง จงอย่ากลัว ให้นึกถึงพระพุทธเจ้าทันที ขอพระพุทธองค์ทรงโปรดสงเคราะห์

สำหรับบางท่าน ที่เคยได้มนโณยิทธิครั้งกำลังมาก่อน ท่านอาจนึกถึง พระอาจารย์ ท่านพ่อท่านแม่ หรือท่านใดท่านหนึ่ง ที่ตนรักเคารพก็ได้ ขอให้ท่านได้มาโปรดด้วย

เมื่อเห็นพระพุทธเจ้า หรือท่านที่เราตั้งจิตปรารถนาขอให้ช่วยสงเคราะห์แล้ว ก็ขอให้ท่านพาไปยังสถานที่ต่างๆ ได้ เช่น พระจุฬามณีเจดีย์สถาน บันฑุกัมพลศิลาอาสน์ แดนพระนิพพาน กราบนมัสการองค์สมเด็จพระพิชิตมารบนนั้น ชมวิมานของตนเอง เป็นต้น ความรู้เห็นต่างๆ จะชัดเจนละเอียดลออมาก

เมื่อเสร็จสิ้นการฝึกพระท่านจะพรมน้ำมนต์ให้ผู้รับการฝึกอีกครั้งหนึ่ง

การฝึกแบบเต็มกำลังนี้ท่านบอกว่าจิตจะออกไปด้วยกำลังของฌาน ๔ ซึ่งบางครั้ง ท่านเรียกว่า ฌาน ๔ ใช้งาน จะเห็นได้ชัดเจนมากเหมือนตาเห็น และผู้ที่คล่องในมนโณยิทธิ มีทิพจักขุญาณแล้วนั้นจิตเป็นฌานได้โดยไม่ต้องนั่งหลับตา

ผู้ที่เคยได้แบบครึ่งกำลังแล้ว ถ้ายังไม่เห็นมีแสงสว่างมา ท่านให้จับภาพพระรูป พระโฉมขององค์สมเด็จพระชินวร พอจับภาพได้ชัดเจนแจ่มใส ให้พุ่งจิตไปนิพพานเลยทันที ไม่ต้องรอแสงสว่าง จะเห็นได้ชัดเจนกว่าเดิม ก็เท่ากับว่าการฝึกแบบนี้เพิ่มกำลังให้กับผู้ที่เคยฝึกได้แบบครึ่งกำลังด้วย

หลักสำคัญ ๓ ประการ ที่ท่านสนใจจะศึกษาหลักวิชามโนมยิทธิพึงสังวรไว้เพราะว่าท่านจะได้หรือไม่ได้ดังประสงค์ ๓ ข้อนี้มีล้วนอยู่ คือ

๑. ต้องไม่ย่อภาคอย่างนั้นอย่างนี้ขณะที่ปฏิบัติ ถ้าอยากได้จะไม่ได้
๒. อย่าสงสัยในภาพ ในสิ่งที่รู้เห็น ให้เชื่อ ว่า ที่เรารู้เห็นขณะนั้นเป็นจริง
๓. ต้องไม่กลัวตายถ้ายังกลัวตายอยู่ แสดงว่าจิตยังเลวอยู่ จะขวางกั้นความดี ด้วยการติดในร่างกายภายนอก

ท่านบอกว่าถ้าตั้งใจมาปฏิบัติพระกรรมฐานแบบนี้ แม้จะยังไม่ได้อะไรเลยบังเอิญตายไป ตามกฎแห่งกรรมระหว่างนั้น ด้วยจิตอันเป็นกุศลอย่างเลวๆ ก็ไปสวรรค์ เสวยสุข สุขารมณ์ ได้อย่างสบายๆ ดีกว่าอยู่เป็นคนหลายเท่าตัว ถ้าเกิดเบื่อหน่ายร่างกาย เข้าด้วย และยังไม่ติดในโลก ขณะฟังคำสอนอยู่ไม่ห่วงหาอาวรณ์ในทรัพย์สมบัติและอาการอันเป็นของโลกล้มตายไปในตอนนั้นท่านไปนิพพานได้ทันที

ฉะนั้น ถ้าท่านยังคิดกลัวบ้า กลัวตาย ขณะฝึกหรือปฏิบัติพระกรรมฐานหรือเมื่อคิดจะทำการกรรมฐาน ก็เท่ากับท่านกลัวได้ดี กลัวความดี เราไม่ว่ากัน ปล่อยไปตามสะดวก ทางใครทางคนนั้น ตามถนัดก็แล้วกันเถิด^{๒๖}

(๕) การฝึกด้วยตนเองของผู้ฝึกใหม่

อันที่จริงแล้วหลักสูตรวิชามโนมยิทธิที่หลวงพ่อดำท่านเมตตาประยुคต์มาเพื่อสอนให้เหมาะ กับบุคคลกับยุคสมัยนั้นต้องอาศัยครูเข้าไปชี้แนะเพื่อเป็นการรวบรัด กำลังใจผู้เรียน ให้ได้ผลรวดเร็ว และรวบรัดอย่างไรก็ดี ท่านที่ประสงค์จะฝึกซ้อมปฏิบัติด้วยตนเอง อาจจะเป็นด้วยเหตุผลใดๆ ก็ตามก็น่าจะกระทำได้ ขอแต่ให้มีความตั้งใจจริง อย่าลองเล่นๆ เท่านั้น ส่วนผลการ ปฏิบัติจะเป็นเช่นไร ก็แล้วแต่ตัวท่านเอง

ด้วยเหตุผลดังกล่าว อาศัยประสบการณ์และหลักวิชา ขอวัตรปฏิบัติที่ได้รับฟังมาจากหลวงพ่อดำ พอดีจะประมวลนำมาบอกกล่าวเป็นแนวปฏิบัติต่อท่านผู้สนใจใคร่ปฏิบัติ ได้ด้วยตนเอง ดังนี้

สิ่งแรกที่สุดที่จำเป็นต้องมีคือความตั้งใจจริง เมื่อตั้งใจจะทำก็ต้องมีความพร้อมเป็นขั้นต่อไป ก่อนลงมือปฏิบัติดังได้กล่าวแล้วในตอนต้น เมื่อท่านพร้อมแล้วก็ควรสวดมนต์บูชาพระ ณ สถานที่อันควรในบ้านของท่านถ้าไม่มีห้องพระเป็นสัดส่วน อย่างน้อยๆ ท่านควรมีพระพุทธรูปสัก ๑ องค์ ตรงหน้าท่านไว้เป็นเครื่องระลึกถึงแทนองค์พระพุทธรูปเจ้าและเป็นพลังใจให้อุ่นใจ

การสวดมนต์บูชาพระขอขมาพระรัตนตรัยและสมาทานพระกรรมฐานนั้น ให้ปฏิบัติตามที่ระบุไว้ในบทก่อน แล้วนั่งขัดสมาธิหรือนั่งพับเพียบตามถนัด ให้ตัวตรงเข้าไว้ก่อนในตอนเริ่มต้น และให้วางมือขวาทับมือซ้าย บนตักของท่านตามแบบฉบับการนั่งหลับตาพอสมควร ไม่ต้องบีบคั้นตา

ลำดับต่อไปให้ใช้ปัญญาพิจารณาตามความเป็นจริงเสียก่อนจะภาวนาเพื่อให้จิตสบายละวาง กิเลสตัณหาต่างๆ โดยเฉพาะสังโยชน์ให้เกิดการเข้าใจ รู้เห็นตามสภาพ ความเป็นจริงของร่างกาย และของสรรพสิ่งในโลก เช่น ร่างกายภายนอกของเราและของคนอื่น เป็นเพียงส่วนประกอบของธาตุ ๔ มีดิน น้ำ ลม ไฟ ร่างกายสกปรกเต็มไปด้วยน้ำเลือด น้ำเหลือง น้ำหนอง มีสภาพเน่าเหม็นและไม่ทรงตัว มี

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

การเกิดขึ้น มีการเสื่อม และสลายตัวในที่สุด เราเกิดมาเท่าใดก็ตายหมดเท่านั้น ความคงทนเที่ยงแท้ของสรรพสิ่งในโลกและร่างกาย ย่อมไม่มี การเกิดเป็นคนที่ก็เป็นทุกข์ ทุกข์เพราะต้องดิ้นรน หาเลี้ยงชีพ ทุกข์เพราะร่างกาย พยายามบำรุงเท่าใดมันก็ไม่ทรงตัว มันก็แก่ ก็ป่วย และทรุดโทรมไปทุกวัน มีการพลัดพรากจากของรัก คนที่เรารัก ก็เป็นอาการของทุกข์ บรรณาแล้วไม่สมหวังก็เป็นทุกข์ ได้มาในสิ่งไม่พึงปรารถนาก็ทุกข์ ความตายเข้ามาถึงก็ทุกข์ ปวดอุจจาระ-ปัสสาวะก็ทุกข์ ร้อนก็ทุกข์ หนาวก็ทุกข์ ความหงุดหงิดคับข้องใจก็ทุกข์ เราทุกข์เพราะการเกิด การมีร่างกาย ร่างกายเป็นปัจจัยของความทุกข์ การเกิดเป็นเทวดา เป็นพรหม ก็มีได้เป็นสุขจริง เป็นเพียงสุขชั่วคราว เพราะต้องกลับมาเวียนว่าย ตายเกิดตามกฎแห่งกรรมอยู่อีก ก็เป็นทุกข์อีกการจะพ้นทุกข์ได้จริง เป็นสุขแล้วไม่มีทุกข์เจือปนเลยคือการเข้าสู่พระนิพพานประการเดียว ฉะนั้น เราจึงไม่ปรารถนาการเกิดอีก ตายเมื่อไรเราขอไปพระนิพพานทันที แยกร่างกาย แยกทุกข์เพราะชั้น ๕ ของตัวเองยังไม่พอ ยังไม่ฉลาด แล่นไปอาจหาญแบกภาระเอาชั้น ๕ ของคนอื่นเข้าด้วย โดยสมมติว่าเป็นภรรยา สามิ ญาติพี่น้อง พ่อ แม่ ลูกหลาน ตามการสมมติแห่งโลก ก็เป็นการเพิ่มทุกข์ ทั้งผูกพันพันนาการตัวเองเข้าไว้ อย่างเหนียวแน่น จึงเป็นผลให้ทุกข์หนักยิ่งขึ้น แต่แล้วก็ช่วยอะไรกันไว้ไม่ได้ ผลที่สุดต่างคนต่างชั้นก็แตกดับตายจากไปคนละภพและคนละภูมิ ไม่มีใครยึดสมบัติของโลกเอาไว้ได้เลย ร่างกายของแต่ละคนก็เป็นสมบัติของโลก

ฉะนั้น ผู้ฉลาดปรารถนาในธรรมต้องปล่อยวางชั้นทั้งหลาย และภาระทางโลก อันเป็นสมมตินั้นลงเสียบาง แม้ชั่วขณะฝึกกรรมฐานก็ยังดี อย่าให้จิตกังวล ฟุ้งซ่าน อะไรที่เป็นปัญหาหรือความเครียดระหว่างวัน เราจะจับชุดนั้นมาพิจารณาให้เป็นธรรมะ ให้จิต สงบ ละ วาง เสียได้ดีใหญ่

ถ้าจิตเรามันเลวขึ้นมาลองคิดดำตัวเองบ้างก็ได้ว่า อายากังจึงมาเกิด ไม่รู้จักหลาบจำในทุกข์แล้วนี่ยังจะโง่ต่อไปอีก การคิดนั้นท่านพุทธบริษัทจะใช้วิธีใดข้อธรรมะใดมาพิจารณาก็ได้ตามชอบ จะคิดสั้นๆ อาศัยบทพระอภิธรรม ที่เราได้ยินบ่อยๆก็ได้ ว่า อนิจจัง วตะ สังขาร่า อุปาทายะ ธัมมิโน อุปัชฌิตวา นิรุชฌันติ เตสัง วูปะ สโม สุโขฯ ก็ได้ จุดประสงค์ของการคิด ต้องการให้อาศัยวิปัสสนาญาณ การเห็นทุกข์เป็นกำลังช่วยให้ทิพจักขุญาณแจ่มใส และอารมณ์คิดก็มีอยู่หลายกอง มีระบุไว้ในตำราท่าน เลือกลมามาพิจารณาได้ตามชอบใจ ข้อธรรมะที่ท่านเลือกสรรมาต้องเสริมส่งการตัดชั้น ๕ และให้เข้าใจในทุกข์ให้เห็นว่าโลกนี้ไม่มีความหมาย เราต้องการพระนิพพานอย่างเดียว ถ้ายังติดสุขทางโลกอยู่และเห็นว่าโลกนี้น่าอยู่ก็ใช้ไม่ได้

หลังจากพิจารณาแล้วก็ภาวนาแต่ก่อนจะภาวนาให้ระลึกถึงครูบาอาจารย์และองค์สมเด็จพระพิชิตมาร ขอท่านมาโปรดสงเคราะห์ด้วยที่นี้ท่านให้ใช้คำภาวนาว่า นะมะ พะทะ หายใจเข้าว่า นะมะ หายใจออกว่า พะ ทะ เวลาหายใจเข้าออก ปล่อยอารมณ์ตามสบายเบาๆ ไม่เครียด ไม่ต้องหนัก ไม่เร่งรัดภาวนา แค่นี้จิตสบาย อย่าให้รู้สึกอึดอัด หรือมีคันธีระ (เป็นอาการของความเครียด) และอย่าให้จิตเป็นทาสของนิวรณ์

พยายามควบคุมอารมณ์จิตอย่าให้ส่าย ถ้าจิตแลบออกไปคิดเรื่องอื่น จิตฟุ้งต้องพยายามดึงกลับมาให้ได้จะใช้อุบายใดก็ได้แล้วแต่ปัญญาและจริตของแต่ละบุคคล หาวิธีชักเย่อ จิตกลับมาให้ได้ควรใช้เวลาภาวนาประมาณไม่เกิน ๒๐ นาที ถ้าดึงจิตกลับไม่ไหว มัน ฟุ้งเกินไป ก็ให้เลิกเสียเลย อย่าฝืน

อุบายในการทรงจิตให้เป็นสมาธิขอแนะนำให้เป็นแนวทางสัก ๒ อย่าง เป็นต้นว่าท่านอาจกำหนดตัวอักษร นะมะ พะทะ ให้เด่นชัดตรงหน้าท่าน กำหนดให้เล็กให้ใหญ่ อยู่ใกล้ อยู่ไกลตัว ท่านสลับกันไปเป็นที่เพลิดเพลิดจนลืมปวดเมื่อยก็ได้ แต่อุบายที่เป็นกุศโลบายที่ดีที่สุดได้ประโยชน์ใหญ่คือการกำหนดเอาพระพุทธรูปของท่าน ที่มีอยู่ประจำบ้านนั้นแหละ จะปางใดก็ได้ หมายถึง พระพุทธเจ้า ทั้งสิ้น

ท่านนึกภาวนาในใจว่า นะมะ พะทะ ไปด้วย จับภาพพระพุทธรูปไปด้วยควบคู่กันไปนึกภาพพระให้ชัดเจน แจ่มใส เหมือนลืมตาเห็น จะเป็นสีใดก็ได้ยิ่งเป็นแก้วใสใส จนเป็นประกายพริ้วไฉไลดี แสดงถึงความสะอาดของจิตท่านด้วย

สำหรับท่านที่มีความสามารถในการควบคุมจิต ให้เป็นเอกัคคตารมณ์เป็นสมาธิได้เร็ว โดยไม่ต้องอาศัยอุบาย ก็ดีไปอีกแบบหนึ่ง ที่นี้เมื่อจิตเป็น อุบจารสมาธิแล้วท่านที่เคยได้วิชานี้มาก่อนในอดีตหรือเคยได้ ทิพจักขุญาณ จะเกิดการสัมผัสการรู้เห็นด้วยจิต ว่ามีท่านใดมาสงเคราะห์อยู่ใกล้ตัวท่าน หรืออยู่ข้างหน้าของท่านขออย่าเตือนความจำอีกว่า การเห็นของท่านจะชัดเจนแจ่มใสเพียงใดหรือไม่ อยู่ที่จิตดี มีศีลบริสุทธิ์มีสมาธิ ทรงตัว ไม่ติดในรูปกายของเรา ไม่ติดในร่างกายของคนอื่น และไม่ติดในทรัพย์สมบัติคือต้องมีวิปัสสนาญาณดี ถ้าจิตของท่านเลยขีดอุบจารสมาธิเขาถึงฌาน สำหรับท่านที่ไม่เคยได้จะมีความรู้สึกสบาย ๆ สุขใจอยู่อย่างเดียว ไม่รู้ไม่เห็นอะไรทั้งสิ้น บางครั้งหลับไปเลยก็มีอยู่บ่อยๆ แม้ท่านที่เคยได้แล้ว ปอยครั้งเมื่อจิตเป็นฌานจะหลับทันที เพราะร่างกายอ่อนเพลีย ต้องการพักผ่อน แต่การหลับแบบนี้มีกำไรสูงมาก จากหลายวิธีการข้างต้นวิธีที่ดีเพื่อการฝึกฝน ที่อาศัยพระพุทธรูป และการภาวนาเมื่อท่านภาวนา นะมะ พะทะ จับลมหายใจเข้าออกและกำหนดภาพนิมิต คือ นึกถึงพระพุทธรูป ที่ท่านชอบไปด้วย (หลายท่านอาจจะระลึกถึง หลวงปู่ปาน วัดบางนมโค บางท่านก็คิดถึงหลวงพ่อกุญชรสังขัต) นึกให้เห็นภาพดังกล่าวให้ชัดเจนแจ่มใส ภาพนิมิตที่กำหนดนั้นจะเปลี่ยนสี เปลี่ยนภาพ หรือไม่ก็ตาม ให้กำหนดเอาความชัดเจนเป็นสำคัญ และถ้าลืมภาวนาแต่จิตใจยังจดจ่ออยู่ที่องค์พระ ก็ไม่ต้องกังวลพะวงถึงคำภาวนาอีกเมื่อท่านเห็นภาพพระพุทธรูปหรือภาพนิมิตตามที่ท่านกำหนดแต่แรก เห็นชัดเจนแจ่มใสอยู่ตรงหน้าท่านแล้ว ให้กำหนดจิตออกไปกราบนมัสการท่านผู้นั้นหรือพระพุทธรูปทันที พยายามรับสัมผัสหรือมองดูกายใหม่ อิกกายหนึ่งของท่าน ที่ออกไปกราบพระพุทธเจ้าอยู่หรือกราบท่านผู้เมตตา มาสงเคราะห์ ตามที่เราระลึกถึงอยู่ ค่อยๆ พิจารณา อย่าตื่นเต้น ถ้าภาพหายไป ให้ใช้ความรู้สึกสัมผัสแทนให้เชื่อตามความคิดแรกหรือความรู้สึกครั้งแรก เสมอ เช่น คิดหรือเห็นว่าตัวใหม่ของเราเป็นผู้ชาย แต่กายหายเป็นหญิง ก็ให้เชื่อตามนั้น คิดว่าตัวเราแต่งตัวเหมือนละครชาตรี ก็อย่าไปกังขา เชื่อเอาไว่ก่อนตามนั้น รู้สีกว่าท่านที่มาสงเคราะห์เคยเป็นพ่อแม่ หรือญาติ ก็ให้เชื่อตามนั้นการค่อยๆ พิจารณาไป จะช่วยให้เพลิดเพลิด สุขใจในความรู้อันพิเศษใหม่นี้และมีสมาธิจิตดีขึ้นเรื่อยๆ เพราะ การปฏิบัติกรรมฐานสำคัญอยู่ที่ทำให้จิตเป็นสุข^{๒๗}

(๖) การฝึกด้วยตนเองสำหรับผู้เคยฝึกแล้ว

สำหรับผู้ที่เคยฝึกแล้วย่อมมีกำไรจากประสบการณ์การแนะนำของครู ถ้ารู้จักจดจำเอาอารมณ์ระหว่างที่ครูสอน ฝึกฝนไปต่อเองที่บ้านให้คล่องตัว ฉะนั้นเวลาที่ครูเข้าไปแนะนำเราต้องจำคำครู

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑ - ๔๒.

เราสามารถเคลื่อนไปสู่สวรรค์ ไปพรหมโลก ไปนิพพาน ไปนรก ด้วยอารมณ์แบบไหน ต้องจำอารมณ์แบบนั้น ทรงอารมณ์อย่างนั้นไว้เป็นปกติ ไม่ต้องไปพลิกแพลงให้พิสดาร ไม่ถืองอวดฉลาดเกินครู บุคคลที่ฉลาดจริงๆ ครูแนะนำครั้งเดียว สอนเพียงครั้งเดียว จำได้ตลอดชีวิตว่า

๑.อารมณ์ใด ที่ทำให้ใจของเราดี สามารถทรงจิตเป็นสมาธิได้ ไม่มีนิวรณ์รบกวนจิต

๒.อารมณ์จิตที่ละเอียดสามารถทำจิตให้เป็นทิพจักขุญาณ สามารถรู้เห็นสภาวะต่างๆ ที่เราไม่สามารถเห็นด้วยตาเปล่า ด้วยอาการอย่างไร ต้องจำอารมณ์นั้นไว้

๓.เราใช้กำลังใจแบบใด ครูแนะนำแบบไหนเราจึงไปสู่พระจุฬามณีเจดีย์สถานได้นั้นพิจารณาแบบไหน ต่อดะไรจึงไปนิพพานได้ เราต้องจำเช่นเดียวกับการไปนรก ตามแบบฉบับ ครูแนะนำอย่างไร จึงไปได้ จดจำวิธีการไว้ และฝึกซ้อมปฏิบัติตามนั้น

วิธีการปฏิบัติ ท่าน ห้ามเปลี่ยน ห้ามพลิกแพลง จนกว่าเราจะมีอารมณ์คล่องตัว อย่างที่เรียกว่า "จิตทรงฌานได้ตลอดวัน มีศีลบริสุทธิจิตเป็นสมาธิตลอดเวลา ใช้วิปัสสนาญาณได้ทุกลมหายใจ เข้าออก หรือตลอดเวลาท่านกล่าวว่าทั้ง ๓ อย่างนี้ (ศีล สมาธิ วิปัสสนาญาณ) ต้องเสมอกัน ถ้าทำได้อย่างนี้อาการรู้ การไป จะเป็นไปได้ทันที ไม่ต้องมีการบังคับจิต เพราะจิตพร้อมอยู่แล้ว การปฏิบัติต้องมีความขยันหมั่นเพียร ต้องใช้สติสัมปชัญญะคุมใจไว้เสมอว่า อารมณ์ใดที่ทำให้เรามีอภิญญา มีวิชชาสาม ต้องคุมอารมณ์นั้นไว้ การปลดปล่อย จิตที่ติดในร่างกายของเราที่ดี ในร่างกายของบุคคลอื่นก็ดี ติดอยู่ในวัตถุธาตุก็ดี อย่าให้มีอารมณ์อย่างนี้เกิดขึ้น เมื่อฝึกฝนให้เป็นปกติได้อย่างนี้เราจะใช้จิตได้แบบสบายๆ ต้องการไปไหน รู้อะไร เมื่อไรก็ได้ แบบนี้จึงจะเรียกว่าเป็น ผู้ทรงฌานหมั่นระลึกไว้ว่า การแก่เป็นทุกข์ ป่วยไข้ไม่สบายก็ทุกข์ พลัดพรากจากของรัก ของชอบใจก็ทุกข์ ตายก็ทุกข์ มันเป็นทุกข์ของชั้น ๕ เป็นทุกข์ของคนโง่ เมื่อรู้ว่า ร่างกายเป็นต้นเหตุของทุกข์ อะไรเป็นทุกข์ คนฉลาดย่อมไม่ยอมให้ใจ เป็นทุกข์เศร้าหมองไปด้วย เพราะรู้ที่อยู่ เกิดมาเพื่อแก่ เกิดมาเพื่อเจ็บ เพื่อตาย เพื่อพลัดพรากจากของรักของชอบใจหน้าที่ของการเกิด เป็นอย่างนี้ หลีกเลี่ยงไม่ได้ ฉะนั้นต้องรู้จัก วางเฉย ทำใจ สบายๆ งานทุกอย่างถือว่าเป็นเพียงหน้าที่ อารมณ์ใจต้องไม่หวั่นไหวเพราะเราเกิดมา เพราะความโง่เป็นปัจจัย จิตเป็นทาสของกิเลส คือความเศร้าหมอง เป็นทาสของตัณหา คือความอยาก หลงติดในอุปาทาน คือ อารมณ์ยึดมั่นว่าการเกิดจะทรงตัว และแรงอกุศลกรรม หนุนส่ง ให้มีความโง่ แต่ว่าเราจะไม่ยอมโง่อีกต่อไป เวลานี้เราได้พบพระพุทธเจ้าแล้ว เรามีบุญใหญ่ เราพบพระธรรม คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่ทำให้เราเข้าถึงพระนิพพาน พระอรหันต์ทั้งหลายที่ไปนิพพานแล้วนับ ไม่ถ้วน ก็ปฏิบัติแบบนี้ ฉะนั้น นับแต่บัดนี้เป็นต้นไป (ตัดสินใจว่า) เราจะไม่อาลัยในชีวิต และร่างกาย ของเรา เราจะไม่สนใจในร่างกายของบุคคลอื่น เราจะไม่สนใจในวัตถุธาตุใดๆ เราจะทำจิตให้ผ่องใส ตั้งใจมุ่งเฉพาะพระนิพพาน ถ้าบังเอิญร่างกายจะตาย ขณะเวลาที่เรานั่งกรรมฐานก็ยิ่งดีใหญ่ เราจะได้ไปพระนิพพานเลย ตอนภาวณา ก็ให้ทำแบบสบายๆ อย่าเร่งรัดจนเกินไป อย่าคิดมาดหมายว่า จะเอาดีในวันนี้ในตอนนี้อย่างไร นี่เป็นอุทธัจจะ ทำให้ไม่ถูกต้องเราต้องทำใจของเราให้ดี ให้มีจิตบริสุทธิ์ มีสมาธิทรงตัว มีวิปัสสนาญาณ ปลดปล่อยร่างกายภายนอกภายใน มีใจพร้อมจะไปนิพพาน เมื่อร่างกายมันพังสำหรับปัญหาเรื่องการทรงสมาธินั้น ท่านแนะนำว่า ต้องฝึกอารมณ์ให้ได้ โดยพยายามจับภาพพระพุทธรูปเอาไว้ จะให้อยู่ที่ใดก็ได้ เอาไว้ในอก ในสมอง ที่ หน้าผาก บนศีรษะ

ที่ศูนย์กลางกาย จะให้อยู่ข้างในกาย นอกกายก็ได้ ประการสำคัญ ท่านบอกว่าทุกครั้งที่นั่งถึงพระพุทธรูป ควรให้เห็นภาพชัดเจน แจ่มใส ยิ่งเห็นเป็นแก้วใส ประกายพริกกิ่งดี และควรบังคับจิตให้เห็นภาพพระพุทธรูปได้ทุกเวลาตอนใหม่ๆ อาจจะยังไม่เห็นเป็นประกายพริก จะเป็นสีเหลือง สีขาว สีใดก็ได้ ตามชอบแต่ค่อยๆ ไปควรรพยายามให้เห็นเป็นประกายพริกให้ได้ ถ้าเราสามารถบังคับจิตให้เห็นภาพพระพุทธรูปได้ชัดเจน ได้ทุกอิริยาบถของเรา สามารถเห็นได้เป็นปกติอย่างนี้แล้ว ฌานของเราจะทรงตัวไม่เสื่อม และความแจ่มใสของจิตจะทรงตัวด้วย การควบคุมอารมณ์จิตของเรา ให้เป็นฌานนั้นคือให้จิตเห็นภาพพระพุทธรูปในขั้นนี้ควรกระทำให้เป็นปกติ และกระทำได้ทุกอิริยาบถ ไม่มีกฎข้อห้ามใดๆ นั่ง นอน ยืน เดิน วิ่ง ขณะทำงาน ใช้อารมณ์แบบเดียวกับตอนนั่งสมาธิใคร่ครวญอิริยาบถแบบไหน ก็ใช้แบบนั้นได้ไม่ต้องรอลือสถานที่ ไม่ต้องรอเวลา แม้ขณะอยู่ในห้องน้ำ อยู่ในส้วมก็ทำได้ เรื่องการเห็นชัดเพียงใด ต้องอาศัยวิปัสสนาญาณขณะปฏิบัติ ถ้าวิปัสสนาญาณดี จนจิตเขาถึงระดับพระอริยเจ้า ขั้นสกิทาคามีหรืออนาคามี จะเห็นภาพได้ชัดเจน ถ้ากำลัง จิตตอนนั้นถึงระดับพระอริยเจ้า ขั้นพระอรหันต์ จะมีความสว่างมาก รู้เห็นชัดเจน ละเอียด ถี่ถ้วน คล้ายๆ กับมองด้วยตาเนื้อ ผู้ที่เคยไปถึงแดนพระนิพพานเคยกราบองค์สมเด็จพระพิชิตมารบนพระนิพพานหรือในพระจุฬามณีเจดีย์สถาน ควรรวบรวมกำลังใจ นึกถึงพระพุทธเจ้า และจับภาพพระพุทธเจ้าที่เคยเห็น ณ ที่นั้นเลยทีเดียว ไม่ต้องกำหนดพระพุทธรูปก็ได้ ทรงอารมณ์ใจให้เป็นสุขแจ่มใส แล้วรวบรวมกำลังใจพุ่งขึ้นไปพระจุฬามณีกราบพระพุทธเจ้าในที่นั้นก่อน หรือบางท่านที่ติดใจพระนิพพาน ก็ไปตั้งต้นที่พระนิพพานก่อนก็ดี ที่วิมานของตนเองหรือของพระพุทธเจ้าแล้วแต่ความชอบของจิต ต่อไปจึงไปสถานที่อื่นๆ ตามสะดวก

ข้อควรสังเกตเอาไว้ คือว่าถ้าเราเห็นพระพุทธเจ้าแค่องค์เดียวนั้นเพราะสมาธิของเรายังแคบอยู่ยังไม่ดีพอ ฉะนั้นท่านจึงสอนว่า ถ้าจะไปที่ใดจุดใดให้ระลึกถึงบาร์มีพระพุทธเจ้า อธิษฐานจิต ขอให้เห็นทั้งหมดว่าสถานที่นั้นมีใครบ้าง มีอะไรบ้าง เราก็จะเห็นได้หมดอย่างถูกต้องและมีความสว่างพอสมควรอีกด้วย เพราะบาร์มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าช่วย^{๒๘}

สรุปความได้ว่า การฝึกมโนมยิทธิ ต้องฝึกไปตามลำดับ หลวงพ่อท่านจะให้ธรรมะ (ที่บางท่านอาจจะเรียกว่าเทศน์) เป็นแนวทางปฏิบัติ ให้ทุกคนเข้าใจ เสียก่อนประมาณ ๑๐ นาที สำหรับบางที่หรือบางครั้ง ที่หลวงพ่อบอกท่านไม่วางก็อาศัยเทปคำสอนของหลวงพ่อบอกท่านมาเปิดให้ผู้ตั้งใจปฏิบัติได้รับฟังแทน ทั้งแบบประยุกต์เต็มกำลังและครึ่งกำลัง การฝึกแบบนี้หลวงพ่อบอกท่านจัดให้ครูเข้าไปแนะนำตามหลักสูตรประยุกต์ เพื่อหวังผลรวบรัดช่วยให้ผู้เรียนปฏิบัติได้ผลเร็ว ท่านบอกว่าถ้าให้ปฏิบัติเอง ของบางคนใช้เวลาตั้ง ๒๐ ปี ก็ยังไม่ได้ไม่ได้

๓.๑๑ การท่องเที่ยวด้วยมโนมยิทธิ

เมื่อเราได้มโนมยิทธิหรือมีทิพจักขุญาณและสามารถทรงสมาธิจิตได้ดี พอสมควรแล้วครูจะนำท่องเที่ยวไปตามภพต่างๆ สถานที่ต่างๆ ทั้งใกล้หรือไกลได้ทั้งหมด แล้วดวงดาวต่างๆ ที่อยู่ห่างออกไปหลายล้านปีแสง เราก็มองได้ ไปได้ เห็นความเป็นไป เป็นมาที่แท้จริงของเขาได้ตามสภาพความเป็นจริง โดย

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓ - ๔๕.

ที่ท่านไม่ต้องอาศัยยานพาหนะ แยกเอากายหยาบ ชั้น ๕ ของท่านไป เพียงแต่ท่านใช้กำลังจิตที่ฝึกฝนดีแล้ว ตามหลักสูตรของพระพุทธเจ้า ดังกล่าวข้างต้น อภิสमानกายของท่าน จึงสามารถไปได้ รู้ได้ และเห็นได้ ท่านอยากรู้ อยากรู้ เห็น อะไร ไปที่ไหน ใคร สภาพอย่างไร นรกขุมไหน สัตว์นรก รูปร่างอย่างไร พัฒนาการแบบไหน ต้องทรมานนานเท่าใด เพราะกรรมอะไร ท่านพยายามร่ายรูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร สำนักพญายมอยู่ที่ไหน ลักษณะอย่างไร สวยงามหรือไม่ รู้ได้ไปเห็นได้สนทนาซักถามกับท่านได้ หรือว่าญาติที่ตายไปแล้วอยู่ในนรก ก็ขอพบได้เช่นกัน ท่านสามารถไปเที่ยวชม สวรรค์ทุกชั้น พรหมทุกชั้น และแดนนิพพาน ที่หลาย คนเชื่อว่าสูญไปสำรวจดูว่า พรหมลูกฟักมีจริงไหม ไปดูพระอินทร์ว่ามีกายสีเขียวจริงไหม ไปตรวจสอบว่าเทวดาติดในกามสุข มีเมียเป็นร้อยเป็นพันจริงไหม ฯลฯ จะไปดูว่ามีทรัพย์ในดิน ใต้ดิน ที่ไหนก็ได้ สำหรับวิธีการไปนั้น เมื่ออยากไปในที่ใด ท่านให้จับภาพองค์สมเด็จพระชินสีห์ ให้ชัดเจนแจ่มใส แล้วเอาอภิสमानกายออกไปกราบพระองค์ท่าน ขออาราธนาบารมี พระพุทธองค์ ทรงโปรดส่งเคราะห์นำเราไป^{๒๙}

สรุปความได้ว่า การที่ท่านจะไปท่องเที่ยวได้นั้น ต้องคล่องในทิพจักขุญาณหรือมนโณยิทธิ ไม่มีนิวรรณ์ ทรงสมาธิได้นาน และการไปในทุกที่ที่ต้องขอบารมีพระพุทธเจ้า ทรงนำไปทุกครั้ง เพื่อเป็นการตรวจสอบและสามารถที่จะข้ามพ้นและรู้ชัดในส่วนของไปตามภพต่างๆ สถานที่ต่างๆ ทั้งใกล้หรือไกลได้ทั้งหมด แล้วดวงดาวต่างๆ ที่อยู่ห่างออกไปหลายล้านปีแสง เรารู้ได้ ไปได้ เห็นความเป็นไป เป็นมาที่แท้จริงของเขาได้ตามสภาพความเป็นจริง โดยที่ท่านไม่ต้องอาศัยยานพาหนะ แยกเอากายหยาบ ชั้น ๕ ของท่านไป เพียงแต่ท่านใช้กำลังจิตที่ฝึกฝนดีแล้ว

๓.๑๒ มโนมยิทธิกับญาณ ๘

เมื่อมีความคล่องตัวในทิพจักขุญาณหรือมนโณยิทธิอันเป็นฐานสำคัญแล้ว ท่านสามารถขอรับการฝึก ความรู้พิเศษ คือ ญาณ ต่าง ๆ อีก ๗ ญาณ นอกเหนือจากการ แนะนำให้ท่านรู้จักและท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ ญาณ ๘ ประการ อันเป็นความรู้พิเศษ ได้แก่

๑. ทิพจักขุญาณการมีความรู้ลึกทางใจคล้ายตาทิพย์

๒. จุตูปปาตญาณ การใช้ทิพจักขุญาณ ให้รู้เห็นการเกิดการตายของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย อันเป็นแก่น ของพระศาสนาเป็นต้นว่า รู้ว่าคนที่เราเห็นนี้ก่อนเกิดมาจากไหน มาจากนรก เปเรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน มนุษย์ เทวดา หรือพรหม ได้ยินข่าวคนตาย สัตว์ตาย เราจะรู้ได้ทันทีว่า เขาตายแล้วไปไหน ไปเกิดที่ใด

๓. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ญาณอันเป็นกระพี้ของพระศาสนา คือ การรู้ระลึก ชาติของเราเอง ว่าเราเคยเกิดเป็นอะไรมาบ้าง ก็ครั้ง ก็วาระ เคยเกิดในดินแดนใดเลวอย่างไรมาบ้าง เคยเกี่ยวดองกับใคร เป็นอะไรกันมา เคยตายๆ เกิดๆ ก็ครั้ง ก็วาระ เรารู้ได้ การรู้อย่างนี้ จะเป็นปัจจัยให้ปล่อยวางเห็นความไม่เที่ยง เกิดนิพพิทาญาณได้ง่าย

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

๔. เจโตปริยญาณ การรู้จักใจผู้อื่น การดูสภาพของจิตของอภิสमानกายของผู้อื่น (และแม้ของตัวเอง) เพื่อการสำรวจ การกำจัด การลดละกิเลสว่าคนที่เราเห็นหน้าหรือ เราได้ยินชื่อ เขามีอารมณ์จิต ดีหรือเลว มีจิตเป็นบาปหรือเป็นบุญ ได้มานสมาบัติหรือเป็น พระอริยเจ้าแล้วหรือเปล่า เขาคิดอะไรอยู่

๕. อตัตตสัญญา รู้เหตุการณ์ในอดีต รู้จักภูมิประเทศว่าที่นี่เคยเป็นอย่างไรมาก่อนสมัยใดมี ม้านเรือนไหม เป็นประเทศเขตชื่อใด สภาพเป็นอย่างไร ฯลฯ รู้เรื่องของคนของสัตว์เรื่องของพื้นที่และ เรื่องของเราเองที่เกี่ยวข้องกับบุคคลและสถาน ที่นั้นในอดีต เราทราบได้

๖. อนาคตังสัญญา รู้เหตุการณ์ในอนาคตของเราของบุคคลอื่น รู้เรื่องประเทศชาติ เรื่องของโลก รู้ได้ว่าจะมีความสุข หรือจะมีความสุขทุกข์ รู้จนกระทั่งว่าถ้าตายจากชาตินี้ เราจะไปเกิดที่ไหน คนนั้นๆ จะไปเกิดที่ใด ชีวิตข้างหน้าจะทำไมหากินอย่างไร เราก็ทราบและพยากรณ์ได้โดยอาศัยญาณนี้

๗. ยถากรรมมุตตาญาณ เป็นปัจจัยให้เรารู้เหตุแห่งความสุขความทุกข์ ทั้งของตนเองและผู้อื่น ได้ เช่น เราจนเพราะอะไร มั่งมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย มีสุขเพราะอะไร มีทุกข์ เพราะอกุศลกรรมใดให้ผล เจ็บไข้ได้ป่วย ต้องทนทุกข์ทรมาน เพราะเราทำกรรมใดไว้อย่างไร ถูกเขาคดโกง ถูกภัยธรรมชาติ ทรัพย์สินเสียหาย เพราะกรรมใดมาสนอง ทำไมบริวารจึงไม่เชื่อฟังเรา ฯลฯ

๘. ปัจจุบันนังสัญญา รู้กาลปัจจุบัน คือ ขณะนี้ปัจจุบันนี้ใครอยู่ที่ไหน ทำอะไร อยู่เหตุการณ์ดีหรือร้าย อย่างไรและทำไม เราทราบได้

การฝึกญาณ ๘ หรืออีก ๗ ญาณดังกล่าวข้างต้น ถ้าท่านมีครูแนะนำให้ ก็ทำตามได้โดยไม่ยาก เพราะท่านมีมโนมยิทธิหรือทิพจักขุญาณอันเป็นฐานสำคัญแล้วฝึกฝนตามคำแนะนำของครูไปเรื่อยๆ และ จดจำวิธีการเอาไว้อีกซ่อมเอง ในกรณีที่ท่านจะฝึกเองที่บ้านก็เช่นเดียวกัน เมื่อได้ทิพจักขุญาณแล้ว ท่านอยากรู้ ในเรื่องใด ญาณใดให้ทำจิตเป็นสมาธิเป็นฌาน กราบองค์สมเด็จพระพิชิตมาร แล้วนั่งตรงหน้า พระองค์จับภาพของพระพุทธรูป ให้ชัดเจนแจ่มใสที่สุด ต่อจากนั้นท่านอยากรู้เรื่องใดให้ทูลถามพระองค์ ได้ อยากรู้ที่ใด ท่านก็สามารถขอให้องค์สมเด็จพระพิชิตมาร ทรงนำไปได้ทุกที่การรู้เห็นนั้น ท่านจะขอให้ พระพุทธรูปทรงทำภาพให้เห็นตามความเป็นจริงด้วย พร้อมกับรับทราบคำตอบ ทั้งเรื่องอดีต ปัจจุบัน อนาคต จะลึกลับแค่ไหน แม้มนุษย์โลกทั่วไปในปัจจุบันยังไม่มีรู้ วิทยาศาสตร์ยังก้าวไม่ถึง แต่ด้วยพุทธานุภาพ และความสะอาดของจิตผู้รับ (ตัวผู้ปฏิบัติเอง) จะรู้ได้ เห็นได้ในสิ่งต่างๆ ที่เหลือเชื่อหรือเกินวิสัยสำหรับ หลายๆ คน กล่าวอีกนัยหนึ่งอยากรู้อะไรให้กราบทูลถามองค์สมเด็จพระประทีปแก้วทุกครั้งอย่างใช้ กำลังใจความรู้สึกของตนเอง จะผิตพลาดได้ ผู้ที่มีทิพจักขุญาณแล้ว จงจำและทำตามทีใครๆ เขาว่าอะไรๆ ก็ถามพระพุทธเจ้า เพื่อความอยู่รอดปลอดภัยของท่านเอง^{๓๐}

สรุปความได้ว่า มโนมยิทธิกับญาณ ๘ เป็นการฝึกเพื่อได้คุณวิเศษดังนี้ คือ (๑) ทิพจักขุญาณ การมีความรู้สึกทางใจคล้ายตาทิพย์ (๒) จุตูปปาตญาณ การใช้ทิพจักขุญาณ ให้รู้เห็นการเกิดการตายของ สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย (๓) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ญาณอันเป็นกระพี้ของพระศาสดาคือ การรู้ระลึกชาติ ของเราเอง (๔) เจโตปริยญาณ การรู้จักใจผู้อื่น การดูสภาพของจิตของอภิสमानกายของผู้ อื่น (๕) อตัต

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘ - ๔๙.

ตั้งสัจญาณ รู้เหตุการณ์ในอดีต (๖) อนาคตังสัจญาณ รู้เหตุการณ์ในอนาคตของเราของบุคคลอื่น (๗) ยถากรรมมุตตาญาณ เป็นปัจจัยให้เราารู้เหตุแห่งความสุขความทุกข์ ทั้งของตน เองและผู้อื่นได้ และ(๘) ปัจจุปันนังสัจญาณ รู้กาลปัจจุบัน คือ ขณะนี้ปัจจุบันนี้ใครอยู่ที่ไหน ทำอะไร อยู่เหตุการณ์ดีหรือร้าย อย่างไร และทำไม เราทราบได้

๓.๑๓ สรุป

การศึกษามนโณยิทธิในทางพระพุทธศาสนา สามารถสรุปได้ในประเด็นดังต่อไปนี้

ก.ความหมายของ มโนยิทธิ คือ การมีฤทธิ์ทางใจคือความรู้เห็น สัมผัส ตามความเป็นจริงด้วยการใช้ใจ เป็นกำลังในการเพ่งจิตไปภายในตัวของตนเอง เป็นผลของการอบรมจนถึงความชำนาญคล่องแคล่ว และไม่ใช่ว่าเป็นเรื่องง่าย เป็นสิ่งที่ยากมาก แต่ประการสำคัญที่ควรพิจารณา คือ ไม่ใช่หนทางที่เป็นไปเพื่อการดับกิเลส หนทางที่เป็นไปเพื่อการดับกิเลส มีทางเดียวเท่านั้น คือ การอบรมเจริญปัญญา อบรมเจริญมรรคมรรค ๘ (สติปัฏฐาน) อันเป็นหนทางที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอริยสาวกทั้งหลายดำเนินมาแล้ว

ข.ต้นเหตุของมนโณยิทธิ การกำเนิดของมนโณยิทธิมีต้นเหตุมาจากโบราณกาล ตามที่ท่านโบราณจารย์ได้กล่าวรับรอง และถือว่าการฝึกมนโณยิทธินี้ ไม่ใช่ไม่ใช่วิชาอภินิหาร นอกพุทธบัญญัติ เพราะการฝึกหรือกำลังทางใจซึ่งยึดแบบพระพุทธศาสนาคือ กรรมฐาน ๔๐ แบบ โดยพระพุทธเจ้าสอนไว้ไม่เหมือนกัน แต่วิธีปฏิบัติคล้ายคลึงกัน เอาในกรรมฐานทั้ง ๔๐ มาแยกปฏิบัติเป็นหมวดหมู่ ที่นี้สำหรับการปฏิบัติ ถ้าจะถามว่าอย่างไรเข้าถึงมรรคผลง่ายกว่ากัน ก็ต้องเป็นไปตามอัธยาศัยของบรรดาท่านพุทธบริษัท

ค.ต้นกำเนิดของมนโณยิทธิ มีความเป็นมาจากหลักสูตรในพระพุทธศาสนาขององค์สมเด็จพระชินวรบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นหนึ่งในพุทธศาสตร์ คือ ความอันเป็นศาสตร์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อความสุข ความเป็นพุทธะ ที่แท้จริงอันทรงคุณประโยชน์มหาศาลทั้งในปัจจุบัน

ง.วัตถุประสงค์ของมนโณยิทธิ ที่หลวงพ่อดำเนินการมานำมาแนะนำสั่งสอนแก่ท่านทั้งหลายจักได้เป็นเครื่องพิสูจน์ด้วยตัวเอง รู้เอง เห็นเอง ให้ได้ทั้งข้อเท็จจริงและข้อจริง แก่ข้อสงสัยให้ตัวเองได้ทั้งท่านยังได้มุ่งหวังให้พุทธศาสนิกชน ได้เข้าถึงความดี ในพระศาสนา ทั้งเปลือก สะเก็ด กระพี้ และ แก่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ให้ท่านเข้าใจได้ว่า การรักษาอารมณ์ พระอริยเจ้า มีอารมณ์ พระโสดาบัน เป็นต้น เพื่อการหนีโรคและอบายภูมิอย่างถาวรนั้น

จ.คุณประโยชน์ของมนโณยิทธิ ผู้ที่คล่องในวิชาของพระพุทธเจ้านี้ จะรู้เห็น และใช้ประโยชน์ได้ ทั้งทางโลก ทางธรรม เป็นหมอดู พยากรณ์ โชคชะตาราศีก็ได้ トラบเท่าที่จิตของท่าน ยังอยู่ในเขตบุญกุศล เหนืออื่นใด คุณประโยชน์ใหญ่ ก็คือว่า การรู้เห็นความจริงแท้ ทำให้จิตเบื่อหน่าย ละวาง เป็นอุเบกขา เกิดสังขารุเปกขาญาณ หน่ายในวิภวสงสาร มุงนิพพาน เป็นที่สุด

ฉ.แบบของมนโณยิทธิ การฝึกมนโณยิทธิตามหลักสูตรเดิมอย่างครบถ้วนนั้น ผู้เรียนต้องฝึกกสิณ ให้คล่องก่อนสามารถทำจิตให้เป็นฌานในกสิณได้ฉับพลันคล่องตัว โดยไม่ต้องตั้งท่า เป็นต้น ว่าเตโชกสิณ (กสิณไฟ) หรือ อาโลกกสิณ (กสิณแสงสว่าง) ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดทิพจักขุญาณ ต้องอดทนทรมาน

กายฝึกกันเป็นเดือนๆ ปีๆ ทีเดียว จึงจะได้ และมีจำนวนมากที่พยายามนับสปีก็ไม่ได้ เมื่อได้กลิ่นกองใด กองหนึ่ง หรือหลายกอง จนคล่องแล้ว ครูอาจารย์จึงจะมาต่อวิชาให้และการต่อวิชาที่ว่าคือการแนะนำ ด้วยถ้อยคำสั้นๆ แล้วให้ไปปฏิบัติเอาเอง ไม่ได้ พร่ำชี้แนะกันจนปากเปียกปากแฉะ ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เมื่อนำไปปฏิบัติแล้ว ผิดถูกขัดข้องอย่างไร อาจารย์จึงจะชี้แนะแก้ไขให้

ข.มโนมยิทธิประยุกต์แบบครึ่งกำลัง เป็นวิธีลัดแบบนี้ให้แล้วคนยุคนี้ที่ขาดศรัทธา และหย่อน ในอิทธิบาท ๔ ก็ยังปฏิบัติกันไม่ได้อยู่มากเหมือนกัน วิธีการประยุกต์แบบครึ่งกำลังนั้นท่านลดกำลังส่วน หน้าลงมาเหลือเพียงแค่ระดับอุچارสมาธิ แล้วใช้อารมณ์วิปัสสนาญาณเข้าช่วย เพื่อให้เกิดทิพจักขุญาณ ก่อน ตามคำแนะนำที่องค์สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสอนด้วยเหตุที่ว่ากำลังใจคือบารมีของคนอ่อนลงมาก อ่อนทั้งในศรัทธา ความเชื่อ ในความดีของพระศาสนา

ข.การสมาทานพระกรรมฐาน จะต้องต้องมีของบูชาครู คือ พระพุทธรูปเจ้า ให้พร้อมด้วย ได้แก่ เงิน ไม่น้อยกว่า ๑ สลึง รูป ๓ ดอก เทียนหนักบาท ๑ เล่ม และ ดอกไม้ ๓ สี ๓ ดอก สำหรับผู้ที่ฝึกครึ่งกำลัง ถ้าไม่สะดวกจะหาของเหล่านี้มา เช่น ดอกไม้ไม่ครบ ๓ สี ท่านอนุโลมให้เป็นก็สี กี่ดอกก็ได้ และสำหรับ ท่านที่ไม่สามารถจะหาดอกไม้รูปเทียนได้ แต่พอมีเงินบ้าง สามารถใช้เงินในอัตราพอสมควร อธิษฐานบูชา ครูแทนดอกไม้รูปเทียนได้ เงินบูชาครูนี้ห้ามนำไปใช้ส่วนตัวอีก ต้องนำไปถวายพระให้เป็นสังฆทานทั้งหมด เมื่อเตรียมใจและกาย ของบูชาครูแล้ว ให้เข้าประจำที่ ณ สถานที่ที่จัดไว้ ก่อนรับ การฝึก หรือก่อนลงมือ ปฏิบัติ

ฉ.การฝึกมโนมยิทธิ หลวงพ่อท่านจะให้ธรรมะ (ที่บางท่านอาจจะเรียกว่าเทศน์) เป็นแนวทาง ปฏิบัติ ให้ทุกคนเข้าใจ เสียก่อนประมาณ ๑๐ นาที สำหรับบางที่หรือบางครั้ง ที่หลวงพ่อบอกท่านไม่ว่างก็ อาศัยเทพคำสอนของหลวงพ่อบอกท่านมาเปิดให้ผู้ตั้งใจปฏิบัติได้รับฟังแทน ทั้งแบบประยุกต์เต็มกำลังและครึ่ง กำลัง การฝึกแบบนี้หลวงพ่อบอกท่านจัดให้ครูเข้าไปแนะนำตามหลักสูตรประยุกต์ เพื่อหวังผลรวดเร็วช่วยให้ ผู้เรียนปฏิบัติได้ผลเร็ว ท่านบอกว่าถ้าให้ปฏิบัติเอง ของบางคนใช้เวลาตั้ง ๒๐ ปี ก็ยังไม่ได้ไม่ได้

ญ.การที่ท่านจะไปท่องเที่ยวได้นั้น ต้องคล่องในทิพจักขุญาณหรือมโนมยิทธิ ไม่มีนิรันดร์ ทรง สมาธิได้นาน และการไปในทุกที่ต้องขอขมาพระพุทธรูปเจ้า ทรงนำไปทุกครั้ง เพื่อเป็นการตรวจสอบและ สามารถที่จะข้ามพ้นและรู้ชัดในส่วนของไปตามภพต่างๆ สถานที่ต่างๆ ทั้งใกล้หรือไกลได้ทั้งหมด แล้ว ดวงดาวต่างๆ ที่อยู่ห่างออกไปหลายล้านปีแสง เรารู้รู้ได้ ไปได้ เห็นความเป็นไป เป็นมาที่แท้จริงของเขาได้ ตามสภาพความเป็นจริง โดยที่ท่านไม่ต้องอาศัยยานพาหนะ แบกเอากายหยาบ ชันธ ๕ ของท่านไป เพียงแต่ท่านใช้กำลังจิตที่ฝึกฝนดีแล้ว

ฎ.มโนมยิทธิกับญาณ ๘ เป็นการฝึกเพื่อได้คุณพิเศษดังนี้ คือ (๑) ทิพจักขุญาณการมีความรู้ลึก ทางใจคล้ายตาทิพย์ (๒) จุตูปปาตญาณ การใช้ทิพจักขุญาณ ให้รู้เห็นการเกิดการตายของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย (๓) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ญาณอันเป็นกระพี้ของพระศาสนา คือ การรู้ระลึกชาติของเราเอง (๔) เจโตปริยญาณ การรู้จิตใจผู้อื่น การดูสภาพของจิตของอภิสมาณกายของผู้ อื่น (๕) อตัตตญาณ รู้ เหตุการณ์ในอดีต (๖) อนาคตังสญาณ รู้เหตุการณ์ในอนาคตของเราของบุคคลอื่น (๗) ยถากรรมมุตตาญาณ

เป็นปัจจัยให้เรารู้เหตุแห่งความสุขความทุกข์ ทั้งของตนเองและผู้อื่นได้ และ(๘) ปัจจุบันนั่งสมาธิ รู้กาล
ปัจจุบัน คือ ขณะนี้ปัจจุบันนี้ใครอยู่ที่ไหน ทำอะไร อยู่เหตุการณ์ดีหรือร้าย อย่างไรและทำไม เราทราบได้

บทที่ ๔

สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ

สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ ผู้วิจัยได้ศึกษาประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ (๑) สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ (๒) กสิณในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ (๓) สมถกัมมัฏฐานจากกสิณ ๑๐ ในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ (๔) องค์ฌานในฐานะเป็นอารมณ์ของมโนมยิทธิ และ (๕) จริตกับกรรมฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ โดยจะได้อธิบายตามลำดับดังต่อไปนี้

๔.๑ สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ

สมถะ หมายถึง ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธิหรืออินทริยคือสมาธิ สมาธิพละ สัมมาสมาธิ^๑ สมถะ คือ คุณธรรมอันระงับกิเลสหรือธรรมหายาอย่างอื่นมิวิตกเป็นต้น หมายถึงสมาธิที่ เรียกว่า เอกัคคตา^๒ สมถกัมมัฏฐาน จึงอุบายวิธีที่ทำให้จิตสงบระงับจากกิเลส ซึ่งเป็นความเครื่องเศร้าหมองเร่าร้อน ทำจิตให้ไม่มีอาการดิ้นรน ไม่กระสับกระส่าย ตลอดเวลาที่กิเลสเหล่านั้นสงบระงับอยู่ ซึ่งเมื่อกกล่าวโดยสรุปแล้วก็คือ วิธีการฝึกจิตเพื่อให้มีความสงบตั้งมั่นเป็นสมาธิ การที่จะเจริญสมถกัมมัฏฐานเพื่อให้ได้ฌาน จะต้องรักษาจิตให้มีอารมณ์เดียวตลอดเวลา ซึ่งจิตที่มีอารมณ์เดียว ย่อมมีกำลังมหาศาลเหมือนน้ำที่ไหลสายเดียว มีกำลังมากกว่าน้ำหลายสาย สิ่งที่ทำให้จิตเข้าไปยึดเหนี่ยวเพื่อให้เกิดความสงบ ท่านเรียกว่า อารมณ์ของสมถะ คือ วิธีที่ทำให้ใจสงบการใช้สมถกัมมัฏฐานเพื่อเป็นอารมณ์ของมโนมยิทธิในที่นี้ หมายความว่า การใช้อารมณ์ของสมถกัมมัฏฐานเพื่อเป็นบาทฐานมโนมยิทธิ กล่าวคือเมื่อฝึกปฏิบัติ โดยการใช้อารมณ์ของสมถกัมมัฏฐานอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่กล่าวมาแล้ว สมาธิระดับต้นคือขณิกสมาธิ ย่อมเกิดขึ้น เมื่อได้หมั่นฝึกจิตบ่อยๆ จิตก็จะตั้งมั่นมากขึ้น จนกระทั่งเป็นอุปจารสมาธิแล้ว ถ้าหากไม่ทอดทิ้ง หมั่นประกอบรักษาสมาธิที่ได้นั้นไว้ ในที่สุดจิตก็ย่อมถึงความสงบตั้งมั่น ปกติในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง แนบแน่นเต็มที่ จนเป็นอุปปนาสมาธิ สมาธิในระดับนี้ถือเป็นผลที่พึงหวังของการเจริญสมถกัมมัฏฐานเมื่ออุปปนาสมาธิเกิดขึ้นแล้ว จิตย่อมสงบจากนิวรณ์ทั้ง ๕ ซึ่งเป็นกิเลสระดับกลาง คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิฉา การเพ่งอารมณ์ของสมถะ เรียกว่า อารัมมณูปนิชฌาน คือการเพ่งอารมณ์ ได้แก่ สมบัติ ๘ คือรูปฌาน ๔ และอรูปฌาน ๔ ส่วนการเพ่งอารมณ์ของวิปัสสนา เรียกว่า ลักษณะูปนิชฌาน ได้แก่การเพ่งลักษณะ ได้แก่ วิปัสสนา มรรค และผล^๓ การจะบรรลุธรรมได้จะต้องเปลี่ยนจาก อารัมมณูปนิชฌานให้เป็นลักษณะูปนิชฌาน พิจารณาเห็นความเสื่อมของสังขารเมื่อจิตสงบเป็นสมาธิ แนบแน่นในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งแล้วด้วยการเพ่งอารมณ์ตามแนวของสมถกัมมัฏฐาน เปลี่ยนจากการ

^๑ วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๑๙๗-๑๙๙.

^๒ อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๒๘/๓๒.

^๓ ที.ม.อ. (บาลี) ๓๔๗/๓๑๕.

ส่วนมากก็โดยอาศัยกสิณ ๑๐ นี้ ในการแสดงฤทธิ์^๙ การฝึกกสิณนั้นใช้เป็นแนวทางในการบรรลุฌาน ซึ่งในคัมภีร์อังคุตตรนิกายท่านกล่าวว่าการปฏิบัติ เพื่อได้ฌานโดยอาศัยกสิณอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง ในบรรดากสิณ ๑๐ จัดเป็นคุณสมบัติของพระสาวกของพระพุทธเจ้า^{๑๐} ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสถึงผู้ที่ เจริญปฐวีกสิณว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เจริญปฐวีกสิณ เราเรียกเธอผู้นี้ว่า เป็นผู้อยู่ไม่ห่างจากฌาน ทำตาม คำสอนของพระศาสดา ปฏิบัติตามโอวาท ฉันทาของชาวบ้านไม่สูญเปล่า ไม่จำเป็นต้องพูดถึงภิกษุผู้ เจริญปฐวีกสิณให้มากนัก”

จากหลักฐานที่ปรากฏนี้เองทำให้ทราบว่า กสิณนั้นเป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาท และพระพุทธองค์นั้นทรงสนับสนุนการเจริญกสิณ อีกทั้งในกสิณสูตร องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสถึงบ่อเกิดแห่งธรรมที่มีกสิณเป็นอารมณ์ไว้ ๑๐ ประการ^{๑๑} ว่าบ่อเกิดแห่งกสิณ ๑๐ ประการนี้ เป็นธรรม ๑๐ อย่าง ที่ควรทำให้เจริญ และที่สำคัญที่สุด คือ กสิณ ๑๐ นี้ สามารถใช้เป็นบาทฐานใน การเข้าสู่วิปัสสนาได้ ซึ่งเรียกว่าแบบ “สมถยานิกะ” กล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็นวิธีการฝึกจิตด้วยการ เจริญสมถกรรมฐานก่อน แล้วจึงเจริญวิปัสสนาตามหลังเป็นแบบวิธีการฝึกอบรมพัฒนาจิตเพื่อความ หลุดพ้น ตามแนวทางแห่ง “เจโตวิมุตติ” อันส่งผลให้ผู้ฝึกปฏิบัตินั้นบรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระอรหันต์ แบบ “อุกโตภาควิมุตติ” นั้นเอง

วัตถุประสงค์ของการฝึกกสิณสามารถสรุปจุดประสงค์และความสำคัญของการเพ่งกสิณได้ ดังนี้

๑. เพื่อทำจิตให้เป็นสมาธิ
๒. เพื่อเก็บภาพของกสิณที่เพ่ง เก็บไว้ในความทรงจำให้ได้มากที่สุด
๓. เพื่ออาศัยภาพนิมิตที่เกิดจากกสิณ เป็นเครื่องจูงใจให้เกิดสมาธิขั้นสูงขึ้นไป ทั้งนี้ให้เพ่ง ดูโดยไม่ต้องปรุงแต่ง และไม่ถือว่าเป็นอัตตา
๔. กสิณทั้ง ๑๐ ประการ สามารถเลือกให้เหมาะสมกับจริตตนเองได้ โดยไม่ต้องเปลี่ยนไป ใช้กรรมฐานอื่นๆ
๕. การเพ่งกสิณ มีอานิสงส์มาก และอานุภาพมาก
๖. การเพ่งกสิณ ๙ อย่างแรกข้อใดข้อหนึ่ง จนบรรลุจุดฌานแล้ว สามารถที่จะใช้เป็น บาทในการเจริญอุปमानต่อไปได้
๗. ที่สำคัญที่สุด คือสามารถเป็นบาทฐานในการปฏิบัติวิปัสสนา โดยอาศัยกสิณ ๑๐ เป็น อารมณ์ได้ และสามารถสำเร็จเป็นอรหันต์ แบบ “อุกโตภาควิมุตติ”^{๑๒}

^๙ จรูญ วรรณกสิณานนท์, การเพ่งกสิณวิธีฝึกกรรมฐานที่จิตเป็นสมาธิเร็ว, หน้า คำนา.

^{๑๐} พระพิ วชิรญาณมหาเถระ, สมาธิในพระพุทธศาสนา (สมถกรรมฐาน), หน้า ๑๑๕.

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน อง ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๕/๕๖.

^{๑๒} อุกโตภาควิมุตติ หมายถึง ผู้หลุดพ้นทั้งสองส่วน คือ พระอรหันต์ผู้บำเพ็ญสมณะมาเป็นอย่างดีจน ได้สมบัติ ๘ แล้วจึงใช้สมณะนั้นเป็นฐานบำเพ็ญวิปัสสนาต่อไปจนบรรลุอรหันต์ผล, หลุดพ้นทั้งสองส่วน (และสอง วาระ) คือ หลุดพ้นจากรูปกายด้วยอุปสมบาติ (เป็นวิกขัมภณะ) หนหนึ่ง แล้วจึงหลุดพ้นจากนามกายด้วยอริยมรรค (เป็นสมุจเฉท) อีกหนหนึ่ง

คุณลักษณะพิเศษของกลิน ๑๐ ประการแรก การเพ่งกลืนอย่างหนึ่ง สามารถยังนิมิตที่เกี่ยวข้องกับกลืนอื่นๆ อีก ๙ ชนิด ให้เกิดขึ้นได้โดยง่าย

สำหรับพระโยคีบุคคลที่ได้รูปฌานทั้ง ๔ แล้วนั้น โดยอาศัยการเพ่งกลืนอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดากลืนทั้ง ๑๐ ชนิดนั้น ถ้าต้องการอุคคหนิมิต ปฏิภาคนิมิต ที่เกี่ยวกับกลืนที่เหลืออีก ๙ ชนิด นอกจากที่ตนได้เคยเพ่งมาแล้วนั้น มิจำเป็นที่จะต้องจัดทำองค์กลืนขึ้นใหม่แต่ประการใด เพียงแต่ได้แลเห็นสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ มีดิน แม่น้ำ บ่อน้ำ ไฟ ลม สีต่างๆ แสงสว่าง อากาศ แล้วก็ทำการเพ่งพร้อมกับปริกรรม เพียงเท่านั้นอุคคหนิมิต และปฏิภาคนิมิตก็จักปรากฏขึ้นได้ เช่นเดียวกับผู้ที่เคยมีบุญบารมีมาแล้วจากภพก่อนๆ^{๑๓}

ประการที่สอง กลิน ๑๐ เป็นกรรมฐานที่ปฏิบัติแล้ว ฌานสมาธิเกิดขึ้นได้ง่ายในบรรดากรรมฐาน ๓๐ อย่าง ที่สามารถทำให้ถึงฌานได้นั้น กลิน ๑๐ เป็นกรรมฐานที่ทำให้ถึงฌานได้เร็วกว่ากรรมฐานอื่นๆ ทั้งนี้ก็เพราะการเพ่งกลืนนั้น อุคคหนิมิตและอุปจารสมาธิเกิดขึ้นได้ง่าย เมื่ออุคคหนิมิต และอุปจารสมาธิเกิดง่าย การได้ฌานก็เร็ว ยิ่งเป็นวรรณกลิน ๔ ด้วยแล้ว อุคคหนิมิตและอุปจารสมาธิ ตลอดจนถึงการได้ฌานย่อมเกิดขึ้นได้ง่ายและยิ่งเร็วกว่ากลืนอื่นๆ อีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้นในวรรณกลินด้วยกันนี้ พระพุทธองค์ก็ทรงยกย่องโอทาบทินว่า เป็นกลืนที่ประเสริฐเลิศยิ่งกว่ากลิน ๓ ชนิดที่เหลือ โดยเหตุว่าทำให้จิตใจของพระโยคีบุคคลที่กำลังเจริญกลืนอยู่นั้นมีความผ่องใสปราศจากถีนมิทธะเป็นพิเศษ และในขณะที่อุคคหนิมิตยังไม่ปรากฏ หรือปรากฏแล้วก็ตามโอทาบทิน กลินยังเป็นกลืนที่ทำให้พระโยคีบุคคลสามารถทราบเหตุการณ์ต่างๆ คล้ายกับผู้ที่ได้ฌานอภิญญา^{๑๔}

กล่าวได้ว่า นอกจากนี้ ภูตกลิน อากาสกลิน และอาโลกกลินนั้นเป็นกรรมฐานที่เหมาะสมกับบุคคล ทุกจริต ทำให้ไม่ต้องมาพะวงเลือกกรรมฐานใดที่เหมาะสมกับจริตแบบไหน อีกทั้งผลที่ได้ก็สามารถทำให้เกิดรูปฌานตั้งแต่ ปฐมฌาน จนถึงจุตตฌาน โดยไม่ต้องเปลี่ยนไปใช้กรรมฐานอื่นอีก และอากาสกลินนั้น เป็นบาทฐานที่สำคัญในการเข้าสู่รูปฌานขั้นแรกคืออากาสนัญจายตนะต่อไป ซึ่งหากไม่ได้อากาสนัญจายตนะฌาน ก็ไม่สามารถเจริญรูปฌานที่สูงขึ้นไปได้

อานุภาพแห่งการเจริญกลิน ๑๐ จากการเพ่งกลืนทั้ง ๑๐ วิธี มีอานุภาพมาก ทำให้ได้อภิญญาทุกกลิน แต่ว่ากลืนแต่ละอย่างก็มีอานุภาพที่แตกต่างกัน สามารถแสดงปาฏิหาริย์ได้ต่างกันตามชนิดของกลืนที่เพ่ง และในการฝึกกลืนนอกจากจะส่งผลให้ผู้ปฏิบัติได้ฌานสมาบัติแล้ว ในวิสุทธิมรรคยังได้กล่าวถึงอานิสงส์พิเศษในการเจริญกลิน ๑๐ ไว้ แต่ละอย่างที่ทำให้เกิดฤทธิ์พิเศษไว้ ต่างกันดังนี้

๑. ฤทธิ์ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจปฐวิกลิน มีดังนี้ คือ

๑) เนรมิตคนๆ เดียวให้เป็นหลายร้อย หลายพันคนได้

๒) เนรมิตตนเองให้เป็น พระยานาค พระยาครุฑได้

๓) ทำท้องอากาศ แม่น้ำ มหาสมุทร ให้เป็นพื้นแผ่นดิน เดิน ยืน นอน ได้อย่างสบาย

๔) เนรมิตเป็น ต้นไม้ วิมาน วัตถุอาราม เคหสถาน บ้านเรือน วัตถุ สิ่งของ

ต่างๆ แล้วแต่ความประสงค์ของตน

^{๑๓} นฤมล มารคแมน, การเจริญสมาธิตามแนวทางพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๓), หน้า ๓๕,

^{๑๔} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะปริเฉทที่ ๙ เล่ม ๑ สมถกรรมฐานที่ปณิ, หน้า ๘๙.

- ๕) ทำสิ่งที่เบาให้หนัก
- ๖) ทำให้วัตถุตั้งมั่นติดแน่นอยู่ มิให้โยกย้ายเคลื่อนที่ไปได้
- ๗) ได้อภิยาตนะคือสามารถข่มทำลายธรรมที่เป็นปฏิกษัตยจิตใจ และสามารถข่มอารมณ์ต่างๆ ทั้งที่เป็นอภิหารมณ และอนิหารมณมิให้มาปรากฏภายในจิตใจของตนได้

๒. ฤทธิ์ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจอาโปกลิน มีดังนี้ คือ

- ๑) แทรกแผ่นดินไปแล้ว ผุดขึ้นมาได้
- ๒) ทำให้ฝนตกได้
- ๓) ทำพื้นแผ่นดินให้เป็น แม่น้ำ และ มหาสมุทรได้
- ๔) ทำน้ำให้เป็น น้ำมัน นํ้านม นํ้าผึ้งได้
- ๕) ทำให้กระแสน้ำพุ่งออกมาจากร่างกายได้
- ๖) ทำให้ภูเขา ปราสาท วิมาน สะเทือนหวั่นไหวได้

๓. ฤทธิ์ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจเตโชกลิน มีดังนี้ คือ

- ๑) เกิดควันทำบึงตนและทำให้เปลวไฟลุกโชติช่วงขึ้นจากร่างกายหรือวัตถุอื่นๆ ได้
- ๒) ทำให้ฝนถ่านเพลิงตกลงมาได้
- ๓) ใช้ไฟที่เกิดจากฤทธิ์ของตนดับไฟที่เกิดจากฤทธิ์ของผู้อื่นให้ดับลงได้
- ๔) สามารถเผาผลาญบ้านเมือง วัตถุสิ่งของต่างๆ ได้
- ๕) ทำให้แสงสว่างเกิดขึ้นได้ เพื่อจะได้แลเห็นรูปด้วยทิพพยจักขุอภิยาตนะ
- ๖) ทำให้เตโชธาตุเกิดขึ้นไหม้สรีระในสมัยที่ปรินิพพาน
- ๗) ทำให้ความมืดหายไปได้

๔. ฤทธิ์ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจวาโยกลิน มีดังนี้ คือ

- ๑) เหาะไปได้
- ๒) สามารถไปถึงสถานที่ที่ตนต้องการจะไปได้อย่างรวดเร็ว
- ๓) ทำสิ่งที่หนักให้เบาได้
- ๔) ทำให้พายุใหญ่เกิดขึ้น

๕. ฤทธิ์ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจนิลกลิน มีดังนี้ คือ

- ๑) ทำวัตถุสิ่งของให้เป็นสีเขียวได้
- ๒) ทำเหล็ก ทองเหลือง ทองแดง เป็นต้น ให้เป็นแก้วมรกตได้
- ๓) ทำความมืดให้เกิดขึ้นไม่ว่าในเวลาใด
- ๔) ได้อภิยาตนะ^{๑๕}

^{๑๕} อภิยาตนะ หมายถึงเหตุครอบงำเหตุที่มีอิทธิพล (ความสามารถข่มทำลายธรรมที่เป็นปฏิกษัตยจิตใจ และสามารถข่มอารมณ์ต่างๆ ทั้งที่เป็นอภิหารมณ และอนิหารมณมิให้มาปรากฏภายในจิตใจของตนได้) ได้แก่ ญาณหรือฌานที่เป็นเหตุครอบงำนิวรรณ ๕ และ อารมณทั้งหลาย คำนี้มาจาก อภิก + ายตนะ ที่ชื่อว่า อภิก เพราะครอบงำอารมณ์ และที่ชื่อว่าอายตนะ เพราะเป็นที่เกิดความสุขอันพิเศษแก่พระโยคีทั้งหลาย เพราะเป็น มนายตนะ และธัมมายตนะ, ดูรายละเอียดใน, ที.ม.อ. ๑๗๓/ ๑๖๔, อง.อภฺฐก.อ. ๓/๖๕/๒๗๐, อง.อภฺฐก.ฎีกา ๓/ ๖๑-๖๕/๓๐๒.

๕. ได้สุภวิโมกข์^{๑๖} คือ บรรลุ มรรค ผล นิพพานโดยง่าย และสะดวกสบาย

๖. ฤทธิ์ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจปิตกสิณ มีดังนี้ คือ

- ๑) ทำวัตถุสิ่งของให้เป็นสีเหลืองได้
- ๒) ทำเหล็ก ทองเหลือง ทองแดง เป็นต้น ให้เป็นทองได้
- ๓) ได้อภิยาตนะ
- ๔) ได้สุภวิโมกข์

๗. ฤทธิ์ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจโลหิตกสิณ มีดังนี้ คือ

- ๑) ทำวัตถุสิ่งของให้เป็นสีขาวแดงได้
- ๒) ทำเหล็ก ทองเหลือง ทองแดง ให้เป็นแก้วทับทิมได้
- ๓) ได้อภิยาตนะ
- ๔) ได้สุภวิโมกข์

๘. ฤทธิ์ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจโอทาทกสิณ มีดังนี้ คือ

- ๑) ทำวัตถุสิ่งของให้เป็นสีขาวได้
- ๒) ทำเหล็ก ทองเหลือง ทองแดง ให้เป็นเงินได้
- ๓) ทำให้หายจากความง่วงเหงา หาวนอนได้
- ๔) ทำให้ความมืดหายไป แล้วทำแสงสว่างให้เกิดขึ้น เพื่อเห็นรูปด้วยทิพพจักขุ

อภิญญา

๙. ฤทธิ์ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจอาโลกกสิณ มีดังนี้ คือ

- ๑) ทำวัตถุสิ่งของให้เกิดแสงสว่าง หรือทำให้ร่างกายเกิดแสงสว่างเป็นรัศมีขึ้นมาได้
- ๒) เนรมิตเป็นรูปต่างๆ ประกอบด้วยแสงสว่างอย่างรุ่งโรจน์ได้
- ๓) ทำให้ไม่ง่วงเหงา เหงานอน
- ๔) ทำความมืดให้หายไป แล้วทำแสงสว่างให้เกิดขึ้น เพื่อเห็นรูปด้วยทิพพจักขุ

อภิญญาได้

หมายเหตุ พระมหาพุทโธมหาราชาจารย์ ได้กล่าวไว้ในวิสุทธิมรรคอรุณกถาว่า บรรดาปิตกสิณ ๓ มีเตโชกสิณ โอทาทกสิณ อาโลกกสิณ ที่ทำให้แสงสว่างเกิดขึ้น เพื่อจะได้เห็นรูปต่างๆ ด้วยทิพพจักขุอภิญญานั้น ท่านจัดอาโลกกสิณว่าเป็นกสิณที่ดีเยี่ยมที่สุด

๑๐. ฤทธิ์ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจอากาศกสิณ มีดังนี้ คือ

- ๑) ทำการเปิดเผยสิ่งที่ปกปิดซ่อนเร้นลับให้ปรากฏเห็นได้
- ๒) ทำให้มีอากาศเป็นอุโมงค์ช่องว่างเกิดขึ้นภายในพื้นแผ่นดิน ภูเขา มหาสมุทร แล้วยืน เดิน นั่ง นอนได้

- ๓) เข้าออกทางฝา หรือ กำแพงได้^{๑๗}

หมายเหตุ ฤทธิ์ต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วนี้เป็นฤทธิ์ที่เกิดจากอำนาจของกสิณ โดยเฉพาะสำหรับกสิณทั้ง ๑๐ มีอำนาจทำให้เกิดฤทธิ์ที่เหมือนๆ กัน คือ

^{๑๖} สุภวิโมกข์ ในที่นี้หมายถึง วรรณกสิณ (กสิณที่ใช้เพ่งประเภทที่มีสี) มี ๔ อย่าง คือ (๑) นิล (สีเขียว) (๒) ปิต (สีเหลือง) (๓) โลหิต (สีแดง) (๔) โอทาท (สีขาว) ดูรายละเอียดใน, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๗/๓๔.

^{๑๗} พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะปริเฉทที่ ๙ เล่ม ๑, หน้า ๘๙-๙๒.

- (๑) ทำการบังสิ่งต่างๆ ไว้มิให้ผู้ใดแลเห็นได้
- (๒) ทำวัตถุสิ่งของที่เล็กให้กลับใหญ่ หรือ ที่ใหญ่ให้กลับเล็กได้
- (๓) ทำระยะทางใกล้ให้เป็นทางไกล และย่อระยะทางที่ไกลให้กลับเป็นใกล้ได้^{๑๘}

คุณสมบัติของบุคคลที่จะปฏิบัติกรรมฐานให้สำเร็จได้นั้น ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทได้กำหนดเอาบุคคลที่มีคุณสมบัติ โดยสรุป ๗ ประการ ดังนี้^{๑๙}

๑) เป็นผู้ไม่ประกอบด้วยกัมมารณ (มีเครื่องกัน คือ กรรม) กล่าวคือ ไม่เคยประกอบอนันตริยกรรมได้แก่ฆ่าบิดา ฆ่ามารดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้าแม้เพียงโลหิตุปบาท และทำลายสงฆ์มาก่อน

๒) เป็นผู้ไม่ประกอบด้วยกิเลสาวรณ (มีเครื่องกัน คือ กิเลส) กล่าวคือ เป็นผู้ไม่ประกอบด้วย นียตมิฉชาติภูลิ ได้แก่ อเหตุกภูลิ (เห็นว่าทุกอย่างเกิดโดยไม่มีเหตุ) อภิริยภูลิ (เห็นว่าไม่เป็นอันทำ เช่น ทำชั่ว หากไม่มีใครรู้เห็น คนลงโทษ ก็ถือว่าไม่เป็นอันทำ) และนัตถิกภูลิ (เห็นว่าไม่มี เช่น ผลแห่งบุญ บาปไม่มี บิดามารดาไม่มี) และเป็นคนจำพวกอุกโตพยัญชนก (คน ๒ เกา) และจำพวกบัณเฑาะก์ (กระเทย)

๓) ไม่ถึงพร้อมด้วยวิปាកาวรณ (มีผลกระทบเป็นเครื่องกัน) กล่าวคือ เป็นสัตว์จำพวกอเหตุกปฏิสนธิพวกหนึ่ง (มีความพิการมาแต่กำเนิด เช่น หูหนวก ตาบอด เป็นใบ้ รวมถึงเปรต สัตว์เดรัจฉาน อสูร และสัตว์นรก) และทวิเหตุกปฏิสนธิพวกหนึ่ง (มนุษย์ปกติ แต่เกิดมาด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ โลกเหตุและโทสะเหตุเท่านั้น ขาดญาณสัมปยุตตจิต) ทำให้มีความบกพร่องด้านปัญญา เพราะประพตินิกไปทางโลก และโกรธ (คนประเภทสุดโต่ง)

๔) มีศรัทธา กล่าวคือ มีความเชื่อในผลแห่งกรรมและเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย มีพระพุทธเจ้า เป็นต้น

๕) มีฉันทะ กล่าวคือ มีกุศลฉันทะ (ความพอใจ) ในการปฏิบัติ เป็นผู้ดำเนินไปในแนวทางที่เกื้อกูลต่อมรรค คือในวิปัสสนาที่อนุโลมต่อสัจจะ (ดำเนินอยู่ในกุศลธรรมที่เอื้อต่อความหลุดพ้น)

๖) เป็นคนมีปัญญา กล่าวคือ มีสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ

๗) เป็นคนไม่อาภัพ กล่าวคือ ดำเนินชีวิตในทางกุศล ที่ดำเนินไปสู่ความหลุดพ้น

ทั้งหมดนี้ จัดเป็นคุณสมบัติขั้นพื้นฐานของบุคคลผู้ปฏิบัติกรรมฐานตามแนวทางแห่งกสิณภาวนา หากองค์คุณเหล่านี้บกพร่อง การปฏิบัติกรรมฐานของผู้นั้นย่อมสำเร็จได้ยาก ซึ่งในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวว่า การบำเพ็ญกสิณแม้แต่ข้อเดียว ย่อมไม่สำเร็จแก่สัตว์เหล่านั้น^{๒๐} ความสำเร็จในฉานมรรค ผล และนิพพานก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะข้อ ๑, ๒, และ ๓ ท่านให้เหตุผลว่า เพราะเป็นผู้มีกิเลสที่แรงกล้า มีกรรมและวิบากแรงมากเป็นตวัปิดกัน ส่วนข้อ ๔, ๕, ๖, และ ๗ นั้น เป็นคุณสมบัติที่จะพึงให้เกิดขึ้นได้ โดยการอยู่ร่วมกับกัลยาณมิตร เพื่อเพิ่มพูนศรัทธา และคุณธรรมอื่นๆ ให้เกิดขึ้น ซึ่งแนวทางการปฏิบัติกรรมฐานได้กำหนดไว้ว่า ต้องมีศรัทธาต่อพระรัตนตรัยเป็นต้น อีกนัยหนึ่ง แม้ผู้

^{๑๘} นฤมล มารคแมน, การเจริญสมาธิตามแนวทางพุทธศาสนา , พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๓), หน้า ๓๙.

^{๑๙} วิสุทธิ. ฐีกา (ไทย) ๑/๑๐๑/๑๙๒, วิสุทธิ. ฐีกา (บาลี) ๑/๑๐๑/๒๓๕-๒๓๖.

^{๒๐} วิสุทธิ. ฐีกา (ไทย) ๑/๑๐๑/๑๙๓.

ปฏิบัติการฐานจะไม่มีคุณธรรมดังกล่าว จัดเป็นหน้าที่ของครูบาอาจารย์ที่ต้องคอยแนะนำพร่ำสอน ปลุกฝังคุณธรรมในส่วนนี้ ดังที่โบราณจารย์ได้กล่าวตักเตือนพร้อมแนะนำทางแก้ไว้ว่ากุสบุตรผู้เจริญ พระกรรมฐาน เมื่อเป็นผู้ปราศจากเครื่องกั้น คือ วิกาแล้ว พึงหลีกเครื่องกั้น คือ กรรม และเครื่องกั้น คือ กิเลสให้ห่างไกล แล้วเพิ่มพูนศรัทธา ฉันทะ และปัญญา ด้วยการตั้งใจฟังธรรมอย่างเคารพ และ ด้วยการคบหาสัตบุรุษผู้ประพฤติดุขด้วยกาย วาจา ใจ เป็นต้น แล้วพึงลงมือบำเพ็ญเพียงในพระกรรมฐานนั้นเถิด^{๒๑}

การเจริญสมถภาวนานี้ บุคคลใดจะได้สำเร็จเป็นฌานลาภีบุคคลนั้น ต้องปฏิสนธิด้วย ไตรเหตุ ฉะนั้น จะรู้ได้ว่าพระโยคีบุคคลนี้เป็นดีเหตุกะหรือไม่นั้นก็อยู่ที่ปฏิภาคนิมิต ถ้าเจริญ สมถภาวนา ของพระโยคีบุคคลเข้าถึงขั้นปฏิภาคนิมิตได้ก็พึงตัดสินว่า พระโยคีบุคคลนี้มีปฏิสนธิไตรเหตุ ถ้าหากว่า การเจริญภาวนาของพระโยคีบุคคลมีอาจเข้าถึงปฏิภาคนิมิต เพียงแต่ได้ถึงขั้น อุคคหนิมิตเท่านั้น เช่นนี้แล้วก็พึงตัดสินได้ว่า ไม่ใช่เป็นดีเหตุก ปฏิสนธิบุคคล จะให้ได้รับผลเป็น ฌานลาภีบุคคลในภพนี้ นั้นไม่ได้ แต่การเจริญสมถภาวนาของพระโยคีบุคคลที่จะเข้าถึงขั้นปฏิภาคนิมิตได้นั้น ก็เป็นไปต่างๆ กัน คือ บางท่านก็ปฏิบัติอยู่ไม่ถึง ๑ เดือน หรือ ๑ ปี ปฏิภาคนิมิตก็ปรากฏขึ้น ต่อไปไม่ช้าก็สำเร็จเป็น ฌานลาภีบุคคล แต่บางท่านก็ต้องทำการปฏิบัติอยู่เป็นเวลานานประมาณ ๑๐ ปี ถึง ๒๐ ปี ปฏิภาคนิมิตจึงจะปรากฏ ต่อจากนั้นไม่ช้าก็สำเร็จเป็นฌานลาภีบุคคล ที่เป็นต่างๆ กันดังนี้ ก็เพราะอำนาจ แห่งอินทรีย์ทั้ง ๕ และบารมีในภพก่อนๆ ไม่เหมือนกันนั่นเอง ฉะนั้น เมื่อผู้ใดผู้หนึ่งทำการเจริญสมถภาวนาได้เพียง ๑ เดือน หรือ ๒-๓ เดือนล่วงแล้ว แต่ปฏิภาคนิมิตก็หาได้ปรากฏเกิดขึ้นแต่อย่างใดไม่ เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้แนะนำก็ดี ตนเองก็ดี จะถือเอาว่าผู้นั้นมีไม่ใช่เป็นดีเหตุกปฏิสนธิบุคคลก็หาเป็นที่ถูกต้อง แน่นนอนเสมอไปไม่ เหตุนี้จึงควรปฏิบัติอยู่เรื่อยๆ ไปจนตราบเท่าถึงชีวิตนั้นแหละถึงจะเป็นการดี เพราะใครๆ ก็อาจทราบได้ว่า บุคคลผู้นี้จะต้องใช้เวลาปฏิบัติอยู่นานเท่าใด จึงจะเป็นไตรเหตุหรือ มิใช่ไตรเหตุ สำหรับการที่จะเป็นฌานลาภีบุคคลหรือไม่นั้น ไม่ต้องนำมาคิดนึก ถึงแม้ว่าภพนี้จักไม่ สำเร็จก็ตามที ก็ยังเป็นที่พักผ่อนบรมสั่งสมอินทรีย์เอาไว้เพื่อจะได้มาในภพข้างหน้าต่อไปได้^{๒๒}

ทั้งนี้เป็นด้วยหลายสาเหตุ คือ บุคคลประเภท อเหตุกปฏิสนธิ คือ บุคคลผู้มีความพิกลพิการต่างๆ มาแต่กำเนิด เช่น ตาบอด หูหนวก เป็นใบ้ เป็นต้น และพวกจาตุมหาราชชั้นต่ำ มีพวก วินิปาติกอสูรบางพวก พวกเวมานิกเปรตบางพวก เป็นต้น และพวกสัตว์นรก สัตว์เดรัจฉาน เปรต อสุรกายที่อยู่ทุกตติภูมิก็จัดเป็นอเหตุกปฏิสนธิด้วย อีกประเภทหนึ่ง คือ บุคคลประเภท ทิวเหตุกปฏิสนธิ คือมนุษย์ปกตินี้เอง แต่พวกนี้เกิดมาด้วยเหตุสองอย่าง คือ โลกเหตุและโทสเหตุเท่านั้น ขาด ญาณวิปยุตตจิต (ขาดอโมหเหตุ) ทำให้บกพร่องทางด้านปัญญา ดำรงชีพอยู่ด้วยโลภะ และโทสะ เท่านั้น ดังนั้น พวกนี้จึงไม่สามารถทำสมาธิหรือฌานให้เกิดขึ้นได้^{๒๓}

สรุปความได้ว่า กสิณในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เป็นการฝึกปฏิบัติเพ่งกสิณเป็น วิธีทำกรรมฐานที่เหมาะสมกับคนทุกคน และทุกจริต คือ คนทุกคนสามารถเพ่งได้ แต่ก็มีคนบางประเภท ที่เพ่งกสิณแล้วไม่เกิดผล ไม่เกิดนิมิต ไม่สามารถทำฌานให้เกิดขึ้นได้

^{๒๑} วิสุทธิ. ฎีกา (ไทย) ๑/๑๐๑/๑๙๓.

^{๒๒} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะปริเฉทที่ ๙ เล่ม ๑ สมถกรรมฐานที่ปณิ, หน้า ๕๒.

^{๒๓} จรูญ วรณกสิณานนท์, การเพ่งกสิณวิธีกรรมฐานที่จัดเป็นสมาธิเร็ว, หน้า ๖๙.

๔.๓ สมถกัมมัฏฐานจากกสิณ ๑๐ ในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ

การฝึกจิตด้วยวิธีการแห่งกสิณนี้ เป็นอุบายวิธีเพื่อสร้างจิตให้มีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว เมื่อจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง ไม่มีอารมณ์อื่นมาแทรกได้เมื่อใด เมื่อนั้นผลย่อมสามารถที่จะทำมาขึ้นให้เกิดขึ้นได้ เมื่อได้บรรลุภูมानी ๑ จนถึงภูมानी ๔ จิตนั้นจะมีกำลังมหาศาล เมื่อนั้นจิตมีกำลังเช่นนี้ย่อมสามารถทำการงานต่างๆ ตามที่ตนต้องการ ผลที่ได้ในการฝึกจิตตามแนวแห่งกสิณภูมยานี้ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทด้วยกัน คือ ๑) ผลที่เกิดขึ้นโดยตรง ๒) ผลโดยอ้อม ผลที่ได้โดยตรงนั้น คือทำให้ได้มาน ๑ ถึงภูมानी ๔ กล่าวคือ การฝึกจิตตามแนวทางแห่งกสิณในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ผลทำให้เกิดขึ้นซึ่ง ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ได้ ส่วนผลที่ได้รับโดยอ้อมนั้น คือ ย่อมทำให้ได้อภิญญา ๕^{๒๔} และทำให้เกิดขึ้นซึ่งรูปฌาน ๔ เนื่องจากการฝึกเจริญกสิณภูมยานี้มีอานิสงส์มากมายที่ทำให้ผู้ฝึกปฏิบัติได้รับผลแห่งการฝึกจิตนี้ทำให้ได้ผลสมาธิถึงขั้นรูปฌาน ๔ การฝึกจิตตามแนวทางแห่งกสิณตามที่ได้กล่าวมานั้น เมื่อผู้ฝึกปฏิบัติได้เลือกกสิณอย่างใดอย่างหนึ่งที่เหมาะสมแก่จริตของตน เช่น การเพ่งปฐวีกสิณ ในช่วงระยะเวลาที่บริกรรมภาวนาจนกว่าจะถึงขั้นอุปปาหารภาวนาในระหว่างนี้ นิเวรณ ๕ คือ สิ่งที่เกิดกันความดี เพื่อที่จะไม่ให้บรรลุภูมानीได้เกิดขึ้น เมื่อนิเวรณ^{๒๕} เกิดขึ้นแล้วมานจักเสื่อมไปได้ ฉะนั้นผู้ปฏิบัติจึงจำเป็นต้องฝึกเพ่งกสิณเพื่อละนิเวรณให้หมดสิ้นไป เมื่อสามารถละนิเวรณได้แล้วสมาธิก็จะมีกำลังแรงกล้าขึ้น ทำให้การเจริญกสิณภูมยานั้นก้าวหน้า ผลที่ได้จากการฝึกกสิณนี้จึงทำให้บรรลุปฐมฌานดังจะเห็นได้จากพระพุทธพจน์ที่ทรงตรัสไว้ว่า

เมื่อเธอพิจารณาเห็นนิเวรณ ๕ เหล่านี้ที่ละได้แล้วในตน ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อปราโมทย์แล้ว ย่อมเกิดปีติในใจ กายย่อมสงบ เธอมีกายสงบ เธอมีกายสงบแล้วย่อมได้เสวยสุข มีสุขจิตย่อมตั้งมั่น เธอสังัดจากกามสังัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌานมีวิตก วิจารณ์ มีปีติ และสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ เธอทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้นเอิบอัมซาบชานด้วยปีติ และสุขเกิดแต่วิเวก^{๒๖}

จากพุทธพจน์ที่ยกมานี้ชี้ให้เห็นว่าเมื่อฝึกกสิณจนสามารถละนิเวรณให้หมดไปได้แล้ว ผลจากการฝึกนี้ย่อมทำให้มานเกิดขึ้นเป็นลำดับต่อไปและเมื่อได้บรรลุปฐมฌานแล้ว ผู้ฝึกกสิณจะต้องฝึกหัดในการเข้ามาน อยู่ในมาน และในการออกจากมานจนชำนาญ กล่าวคือ ทำความชำนาญในวสี ๕ ให้เกิดขึ้น เมื่อมีความชำนาญแล้วและเพ่งกสิณเดิมเป็นอารมณ์ต่อไป เพื่อละวิตก และวิจารณ์ในองค์มาน และเมื่อสมาธิมีกำลังแรงกล้าจิต ผลที่เกิดขึ้นคือ บรรลุถึงทุตติยฌาน เพราะไม่มีวิตกและวิจารณ์ คงมีแต่ปีติและสุข อันเกิดแต่อำนาจของสมาธิที่เกิดจากการฝึกเจริญกสิณนั้น ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “เพราะวิตก วิจารณ์ระงับไป ภิกษุบรรลุทุตติยฌาน อันเป็นเครื่องผ่องใสของจิตภายใน ทาให้เกิดสมาธิมีอารมณ์เดียว ไม่มีวิตกวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ”^{๒๗} เมื่อฝึกปฏิบัติในการเข้าออกและอยู่ในทุตติยฌานดีแล้ว เพ่งกสิณเดิมต่อไป เพื่อละปีติเสียเมื่อสมาธิแรงกล้ายิ่งขึ้น ปีติก็หมดไป ผลคือ ทาให้บรรลุซึ่งตติยฌาน เสวยสุขทางใจอย่างเดียว ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า “เพราะความหมดไปแห่งปีติ และเป็นผู้อยู่ในอุเบกขามีสติและความรู้รอบคอบได้เสวยสุขด้วยนามกายจึงได้

^{๒๔} ชัยวัฒน์ อัตพัฒน,รศ.,และทวี ผลสมภพ,รศ., **หลักพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕), หน้า ๗๒.

^{๒๕} ดูรายละเอียดใน **ม.ม.** (ไทย) ๑๓/๑๓/๑๖.

^{๒๖} **ที.สี.** (ไทย) ๑/๑๒๗/๘๑.

^{๒๗} **ม.อ.** (ไทย) ๑๔/๑๔/๒๔.

บรรลุดุติยานอันเป็นฌานที่พระอริยทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่าเป็นผู้ประกอบด้วยอุเบกขามีสติอยู่เป็นสุข”^{๒๘} และเมื่อผู้ฝึกเจริญกสิณนั้น ทาความชำนาญในการเข้าออก และอยู่ในตติยานดุจเดียวกันกับฌานต้นๆ เมื่อมีความชำนาญดีแล้ว เพ่งกสิณเดิมเป็นอารมณ์ต่อไป เพื่อละสุขเสีย เมื่อนั้นจิตมีสมาธิแรงกล้ายิ่งขึ้น สุขทางใจสิ้นไป ผลจากการฝึกนั้นย่อมทำให้บรรลุดุตตฌาน ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า “เพราะละสุขและทุกข์เสียได้ และเพราะความดับหายไปแห่งโทมนัสและโสมนัส ในกาลก่อน จึงได้บรรลุดุตตฌาน อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีอยู่แต่สติอันบริสุทธิ์ เพราะอุเบกขา”^{๒๙} สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ผลที่เกิดจากการฝึกเจริญกสิณภาวนาทำให้เกิดฌาน ๔ ระดับขั้นเรียงตามลำดับกันไป โดยผู้ฝึกปฏิบัตินั้นจะต้องบำเพ็ญฌานเป็นขั้นๆ ไป คือเมื่อได้ฌาน ๑ แล้ว ก็ต้องมีการปฏิบัติเข้าออก และอยู่ในฌาน ๑ นั้นให้คล่องแคล่วเสียก่อน แล้วจึงเข้าสู่ฌานที่ ๒ ต่อไปและต้องฝึกปฏิบัติอย่างนี้เป็นลำดับไปจนกว่าจะบรรลุ ฌาน ๔ (จตุตตฌาน) จะปฏิบัติข้ามขั้นตอนไม่ได้ ผลย่อมไม่เกิด ทั้งทำให้ฌานที่ได้มานั้นเสื่อมลงได้ และผลที่เกิดขึ้นอีกนั้น คือ ในจตุตตฌานนั้น ทำให้ผู้ฝึกนั้นมีสติอันบริสุทธิ์ เพราะอุเบกขา คุณภาพของจิตในฌาน ๔ นี้ มีกำลังมาก เป็นจิตที่มีความตั้งมั่นบริบูรณ์ ไม่มีกิเลส อุปกิเลส เป็นจิตที่นุ่มนวลควรแก่การงาน เมื่อจิตตั้งมั่นเช่นนี้ผู้ฝึกกสิณนี้ ก็สามารถน้อมจิตไปเพื่ออาสวักขยาญาณได้ ก็จะบรรลุธรรมถึงจุดมุ่งหมายปลายทางสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาได้ แต่ถ้าผู้ฝึกกสิณนั้นยังติดใจในเรื่องฌานอยู่ก็สามารถบำเพ็ญอุปฌานต่อไป

หลังจากได้ผู้ฝึกเจริญกสิณภาวนาจนสามารถทำจตุตตฌานให้เกิดขึ้นแล้ว หากผู้ปฏิบัติสนใจที่จะได้รูปฌานต่อไปก็อาจทำได้ แต่ต้องได้จตุตตฌานจากการเพ่งกสิณอย่างใดอย่างหนึ่ง ๙ อย่างเป็นอารมณ์ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม กสิณสีเขียว เหลือ แดง ขาว หรือกสิณแสงสว่าง ถ้าได้ฌาน ๔ อันเกิดจากการเพ่งสิ่งอื่นเป็นอารมณ์ ก็ไม่อาจปฏิบัติกรรมฐานโดยการเพ่งอุปธรรมเป็นอารมณ์เพื่อให้ได้รูปฌานได้^{๓๐} อานิสงส์ข้อนี้ว่าสำคัญมาก เพราะถ้าไม่เคยฝึกเจริญกสิณชนิดหนึ่งชนิดใดมาก่อนเลยจะไม่สามารถหาอุปฌานใดๆ ให้เกิดขึ้นได้ เพราะอุปฌานนั้นจะต้องเจริญต่อจากกสิณ ๙ ชนิดอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น (ยกเว้นอากาศกสิณ) เพราะอยู่ๆ จะเจริญอุปฌานโดยตรงไม่ได้และเมื่อเจริญจตุตตฌานจนชำนาญดีแล้ว เลิกเพ่งกสิณนั้นเสีย แต่ไปเพ่งอากาศอันไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์แทน ผลที่เกิดขึ้นย่อมบรรลุอากาศาณญายตนฌาน (ฌาน ๕) ดังที่พระพุทธพจน์ที่ว่า “เพราะล่วงสัญญา ดับปฏิขสัญญาไม่กำหนดนานัตตสัญญา โดยประการทั้งปวง ภิกษุบรรลุอากาศาณญายตนฌาน โดยกำหนดว่าอากาศหาที่สุดมิได้”^{๓๑}

จากพุทธพจน์ที่ได้ยกว่มานี้ ทำให้เห็นได้ว่า ผู้ที่ได้ฝึกเจริญกสิณในรูปสัญญานั้นจนทำความชำนาญจนเกิดผลให้ได้จตุตตฌาน ทำให้เกิดผลคือ สามารถใช้ฌาน ๔ ที่ได้จากการฝึกกสิณภาวนานั้น เป็นบาทฐานในการเจริญต่ออุปฌานในลำดับต่อมาได้ ส่วนอุปฌานในระดับสูงๆ ต่อไปนั้น ก็สามารถเกิดขึ้นได้เมื่อผู้ปฏิบัติทำความชำนาญในฌานนั้นๆ แล้วเพิกฌานนั้นเสีย ไปเพ่งอารมณ์อุปฌานที่ระดับสูงต่อไป ก็จะทำให้เกิดฌาน ๘ ได้ เรียกได้ว่าการฝึกจิตตามแนวทางแห่งกสิณนั้น

^{๒๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔/๒๔.

^{๒๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔/๒๔.

^{๓๐} พระมหากฤษ ญาวุธ (ใจปลื้ม), ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างฌานและปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๕.

^{๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๓๓/๑๔๘.

สามารถยังผลให้เกิดซึ่งสมาบัติ ๘ ได้ในที่สุดหมายเหตุ ฌาน ๘ นี้ สามารถใช้เป็นฐานของนิโรธสมาบัติ หรือสัญญาเวทิตนโรธได้อีกกล่าวคือ ถ้าไม่ได้สมาบัติ ๘ นี้ก็ไม่สามารถทำให้เกิดผล ในความสามารถ ที่จะเข้านิโรธสมาบัติได้ ทั้งนี้จะได้กล่าวในประเด็นเรื่องนี้ต่อเมื่อถึงวาระนั้นอันสงสารถูปฌาน^{๓๒}

ท่านที่ฝึกพัฒนาจิตตามแนวทางแห่งกสิณจนได้รูปฌานทั้ง ๔ นอกจากจะมีผลทำให้ จิตว่าง มีอารมณ์เป็นสุข ประณีตในฌานที่ได้แล้วนั้น ยังมีผลทำให้สำเร็จมรรคผลง่ายตายอย่างคาดไม่ถึง อีกด้วย นอกจากนั้น ท่านที่ได้รูปฌานนี้แล้ว เมื่อสำเร็จมรรคผลจะได้เป็นพระอรหันต์ชั้น ปฏิสัมภีทาญาณ คือ มีคุณสมบัติพิเศษเหนือจากที่ทรงอภิญา ๖ อีก ๔ อย่าง คือ^{๓๓}

๑. อตถปฏิสัมภีทา มีปัญญาแตกฉานในอรรถ คือ ฉลาดในการอธิบายถ้อยคำที่ท่าน อธิบายมาแล้วอย่างพิสดาร ถอดเนื้อความที่พิสดารให้ย่อ สั้นลง มาพอได้ความชัดไม่เสียความชัดเสีย ความ

๒. ธัมมปฏิสัมภีทา ฉลาดในการอธิบายหัวข้อธรรมที่ท่านกล่าวมาแต่หัวข้อให้พิสดาร เข้าใจชัด

๓. นิรุตติปฏิสัมภีทา มีความฉลาดในภาษา รู้และเข้าใจภาษาทุกภาษาได้อย่างอัศจรรย์

๔. ปฏิภาณปฏิสัมภีทา มีปฏิภาณเฉลียวฉลาดสามารถแก้สรรพปัญหาได้อย่างอัศจรรย์

สรุปความได้ว่า สมถกัมมัฏฐานจากกสิณ ๑๐ ในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เมื่อฝึก กสิณจนสามารถละนิวรณ์ให้หมดไปได้แล้ว ผลจากการฝึกนี้ย่อมทำให้ฌานเกิดขึ้นเป็นลำดับต่อไปและ เมื่อได้บรรลุปฐมฌานแล้ว ผู้ฝึกกสิณจะต้องฝึกหัดในการเข้าฌาน อยู่ในฌาน และในการออกจากฌาน จนชำนาญ กล่าวคือ ทำความชำนาญในวสี ๕ ให้เกิดขึ้น เมื่อมีความชำนาญแล้วและเพ่งกสิณเดิม นั้น เป็นอารมณ์ต่อไป เพื่อละวิตก และวิจารณ์ ในองค์ฌาน และเมื่อสมาธิมีกำลังแรงกล้าจิต ผลที่เกิดขึ้น คือ บรรลุถึงทุติยฌาน เพราะไม่มีวิตกและวิจารณ์ คงมีแต่ปีติและสุข อันเกิดแต่อำนาจของสมาธิที่เกิด จากการฝึกเจริญกสิณนั้น

๔.๔ องค์ฌานในฐานะเป็นอารมณ์ของมโนมยิทธิ

สมาธิที่แน่วแน่สนิทเรียกว่า อัปปนาสมาธิ เมื่อจิตเป็นสมาธิถึงขั้นนี้ก็เป็นอันเข้าสู่ภาวะที่ เรียกว่าฌาน ฌานคือภาวะที่จิตมีสมาธิ มีความผ่องใส และมีกำลังมากน้อย แยกได้หลายระดับ ความ ต่างของแต่ละระดับกำหนดได้ด้วยคุณสมบัติของจิต ที่เป็นองค์ประกอบร่วมของสมาธิในฌานนั้น ใน ฌานนั้น สมาธิหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เอกัคคตา จะมีองค์ธรรมอื่นๆ จำนวนหนึ่งเป็นตัวประกอบ ร่วมอยู่ด้วยเป็นประจำเสมอไป ฌานมีหลายชั้น คือแบ่งเป็น ๔ ตามแนวพระสูตรแต่เดิมบ้าง เป็น ๕ ตามแนวอภิธรรมบางแห่งบ้าง ยิ่งเป็นฌานชั้นสูงขึ้นไป ก็ยิ่งประณีตขึ้น ยิ่งประณีตขึ้น ก็ยิ่งมีองค์ธรรม ประกอบร่วมประจักษ์น้อยลงไปตามลำดับ แล้วข้างต้นหลายครั้งตามโอกาส องค์ธรรมประกอบร่วม ประจำในฌานรวมทั้งตัวสมาธิหรือเอกัคคตาด้วยนั้น เรียกกันสั้น ๆ ว่า องค์ฌาน มีทั้งหมด ๖ อย่างคือ วิตก วิจารณ์ ปีติสุข อุเบกขา และ เอกัคคตา มีความหมายสังเขปดังนี้

^{๓๒} วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๑๗๕/๓๔๕.

^{๓๓} คณะอาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ธรรมภาคปฏิบัติ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๗.

๑. วิตก แปลว่า ความตรึงหมายถึงการจรดหรือปักจิตลงไปในการมรรณหรือยก จิตใส่อารมณ์มี
ในปฐมฌาน

๒. วิจารณ์ แปลว่า ความตรอง หมายถึงการพินิจ เค้า หรือเอาจิตผูกพันอยู่กับอารมณ์มีใน
ปฐมฌาน

องค์ฌาน ๒ ข้อนี้ต่อเนื่องกัน คือ วิตก เอาจิตจรดไว้กับอารมณ์วิจารณ์ เอาจิตเค้นอารมณ์
นั้นเปรียบได้กับคนเอาภาชนะสำริดที่สนิมจับไปขัด วิตกเหมือนมือที่จับภาชนะไว้ วิจารณ์ เหมือนมือที่
ถือแปรงขัดสีไปมา หรือเปรียบกับช่างปั้นหม้อ วิตกเหมือนมือที่กดไว้วิจารณ์เหมือนมือที่แต่งไปทั่วๆ ข้อ
สำคัญอย่าเอาวิตกหรือวิตกกะทางธรรมนี้มาปะปนกับวิตกที่หมายถึงกังวลทุกข์ร้อนในภาษาไทย

๓. ปีติ แปลว่า ความอิ่มใจดื่มด่ำหรือเอิบอิ่ม หมายถึงเฉพาะปีติชนิดแผ่เอิบอาบซาบซ่าน
ไปทั่วสรรพางค์กาย ที่เรียกว่าพรณาปีติปีติมีในฌานที่ ๑

๔. สุข แปลว่า ความสุข หมายถึงความสำราญ ชื่นฉ่ำคล่องใจ ปราศจากความบีบคั้นหรือ
รบกวนใด ๆ มีในฌานที่ ๑ ถึงที่ ๓ ปีติกับสุข สำหรับบางคนอาจสับสนแยกยาก จึงควรทราบลักษณะ
ที่ต่างกัน กล่าวคือ ปีติหมายถึง ความยินดีในการได้อารมณ์ที่ต้องการ ส่วนสุขหมายถึงความยินดีใน
การเสวยรสอารมณ์ที่ต้องการ ตัวอย่างเช่น คนผู้หนึ่งเดินทางมาในทะเลทรายเหนื่อยอ่อน แสงจะร้อน
และหิวกระหาย ต่อมาเขาเห็นหมู่บ้านและแอ่งน้ำหรือพบคนอีกคนหนึ่งซึ่งบอกเขา ว่ามีหมู่บ้านและแอ่ง
น้ำอยู่ใกล้ที่นั่น หลังจากนั้นเขาก็ได้ไปถึง เข้าพักผ่อนและดื่มน้ำที่หมู่บ้านและแอ่งน้ำนั้นสมใจ อารมณ์
ใจเมื่อเห็นหรือได้ยินข่าวหมู่บ้านและแอ่งน้ำนั้น เรียกว่าปีติอาการชื่นใจเมื่อได้เข้าพักที่ดื่มและได้ดื่มน้ำ
เรียกว่าสุข

๕. อุเบกขา แปลว่า ความวางเฉย หรือความมีใจเป็นกลาง หรือแปลให้เต็มว่า ความวางที่
เฉยอยู่หมายถึงการดูอย่างสงบ หรือดูตามเรื่องที่เกิด ไม่ตกเป็นฝ่ายใดในกรณีของฌาน คือไม่ติดข้าง
แม้แต่ในฌานที่มีความสุขอย่างยอดเยี่ยม และความหมายที่สูงขึ้นไปอีก หมายถึง วางที่ดูเฉยในเมื่ออะไรทุก
อย่างเข้าที่ดำเนินไปด้วยดีหรือเสร็จเรียบร้อยแล้ว ไม่ต้องชวนขยายเจ้าก็เจ้าการ โดยเฉพาะในฌานที่ ๔
คือบริสุทธิหมดจดจากธรรมที่เป็นข้าศึกเรียบร้อยแล้ว จึงไม่ต้องชวนขยายที่จะกำจัดธรรมที่เป็นข้าศึก
นั้นอีก จัดเป็นองค์ฌานโดยเฉพาะของฌานที่ ๔

ความจริงอุเบกขามีในฌานทุกชั้น แต่ในชั้นต้นๆ ไม่เด่นชัด ยังถูกธรรมที่เป็นข้าศึก เช่น
วิตก วิจารณ์ และสุขเวทนา เป็นต้นข่มไว้เหมือนดวงจันทร์ในเวลากลางวัน ไม่กระจ่าง ไม่แจ่ม เพราะถูก
แสงอาทิตย์ข่มไว้ครั้นถึงฌานที่ ๔ ธรรมที่เป็นข้าศึกระงับไปหมด และได้ราตรีคืออุเบกขาเวทนา (คือ
ทุกขมสุขเวทนา) สนับสนุน กับบริสุทธิผุดผ่อง แจ่มชัด และพาให้ธรรมอื่นๆ ที่ประกอบอยู่ด้วยเช่นสติ
 เป็นต้น พลอยแจ่มชัดบริสุทธิไปด้วย

๖. เอกัคคตา แปลว่า ภาวะที่จิตมีอารมณ์หนึ่งเดียว ได้แก่ตัวสมาธินั่นเอง มีในฌานทุกชั้น
องค์ฌาน หมายถึง องค์ธรรมที่ประกอบรวมอยู่เป็นประจำในฌานชั้นนั้นๆ และเป็นเครื่อง
กำหนดแยกฌานแต่ละชั้นออกจากกันให้รู้ว่าในกรณีนั้นเป็นฌานชั้นที่เท่าใด เท่านั้น มิใช่หมายความว่า
ในฌานมีองค์ธรรมทั้งหมดอยู่เพียงเท่านั้น ความจริงองค์ธรรมอื่นๆ ที่ประกอบรวมอยู่ด้วย ซึ่ง
เรียกว่าสัมปยุตธรรม แต่เกิดขึ้นประจำบ้างไม่ประจำบ้าง และไม่ใช้เป็นตัวกำหนดแบ่งชั้นของฌาน ยัง
มีอีกเป็นอันมาก เช่น สัญญา เจตนา ฉันทะ วิริยะ สติมนสิการ เป็นต้น แม้ในคำบรรยายฌานแต่ละ
ชั้นในพระสูตร ก็ยังระบุงค์ธรรมที่เน้นพิเศษไว้อีก เช่น ในตติยฌาน เน้นสติสัมปชัญญะเป็นตัวทำ

หน้าที่ชัดเจนมากกว่าในฉานสองขั้นต้น ซึ่งมีสติสัมปชัญญะด้วยเช่นกัน และในจุดตกฉานย้ำว่า สติบริสุทธิ์แจ่มชัดกว่าในฉานก่อนๆ ทั้งหมด ทั้งนี้เพราะอุเบกขาแจ่มชัดบริสุทธิ์เป็นเหตุหนุน ไม่เฉพาะสติเท่านั้นที่ชัด แม้สัมปชัญญะอื่นๆ ความซื่อเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้เอาฉานไปสับสนกับภาวะที่จิตลืมหื้มหมดความรู้สึกลูกกลืนเลือนหายเข้าไปในอะไรๆ หรือเข้าไปรวมกับอะไรๆ คำว่า องค์ฉานหมายถึงองค์ธรรมที่ประกอบรวมอยู่เป็นประจำในฉานขั้นนั้นๆ และเป็นเครื่องกำหนดแยกฉานแต่ละขั้นออกจากกันให้รู้ว่าในกรณีนั้นเป็นฉานขั้นที่เท่าไรเท่านั้น มิใช่หมายความว่าในฉานมีองค์ธรรมทั้งหมดอยู่เพียงเท่านั้น ความจริงมีองค์ธรรมอื่น ๆ ที่ประกอบรวมอยู่ด้วย ซึ่งเรียกว่า สัมปชัญญะแต่เกิดขึ้นเป็นประจำบ้าง ไม่เป็นประจำบ้าง และไม่เป็นตัวกำหนดแบ่งขั้นของฉาน^{๓๔}

เมื่อกล่าวตามนัยพระสูตรแล้ว จะเห็นว่า ธรรมที่ประกอบรวมอยู่ในองค์ฉานมีหลายข้อ เช่นในอนุปทสูตร กล่าวถึงธรรมที่ประกอบรวมอยู่ในองค์ฉานตั้งแต่ปฐมฉานจนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ ดังพุทธดำรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย ในเรื่องนี้ สารีบุตรสังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฉานที่มีวิตก วิจารณ์ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ก็ธรรมในปฐมฉาน คือวิตก (ความตรึก) วิจารณ์ (ความตรอง) ปีติ (ความอิ่มใจ) สุข (ความสุข) จิตเตกัคคตา (ความที่จิตมีอารมณ์เดียว) ผัสสะ (ความถูกต้อง) เวทนา (ความเสวยอารมณ์) สัญญา (ความหมายรู้) เจตนา (ความจงใจ) วิญญาน (ความรู้แจ้ง) ฉันทะ (ความพอใจ) อธิโมกข์ (ความน้อมใจเชื่อ) วิริยะ (ความเพียร) สติ (ความระลึกได้) อุเบกขา (ความวางเฉย) มนสิการ (ความใส่ใจ) เหล่านี้ สารีบุตรกำหนดตามลำดับได้แล้ว ธรรมที่สารีบุตรรู้แจ้งแล้วเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไป สารีบุตรนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่าได้ยินว่า ธรรมเหล่านี้ที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้วย่อมดับไป’ เธอจึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้หลุดพ้นแล้ว พราศได้แล้วในธรรมเหล่านั้น มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้วอยู่ สารีบุตรนั้นรู้ชัดว่าการสลัดทุกข์ที่สูง ๆ ขึ้นไป ยังมีอยู่เธอมีความเห็นว่า การสลัดทุกข์มีได้เพราะการกระทำธรรมนั้นให้มากขึ้น^{๓๕}

ตามแนวพระอภิธรรม ได้แสดงองค์ธรรมทั้งหลายในฉานต่าง ๆ ไว้คือฉานมีองค์ ๕ ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น เป็นฉาน ฉานมีองค์ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตา วิตก ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น เป็นฉาน ความตรึก ความตรึกโดยอาการต่างๆ ความดำริ ความที่จิตแนบแน่นในอารมณ์ ความที่จิตแนบสนิทในอารมณ์ ความยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ สัมมาสังกัปปะ ในสมัยนั้น นี้ชื่อว่าวิตกที่เกิดขึ้นในสมัยนั้นวิจารณ์ ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น เป็นฉาน ความตรอง ความพิจารณา ความตามพิจารณาความเข้าไปพิจารณา ความที่จิตสืบท่ออารมณ์ ความที่จิตเพ่งอารมณ์ ในสมัยนั้น นี้ชื่อว่าวิจารณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น ปีติ ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น เป็นฉาน ความอิ่มเอิบ ความปราโมทย์ ความยินดีอย่างยิ่งความบันเทิง ความร่าเริง ความรื่นเริง ความปลื้มใจ ความตื่นเต้น ความที่จิตชื่นชมยินดีในสมัยนั้น นี้ชื่อว่า ปีติที่เกิดขึ้นในสมัยนั้นสุข ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น เป็นฉาน ความสำราญทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สำราญเป็นสุข อันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สำราญเป็นสุข อันเกิดแต่เจโตสัมผัสในสมัยนั้น นี้ชื่อว่าสุขที่เกิดขึ้นในสมัยนั้นเอกัคคตา ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น เป็นฉาน ความตั้งอยู่แห่งจิต ความ

^{๓๔} พระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๘๗๒-๘๗๔.

^{๓๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๙๔-๙๖/๑๑๑-๑๑๕.

ดำรงอยู่ ความตั้งมั่นความไม่ซัดส่าย ความไม่ฟุ้งซ่าน ความที่จิตไม่ซัดส่าย สมณะ สมาธิทริย สมาธิ พละสัมมาสมาธิ ในสมัยนั้น นี้ชื่อว่าเอกัคคตาที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น สภาวธรรมนี้ชื่อว่าฌานมืองค์ ๕ ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น^{๓๖}

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและวิมุตติมรรค กล่าวไว้ว่าองค์ฌาน ๕ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ได้อุปนาสมาธิและบรรลุปฐมฌานนั้น เป็นปฏิปักษ์กันกับนิวรณ์ ๕ ที่ละได้แล้วด้วย โดยเป็นศัตรูกันเป็นคู่ๆ คือ วิตกเป็นปฏิปักษ์ของถีนมิทธะวิจาร์เป็นปฏิปักษ์ของวิจิกิจฉา ปีติเป็นปฏิปักษ์ของพยาบาท สุขเป็นปฏิปักษ์ของอุทธัจจกุกกุกจะ สมาธิหรือเอกัคคตาเป็นปฏิปักษ์ของกามฉันท^{๓๗}

สรุปได้ว่าตามนัยพระสูตรและแนวพระอภิธรรม ในฌานแต่ละชั้น มืองค์ฌานที่กำหนดไว้แล้วคือ วิตก วิจาร์ ปีติ สุข อุเบกขา และเอกัคคตาแล้ว ยังมีองศ์ธรรมอื่น ๆ ที่รวมอยู่ในองศ์ฌานเหล่านั้นด้วย

องศ์ฌานจะเกิดขึ้นเมื่อจิตสงบถึงระดับอุปนาสมาธิ องศ์ฌานจะมี ๔ ระดับคือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน เมื่อจิตสงบเข้าถึงระดับองศ์ฌานแล้ว ก็เอาองศ์ฌานเป็นบาทฐาน ยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนา ผู้ปฏิบัติแบบนี้เรียกว่า สมถยานิก คือผู้เจริญสมถกัมมัฏฐานให้ได้ก่อน แล้วฝึกหัดฌานก็พาจนเกิดเป็นวสี ๕ ประการคือ

๑. อาวัชชนวสี ขำนาญในการพิจารณา คือถ้าปรารภณาจะพิจารณาองศ์ฌานที่ตนได้ ก็สามารถพิจารณาได้อย่างเร็วพลันมิได้เนิ่นช้าเบื้องหน้า แต่ขณะ ๔ ขณะ ๕ ภาวังค์ ๒ และ ๓ อาจพิจารณาได้แต่ขณะ ๔ ขณะ ๕ ในภาวังค์อันบังเกิดจิต ๒ ขณะ ๓ ขณะนั้น

๒. สมาปัชชนวสี คือขำนาญในการเข้าสู่สมาบัติ อาจเข้าสู่สมาบัติได้ในลำดับแห่งอาวัชชนจิต อันพิจารณาซึ่งอารมณ์คือปฏิกาคณิมิตมิได้เนิ่นช้าไปเบื้องหน้าแต่ภาวังค์ ๒ และ ๓

๓. อธิษฐานวสี คือขำนาญในการที่จะรักษาเอาไว้ มิให้ฌานจิตตกสู่ภาวังค์ ตั้งฌานจิตไว้โดยอันควรแก่การกำหนดปรารภณา จะตั้งไว้เท่าใดก็ตั้งไว้ได้เท่านั้น

๔. วุฏฐานวสี ขำนาญในการจะออกจากฌาน กำหนดไว้ว่าเวลาเพียงนั้นจะออกจากฌานก็ออกตามเวลาที่กำหนดไม่คลาดเวลาที่กำหนดไว้

๕. ปัจจเวกขณวสี คือขำนาญในการพิจารณา^{๓๘}

เมื่อมีความขำนาญ คล่องแคล่วในวสีทั้ง ๕ แล้ว จากนั้นค่อยต่อไปเป็นวิปัสสนา โดยเข้าฌานใดฌานหนึ่งแล้วก็ออกจากฌาน จากนั้นให้ยกเอาองศ์ฌานที่ตนจะเข้านั้น เฉพาะองศ์ที่ซัดที่สุดขึ้นพิจารณาโดยความเป็นไตรลักษณ์ การใช้องศ์ฌานเป็นอารมณ์ของวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นการใช้องศ์ฌานเป็นฐานในการยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ของวิปัสสนากัมมัฏฐานการเจริญวิปัสสนาเพื่อบรรลุมรรคผลนั้น มีประเด็นที่น่าสังเกตคือ ต้องออกจากฌานก่อนหรือไม่ต้องออกจากฌาน เจริญวิปัสสนาได้ทันทีเกี่ยวกับประเด็นนี้ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้แสดงข้อคิดเห็นไว้ในหนังสือพุทธธรรมเกี่ยวกับประเด็นนี้ไว้ว่า^{๓๙}

^{๓๖} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๘๓-๘๘/๔๒-๔๓.

^{๓๗} วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๑๗๙. สมาธิสส กามฉนทสส ปฏิปทโย ปีติ พยาบาทสส วิตกโก ถีนมิทธสส สุขํ อุทธัจจกุกกุกจสส วิจาโร วิจิกิจฉาย

^{๓๘} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๑๙๖-๑๙๗.

^{๓๙} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๖๕-๓๖๘.

ในฉนจะเจริญวิปัสสนาได้หรือไม่ หรือว่าจะใช้ปัญญาพิจารณา สิ่งใดๆ ได้หรือไม่ผู้ที่เข้าใจว่าไม่ได้ มักอ้างเรื่ององค์ฉนว่า ในปฐมฉนามีชีวิตและวิจารณ์ พอจะคิดอะไรได้บ้าง แต่ฉนสูงขึ้นไปมีอย่างมากที่สุดก็เพียงปิติ สุข และเอกัคคตาจะคิดจะพิจารณาอะไรได้อย่างไร ความจริงองค์ฉนเป็นเพียงองค์ประกอบที่เป็นเกณฑ์ตัดสินว่าภาวะจิตนั้นเป็นฉนหรือไม่และเป็นฉนชั้นใดมิใช่หมายความว่าในฉนมืดธรรมเพียงเท่านั้น อันที่จริงนั้น ในฉนมืดธรรมอื่นๆ อีกมากมาย ดังที่ท่านบรรยายไว้ทั้งในพระสูตรและพระอภิธรรม เช่น ในมัชฌิมนิกาย อุปปริณัยสกกถาถึงฉนตั้งแต่ปฐมฉนถึงอากิญญาญาณตนะทุกชั้นล้วนมีธรรมเช่น ฉันทะ อธิโมกข์วิริยะ สติ อุเบกขา มนสิการ เป็นต้น^{๔๐}

ในคัมภีร์ธัมมสังคณี แห่งพระอภิธรรมปิฎก แสดงองค์ธรรมในฉนต่างๆ ทุกระดับ โดยเฉพาะในฉนที่เป็นโลกุตตระ มีทั้งอินทรีย์ ๕ คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา มีองค์มรรคครบทั้ง ๘ มีสมณะและวิปัสสนาและองค์ธรรมอื่นอีกมาก^{๔๑}

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค แสดงวิธีเจริญวิปัสสนาว่า บุคคลที่เป็นสมณยานิก ออกจากฉนใดฉนหนึ่งในบรรดารูปฉนและอรุณฉนทั้งหลาย เว้นแต่เนวสัณญานาสนัญญาตนะแล้ว ถึงกำหนดพิจารณาองค์ฉนทั้งหลายมีวิตกเป็นต้น และธรรมทั้งหลายที่ประกอบร่วมกับองค์ฉนนั้นโดยลักษณะและรสเป็นอาทิ^{๔๒} คำอธิบายที่ว่า “ออกจากฉน...แล้วพึงกำหนดนั้นมองแห่งหนึ่งอาจถือว่า เป็นเพียงแสดงตัวอย่างวิธีปฏิบัติแบบหนึ่ง เพราะในฎีกาที่อธิบายความตอนนี้อง ในฎีกาวิสุทธิมรรคได้ไขความไว้ว่า “คำว่าสมณยานิก เป็นชื่อของผู้ดำรงในฉน หรือในอุปปจาระแห่งฉนบำเพ็ญอยู่ซึ่งวิปัสสนา^{๔๓}” อย่างไรก็ตาม เรื่องที่ว่า การบำเพ็ญวิปัสสนา จะอยู่ในฉนหรือออกจากฉนก่อนแล้ว จึงทำได้ หรือว่า อยู่ในฉนทำไม่ได้ จะต้องออกจากฉนเสียก่อนจึงจะทำได้ นี้ ดูเหมือนว่าคัมภีร์ อรรถกถาฎีกาทั้งหลายยังขัดแย้งกันอยู่บ้างหลักฐานที่กล่าวถึงการบำเพ็ญวิปัสสนาในฉน ปรากฏในคัมภีร์ มโนรธปุณณิ อรรถกถา อังคุตตรนิกายว่า “ภิกษุหนึ่ง ตั้งอยู่ในปฐมฉน เจริญวิปัสสนาที่มีกำลังแล้ว ย่อมบรรลุพระอรหัต^{๔๔}” และในคัมภีร์วิสุทธิมรรคฎีกา ก็ได้กล่าวถึงพระภิกษุผู้บำเพ็ญสมณกัมมัฏฐานเป็นยาน ซึ่งตั้งอยู่ในฉน หรืออุปปจารฉนแล้วตามประกอบซึ่งวิปัสสนา^{๔๕} นอกจากจะกล่าวไว้ใน ๒ ที่นั้นแล้ว ยังได้พบอีกเพียงแห่งเดียวคือในสมังควลลาลินี อรรถกถาที่ฉนิกาย ซึ่งกล่าวถึงพระอรหันต์ ปัญญาวิมุตว่า “พระปัญญาวิมุตมี ๕ อย่างคือ พระสุกขวิปัสสโก ๑ และท่านผู้ดำรงอยู่ในฉน ๔ ฉนใดฉนหนึ่งมีปฐมฉนเป็นต้น บรรลุอรหัตผล (อีก ๔)”^{๔๖}

^{๔๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๙๔-๙๖/๑๑๑-๑๑๕.

^{๔๑} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๘๓-๘๘/๔๒-๔๓.

^{๔๒} สมณยานิกเนน ตาว รุเปตวา เนวสณญานาสนัญญาตนํ อวเสสรูปารูปาวจรขณานํ อณฺเฏตรโต รุญฺญาญ วิตกกาทีนึ ฉนณฺคานึ ตํสมปยุตฺตา จ ฉมมาลขณรสาทิวเสน ปรีคคเหตพพา. วิสุทธิ. (บาลี) ๓/๒๐๖.

^{๔๓} สมณยานิกโก...ฉนเน ฉนณฺปะจาเร วา ปติญฺญาญ วิปัสสนํ อนฺนุญฺชนตฺสเสตํ อธิวจนํ. วิสุทธิ. ฎีกา. ๓/๓๔๘.

^{๔๔} โส ตสฺมี ปฐมฉนเน จิตฺโต ตํ พลลวิปัสสนํ วฑฺฒเตวา อรหตฺตํ ปาปุณนตี. อภ.อ. (บาลี) ๓/๓๖/๓๐๙.

^{๔๕} วิสุทธิ. ฎีกา. ๓/๓๔๘.

^{๔๖} โส (ปญญาวิมุตโต) สุกขวิปัสสโก จ ปฐมฉนณานาทีสุ อณฺเฏตรสฺมี รุตฺตา อรหตฺตํ ปตฺโต จาติ ปญฺจวิธโหติ. ที.อ. (บาลี) ๒/๑๒๘/๑๑๒.

หลักฐานนอกจากนี้ล้วนแสดงการปฏิบัติแบบออกจากฆานก่อนเป็นพื้น เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อบรรยายวิธีบำเพ็ญวิปัสสนาโดยตรง จะมีข้อความทำนองเดียวกันว่า “เข้าฆานออกแล้ว กำหนดองค์ฌานและธรรมที่ประกอบร่วมกับฆานนั้น...” หรือ “เข้าฆาน ออกจากสมาบัติแล้ว พิจารณาสังขารทั้งหลาย...” หรือ “ออกจากสมาบัติแล้ว พิจารณาสมาปัตติธรรม...” หรือ “ออกจากฆานแล้ว พิจารณาฌานธรรม...” เป็นต้น เช่นในสมังคลวิลาสี อรรถกถาที่ขนิทาย กล่าวถึงภิกษุผู้เป็นอุภโตภาค วิมุตติ ออกจากอรุปฌานข้อใดข้อหนึ่ง มีอาภาสานัญญาตนะเป็นต้นแล้ว บรรลุพระอรหัต และเป็นพระอนาคามี ออกจากนิโรธสมาบัติ เป็นผู้บรรลุพระอรหัต...ผู้ออกจากอรุปาวจรจตุตถฌานแล้ว เป็นผู้บรรลุพระอรหัต^{๔๗}

ในปรมัตถโชติกา อรรถกถาสุตตนิบาต ขุททกนิกาย กล่าวถึงผู้ที่เข้าอาภิกขญญายตนสมาบัติ มีสติ ออก (จากสมาบัตินั้นแล้ว) พิจารณาด้วยอำนาจพระไตรลักษณ์มีความไม่เที่ยงเป็นต้นหรือว่า ออกจากอาภิกขญญายตนสมาบัติแล้ว ย่อมเห็นแจ้งสมาบัตินั้น ด้วยอำนาจพระไตรลักษณ์มีความไม่เที่ยงเป็นต้น^{๔๘} ในโมรณปุณณิ อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ได้กล่าวไว้ว่า ภิกษุเข้าฆานทั้งหลายเหล่านี้ ออกจากสมาบัติแล้ว พิจารณาสังขารทั้งหลาย ทำการกำหนดเหตุและปัจจัย และกำหนดรู้นามรูปพร้อมทั้งปัจจัย ยังอินทรีย์ พลละและโพชฌงค์ทั้งหลายให้ประชุมพร้อมลง ย่อมบรรลุพระอรหัต^{๔๙}

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวถึงการเจริญอานาปานสติของภิกษุโดยวิธีวิปัสสนา มีความว่า ก็แล ภิกษุผู้มีจิตกุศลหรือปัญญาเกิดแล้วอย่างนี้ เป็นผู้ใคร่จะเจริญกรรมฐานโดยวิธีสัลลิกขณา (คือวิปัสสนา) และวิวิฏฐานา (คือมรรค) แล้วบรรลุปาริสุทธิ (คือผล) ในอานาปานสติภาวนานี้ (ต่อไป) ย่อมทำฆานนั้นแลให้ถึงความเป็นวิสัยด้วยอาการ ๕ แคล้วคล่องแล้ว กำหนดนามรูปเริ่มตั้งวิปัสสนาถามว่า เริ่มตั้งอย่างไร? ตอบว่า อันโยคาวจรภิกษุนั้นออกจากสมาบัติแล้ว ย่อมเห็นได้ว่าภิกษุกายและจิตด้วย เป็นสมุทัยแห่งลมอัสสาสะปัสสาสะทั้งหลาย^{๕๐} หลักฐานเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่า มติทั่วไปของอรรถกถา ถือว่าถ้าเข้าฆานแล้วจะต้องออกจากฆานก่อน จึงจะบำเพ็ญวิปัสสนาได้ ข้อที่ขัดแย้งกันเช่นนี้ จะยุติอย่างไร ไม่ปรากฏคำชี้แจงโดยตรงในอรรถกถาหรือฎีกา และยากที่จะค้นคำอธิบายออกมาได้ แต่ก็พอหาข้อประนีประนอมได้โดยเก็บเหตุผลจากที่ต่างๆ มาเชื่อมต่อกันดังต่อไปนี้ คำบรรยายวิธีบำเพ็ญวิปัสสนาโดยออกจากฆานแล้วพิจารณาสังขารนั้น ได้แบบมาจากคัมภีร์ชั้นรองในพระไตรปิฎกนั่นเอง ตัวอย่างที่เห็นชัดคือ ในคัมภีร์สุตตนิบาต ขุททกนิกาย มีข้อความสั้น ๆ ตอนหนึ่งว่า “บุคคลรู้จกักัมมาภิสังขารว่าเป็นเหตุเกิดแห่งอาภิกขญญายตนสมาบัติรู้อุปราคาะว่ามีความ

^{๔๗} โส ปเนส อุภโตภาควิมุตโต อาภาสานัญญาตนาทิสฺส อณฺเฏตรโต วุฏฺฐาย อรหตฺตํ ปตฺโต จ อนาคามี หุตฺวา นิโรธา วุฏฺฐาย อรหตฺตํ ปตฺโต จาติ...รูปาวจรจตุตถฌานโต วุฏฺฐาย อรหตฺตํ ปตฺโต. ที.อ. (บาลี) ๒/๑๓๐/๑๑๔.

^{๔๘} ตํ อาภิกขญญายตนสมาปัตติ สโต สมปชฺชิตฺวา วุฏฺฐหิตฺวา จ อนิจฺจาทิวเสน ปสฺสสมาโน... สุตฺต.อ. (บาลี) ๒/๑๐๗๗/๔๔๒

^{๔๙} อยู่ หิ ภิกขุ อิมานิ ฌานานิ สมาปชฺชิตฺวา สมาปัตติโต วุฏฺฐาย สงฺขารे สมมสฺสิตฺวา เหตุปัจจัยปริคคหํ กตฺวา สปัจจัยํ นามรูปํ จ วุฏฺฐเปตฺวา อินทริยพลโพชฌงค์คานิ สโมธานตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณฺณาติ. อจ.อ. (บาลี) ๒/๑๓/๑๒.

^{๕๐} วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๘๐

เพลิดเพลินเป็นเครื่องผูกไว้ ครั้นรู้จักกรรมอย่างนี้แล้ว ย่อมออกจากสมาธินั้นเห็นแจ้ง (บำเพ็ญวิปัสสนา) ซึ่งธรรมที่เกิดในสมาธินั้น^{๕๑}

จากหลักฐานตามที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าการเจริญวิปัสสนาที่มีฌานเป็นบาทนี้ เรียกตามขั้นของฌานสมาบัติที่เป็นบาทนั้นว่า ทำปฐมฌานให้เป็นบาท ทำทุติยฌานให้เป็นบาท ฯลฯ ทำ อากิญจัญญายตนฌานให้เป็นบาท เป็นต้น หรือว่าวิปัสสนามีปฐมฌานเป็นบาทวิปัสสนาที่ทุติยฌานเป็นบาท วิปัสสนามีรูปสมาบัติเป็นบาท ฯลฯ ยิ่งฌานที่เป็นบาทสูงเท่าใด สมาธิจิตที่ใช้ทำวิปัสสนาก็ยิ่งประณีตมั่นคงมากขึ้นอยู่ในระดับของฌานสมาบัติที่เป็นบาทนั้น ปัญญาที่เป็นตัววิปัสสนาก็อาจถูกเรียกแยกเป็นขั้น ๆ ตามฌานสมาบัติที่เป็นบาท เช่นเรียกว่า วิปัสสนาปัญญาในระดับปฐมฌาน หรือปฐมฌานวิปัสสนาปัญญา เป็นต้น และมรรคคือการตรัสรู้ที่จะเกิดขึ้นก็จะประกอบด้วยฌานสมาบัติระดับเดียวกับที่ใช้เป็นบาทนั้นเช่นกันเท่าที่กล่าวมานี้ พอให้เห็นได้ว่า คำพูดว่า บำเพ็ญวิปัสสนาในฌานก็ดี ออกจากฌานแล้วบำเพ็ญวิปัสสนาก็ดีไม่ขัดแย้งกัน อย่างแรกเป็นการพูดนัยกว้าง จะว่าเป็นการพูดแบบปริยาย หรือสำนวนพระสูตรก็ได้ ตามนัยนี้ คำว่าฌานหมายถึงทั้งตัวฌานเองแท้ ๆ และภาวะจิตที่เรียบสม่ำเสมอมั่นคงด้วยกำลังของฌานนั้น ที่ว่าบำเพ็ญวิปัสสนาในฌานก็คือเมื่อเข้าฌานแล้วก็ใช้ภาวะจิตที่ตั้งมั่นด้วยกำลังฌานบำเพ็ญวิปัสสนาต่อไป ส่วนคำพูดอย่างหลัง ที่ว่าออกจากฌานแล้วบำเพ็ญวิปัสสนา เป็นการพูดนัยจำเพาะ จะว่าเป็นการพูดโดยนัยปริยาย หรือสำนวนพระอภิธรรมก็ได้ ตามนัยหลังนี้ คำว่าฌานหมายถึงตัวฌานเองแท้ ๆ เท่านั้น คือหมายถึง การที่จิตกำหนดแน่วอยู่กับอารมณ์ของสมณะ เช่น นิमितของลมหายใจและกสิณเป็นต้นเพียงอย่างเดียว ส่วนภาวะจิตที่มั่นคงสม่ำเสมอด้วยกำลังฌาน สำนวนอภิธรรมแยกออกมาเป็นอีกตอนหนึ่งต่างหาก เป็นตอนที่ออกจากฌานแล้ว คือจิตปล่อยอารมณ์ของสมณะหลุดไปหรือขาดตอนไปแล้ว แต่ด้วยกำลังฌานจิตจึงยังคงตั้งมั่นมีสมาธิเป็นอย่างดี ถึงตอนนี้อยู่ปฏิบัติธรรมอาศัยภาวะจิตนี้แหละบำเพ็ญวิปัสสนา โดยกลับยกเอาฌานพร้อมทั้งธรรมต่าง ๆ เช่น วิตก วิจาร ปีติ สุข ฉันทะ วิริยะ เป็นต้น ซึ่งมีอยู่ในฌานที่ตนเพิ่งออกมาแล้วนั่นเอง ขึ้นมาทำเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาเสีย เมื่อไม่ยอมเรียกภาวะจิตนี้ว่าอยู่ในฌาน ก็ต้องหาถ้อยคำมาเรียกให้เหมาะ เพราะถึงแม้จะออกจากฌานแล้ว แต่ภาวะจิตตอนนี้ก็มีไขกลับไปมีสภาพอย่างเดิมเหมือนเวลาก่อนเข้าฌาน อรรถกถาญาติปัญหานี้ โดยคิดคำขึ้นใช้ใหม่เรียกว่าทำฌานให้เป็นบาท ส่วนการตัดแยกระหว่างตัวฌานแท้ ๆ กับภาวะจิตที่ตั้งมั่นอยู่ต่อมาด้วยกำลังฌาน อรรถกถาอาศัยหลักเรื่องภวังคจิตมากำหนดเป็นการออกจากฌานให้ขาดตอนจากกันรวมความที่สันนิษฐานตามหลักฐานเหล่านี้ว่า สำนวนพูดโดยปริยายว่า “อยู่ในฌานเจริญวิปัสสนา” มีความหมายครอบคลุมเท่ากับที่อรรถกถาแยกพูดโดยนัยปริยายว่า “เข้าฌาน ออกจากฌานแล้วพิจารณาสังขาร” หรือ “ออกจากฌานที่เป็นบาทแล้ว พิจารณาสังขาร” หรือ “ทำฌานให้เป็นบาทเจริญวิปัสสนา” หรือ “ได้ฌานแล้ว เจริญวิปัสสนาที่มีฌานเป็นบาท” หรือ “ออกจากสมาบัติแล้วทำวิปัสสนาด้วยจิตที่ตั้งมั่น”

การทำฌานให้เกิดขึ้นหรือเข้าฌาน ก็เพื่อใช้กำลังสมาธิของฌานนั้นเตรียมจิตให้อยู่ในสภาพซึ่งพร้อมดีที่สุดสำหรับใช้เป็นที่พักการของปัญญาที่จะคิดพิจารณาให้เห็นความจริงต่อไป เมื่อเข้าฌานคือฌานเกิดขึ้นแล้ว จิตพร้อมดีแล้ว ก็เดินทางต่อไปสู่ขั้นใช้ปัญญาพิจารณาภาวะของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่าวิปัสสนาภาวนานี้เรียกง่าย ๆ ก็ว่า เข้าฌานแล้วเจริญวิปัสสนาหรือคล้ายกับพูดว่า

^{๕๑} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๑๒๒/๗๗๑.

อยู่ในฌานเจริญวิปัสสนา แต่ถ้าจะพูดให้กระชับลงไปอีก ก็ต้องว่า อาศัยฌานเจริญวิปัสสนา โดยฌานเป็นสมณะ ย่อมยึดห่วงอารมณ์ของมันไว้อย่างหนึ่งอย่างเดียวโดยตลอดเมื่อหันไปใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ก็ย่อมต้องเปลี่ยนออกจากอารมณ์ที่กำหนดเดิม และเมื่อเปลี่ยนอารมณ์อย่างนั้นจิตก็ตกภวังค์ นั่นคือออกจากฌานไปแล้ว ต่อจากนั้นการพิจารณาเป็นเรื่องของวิปัสสนา นับเป็นคนละขั้นตอน แต่เพราะได้อาศัยฌานนั้นมีความสัมพันธ์กันอยู่ อรรถกถาจึงให้เรียกว่า เอาฌานเป็นบาท หรือเป็นปทัฏฐานของวิปัสสนา อย่างไรก็ตามผู้ที่ได้ฌานแล้ว แต่ไม่ใช้ฌานเป็นบาท จะเจริญวิปัสสนาเพียงด้วยอุปจารสมาธิ หรือขณิกสมาธิ เท่านั้น ก็ย่อมได้ แต่จะมีสภาพเหมือนกับผู้ที่เจริญวิปัสสนาอย่างเดียว โดยไม่ได้ฌานมาก่อนตัวอย่างของพระเถระ พระเถระที่บรรลุนิพพานโดยใช้องค์ฌานเป็นอารมณ์ในการเจริญวิปัสสนาก็คือพระจุฬปณิกะ หลังจากบวชแล้วได้ ๔ เดือน ท่านถูกพระมหาปณิกะผู้เป็นพี่ชายขับไล่ให้สึก เพราะตลอดเวลาที่ผ่านมาท่านท่องจำคาถาไม่ได้เลยแม้แต่บทเดียว ท่านเสียใจมาก จึงจะไปสึก เช้าวันนั้น พระพุทธเจ้าเสด็จมาลอบและพาท่านไปนั่งอยู่หน้าพระคันธกุฎี แล้วทรงประทานผ้าขาวให้ผืนหนึ่ง ทรงสอนให้ท่านนั่งดูดวงอาทิตย์พลางลูบผ้าขาวพลาง พร้อมทั้งนิมิตกรรมว่า รัชหรณ รัชหรณ (ผ้าเช็ดฝุ่น ผ้าเช็ดฝุ่น) วัฏฐิปัตติตังกล่าวถูกอุปนิสัยท่าน เพราะเมื่อลูกไป ๆ ผ้าก็เริ่มสกปรกขึ้นทีละน้อย ๆ จนมีสภาพเหมือนผ้าเช็ดหม้อข้าว ในขณะที่เดียวกันความรู้ของท่านก็แก้ก้ำขึ้นตามลำดับจนทำให้ท่านมองเห็นความสิ้นความเสื่อมของสังขารได้ชัดเจน ท่านพิจารณาเปรียบเทียบจิตเหมือนผ้าขาว ซึ่งเดิมทีสะอาดแต่มาสกปรกไปเพราะอาศัยกายนี้เอง จึงแสดงให้เห็นว่าเป็นของไม่เที่ยง ท่านพิจารณาอยู่อย่างนั้น จนกระทั่งจิตสงบบรรลุนิพพาน ออกจากฌานแล้วก็อาศัยฌานนั้นเองเป็นพื้นฐานเจริญวิปัสสนาต่อไปจนเกิดความรู้แจ้ง ได้บรรลุอรหัตผลต่อหน้าพระคันธกุฎีนั่นเอง^{๕๒} และพระจุฬปณิกะท่านก็ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศทางมโนมยิทธิ

สรุปความได้ว่า องค์ฌานในฐานะเป็นอารมณ์ของมโนมยิทธิ เป็นการทำฌานให้เกิดขึ้นหรือเข้าฌาน ก็เพื่อใช้กำลังสมาธิของฌานนั้นเตรียมจิตให้อยู่ในสภาพซึ่งพร้อมดีที่สุที่สุดสำหรับใช้เป็นเวทีทำการของปัญญาที่จะคิดพิจารณาให้เห็นความจริงต่อไป เมื่อเข้าฌานคือฌานเกิดขึ้นแล้ว จิตพร้อมดีแล้ว ก็เดินหน้าต่อไปสู่ขั้นใช้ปัญญาพิจารณาสภาวะของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่าวิปัสสนาภาวนานี้เรียกง่าย ๆ ก็ว่า เข้าฌานแล้วเจริญวิปัสสนา

๔.๕ จริตกับกัมมัญฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ

จริต ๖ นั้น เป็นหลักพุทธธรรมที่สำคัญหมวดหนึ่งในพระพุทธศาสนา โดยเมื่อกล่าวถึงเรื่องของจริตนั้น จะมุ่งไปที่การมองลักษณะของปุถุชนที่เป็นพื้นเพนิสัย หรือจิตที่อยู่ในตัวตนของแต่ละคนนั้นเป็นหลัก ซึ่งมีทั้งส่วนดีและส่วนที่ไม่ดีแตกต่างกันไป การศึกษาเรื่องจริต ๖ เป็นสิ่งที่จำเป็นในการที่จะช่วยให้มนุษย์รู้จักตัวเองมากขึ้น พร้อมทั้งเป็นหนทางที่จะนำไปสู่การพัฒนาจิตของตนเองได้อย่างถูกวิธี ซึ่งในพระพุทธศาสนานั้น วิธีการพัฒนาจิตมีหลายแนวทางด้วยกัน โดยผู้ฝึกปฏิบัตินั้นอาจเลือกแนวดำเนินการฝึกปฏิบัติแบบสมถกรรมฐาน หรือบางคนอาจเลือกแนวทางวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งการเลือกกรรมฐานชนิดใดนั้น เกี่ยวข้องกับลักษณะจริต ภูมิหลัง พื้นเพ และนิสัย เป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายหรือบรรลุธรรมได้ง่ายหรือไม่ เพราะฉะนั้นหากผู้ฝึกปฏิบัติรู้จักจริตของตนเองได้เป็นอย่างดีแล้ว ย่อมสามารถเลือกกรรมฐานที่เหมาะสมกับจริตของ

^{๕๒} เถร.อ. (บาลี) ๒/๓๗๓/๒๐๙-๒๑๘.

ตนเองได้ โดยการฝึกกรรมฐานนั้น จะทำให้ไม่ต้องกังวลว่ากรรมฐานที่ตนฝึกปฏิบัติอยู่นั้นจะถูกกับจริตของตนหรือไม่ รวมทั้งยังสามารถแสวงหาครู อาจารย์ที่ถูกจริตของตนได้ หากเป็นครูอาจารย์สอนกรรมฐานก็สามารถที่จะเลือกกรรมฐานชนิดใดแก่บุคคลใด ให้ไปเป็นแนวปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง อันจะส่งผลต่อการบรรลุธรรมได้

สำหรับจิตทั้ง ๖ อย่างนี้ เป็นการแสดงรวบรวมโดยสังเขป แต่เมื่อจะแสดงโดยพิสดารแล้วก็มีจำนวนถึง ๖๓ จิต โดยพิสดารมีจำนวน ๖๓ นั้น มีดังนี้ คือ สุทธจิต มี ๑๔ มีสสกจิต มี ๔๙^{๕๓} ที่ได้กล่าวมานี้เป็นการชี้ให้เห็นว่าในคนหนึ่งๆ นั้น ย่อมมีจิตหลายอย่างปะปนกันได้ คือ ๒ – ๓ – ๔ บ้าง แต่การให้กรรมฐานนี้จะให้หลายอย่างไปตามจำนวนจิตที่มีอยู่นั้น ย่อมเป็นไปได้ เพียงแต่เลือกให้กรรมฐานอย่างใด อย่างหนึ่งที่เหมาะสมกับจิตอันหนึ่งที่ได้ปรากฏชัดมากที่สุดว่า บรรดาจิตอื่นๆ ที่มีอยู่เท่านั้น^{๕๔} จิต หรือจิริยา นั้น มี ๖ ประการ คือ

๑. ราคจิต ประพฤติหนักไปทางรักสวรั้งาม
๒. โทสจิต ประพฤติหนักไปทางโทสะ มักโกรธง่าย
๓. โมหจิต ประพฤติหนักไปในทางโมหะ มักหลงมกมาย
๔. สัทธาจิต ประพฤติหนักไปในทางความเชื่อมั่น เชื่อง่าย
๕. พุทธิจิต ประพฤติหนักไปในทางความรู้ การใช้ความคิดพิจารณา มักเชื่อแต่ความรู้

ของตน

๖. วิตักกจิต ประพฤติหนักไปในวิตกกังวล มักฟุ้งซ่าน

ในจิตทั้ง ๖ นี้ เมื่อมาปนคละกันให้มีส่วนที่ใกล้เคียง หรือเสมอกัน (สภาค) แล้ว ก็มีเพียง ๓ อย่างเท่านั้น คือ

- คู่ที่หนึ่ง ราคจิตกับสัทธาจิต
- คู่ที่สอง โทสจิตกับพุทธิจิต
- คู่ที่สาม โมหจิตกับวิตักกจิต^{๕๕}

จากการศึกษาพอสรุปได้ว่า จิต ๖ นั้น เป็นความประพฤติของคนชนิดที่เป็นอาฉิน หรือเป็นเจ้าของเรือน เรียกว่า “จิต” คืออุปนิสัยหรือพื้นเพของจิตนั่นเอง ดังนั้น กรรมฐานบางประเภทเหมาะสำหรับคนที่มีจิตบางประเภทเท่านั้น ไม่เหมาะสำหรับคนทั่วไป ฉะนั้นในทางพุทธศาสนาจึงมีอุบายสำหรับฝึกจิต คือ กรรมฐานหลายอย่าง เพื่อให้เหมาะสมกับคนที่มีจิตนั้นๆ ต่างกัน^{๕๖} ด้วยเหตุผลที่สำคัญนี้ ผู้บำเพ็ญกรรมฐาน หรืออาจารย์กรรมฐานในพระพุทธศาสนานั้น ก่อนที่ตนเองจะลงมือปฏิบัติกรรมฐาน หรือสอนกรรมฐานแก่ผู้ใดก็ควรตรวจดูจิตของตนหรือของบุคคลนั้นๆ เสียก่อนว่าเหมาะสมกับกรรมฐานประเภทใด แล้วจึงลงมือปฏิบัติกรรมฐานที่เหมาะสมกับจริตของตน หรือให้กรรมฐานที่เหมาะสมกับจริตของบุคคลนั้นๆ ด้วย ดังนั้น การศึกษาเรื่องจิตของบุคคลจึงนับว่าเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างหนึ่ง ตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งพระพุทธองค์ทรงได้วางแนวทางของบุคคลและพื้นเพนิสัยของสัตว์โลกเอาไว้ เพื่อที่จะทรงสามารถหาแนวทางชี้แนะและสั่ง

^{๕๓} พระสังฆมณฑลสังฆคัมภีร์, ปรมัตถสัทธกัมมัฏฐานที่ ๙ เล่ม ๑ สมถกรรมฐานที่ปณิ, หน้า ๒๕.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

^{๕๕} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณโณ), การพัฒนาจิต, หน้า ๕๔.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

สอนด้วยวิธีที่แตกต่างกันออกไปตามจริต หรือนิสัยของบุคคลประเภทนั้นๆ จึงกล่าวได้ว่าแนวทางต่างๆ ที่ทรงวางไว้เป็นสิ่งที่พื้นฐานที่บ่งบอกได้ถึงความเป็นมาของจริตทั้ง ๖ ประเภท อันเกี่ยวกับวิธีการเลือกกรรมฐาน สำหรับใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติ เพื่อฝึกอบรมจิต ซึ่งวิธีการนี้พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายทรงใช้และใช้กันมากในการสอนกรรมฐาน

กรรมฐานที่เหมาะสมกับจริตเป็นการพัฒนาจิตวิญญาณตามมรรคปฏิบัติ อันจะส่งผลให้เข้าถึงสันติบท ก็ด้วยการปฏิบัติทั้งสมถกรรมฐาน ๔๐ อย่าง ทานว่ากรรมฐาน ๔๐ อย่างนั้นแตกต่างกันโดยความเหมาะสมแก่ผู้ปฏิบัติ ซึ่งควรเลือกใช้ให้เหมาะสมกับลักษณะนิสัยความโน้มเอียงของแต่ละบุคคลที่เรียกว่าจริตต่างๆ กัน ถ้าเลือกได้ถูกกันเหมาะสมกัน ก็ปฏิบัติได้ผลดี ถ้าเลือกผิดอาจทำให้ปฏิบัติได้ล่าช้าหรือไม่สำเร็จ^{๕๗}

สำหรับการเลือกอารมณ์กรรมฐานให้เหมาะสมกับจริตทั้ง ๖ นั้น มีดังนี้

๑. คนราคะจริต ควรเจริญกรรมฐาน ๑๑ คือ อสุภ ๑๐ และกายคตาสติ ๑
๒. คนโทสะจริต ควรเจริญกรรมฐาน ๘ คือ วรรณกสิณ ๔ และพรหมวิหาร ๔
๓. คนโมหจริต และวิตักกจริต ควรเจริญอานาปานสติกรรมฐานอย่างเดียว
๔. คนสัทธาจริต ควรเจริญกรรมฐาน ๔ คือ มรณัสสติ อุปสมานุสสติ อาหารเรปฏิกูลสัญญา และจตุธาตุวัตถสถาน
๕. คนพุทธิจริต ควรเจริญกรรมฐาน มรณสติ อุปสมานุสสติ อาหารเรปฏิกูลสัญญา และจตุธาตุวัตถสถาน

๖. คนวิตกจริต ควรเจริญกรรมฐานอานาปานาสสติ หรือกสิณ เป็นต้น^{๕๘}

ส่วนกรรมฐาน ๘ คือ อรูปกรรมฐาน ๔ ภูตกสิณ ๔ เหมาะแก่จริตทั่วไป แต่อรูปกรรมฐานไม่ควรเจริญก่อน ต่อเมื่อได้กสิณกรรมฐานเป็นพื้นฐานมาก่อนจนได้บรรลุมาน ๔ แล้วจึงควรเจริญ เพราะเป็นกรรมฐานที่มีความละเอียด และปรากฏได้ยากมาก

ลักษณะของจริตทั้ง ๖ และกรรมฐานที่เหมาะสมกับจิตนั้น ท่านกล่าวไว้ค่อนข้างละเอียดในคัมภีร์วิสุทธิมรรค แต่ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก และในอรรถกถาทั้งหลาย ท่านกล่าวไว้ตามแนวของอาจารย์ทั้งหลายในพระพุทธศาสนายุคหลังเท่านั้น จึงไม่ควรถือเป็นเกณฑ์ตายตัวเสียทีเดียว นักว่าคนจิตนั้นเท่านั้นเหมาะสมกับกรรมฐานชนิดนั้นๆ จะเจริญกรรมฐานอย่างอื่นไม่ได้^{๕๙}

สรุปความได้ว่า จริตกับกรรมฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ ในทางการปฏิบัติสมถกรรมฐาน ๔๐ ชนิด เหมาะกับบุคคลแต่ละจริตแตกต่างกันไป สำหรับในส่วนของกรรมฐานกสิณ ๑๐ นั้น ถือว่าโดดเด่นที่สุด โดยเฉพาะภูตกสิณ อากาสกสิณ และอาโลกกสิณนั้นเหมาะสมกับบุคคลทุกจริต ทำให้ไม่ต้องพะวงเลือกกรรมฐานใดที่เหมาะสมกับจริตแบบไหน อีกทั้งผลที่ได้ก็สามารถทำให้เกิดอุปमानตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน โดยไม่ต้องเปลี่ยนไปใช้กรรมฐานอื่นอีก และอากาสกสิณนี้เป็นบาทฐานที่สำคัญในการเข้าสู่อุปमानขั้นแรก คืออากาसानุญจายตนะ ต่อไป ซึ่งหากไม่ได้ อากาसानุญจายตนะฌานก็ไม่สามารถเจริญอุปमानที่สูงขึ้นไปได้อีก ซึ่งเหตุนี้ทำให้การเจริญกสิณ

^{๕๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), หน้า ๘๕๓.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕๔.

^{๕๙} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตฺตมโน), การพัฒนาจิต, หน้า ๕๘-๕๙.

สามารถฝึกจิตได้ทั้งรูปฌาน ๔ และอรูปฌาน ๔ ดังนั้นเพื่อรวบรัดจะแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง
กรรมฐานกับจริยาที่เหมาะสม และระดับสมาธิที่กรรมฐานชนิดนั้นจะทำให้สำเร็จได้

๔.๖ สรุป

การวิเคราะห์สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ สามารถสรุปในประเด็น
ดังต่อไปนี้

ก. สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เป็นการใช้อารมณ์ของสมถ
กัมมัฏฐานเพื่อเป็นบาทฐานมโนมยิทธิ กล่าวคือเมื่อฝึกปฏิบัติ โดยใช้อารมณ์ของสมถกัมมัฏฐาน
อย่างใดอย่างหนึ่งตามที่กล่าวมาแล้ว สมาธิระดับต้นคือขณิกสมาธิ ย่อมเกิดขึ้น เมื่อได้หมั่นฝึกจิต
บ่อยๆ จิตก็จะตั้งมั่นมากขึ้น

ข. องค์ฌานในฐานะเป็นอารมณ์ของมโนมยิทธิ เป็นการทำฌานให้เกิดขึ้นหรือเข้าฌาน ก็
เพื่อใช้กำลังสมาธิของฌานนั้นเตรียมจิตให้อยู่ในสภาพซึ่งพร้อมดีที่สุดสำหรับใช้เป็นที่พักการของ
ปัญญาที่จะคิดพิจารณาให้เห็นความจริงต่อไป เมื่อเข้าฌานคือฌานเกิดขึ้นแล้ว จิตพร้อมดีแล้ว ก็
เดินทางไปสู่ขั้นใช้ปัญญาพิจารณาสภาวะของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่าวิปัสสนาสภาวะนี้เรียกว่าง่าย ๆ ก็
ว่า เข้าฌานแล้วเจริญวิปัสสนา

ค. กสิณในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เป็นการฝึกปฏิบัติเพ่งกสิณเป็นวิธีทำ
กรรมฐานที่เหมาะสมกับคนทุกคน และทุกจริต คือ คนทุกคนสามารถเพ่งได้ แต่ก็มีคนบางประเภทที่เพ่ง
กสิณแล้วไม่เกิดผล ไม่เกิดนิมิต ไม่สามารถทำฌานให้เกิดขึ้น

ง. จริตกับกรรมฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ ในทางการปฏิบัติสมถกรรมฐาน
๔๐ ชนิด เหมาะกับบุคคลแต่ละจริตแตกต่างกันไป สำหรับในส่วนของกรรมฐานกสิณ ๑๐ นั้น ถือว่า
โดดเด่นที่สุด โดยเฉพาะภูตกสิณ อากาสกสิณ และอาโลกกสิณนั้นเหมาะสมกับบุคคลทุกจริต ทำให้ไม่
ต้องพะวงเลือกกรรมฐานใดที่เหมาะสมกับจริตแบบไหน อีกทั้งผลที่ได้ก็สามารถทำให้เกิดรูปฌานตั้งแต่
ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน

จ. สมถกัมมัฏฐานจากกสิณ ๑๐ ในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เมื่อฝึกกสิณจน
สามารถละนิมิตให้หมดไปได้แล้ว ผลจากการฝึกนี้ย่อมทำให้ฌานเกิดขึ้นเป็นลำดับต่อไปและเมื่อได้
บรรลุปฐมฌานแล้ว ผู้ฝึกกสิณจะต้องฝึกหัดในการเข้าฌาน อยู่ในฌาน และในการออกจากฌานจน
ชำนาญ กล่าวคือ ทำความชำนาญในวสี ๕ ให้เกิดขึ้น เมื่อมีความชำนาญแล้วและเพ่งกสิณเดิมนั้นเป็น
อารมณ์ต่อไป เพื่อละวิตก และวิจารณ์ ในองค์ฌาน และเมื่อสมาธิมีกำลังแรงกล้าจิต ผลที่เกิดขึ้นคือ
บรรลู่ถึงทุติยฌาน เพราะไม่มีวิตกและวิจารณ์ คงมีแต่ปีติและสุข อันเกิดแต่อำนาจของสมาธิที่เกิดจาก
การฝึกเจริญกสิณนั้น

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาสมถกัมมัญฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ โดยมีวัตถุประสงค์ คือ (๑) เพื่อศึกษาสมถกัมมัญฐานในพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษามโนมยิทธิในทางพระพุทธศาสนา และ (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สมถกัมมัญฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ สรุปผลได้ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

สมถกัมมัญฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ สรุปผลเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

๕.๑.๑ สมถกัมมัญฐานในพระพุทธศาสนา

๑. สมถกัมมัญฐาน หมายถึงสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการงานทางจิต เป็นสิ่งที่ใช้เป็นสื่อหรือเป็นอุบายเพื่อให้จิตได้ทำงาน ให้จิตใช้เป็นอารมณ์ในการกำหนด เป็นอุปกรณ์ในการฝึกฝนอบรมจิตให้มีความสงบเพื่อบรรลุคุณวิเศษต่าง ๆ และมีความเห็นแจ้ง รู้เข้าใจในกองสังขารตามความเป็นจริง

๒. สมถกรรมมัญฐานในพระไตรปิฎก เป็นวิธีการปฏิบัติกรรมฐานในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๔ วิธี คือ (๑) วิธีปฏิบัติสมถะนำหน้าวิปัสสนา (๒) วิธีปฏิบัติวิปัสสนานำหน้าสมถะ (๓) วิธีปฏิบัติสมถะและวิปัสสนาคู่กันไป (๔) วิธีปฏิบัติเมื่อจิตถูกชักให้ไขว่เขวเพราะธรรมธัมม์ ซึ่งผู้ปฏิบัติอาจจะเลือกเอาวิธีการที่เหมาะสมกับตนมาใช้ในการปฏิบัติได้ตามสมควร เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นหลักปฏิบัติของนักบวชในยุคแรก แม้ก่อนที่จะมีพระพุทธศาสนา และเป็นทางไปสู่การบรรลุอิทธิฤทธิ์และอภิญญา รวมทั้งการถือกำเนิดในพรหมโลก แต่การปฏิบัติเช่นนี้แตกต่างจากการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา เพราะพระองค์ก็ทรงเห็นว่าเป็นหลักที่ควรปฏิบัติ แต่วิธีการปฏิบัติเพียงเท่านั้น ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้เข้าถึงจุดมุ่งหมายอันสูงสุด คือ บรรลุมรรคผลนิพพานได้

๓. สมถกัมมัญฐานในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวถึง กัมมัญฐานไว้ ๒ ประเภทคือสมถกัมมัญฐานและวิปัสสนากัมมัญฐาน กล่าวเฉพาะสมถกัมมัญฐาน ได้กล่าวหลักการปฏิบัติไว้ตั้งแต่กิจเบื้องต้นก่อนเจริญพระกัมมัญฐาน รายละเอียดของอารมณ์สมถกัมมัญฐาน ๔๐ ประการกล่าวถึงส่วนเนื้อหา การปฏิบัติ และผลการปฏิบัติ ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวโดยลำดับ และบุพกิจเบื้องต้นในการเจริญสมถกัมมัญฐาน ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวไว้ ดังนี้คือ การชำระศีลให้บริสุทธิ์ ตั้งมั่นอยู่ในศีลที่บริสุทธิ์ดีแล้ว การตัดปัลลิว อันเป็นเครื่องกังวล ๑๐ ประการ การเข้าไปหาภิกษุผู้มีศีลผู้ให้กัมมัญฐาน การเรียนกัมมัญฐานข้อใดข้อหนึ่ง ในจำนวน ๔๐ ประการที่เหมาะสมกับจริตของตน การหลีกเลี่ยงสถานที่ที่ไม่เหมาะแก่การเจริญสมาธิ การอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสมแก่การเจริญสมาธิภาวนา การตัดปัลลิวเครื่องกังวลเล็กน้อย

๔. สมถกัมมัญฐานในคัมภีร์วิมุตติมรรค แนวทางในการเจริญสมถกัมมัญฐานในคัมภีร์วิมุตติมรรคจะเป็นไปในแนวเดียวกับคัมภีร์วิสุทธิมรรคทุกประการ เพราะว่าสมถกัมมัญฐานตามที่กล่าวไว้ใน

คัมภีร์วิสุทธิมรรคและคัมภีร์วิมุตติมรรคกล่าวถึงเรื่องบุพเพกัมมก่อนการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน เนื้อหา การปฏิบัติ และผลของสมถกัมมัฏฐานของทั้ง ๒ คัมภีร์ ซึ่งกล่าวไว้ ๗ หมวดเช่นกันคือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหม-วิหาร ๔ อรูปฌาน ๔ อาหาระปฏิกุลสัญญา จตุธาตวัญญู จ्ञานกัมมัฏฐาน ๔๐ โดยบัญญัติกัมมัฏฐาน ๒๘ คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ โกฏฐาสบัญญัติ (กายคตาสติ) อัสนาสปัสสาส บัญญัติ(อานาปานสติ) สัตถบัญญัติ (พรหมวิหาร/อัปปมัญญา) อาภาสบัญญัติ (ปฐมอรุณ) นัตถิภาสบัญญัติ (ตติยอรุณ) และปรหมัตถกัมมัฏฐาน ๑๒ คือ อนุสสติ ๘ อาหาระปฏิกุลสัญญา จตุ ธาตวัญญูทุติยอรุณ และจตุตถอรุณ

๖. สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์อภิธรรมัตถสังคหะ ให้กำหนดจิตเป็นที่ตั้งในการเกิดดับอยู่ใน กระแสของภวังค์ เรียกว่าภวังคจิตอย่างหนึ่ง เกิดดับในวิถีแห่งการรับรู้โลกภายนอกทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เช่น เวลาเรานอนหลับเรียกว่าจิตของเราอยู่ในภวังค์ มันเกิดดับอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน แต่เกิดดับ อยู่ในภวังค์ ส่วนในเวลาที่เราตื่นอยู่เรียกว่าจิตอยู่ในวิถีแห่งการรับรู้โลกภายนอกทางอายตนะ ๖ เมื่อเกิด ดับอยู่ในวิถีแห่งการรับรู้เรียกว่าวิจิตร ในวิจิตรนี้จะตกลงสู่ภวังค์เป็นช่วง ๆ สลับกันไปตลอดเวลา เพียงแต่ ว่ามันอยู่ในภาวะของภวังค์ไม่นานเท่าเวลาเรานอนหลับเท่านั้น การที่คนซบถหลับในนั้นก็คือการตกลงสู่ ภวังค์ของจิตนั่นเอง แต่ในเวลาเช่นนั้นจิตอยู่ในภวังค์นานกว่าปกติ จึงมักทำให้เกิดอุบัติเหตุขึ้นเพราะ ร่างกายขาดการควบคุมจากสติสัมปชัญญะพอจิตกลับขึ้นสู่วิถีจิตอุบัติเหตุก็เกิดขึ้นเสียแล้ว

๗. สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์อภิธรรมมวตารเป็นการเจริญสมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์อภิธรรมมวตาร เป็นการเจริญกัมมัฏฐานโดยใช้กสิณเป็นฐานเพื่อให้เกิดฌานและดำเนินฌานให้บรรลุฌาน ๔ จากนั้น พิจารณาอรุณ ๕ และสูวีสสนาไปตามลำดับ เพื่อความสิ้นไปแห่งกิเลสคือการบรรลุถึง พระนิพพานนั่นเอง

๕.๑.๒ มโนมยิทธิในทางพระพุทธศาสนา

๑. ความหมายของมโนมยิทธิ คือ การมีฤทธิ์ทางใจคือการรู้เห็น สัมผัส ตามความเป็นจริงด้วย การใช้ใจ เป็นกำลังในการเพ่งจิตไปภายในตัวของตนเอง เป็นผลของการอบรมจนถึงความชำนาญ คล่องแคล่ว และไม่ใช่เป็นเรื่องง่าย เป็นสิ่งที่ยากมาก แต่ประการสำคัญที่ควรพิจารณา คือ ไม่ใช่ หนทาง ที่เป็นไปเพื่อการดับกิเลส หนทาง ที่เป็นไปเพื่อการดับกิเลส มีทางเดียวเท่านั้น คือ การอบรม เจริญปัญญา อบรมเจริญมรรคมรรค ๘ (สติปัญญา) อันเป็นหนทางที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอริย สาวกทั้งหลายดำเนินมาแล้ว

๒. ต้นเหตุของมโนมยิทธิ การกำเนิดของมโนมยิทธิมีต้นเหตุมาจากโบราณกาล ตามที่ท่านโ ภราณาจารย์ได้กล่าวรับรอง และถือว่าการฝึกมโนมยิทธินี้ ไม่ใช่ไม่ใช่วิชาอภินิหาร นอกพุทธบัญญัติ เพราะ การฝึกหรือกำลังทางใจซึ่งยึดแบบพระพุทธศาสนา คือ กรรมฐาน ๔๐ แบบ โดยพระพุทธเจ้าสอนไว้ไม่ เหมือนกัน แต่วิธีปฏิบัติคล้ายคลึงกัน เอาในกรรมฐานทั้ง ๔๐ มาแยกปฏิบัติเป็นหมวดหมู่ ที่นี้สำหรับการ ปฏิบัติ ถ้าจะถามว่าอย่างไรเข้าถึงมรรคผลง่ายกว่ากัน ก็ต้องเป็นไปตามอัธยาศัยของบรรดาท่านพุทธ บริษัท

๓. ต้นกำเนิดของมโนมยิทธิ มีความเป็นมาจากหลักสูตรในพระพุทธศาสนาขององค์สมเด็จพระชินวรบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นหนึ่งในพุทธศาสตร์ คือ ความอันเป็นศาสตร์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อความสุข ความเป็นพุทธะ ที่แท้จริงอันทรงคุณประโยชน์มหาศาลทั้งในปัจจุบัน

๔. วัตถุประสงค์ของมโนมยิทธิ ที่หลวงพ่อกุญชรได้นำมาแนะนำสั่งสอนแก่ท่านทั้งหลายจักได้เป็นเครื่องพิสูจน์ด้วยตัวเอง รู้เอง เห็นเอง ให้ได้ทั้งข้อเท็จจริงและข้อจริง แก่ข้อสงสัยให้ตัวเองได้ทั้ง ท่านยังได้มุ่งหวังให้พุทธศาสนิกชน ได้เข้าถึงความดี ในพระศาสนา ทั้งเปลือก สะเก็ด กระพี้ และ แก่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ให้ท่านเข้าใจได้ว่า การรักษาอารมณ์ พระอริยเจ้า มีอารมณ์ พระโสดาบัน เป็นต้น เพื่อการหนีโรคและอบายภูมิอย่างถาวรนั้น

๕. คุณประโยชน์ของมโนมยิทธิ ผู้ที่คล่องในวิชาของพระพุทธเจ้านี้ จะรู้เห็น และใช้ประโยชน์ได้ ทั้งทางโลก ทางธรรม เป็นหมอดู พยากรณ์ โชคชะตาราศีก็ได้ トラบเท่าที่จิตของท่าน ยังอยู่ในเขตบุญกุศล เหนืออื่นใด คุณประโยชน์ใหญ่ ก็คือว่า การรู้เห็นความจริงแท้ ทำให้จิตเบื่อหน่าย ละวาง เป็นอุเบกขา เกิดสังขารเพิกขานญาณ หน่ายในวิภังการ มุ่งนิพพาน เป็นที่สุด

๖. แบบของมโนมยิทธิ การฝึกมโนมยิทธิตามหลักสูตรเดิมอย่างครบถ้วนนั้น ผู้เรียนต้องฝึกกลืน ให้คล่องก่อนสามารถทำจิตให้เป็นฌานในกลืนได้จับปล้นคล่องตัว โดยไม่ต้องตั้งท่า เป็นต้น ว่าเตโชกลืน (กลืนไฟ) หรือ อาโลกกลืน (กลืนแสงสว่าง) ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดทิพจักขุญาณ ต้องอดทนทรมานกายฝึกกันเป็นเดือนๆ ปีๆ ทีเดียวยังจะได้ และมีจำนวนมากที่พยายามนับสิบปีก็ไม่ได้ เมื่อได้กลืนกองใดกองหนึ่ง หรือหลายกอง จนคล่องแล้ว ครูอาจารย์จึงจะมาต่อวิชาให้และการต่อวิชาที่ว่าคือการแนะนำด้วยถ้อยคำสั้นๆ แล้วให้ไปปฏิบัติเอาเอง ไม่ได้ พร่ำซ้ำแนะนำจนปากเปียกปากแฉะ ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เมื่อนำไปปฏิบัติแล้ว ผิดถูกขัดข้องอย่างไร อาจารย์จึงจะชี้แนะแก้ไขให้

๗. มโนมยิทธิประยุกต์แบบครึ่งกำลัง เป็นวิธีลดแบบนี้ให้แล้วคนยุคนี้ที่ขาดศรัทธา และหย่อนในอิทธิบาท ๔ ก็ยังปฏิบัติกันไม่ได้อยู่มากเหมือนกัน วิธีการประยุกต์แบบครึ่งกำลังนั้นท่านลดกำลังส่วนหน้าลงมาเหลือเพียงแค่ระดับอุปจารสมาธิ แล้วใช้อารมณ์วิปัสสนาญาณเข้าช่วย เพื่อให้เกิดทิพจักขุญาณก่อน ตามคำแนะนำที่องค์สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสอนด้วยเหตุที่ว่ากำลังใจคือบารมีของคนอ่อนลงมากอ่อนทั้งในศรัทธา ความเชื่อ ในความดีของพระศาสนา

๘. การสมาทานพระกรรมฐาน จะต้องมิของบูชาคู คือ พระพุทธเจ้า ให้พร้อมด้วย ได้แก่ เงินไม่น้อยกว่า ๑ สลึง รูป ๓ ดอก เทียนหนักบาท ๑ เล่ม และ ดอกไม้ ๓ สี ๓ ดอก สำหรับผู้ที่ฝึกครึ่งกำลัง ถ้าไม่สะดวกจะหาของเหล่านี้มา เช่น ดอกไม้ไม่ครบ ๓ สี ท่านอนุโลมให้เป็นก็สี ก็ดอกก็ได้ และสำหรับท่านที่ไม่สามารถจะหาดอกไม้รูปเทียนได้ แต่พอมีเงินบ้าง สามารถใช้เงินในอัตราพอสมควร อธิษฐานบูชาคูแทนดอกไม้รูปเทียนได้ เงินบูชาคูนี้ห้ามนำไปใช้ส่วนตัวอีก ต้องนำไปถวายพระให้เป็นสังฆทานทั้งหมด เมื่อเตรียมใจและกาย ของบูชาคูแล้ว ให้เข้าประจำที่ ณ สถานที่ที่จัดไว้ ก่อนรับ การฝึกหรือก่อนลงมือปฏิบัติ

๙. การฝึกมโนมยิทธิ หลวงพ่อท่านจะให้ธรรมะ (ที่บางท่านอาจจะเรียกว่าเทศน์) เป็นแนวทางปฏิบัติ ให้ทุกคนเข้าใจ เสียก่อนประมาณ ๑๐ นาที สำหรับบางทีหรือบางครั้ง ที่หลวงพ่อกุญชรไม่ว่างก็

อาศัยเทพคำสอนของหลวงพ่อกันมาเปิดให้ผู้ตั้งใจปฏิบัติได้รับฟังแทน ทั้งแบบประยุกต์เต็มกำลังและครึ่งกำลัง การฝึกแบบนี้หลวงพ่อกันจัดให้ครูเข้าไปแนะนำตามหลักสูตรประยุกต์ เพื่อหวังผลรวบรัดช่วยให้ผู้เรียนปฏิบัติได้ผลเร็ว ท่านบอกว่าถ้าให้ปฏิบัติเอง ของบางคนใช้เวลาตั้ง ๒๐ ปี ก็ยังไม่ได้ไม่ได้

๑๐. การที่ท่านจะไปท่องเที่ยวได้นั้น ต้องคล่องในทิพจักขุญาณหรือมนมยิทธิ ไม่มีนิรณทรมหาสมาธิได้นาน และการไปในทุกที่ต้องขอขามิพระพุทธรูปเจ้า ทรงนำไปทุกครั้ง เพื่อเป็นการตรวจสอบและสามารถที่จะข้ามพ้นและรู้ชัดในส่วนของไปตามภพต่างๆ สถานที่ต่างๆ ทั้งใกล้หรือไกลได้ทั้งหมด แล้วดวงดาวต่างๆ ที่อยู่ห่างออกไปหลายล้านปีแสง เรารู้ได้ ไปได้ เห็นความเป็นไป เป็นมาที่แท้จริงของเขาได้ตามสภาพความเป็นจริง โดยที่ท่านไม่ต้องอาศัยยานพาหนะ แบกเอากายหยาบ ชั้น ๕ ของท่านไป เพียงแต่ท่านใช้กำลังจิตที่ฝึกฝนดีแล้ว

๑๑. มโนมยิทธิกับญาณ ๘ เป็นการฝึกเพื่อได้คุณวิเศษดังนี้ คือ (๑) ทิพจักขุญาณการมีความรู้สึกลำบากใจคล้ายดาตทิพย์ (๒) จุตูปปาตญาณ การใช้ทิพจักขุญาณ ให้รู้เห็นการเกิดการตายของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย (๓) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ญาณอันเป็นกระพี้ของพระศาสดาคือ การรู้ระลึกชาติของเราเอง (๔) เจโตปริยญาณ การรู้จิตใจผู้อื่น การดูสภาพของจิตของอภิสมาณกายของผู้อื่น (๕) อดีตังคสัญญาน รู้เหตุการณ์ในอดีต (๖) อนาคตังคสัญญาน รู้เหตุการณ์ในอนาคตของเรากับบุคคลอื่น (๗) ยถากรรมมุตตาญาณ เป็นปัจจัยให้เรารู้เหตุแห่งความสุขความทุกข์ ทั้งของตน เองและผู้อื่นได้ และ(๘) ปัจจุบันนังคสัญญาน รู้กาลปัจจุบัน คือ ขณะนี้ปัจจุบันนี้ใครอยู่ที่ไหน ทำอะไร อยู่เหตุการณ์ดีหรือร้ายอย่างไรและทำไม เราทราบได้

๕.๑.๓ สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ

๑. สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เป็นการใช้อารมณ์ของสมถกัมมัฏฐานเพื่อเป็นบาทฐานมโนมยิทธิ กล่าวคือเมื่อฝึกปฏิบัติ โดยการใช้อารมณ์ของสมถกัมมัฏฐานอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่กล่าวมาแล้ว สมาธิระดับต้นคือขณิกสมาธิ ย่อมเกิดขึ้น เมื่อได้หมั่นฝึกจิตบ่อยๆ จิตก็จะตั้งมั่นมากขึ้น

๒. องค์ฌานในฐานะเป็นอารมณ์ของมโนมยิทธิ เป็นการทำฌานให้เกิดขึ้นหรือเข้าฌาน ก็เพื่อใช้กำลังสมาธิของฌานนั้นเตรียมจิตให้อยู่ในสภาพซึ่งพร้อมดีที่สุดสำหรับใช้เป็นที่พักการของปัญญาที่จะคิดพิจารณาให้เห็นความจริงต่อไป เมื่อเข้าฌานคือฌานเกิดขึ้นแล้ว จิตพร้อมดีแล้ว ก็เดินทางต่อไปสู่ขั้นใช้ปัญญาพิจารณาสภาวะของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่าวิปัสสนาภาวนานี้เรียกว่าง่าย ๆ ก็ว่า เข้าฌานแล้วเจริญวิปัสสนา

๓. กสิณในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เป็นการฝึกปฏิบัติเพ่งกสิณเป็นวิธีทำกรรมฐานที่เหมาะสมกับคนทุกคน และทุกจริต คือ คนทุกคนสามารถเพ่งได้ แต่ก็มีคนบางประเภทที่เพ่งกสิณแล้วไม่เกิดผล ไม่เกิดนิมิต ไม่สามารถทำฌานให้เกิดขึ้น

๔. จริตกับกรรมฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ ในทางการปฏิบัติสมถกรรมฐาน ๔๐ ชนิด เหมาะกับบุคคลแต่ละจริตแตกต่างกันไป สำหรับในส่วนของการกรรมฐานกสิณ ๑๐ นั้น ถือว่าโดดเด่นที่สุด โดยเฉพาะภูตกสิณ อากาศกสิณ และอาโลกกสิณนั้นเหมาะสมกับบุคคลทุกจริต ทำให้ไม่ต้องพะวง

เลือกกรรมฐานใดที่เหมาะสมกับจริตแบบไหน อีกทั้งผลที่ได้ก็สามารถทำให้เกิดรูปฌานตั้งแต่ปฐมฌานจนถึง จตุตถฌาน

๕. สมถกัมมัฏฐานจากกสิณ ๑๐ ในฐานะเป็นบาทฐานของมโนยิทธิ เมื่อฝึกกสิณจนสามารถ ละนิวรณ์ให้หมดไปได้แล้ว ผลจากการฝึกนี้ย่อมทำให้ฌานเกิดขึ้นเป็นลำดับต่อไปและเมื่อได้บรรลุ ปฐมฌานแล้ว ผู้ฝึกกสิณจะต้องฝึกหัดในการเข้าฌาน อยู่ในฌาน และในการออกจากฌานจนชำนาญ กล่าวคือ ทำความชำนาญในวสี ๕ ให้เกิดขึ้น เมื่อมีความชำนาญแล้วและเพ่งกสิณเดิมนั้นเป็นอารมณ์ ต่อไป เพื่อละวิตก และวิจารณ์ ในองค์ฌาน และเมื่อสมาธิมีกำลังแรงกล้าจิต ผลที่เกิดขึ้นคือ บรรลุถึงทุติย ฌาน เพราะไม่มีวิตกและวิจารณ์ คงมีแต่ปีติและสุข อันเกิดแต่อำนาจของสมาธิที่เกิดจากการฝึกเจริญ กสิณนั้น

๕.๒ อภิปรายผล

๑. สมถกรรมฐานในพระพุทธศาสนา เป็นวิธีการปฏิบัติกรรมฐานในพระพุทธศาสนาแบ่ง ออกเป็น ๔ วิธี คือ (๑) วิธีปฏิบัติสมณานาฬาวิปัสสนา (๒) วิธีปฏิบัติวิปัสสนานาฬาสมาธิ (๓) วิธีปฏิบัติ สมณะและวิปัสสนาควบคู่กันไป (๔) วิธีปฏิบัติเมื่อจิตถูกชักให้ไขว่เขวเพราะธรรมจรรจ์ ซึ่งผู้ปฏิบัติอาจจะ เลือกเอาวิธีการที่เหมาะสมกับตนมาใช้ในการปฏิบัติได้ตามสมควร เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นหลักปฏิบัติของ นักบวชในยุคแรก แม้ก่อนที่จะมีพระพุทธศาสนา และเป็นทางไปสู่การบรรลุอิทธิฤทธิ์และอภิญญา รวมทั้ง การถือกำเนิดในพรหมโลก แต่การปฏิบัติเช่นนี้แตกต่างจากการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา เพราะพระองค์ ก็ทรงเห็นว่าเป็นหลักที่ควรปฏิบัติ แต่วิธีการปฏิบัติเพียงเท่านั้น ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้เข้าถึง จุดมุ่งหมายอันสูงสุด คือ บรรลุมรรคผลนิพพานได้ การปฏิบัติสมาธิมีเนื้อหากว้างขวางครอบคลุมหลัก พุทธธรรมทั้งหมด ผู้ศึกษาและปฏิบัติควรมีหลักในการนำการไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยสามารถ พิจารณาตามหน้าที่ คือ มีสติพิจารณาธรรมในธรรมทั้งหลายคือ ธรรมทั้ง ๕ เพราะการทำกิจทุกอย่างให้ มีความสำเร็จและเกิดประโยชน์นั้น ต้องมีความพร้อมทางร่างกายและความพร้อมทางจิตใจ เพราะ ร่างกาย และจิตใจเป็นตัวอาศัยซึ่งกันและกัน ทำงานร่วมกันควบคู่กันไป เมื่อจิตใจสงบ กายก็มีความ พร้อม และควรนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาชีวิต คือ มรรค ๘ เป็นต้น ความสมบูรณ์ความดี งาม และความสำเร็จก็จะส่งผลขึ้น ผู้ปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานควรปฏิบัติอย่างจริงจัง และความตั้งใจ เพื่อ จะทำให้เกิดผลสำเร็จจากการปฏิบัติสมาธิจริง เพราะผู้ที่จะปฏิบัติสามารถรู้ได้เฉพาะตนเอง และเมื่อรู้ผล แล้วย่อมส่งผลเป็นอานิสงส์ และจะได้นำผลนั้นมาปรับประยุกต์ใช้ประโยชน์ต่อตนเอง และผู้อื่น ตาม โอกาส ตามเวลา และสถานะ เป็นต้น

๒. สำหรับผู้มีความสนใจด้านปฏิบัติไม่ถนัดเรื่องการศึกษาค้นคว้า ต้องการที่จะลงมือปฏิบัติเลย ให้ใส่ใจกับสติดวงเดียวซึ่งต้องอยู่ในหลักการเจริญสมาธิในทางพระพุทธศาสนา คือ มีสติจับอยู่ธรรมใน ธรรมทั้งหลาย ในสภาวะปัจจุบันให้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา การเห็นต้อง เกิดในสมาธิไม่ใช่นึกคิดเอาเอง ถ้ายังไม่เห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ให้ตามดูรู้สติเท่าทันอารมณ์ใน ธรรมนั้น คือมีสติกำหนดบ่อย ๆ ทำบ่อย ๆ ฝึกบ่อย ๆ จะทำให้ร่างกายและสติมีกำลังมากขึ้น

คล่องแคล่วทำงานได้ฉับไว รู้ทันอารมณ์ที่ดีและไม่ดี และจะก้าวไปสู่สมถภาวนา หรือวิปัสสนาได้ตามลำดับ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติ

สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิจุดมุ่งหมายคือการปฏิบัติธรรมไปตามลำดับขั้นที่สูงยิ่งขึ้นไป เพื่อให้การเข้าถึงหลักปฏิบัติได้ง่ายขึ้น ควรศึกษาทำความเข้าใจและปฏิบัติตามอย่างสม่ำเสมอ

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. ศึกษาสมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิเพื่อการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม

๒. ศึกษาสมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิกับศาสตร์สมัยใหม่

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเดปีฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ .พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลปฐมภูมิ

๑. หนังสือ

คณะอาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ธรรมภาคปฏิบัติ ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

จรรยา วรรณกลีนิพนธ์. การเพ่งกลีนิวิธีฝึกปฏิบัติกรรมฐานที่จิตเป็นสมาธิเร็ว. พิมพ์ครั้งที่ ๕.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พุทธลีลา, ๒๕๔๕.

_____ .พุทธธรรมบุญ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พุทธลีลา,

๒๕๕๐.

ชัยวัฒน์ อุตพัฒน์. รศ.,และทวี ผลสมภพ,รศ.. หลักพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕.

บุญมี เมธากูร. ความมหัสจรรย์ของจิต. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๔๕.

บุญมี เมธากูร และ วรรณสิทธิ์ ไวยะเสวี. คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะปริจเฉทที่ ๑-๙.

กรุงเทพมหานคร : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๒๑.

บรรจบ บรรณรุจิ. จิตวิเคราะห์เปรียบเทียบพระพุทธเจ้ากับซิกมันด์ ฟรอยด์. กรุงเทพมหานคร :

ธรรมสภา, ๒๕๒๐.

ป.หลงสมบุญ. พจนานุกรมบาลี-ไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๙.

นฤมล มารคแมน. การเจริญสมาธิตามแนวทางพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๓.

พระศรีวรญาณ (วิ). หลักการปฏิบัติกัมมัฏฐานในพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ใน เก็บเพชรจากพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๕.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

-พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
-พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
-พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
-พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส .อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘.
- พระภัททนต์ อาสภะ. วิปัสสนาที่ปฎิภา. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ศัพทวิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๐.
- พระปลัดวิสุทธ์ คุตตชโย. คู่มือการเรียนการสอนปริจเฉทที่ ๙ ชั้นมัธยมศึกษาปริวรรตมิกะโท. กรุงเทพมหานคร : อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร). ภูมิทัศน์ธรรมาภิ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรสยาม, ๒๕๓๙.
- พัฒน์ เพ็งพลา. ประวัติวรรณคดีบาลี. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒.
- พุทธทาสภิกขุ. ธรรมานุกรมธรรมโฆษณ์ ฉบับประมวลธรรม เล่ม ๒. รวบรวมเรียบเรียงโดย นายพินิจ รักทองหล่อ. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๐
- พระพุทธรูปพระ รจนา พระคันธसारิกว้างค์แปล. อภิธรรมมวตาร. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙.
- พระอุปัชฌายะ แปลโดยพระราชวรมนิ (ประยูร ธรรมจิตโต). ภูมิทัศน์ธรรม, กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๔๑.
-แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต) และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- พระพุทธรูปพระ รจนา สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง. วิสุทธิมรรค. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระอภิธรรมปิฎก เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๑ ธรรมสังคณี และอรรถกถา. ๒๕๒๕.
- ศูนย์พุทธศรัทธา. มโนมยทธิหลวงพ่อพระราชพรหมยาน. สระบุรี : ศูนย์พุทธศรัทธา, ม.ป.ป.
- วินัย อ.ศิวะกุล, ทฤษฎีพุทธจิตวิทยา, สถาบันพุทธวิทยาศาสตร์ ประยุกต์อภิธรรมมูลนิธิ วัดพระเชตุพน ฯ, ๒๕๒๓.
- วินัย อ.ศิวะกุล. ทฤษฎีพุทธจิตวิทยา. สถาบันพุทธวิทยาศาสตร์ ประยุกต์อภิธรรมมูลนิธิ วัดพระเชตุพน ฯ, ๒๕๒๓
- วนิดา ขาเขียว. สมมติพุทธตามทีปรากฏในพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ ๑. นนทบุรี : พี.เอส.พรินท์, ๒๕๕๐.
- ราชบัณฑิตสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. กรุงเทพฯ ฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖

โรจรุ่ง สุวรรณสุทธิ, ผศ. นพ., **ธรรมชาติของจิต**, เอกสารโครงการ การสร้างเสริมทักษะการบริหาร
จิตใจและสมาธิ ภาควิชากุมารเวชศาสตร์ คณะแพทยศิริราชพยาบาล ครั้งที่ ๙ วันที่ ๑๔
กันยายน ๒๕๔๙.

สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์
พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.

แสง จันทรงาม. **พุทธศาสนวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔.

_____. **ปรากฏการณ์ทางจิต**. กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๒๔

๒ ภาษาอังกฤษ :

K.R. Norman. **A History of Indian Literature Volume VI**. (Otto Harrassowitz,
Wiesbaden, 1983.

K.R. Norman. **A History of Indian Literature Volume VI**. (Otto Harrassowitz,
Wiesbaden, 1983.

P.V. Bapat. **๒๕๐๐ YEARS of BUDDHISM**. ๔th . (Calcutta : S. Antool & Co. Private Ltd,
N ānamoli Bhikkhu, **The Path of Purification**. (Singapore Buddhist Meditation
Centre 1956.

Bapat, P.V.. **Vimuttimaggā and Vimuttimaggā : A Comparative Study**. Poona : The
Calcutta Oriental Press, 1937.

ออนไลน์

www.dhammasawasde.blogspot.com.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก. บทความการวิจัย

สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ The Tranquility Meditation as the Base of the Power of Spiritual Creation (Manomayiddhi)

ดร.เสฐียร ทังทองมะดัน

พระมหาสุพร รุกขิตตมโณ, ดร., ดร.ประสพฤกษ์ รัตนยงค์, นางเบญจมาศ สุวรรณวงศ์, นายสิริภาพ สอนดง
นายสงวน หล้าโพทนัน

บทคัดย่อ

รายงานวิจัยเรื่องวิเคราะห์สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาสมถกัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษามโนมยิทธิในพระพุทธศาสนา ๓) เพื่อวิเคราะห์สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เป็นการวิจัยแบบคุณภาพโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า สมถกัมมัฏฐานในพระไตรปิฎก เป็นวิธีการปฏิบัติกรรมฐานในพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๔ วิธี คือ (๑) วิธีปฏิบัติสมถะนำหน้าวิปัสสนา (๒) วิธีปฏิบัติวิปัสสนานำหน้าสมถะ (๓) วิธีปฏิบัติสมถะและวิปัสสนาควบคู่กันไป และ (๔) วิธีปฏิบัติเมื่อจิตถูกชักให้ไขว้เขวเพราะธรรมมุขัจจะ ซึ่งผู้ปฏิบัติอาจจะเลือกเอาวิธีการที่เหมาะสมกับตนมาใช้ในการปฏิบัติได้ตามสมควร ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวถึงสมถกัมมัฏฐาน เป็นการปฏิบัติไว้ตั้งแต่กึ่งเบื้องต้นก่อนเจริญพระกัมมัฏฐาน การชำระศีลให้บริสุทธิ์ ตั้งมั่นอยู่ในศีลที่บริสุทธิ์ดีแล้ว การตัดปัลลิว อันเป็นเครื่องกังวล ๑๐ ประการ ในคัมภีร์วิมุตติมรรคจะเป็นไปในแนวเดียวกับคัมภีร์วิสุทธิมรรคทุกประการ ในคัมภีร์อริยมรรคมาตสังคหะ ให้กำหนดจิตเป็นที่ตั้งในการเกิดดับอยู่ในกระแสของภวังค์ เรียกว่าภวังคจิตอย่างหนึ่ง เกิดดับในวิถีแห่งการรับรู้โลกภายนอกทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และในคัมภีร์อริยมรรคมาตสังคหะเป็นการเจริญกัมมัฏฐานโดยใช้กสิณเป็นฐานเพื่อให้เกิดฌานและดำเนินฌานให้บรรลุฌาน จากนั้นพิจารณาอุปมาอุปไมย และสู่วิปัสสนาไปตามลำดับ เพื่อความสิ้นไปแห่งกิเลสคือการบรรลุถึงพระนิพพานนั่นเอง เนื่องจากมโนมยิทธิ คือ การมีฤทธิ์ทางใจคือการรู้เห็น สัมผัส ตามความเป็นจริง ด้วยการใส่ใจ เป็นกำลังในการเพ่งจิตไปภายในตัวของตนเอง เป็นผลของการอบรมฌาน จนถึงความชำนาญคล่องแคล่ว

การวิเคราะห์สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ ได้แก่ ๑) สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เป็นการใช้อารมณ์ของสมถกัมมัฏฐานเพื่อเป็นบาทฐานมโนมยิทธิ กล่าวคือเมื่อฝึกปฏิบัติ โดยการใช้อารมณ์ของสมถกัมมัฏฐานอย่างใดอย่างหนึ่ง ๒) องค์ฌานในฐานะเป็นอารมณ์ของมโนมยิทธิ เป็นการทำฌานให้เกิดขึ้นหรือเข้าฌาน ก็เพื่อใช้กำลังสมาธิของฌานนั้นเตรียมจิตให้อยู่ในสภาพซึ่งพร้อมดีที่สุดสำหรับใช้เป็นที่พักการของปัญญาที่จะคิดพิจารณาให้เห็นความจริงต่อไป ๓) กสิณในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เป็นการฝึกปฏิบัติเพ่งกสิณเป็นวิธีทำกรรมฐานที่เหมาะสมกับคนทุกคนและทุกจริต คือ คนทุกคนสามารถเพ่งได้ แต่ก็มีคนบางประเภทที่เพ่งกสิณแล้วไม่เกิดผล ไม่เกิดนิมิต ไม่สามารถทำฌานให้เกิดขึ้น ๔) จริตกับกรรมฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ ในทางการปฏิบัติสมถกรรมฐาน ๔๐ ชนิด เหมาะกับบุคคลแต่ละจริตแตกต่างกันไป และ ๕) สมถกัมมัฏฐานจากกสิณ ๑๐ ในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เมื่อฝึกกสิณจนสามารถละนิมิตให้หมดไปได้แล้ว ผลจากการฝึกนี้ย่อมทำให้ฌานเกิดขึ้นเป็นลำดับต่อไป

คำสำคัญ : สมถกัมมัฏฐาน, บาทฐาน, มโนมยิทธิ

ABSTRACT

The research of the tranquility meditation as the base of the power of spiritual creation (Manomayiddhi) have three objectives as follows : ၁) to study the tranquility meditation (Samathakammattana), ၂) to analyze the power of spiritual creation (Manomayiddhi) and ၃) to analyze the tranquility meditation as the base of the power of spiritual creation (Manomayiddhi). It is a quality research using by descriptive research.

The results of research find that There are four methods of meditation practice (Samathakammattana) in the Tipitaka : (၁) the method practice of Samatha before Vipassana, (၂) the method practice of Vipassana before Samatha (၃) the method practice of Samatha and vipassana together, and (၄) the method practice when the mind was distracted because of Dhammudhacca. The practitioner may choose to use the appropriate method for his or her practice in a reasonable manner. In the scriptures of Visuddhimagga, which is the sacred message refers to the practice that has been practiced since the beginning of the ritual. Purification is standing in a pure precept, which is the ၈၀ essential worries of the Scriptures will be in line with the Scriptures. In the Aphidhammatthasangaha, to determine the mental location of the fire out in the stream of trance. It called one bastard mind (Bhavanggacitta). It is extinguish in the way of perceiving the outside world through the eyes, ears, nose, tongue, and mind, and in the Abhidhammavathara scriptures, is the growth of the base, using the base as a base for meditation and meditation to attain meditation (Jhana). Then there is considering the contemplation of Arupajhana to Aphinyana and to the next Vipassana for the end of the passion is to attain the Nirvana, it is a mental activity (Manomayiddhi) is to experience the real touch with the mind. It is a force for self-determination. It is the result of training meditation to skillful dexterity.

The analysis of the base currency (Samathakammattana) as a base currency of the power of spiritual creation (Manomayiddhi) is as follows : ၁) The base currency (Samathakammattana) is as a base currency of the power of spiritual creation (Manomayiddhi). It is the emotion of the base currency (Samathakammattana) to be the power of spiritual creation (Manomayiddhi) . That is, when it has practicing by using the emotions of one of the contemplation, ၂) Reflections as the mood of the body to make contemplation happen or meditate. To use the meditation power of meditation, it prepares your mind to be in the state that is best equipped for the office of wisdom to think about the truth, ၃) The base (Kasinas) are as the base of the power of spiritual creation (Manomayiddhi). It is practiced as a way to meditate for all people and all people can be focused. But there are some people who are not focused on the effect of the vision can not make contemplation, ၄) Meditate on meditation (Carita) as the basis of the power of spiritual creation (Manomayiddhi). In the practicing of ၄၀ kinds of suits (Kammattanas), each person will practiced for appropriate different and ၅) the base currency (Samathakammattana) of ၈၀ beans (Kasinas) is as a base currency of the power of spiritual

creation (Manomayiddhi). When a person who is training the bean to be able to leave the anthem to be gone. The results of this practice will cause contemplation to occur next.

Keywords : Samathakammattana, base, Manomayiddhi,

๑. บทนำ

พระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นนียยานิกธรรม ธรรมอันยังผู้ปฏิบัติให้ถึงความพ้นทุกข์ ผู้ที่ต้องการพ้นจากทุกข์ จะต้องปฏิบัติตามหลักที่วางเอาไว้ พระพุทธเจ้าได้แสดงหลักธรรมไว้หลายระดับ ทั้งระดับที่ปฏิบัติเพื่อความสุขในโลกนี้ เพื่อความสุขในภพหน้า และประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพาน กล่าวได้ว่า เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือความพ้นทุกข์หรือบรรลुพระนิพพาน เหตุการณ์เวียนว่ายตายเกิด การจะไปถึงจุดหมายนั้นได้ แต่ละคนจะต้องดำเนินไปด้วยตนเอง พระตถาคตเป็นแต่เพียงผู้บอกทางเท่านั้น (ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๗๖/๖๔) การจะบรรลุถึงเป้าหมายดังกล่าวได้ จะต้องอาศัยการปฏิบัติกัมมัฏฐาน กัมมัฏฐานจึงแบ่งออกเป็น ๒ อย่างคือ สมถกัมมัฏฐาน กัมมัฏฐาน ที่เป็นอุบายเพื่อความสงบใจ จิตจดจ่ออยู่กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งอย่างแน่วแน่ และวิปัสสนากัมมัฏฐาน กัมมัฏฐานที่เป็นอุบายเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงในกองสังขาร การเจริญสมถกัมมัฏฐาน มุ่งต้องการให้เกิดสมาธิ ต้องการให้จิตสงบ แนบแน่นอยู่กับอารมณ์เดียว ไม่หวั่นไหว เมื่อจิตสงบแล้ว มีสมาธิแล้ว ตัวสมถะคือตัวสมาธิ จะสบาย มีความสุข เยียบสงบ ใจไม่วอกแวก ไม่เดือดร้อนไม่ดิ้นรน ไม่กระวนกระวาย แนบแน่นอยู่ในอารมณ์เดียว จนกระทั่งเกิดสมาธิถึงระดับที่เรียกว่า “ฌาน” มโนมยิทธิ คือ ฤทธิ์ทางใจเป็นวิชาที่อยู่ระหว่างกลางของวิชา ๓ และอภิญา ๖ คือมีกำลังสูงกว่าวิชา ๓ แต่ไม่เท่าอภิญา ๖ เนื่องจากฤทธิ์ทางใจมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ (ตาทิพย์) และยังสามารถถอดกายภายใน หรือที่เรียกว่าถอดจิตไปในที่ต่าง ๆ ได้ด้วย แต่ไม่สามารถแยกกายเนื้อไปได้ เพราะมีฤทธิ์ทางใจอย่างเดียว การฝึกฤทธิ์ทางใจเริ่มจากการระงับอารมณ์ฟุ้งซ่านแห่งจิตใจ (นิรวณ ๕) เพื่อให้จิตมีกำลัง โดยเริ่มต้นด้วยการเจริญสมาธิภาวนา จนได้ฌาน ๔ จะใช้วิธีไหนก็ได้ (www.dhammasawasde.blogspot.com.) ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค จัดมโนมยิทธิเป็นส่วนหนึ่งของอิทธิวิธ คือการแสดงฤทธิ์แบบต่าง ๆ คือการเนรมิตร่างกายเดิมให้เป็นกายอื่นให้เป็นรูปมีจิตใจ เพราะบันดาลให้สำเร็จเป็นสรีระอื่นที่มีโครงร่างภายในสรีระร่างเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก(สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๒๔๓.) ส่วนในคัมภีร์วิมุตติมรรค จัดมโนมยิทธิเป็นส่วนหนึ่งของอิทธิวิธ ๗ อย่าง และได้กล่าวถึงวิธีปฏิบัติเพื่อให้ได้มโนมยิทธิ เริ่มตั้งแต่การควบคุมจิตได้ชำนาญแล้ว เจริญอิทธิบาท เข้าจตุตถฌาน ออกจากจตุตถฌานนั้นอย่างสงบแล้วเพ่งจิตไปยังภายในของตนด้วยการคิดว่า “เป็นเหมือนหม้อเปล่า” จากนั้นจึงตั้งจิตว่า “ภายในอันว่างเปล่าของเรา เราจะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงดังต้องการ เราจะเปลี่ยนแปลงได้สำเร็จตามความตั้งใจนั้น” เมื่อพิจารณาดังนี้แล้วจึงเปลี่ยนแปลงได้สำเร็จ โดยวิธีนี้ เธอจึงเนรมิตร่างต่าง ๆ ได้มากมาย จากนั้น จึงทำกิจต่าง ๆ ได้มากอย่าง ถ้าปรารถนาจะไปพรหมโลก ด้วยกายที่เนรมิต เธอก็เนรมิตรูปของผวก่อนเข้าไปยังพรหมโลก ร่างที่เนรมิตขึ้นตามความตั้งใจของตนนี้ ย่อมบริบูรณ์ด้วยองค์ประกอบทั้งมวลไม่มีความสามารถใดขาดหายไป ถ้าผู้มีอิทธิวิธเดินไปมา ร่างที่เนรมิตนั้นก็เดินไปมาด้วย ถ้าผู้มีอิทธิวิธนั่ง นอน ฟันไอน้ำ และเปลวไฟ ถามคำถามหรือตอบคำถาม ร่างที่เนรมิตขึ้นก็นั่ง นอน ฟันไอน้ำและเปลวไฟ ถามคำถาม หรือตอบคำถามด้วย เพราะร่างที่เนรมิตขึ้น เกิดจากอิทธิวิธ มันจึงเป็นเช่นนั้น (พระอุปัชฌาย์, วิมุตติมรรค, ๒๐๒ - ๒๐๓)

จากที่กล่าวมา พอจะสรุปได้ว่า การปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน จนจิตสงบนิ่งเป็นอุปมา ได้บรรลุ รูปฌาน และอรุณฌาน หากปรารถนาจะแสดงฤทธิ์ สามารถแสดงได้โดยอาศัยผลที่เกิดจากการปฏิบัติในส่วนของสมถกัมมัฏฐานเป็นบาทในการแสดง ผู้วิจัยต้องการจะศึกษาในประเด็นว่าสมถกัมมัฏฐานเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิอย่างไร

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาสมถกัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา
- ๒.๒ เพื่อศึกษามโนมยิทธิในพระพุทธศาสนา
- ๒.๓ เพื่อศึกษาสมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ

๓. ขอบเขตของการวิจัย

๓.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร ศึกษาสมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ

๓.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาสมถกัมมัฏฐาน มโนมยิทธิในพระพุทธศาสนา และสมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ โดยศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์วิสุทธิมรรค ภูมิติมรรค อภิธัมมัตถสังคหะ และคัมภีร์อภิธัมมวาทาร

๓.๓ ขอบเขตด้านระยะเวลาในการวิจัย ระหว่างเดือน มกราคม ๒๕๕๘ ถึง กันยายน ๒๕๕๘

๔. คำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

สมถกัมมัฏฐาน หมายถึง กัมมัฏฐานเพนอุบายสงบใจ มีเป้าหมายอยู่ที่การทำให้สงบแน่วแน จนเข้าถึงภาวะที่เรียกว่า ฌาน คือ ภาวะของจิตที่สงบ ประณีต ซึ่งมีสมาธิเป็นองค์ธรรม

มโนมยิทธิ หมายถึง ความสำเร็จด้วยอำนาจกำลังใจที่ยิ่งใหญ่เป็นพิเศษ อันเป็นผลมาจากการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน จนจิตสงบนิ่งในอารมณ์ เกิดสภาวะขององค์ฌาน จนสามารถนำเอาผลจากสมถะหรือองค์ฌานนั้น ๆ มาเป็นบาทฐานในการเจริญฤทธิ์ทางใจได้

สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ หมายถึง สมถกัมมัฏฐานเพนสิ่งที่ช่วยสนับสนุนส่งเสริมให้ได้มโนมยิทธิ

๕. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นวิจัยเอกสาร (Document Research) มีลำดับขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

- ๕.๑ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสมถกัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา
- ๕.๒ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับมโนมยิทธิในพระพุทธศาสนา
- ๕.๓ วิเคราะห์สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ
- ๕.๔ สรุปผลการวิจัย และเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป

๖.สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวិเคราะห์สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ สรุปผลเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ได้ดังนี้

๑. สมถกัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา

สมถกัมมัฏฐาน หมายถึงสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการงานทางจิต เป็นสิ่งที่ใช้เป็นสื่อหรือเป็นอุบายเพื่อให้จิตได้ทำงาน ให้จิตใช้เป็นอารมณ์ในการกำหนด เป็นอุปกรณ์ในการฝึกฝนอบรมจิตให้มีความสงบ เพื่อบรรลุคุณวิเศษต่าง ๆ และมีความเห็นแจ้ง รู้เข้าใจในกองสังขารตามความเป็นจริง สมถกรรมมัญฐานในพระไตรปิฎกเป็นวิธีการปฏิบัติกรรมฐานในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๔ วิธี คือ (๑) วิธีปฏิบัติสมถะนำหน้าวิปัสสนา (๒) วิธีปฏิบัติวิปัสสนานำหน้าสมถะ (๓) วิธีปฏิบัติสมถะและวิปัสสนาควบคู่กันไป (๔) วิธีปฏิบัติเมื่อจิตถูกชักให้ไขว้เขวเพราะธรรมูธัจจ ซึ่งผู้ปฏิบัติอาจจะเลือกเอาวิธีการที่เหมาะสมกับตนมาใช้ในการปฏิบัติได้ตามสมควร เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นหลักปฏิบัติของนักบวชในยุคแรก แม้ก่อนที่จะมีพระพุทธศาสนา และเป็นทางไปสู่การบรรลุอิทธิฤทธิ์และอภิญญา รวมทั้งการถือกำเนิดในพรหมโลก แต่การปฏิบัติเช่นนี้แตกต่างจากการปฏิบัติใน

พระพุทธศาสนา เพราะพระองค์ทรงเห็นว่าเป็นหลักที่ควรปฏิบัติ แต่วิธีการปฏิบัติเพียงเท่านั้น ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้เข้าถึงจุดมุ่งหมายอันสูงสุด คือ บรรลุสมรรถผลนิพพานได้ สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวถึง กัมมัฏฐานไว้ ๒ ประเภทคือสมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน กล่าวเฉพาะสมถกัมมัฏฐาน ได้กล่าวหลักการปฏิบัติไว้ตั้งแต่กิจเบื้องต้นก่อนเจริญพระกัมมัฏฐาน รายละเอียดของอารมณ์สมถกัมมัฏฐาน ๔๐ ประการกล่าวถึงส่วนเนื้อหา การปฏิบัติ และผลการปฏิบัติ ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวโดยลำดับ และบุพกิจเบื้องต้นในการเจริญสมถกัมมัฏฐาน ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวไว้ ดังนี้คือ การชำระศีลให้บริสุทธิ์ ตั้งมั่นอยู่ในศีลที่บริสุทธิ์ดีแล้ว การตัดปัลลิว อันเป็นเครื่องกังวล ๑๐ ประการ การเข้าไปหาภิกษุสงฆ์ผู้ให้กัมมัฏฐาน การเรียนกัมมัฏฐานข้อใดข้อหนึ่ง ในจำนวน ๔๐ ประการที่เหมาะสมกับจริตของตน การหลีกเลี่ยงสถานที่ที่ไม่เหมาะแก่การเจริญสมาธิ การอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสมแก่การเจริญสมาธิภาวนา การตัดปัลลิวเครื่องกังวลเล็กน้อย สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์วิมุตติมรรค แนวทางในการเจริญสมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์วิมุตติมรรคจะเป็นไปในแนวเดียวกับคัมภีร์วิสุทธิมรรคทุกประการเพราะว่าสมถกัมมัฏฐานตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและคัมภีร์วิมุตติมรรคกล่าวถึงเรื่องบุพกิจเบื้องต้นก่อนการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน เนื้อหา การปฏิบัติ และผลของสมถกัมมัฏฐานของทั้ง ๒ คัมภีร์ ซึ่งกล่าวไว้ ๗ หมวดเช่นกันคือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อรูปฌาน ๔ อาหาเรปฏิกูลสัญญา จตุธาตุววัฏฐาน จำแนกกัมมัฏฐาน ๔๐ โดยบัญญัติกัมมัฏฐาน ๒๘ คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ โภจนาสัทธัญญะ (กายคตาสติ) อัสสาสปีสาสัทธัญญะ (อานาปานสติ) สัตถวัญญะ (พรหมวิหาร/อปปมัญญา) อากาสบัญญัติ (ปฐมรูปฌาน) นัตถิกาวัญญะ (ตติยรูปฌาน) และปรหมัตถกัมมัฏฐาน ๑๒ คือ อนุสสติ ๘ อาหาเรปฏิกูลสัญญา จตุธาตุววัฏฐานทุติยรูปฌาน และจตุตถรูปฌาน สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะ ให้กำหนดจิตเป็นที่ตั้งในการเกิดดับอยู่ในกระแสของภวังค์ เรียกว่าภวังคจิตอย่างหนึ่ง เกิดดับในวิถีแห่งการรับรู้โลกภายนอกทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เช่น เวลาเรานอนหลับเรียกว่าจิตของเราอยู่ในภวังค์ มันเกิดดับอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน แต่เกิดดับอยู่ในภวังค์ ส่วนในเวลาที่เราตื่นอยู่เรียกว่าจิตอยู่ในวิถีแห่งการรับรู้โลกภายนอกทางอายตนะ ๖ เมื่อเกิดดับอยู่ในวิถีแห่งการรับรู้เรียกว่าวิถิจิต ในวิถิจิตนี้จะตกลงสู่ภวังค์เป็นช่วง ๆ สลับกันไปตลอดเวลา เพียงแต่ว่ามันอยู่ในภาวะของภวังค์ไม่นานเท่าเวลาเรานอนหลับเท่านั้น การที่คนเข้านอนหลับในนั้นก็คือการตกลงสู่ภวังค์ของจิตนั่นเอง แต่ในเวลาเช่นนั้นจิตอยู่ในภวังค์นานกว่าปกติ จึงมักทำให้เกิดอุบัติเหตุขึ้นเพราะร่างกายขาดการควบคุมจากสติสัมผัสปัญญะพอจิตกลับขึ้นสู่วิถิจิตอุบัติเหตุก็เกิดขึ้นเสียแล้ว สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะเป็นการเจริญสมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะเป็นการเจริญกัมมัฏฐานโดยใช้กสิณเป็นฐานเพื่อให้เกิดฌานและดำเนินฌานให้บรรลุฌาน ๔ จากนั้นพิจารณาอรูปฌานไปอภิยญา ๕ และสู่วิปัสสนาไปตามลำดับ เพื่อความสิ้นไปแห่งกิเลสคือการบรรลุถึงพระนิพพานนั่นเอง

๒. มโนมยิทธิในทางพระพุทธศาสนา

มโนมยิทธิ คือ การมีฤทธิ์ทางใจคือการรู้เห็น สัมผัส ตามความเป็นจริงด้วยการใช้ใจ เป็นกำลังในการเพ่งจิตไปภายในตัวของตนเอง เป็นผลของการอบรมจนถึงความชำนาญคล่องแคล่ว และไม่ใช่เป็นเรื่องง่าย เป็นสิ่งที่ยากมาก แต่ประการสำคัญที่ควรพิจารณา คือ ไม่ใช่หนทาง ที่เป็นไปเพื่อการดับกิเลส หนทาง ที่เป็นไปเพื่อการดับกิเลส มีทางเดียวเท่านั้น คือ การอบรมเจริญปัญญา อบรมเจริญมรรคมรรค ๘ (สติปัฏฐาน) อันเป็นหนทางที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอริยสาวกทั้งหลายดำเนินมาแล้วต้นเหตุของมโนมยิทธิ การกำเนิดของมโนมยิทธิมีต้นเหตุมาจากโบราณกาล ตามที่ท่านโบราณจารย์ได้กล่าวรับรอง และถือว่าการฝึกมโนมยิทธินี้ ไม่ใช่ไม่ใช่วิชานอกกรีต นอกพุทธบัญญัติ เพราะการฝึกหรือกำลังทางใจซึ่งยึดแบบพระพุทธศาสนา คือ กรรมฐาน ๔๐ แบบ โดยพระพุทธเจ้าสอนไว้ไม่เหมือนกัน แต่วิธีปฏิบัติคล้ายคลึงกัน เอาในกรรมฐานทั้ง ๔๐ มาแยกปฏิบัติเป็นหมวดหมู่ ที่นี้สำหรับการปฏิบัติ ถ้าจะถามว่าอย่างไรเข้าถึงมรรคผลง่ายกว่ากัน ก็ต้องเป็นไปตามอัธยาศัยของบรรดาท่านพุทธบริษัท ต้นกำเนิดของมโนมยิทธิ มีความเป็นมาจาก

หลักสูตรในพระพุทธศาสนาขององค์สมเด็จพระชินวรบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นหนึ่งในพุทธศาสตร์ คือ ความอันเป็นศาสตร์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อความสุข ความเป็นพุทธะ ที่แท้จริงอันทรงคุณประโยชน์ มหาศาลทั้งในปัจจุบัน วัตถุประสงค์ของมโนมยิทธิ ที่หลวงพ่อกุญชรลีลาได้นำมาแนะนำสั่งสอนแก่ท่านทั้งหลาย จักได้เป็นเครื่องพิสูจน์ด้วยตัวเอง รู้เอง เห็นเอง ให้ได้ทั้งข้อเท็จจริงและข้อจริง แก่ข้อสงสัยให้ตัวเองได้ทั้งท่าน ยังได้มุ่งหวังให้พุทธศาสนิกชน ได้เข้าถึงความดี ในพระศาสนา ทั้งเปลือก สะเก็ด กระพี้ และ แก่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ให้ท่านเข้าใจได้ว่า การรักษาอารมณ์ พระอริยเจ้า มีอารมณ์ พระโสดาบัน เป็นต้น เพื่อการหนีรอก และอบายภูมิอย่างถาวรนั้น คุณประโยชน์ของมโนมยิทธิ ผู้ที่คล่องในวิชาของพระพุทธเจ้านี้ จะรู้เห็น และใช้ ประโยชน์ได้ ทั้งทางโลก ทางธรรม เป็นหมดอุ พยากรณ์ โชคชะตาราศีก็ได้ トラบเท่าที่จิตของท่าน ยังอยู่ใน เขตบุญกุศล เหนืออื่นใด คุณประโยชน์ใหญ่ ก็คือว่า การรู้เห็นความจริงแท้ ทำให้จิตเบื่อหน่าย ละวาง เป็น อุเบกขา เกิดสังขารเพิกขญาณ หน่วยในวิภูสสาร มุ่งนิพพาน เป็นที่สุด แบบของมโนมยิทธิ การฝึกมโนมยิทธิ ตามหลักสูตรเดิมอย่างครบถ้วนนั้น ผู้เรียนต้องฝึก กลืน ให้คล่องก่อนสามารถทำจิตให้เป็นฌานในกลืนได้ ฉับพลันคล่องตัว โดยไม่ต้องตั้งท่า เป็นต้น ว่าเตโชกลืน (กลืนไฟ) หรือ อาโลกกลืน (กลืนแสงสว่าง) ซึ่งเป็น ปัจจัยให้เกิดทิพจักขุญาณ ต้องอดทนทรมาณกายฝึกกันเป็นเดือนๆ ปีๆ ทีเดียว จึงจะได้ และมีจำนวนมากที่ พยายามนับสิบปีก็ไม่ได้ เมื่อได้กลืนกองใดกองหนึ่ง หรือหลายกอง จนคล่องแล้ว ครูอาจารย์จึงจะมาต่อวิชาให้ และการต่อวิชาที่ว่าคือการแนะนำด้วยถ้อยคำสั้นๆ แล้วให้ไปปฏิบัติเอาเอง ไม่ได้ พร่ำซ้ำแนะนำจนปากเปื่อย ปากแฉะ ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เมื่อนำไปปฏิบัติแล้ว ผิดถูกขัดข้องอย่างไร อาจารย์จึงจะชี้แนะแก้ไขให้ มโนมยิทธิประยุกต์แบบครึ่งกำลัง เป็นวิธีลัดแบบนี้ให้แล้วคนยุคนี้นี้ขาดศรัทธา และหย่อนในอิทธิบาท ๔ ก็ยัง ปฏิบัติกันไม่ได้อยู่มากเหมือนกัน วิธีการประยุกต์แบบครึ่งกำลังนั้นท่านลดกำลังส่วนหน้าลงมาเหลือเพียงแค่ ระดับอุปจารสมาธิ แล้วใช้อารมณ์วิปัสสนาญาณเข้าช่วย เพื่อให้เกิดทิพจักขุญาณก่อน ตามคำแนะนำที่องค์ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสอนด้วยเหตุที่ว่ากำลังใจคือบารมีของคนอ่อนลงมาก อ่อนทั้งในศรัทธา ความเชื่อ ในความดีของพระศาสนา การสมาทานพระกรรมฐาน จะต้องมิของบुชาครู คือ พระพุทธเจ้า ให้พร้อมด้วย ได้แก่ เงินไม่น้อยกว่า ๑ สลึง รูป ๓ ดอก เทียนหนักบาท ๑ เล่ม และ ดอกไม้ ๓ สี ๓ ดอก สำหรับผู้ที่ฝึกครึ่ง กำลัง ถ้าไม่สะดวกจะหาของเหล่านี้มา เช่น ดอกไม้ไม่ครบ ๓ สี ท่านอนุโลมให้เป็นกีส ก็ดอกก็ได้ และสำหรับ ท่านที่ไม่สามารถจะหาดอกไม้รูปเทียนได้ แต่พอมีเงินบ้าง สามารถใช้เงินในอัตราพอสมควร อธิษฐานบูชาครู แทนดอกไม้รูปเทียนได้ เงินบูชาครูนี้ห้ามนำไปใช้ส่วนตัวอีก ต้องนำไปถวายพระให้เป็นสังฆทานทั้งหมด เมื่อ เตรียมใจและกาย ของบูชาครูแล้ว ให้เข้าประจำที่ ณ สถานที่ที่จัดไว้ ก่อนรับ การฝึก หรือก่อนลงมือปฏิบัติ การฝึกมโนมยิทธิ หลวงพ่อกุญชรลีลาจะให้ธรรมะ (ที่บางท่านอาจจะเรียกว่าเทศน์) (พระมหาวิระ ถาวโร, การฝึกมโนมยิ ทธิ, ๒๕๕๑)เป็นแนวทางปฏิบัติ ให้ทุกคนเข้าใจ เสียก่อนประมาณ ๑๐ นาที สำหรับบางทีหรือบางครั้ง ที่หลวง พ่อกุญชรลีลาไม่ว่างก็อาศัยเทปคำสอนของหลวงพ่อกุญชรลีลาเปิดให้ผู้ตั้งใจปฏิบัติได้รับฟังแทน ทั้งแบบประยุกต์เต็ม กำลังและครึ่งกำลัง การฝึกแบบนี้หลวงพ่อกุญชรลีลาจัดให้ครูเข้าไปแนะนำตามหลักสูตรประยุกต์ เพื่อหวังผลรวบรัด ช่วยให้ผู้เรียนปฏิบัติได้ผลเร็ว ท่านบอกว่าถ้าให้ปฏิบัติเอง ของบางคนใช้เวลาตั้ง ๒๐ ปี ก็ยังไม่ได้ไม่ได้ การที่ ท่านจะไปท่องเที่ยวได้นั้น ต้องคล่องในทิพจักขุญาณหรือมโนมยิทธิ ไม่มีนิรณทรมานได้นาน และการไปใน ทุกที่ต้องขอขามพระพุทธรูป หางนาไปทุกครั้ง เพื่อเป็นการตรวจสอบและสามารถที่จะข้ามพ้นและรู้ชัดใน ส่วนของไปตามภพต่างๆ สถานที่ต่างๆ ทั้งใกล้หรือไกลได้ทั้งหมด แล้วดวงดาวต่างๆ ที่อยู่ห่างออกไปหลายล้าน ปีแสง เรารู้ได้ ไปได้ เห็นความเป็นไป เป็นมาที่แท้จริงของเขาได้ตามสภาพความเป็นจริง โดยที่ท่านไม่ต้อง อาศัยยานพาหนะ แบกเอากายหยาบ ชั้น ๕ ของท่านไป เพียงแต่ท่านใช้กำลังจิตที่ฝึกฝนดีแล้ว มโนมยิทธิกับ ญาณ ๘ เป็นการฝึกเพื่อได้คุณวิเศษดังนี้ คือ (๑) ทิพจักขุญาณการมีความรู้สึกทางใจคล้ายตาทิพย์ (๒) จุตูปปาตญาณ การใช้ทิพจักขุญาณ ให้รู้เห็นการเกิดการตายของสิ่งมีชีวิตทั้ง หลาย (๓) ปุพเพนิวาสานุสสติ

ญาณ ญาณอันเป็นกระพี้ของพระศาสนา คือ การรู้ระลึกชาติของเราเอง (๔) เจโตปริยญาณ การรู้จักใจผู้อื่น การดูสภาพของจิตของอภิสमानกายของผู้อื่น (๕) อดีตังสญาณ รู้เหตุการณ์ในอดีต (๖) อนาคตังสญาณ รู้เหตุการณ์ในอนาคตของเราของบุคคลอื่น (๗) ยถากรรมมุตตาญาณ เป็นปัจจัยให้เรารู้เหตุแห่งความสุขความทุกข์ ทั้งของตน เองและผู้อื่นได้ และ(๘) ปัจจุบันนังสญาณ รู้กาลปัจจุบัน คือ ขณะนี้ปัจจุบันนี้ใครอยู่ที่ไหน ทำอะไร อยู่เหตุการณ์ดีหรือร้าย อย่างไรและทำไม เราทราบได้

๓. วิเคราะห์สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ

สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เป็นการใช้อารมณ์ของสมถกัมมัฏฐานเพื่อเป็นบาทฐานมโนมยิทธิ กล่าวคือเมื่อฝึกปฏิบัติ โดยใช้อารมณ์ของสมถกัมมัฏฐานอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่กล่าวมาแล้ว สมาธิระดับต้นคือฌณีสมาธิ ย่อมเกิดขึ้น เมื่อได้หมั่นฝึกจิตบ่อยๆ จิตก็จะตั้งมั่นมากขึ้น องค์ฌานในฐานะเป็นอารมณ์ของมโนมยิทธิ เป็นการทำฌานให้เกิดขึ้นหรือเข้าฌาน (พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๘๗๒-๘๗๔) ก็เพื่อใช้กำลังสมาธิของฌานนั้นเตรียมจิตให้อยู่ในสภาพซึ่งพร้อมดีที่สุดสำหรับใช้เป็นที่ทำการของปัญญาที่จะคิดพิจารณาให้เห็นความจริงต่อไป เมื่อเข้าฌานคือฌานเกิดขึ้นแล้ว จิตพร้อมดีแล้ว ก็เดินหน้าต่อไปสู่ขั้นใช้ปัญญาพิจารณาภาวะของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่าวิปัสสนา ภาวนานี้เรียกว่าง่าย ๆ ก็ว่า เข้าฌานแล้วเจริญวิปัสสนา กสิณในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เป็นการฝึกปฏิบัติเพ่งกสิณเป็นวิธีทำกรรมฐานที่เหมาะสมกับคนทุกคน และทุกจริต คือ คนทุกคนสามารถเพ่งได้ แต่ก็มีคนบางประเภทที่เพ่งกสิณแล้วไม่เกิดผล ไม่เกิดนิมิต ไม่สามารถทำฌานให้เกิดขึ้น จริตกับกรรมฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ ในทางการปฏิบัติสมถกรรมฐาน ๔๐ ชนิด เหมาะกับบุคคลแต่ละจริตแตกต่างกันไป สำหรับในส่วนของกรรมฐานกสิณ ๑๐ นั้น ถือว่าโดดเด่นที่สุด โดยเฉพาะภูตกสิณ อากาสกสิณ และอาโลกกสิณนั้นเหมาะสมกับบุคคลทุกจริต ทำให้ไม่ต้องพะวงเลือกกรรมฐานใดที่เหมาะสมกับจริตแบบไหน อีกทั้งผลที่ได้ก็สามารถทำให้เกิดรูปฌานตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน สมถกัมมัฏฐานจากกสิณ ๑๐ ในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เมื่อฝึกกสิณจนสามารถละนิวรณ์ให้หมดไปได้แล้ว ผลจากการฝึกนี้ย่อมทำให้ฌานเกิดขึ้นเป็นลำดับต่อไปและเมื่อได้บรรลุปฐมฌานแล้ว ผู้ฝึกกสิณจะต้องฝึกหัดในการเข้าฌาน อยู่ในฌาน และในการออกจากฌานจนชำนาญ กล่าวคือ ทำความชำนาญในวสี ๕ ให้เกิดขึ้น เมื่อมีความชำนาญแล้วและเพ่งกสิณเดิมนั้นเป็นอารมณ์ต่อไป เพื่อละวิตก และวิจารณ์ ในองค์ฌาน และเมื่อสมาธิมีกำลังแรงกล้าจิต ผลที่เกิดขึ้นคือ บรรลุถึงทุติยฌาน เพราะไม่มีวิตกและวิจารณ์ คงมีแต่ปีติและสุข อันเกิดแต่อำนาจของสมาธิที่เกิดจากการฝึกเจริญกสิณนั้น

๗. อภิปรายผล

๑. สมถกรรมมัญฐานในพระพุทธศาสนา เป็นวิธีการปฏิบัติกรรมฐานในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๔ วิธี คือ (๑) วิธีปฏิบัติสมถะนำหน้าวิปัสสนา (๒) วิธีปฏิบัติวิปัสสนานำหน้าสมถะ (๓) วิธีปฏิบัติสมถะและวิปัสสนาควบคู่กันไป (๔) วิธีปฏิบัติเมื่อจิตถูกชักให้ไขว้เขวเพราะธรรมุจจัจ ซึ่งผู้ปฏิบัติอาจจะเลือกเอาวิธีการที่เหมาะสมกับตนมาใช้ในการปฏิบัติได้ตามสมควร เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นหลักปฏิบัติของนักบวชในยุคแรก แม้ก่อนที่จะมีพระพุทธศาสนา และเป็นทางไปสู่การบรรลุอิทธิฤทธิ์และอภิญญา รวมทั้งการถือกำเนิดในพรหมโลก แต่การปฏิบัติเช่นนี้แตกต่างจากการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา เพราะพระองค์ทรงเห็นว่าเป็นหลักที่ควรปฏิบัติ แต่วิธีการปฏิบัติเพียงเท่านั้น ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้เข้าถึงจุดมุ่งหมายอันสูงสุด คือ บรรลุมรรคผลนิพพานได้ การปฏิบัติสมาธิมีเนื้อหากว้างขวางครอบคลุมหลักพุทธธรรมทั้งหมด ผู้ศึกษาและปฏิบัติควรมีหลักในการนำการไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยสามารถพิจารณาตามหน้าที่ คือ มีสติพิจารณาธรรมในธรรมทั้งหลายคือ ธรรมทั้ง ๕ เพราะการทำกิจทุกอย่างให้มีความสำเร็จและเกิดประโยชน์นั้น ต้องมีความ

พร้อมทางร่างกายและความพร้อมทางจิตใจ เพราะร่างกาย และจิตใจเป็นตัวยาวซึ่งกันและกัน ทำงานร่วมกันควบคู่กันไป เมื่อจิตใจสงบ ร่างกายก็มีความพร้อม และควรนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาชีวิต คือ มรรค ๘ เป็นต้น ความสมบูรณ์ความดีงาม และความสำเร็จก็จะส่งผลขึ้น ผู้ปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานควรปฏิบัติอย่างจริงจัง และความตั้งใจ เพื่อจะทำให้เกิดผลสำเร็จจากการปฏิบัติสมาธิจริง เพราะผู้ที่ปฏิบัติสามารถรู้ได้เฉพาะตนเอง และเมื่อรู้ผลแล้วย่อมส่งผลเป็นอานิสงส์ และจะได้นำผลนั้นมาปรับประยุกต์ใช้ประโยชน์ต่อตนเอง และผู้อื่น ตามโอกาส ตามเวลา และสถานะ เป็นต้น

๒. สำหรับผู้มีความสนใจด้านปฏิบัติไม่ถนัดเรื่องการศึกษาค้นคว้า ต้องการที่จะลงมือปฏิบัติเลย ให้ใส่ใจกับสติดวงเดียวซึ่งต้องอยู่ในหลักการเจริญสมาธิในทางพระพุทธศาสนา คือ มีสติจับอยู่ธรรมในธรรมทั้งหลาย ในสภาวะปัจจุบันให้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา การเห็นต้องเกิดในสมาธิ ไม่ใช่คิดเอาเอง ถ้ายังไม่เห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ให้ตามความรู้สึกเท่าทันอารมณ์ในธรรมนั้น คือมีสติกำหนดบ่อย ๆ ทำบ่อย ๆ ฝึกบ่อย ๆ จะทำให้ร่างกายและสติมีกำลังมากขึ้น คล่องแคล่วทำงานได้ฉับไว รู้ทันอารมณ์ที่ดีและไม่ดี และจะก้าวไปสู่สมถภาวนา หรือวิปัสสนาได้ตามลำดับ

๙. ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติ

วิเคราะห์สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิจุดมุ่งหมายคือการปฏิบัติธรรมไปตามลำดับขั้นที่สูงยิ่งขึ้นไป เพื่อให้การเข้าถึงหลักปฏิบัติได้ง่ายขึ้น ควรศึกษาทำความเข้าใจและปฏิบัติตามอย่างสม่ำเสมอ

๒. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๒.๑ ศึกษาวิเคราะห์สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิเพื่อการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม

๒.๒ ศึกษาสมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิกับศาสตร์สมัยใหม่

๑๐. เอกสารอ้างอิง

สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). (๒๕๔๗) **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินติ้ง จำกัด.

พระอุปัชฌาย์ (๒๕๔๘) **วิมุตติมรรค**. แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๖.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตฺโต), (๒๕๓๒). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาวิระ ถาวโร. (๒๕๕๑) **การฝึกมโนมยิทธิ**. อ่างทอง : วัดท่าซุง.

www.dhammasawasde.blogspot.com.

ภาคผนวก ข.

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

- สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชา เช่น ธรรมะภาคปฏิบัติ ๑-๒-๓-๔ รายวิชาวิสุทธิมัคคศึกษา งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ชีวิตและผลงานของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา วิชากรรมฐาน ทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- สามารถนำผลการศึกษาไปสะท้อนรูปแบบการปฏิบัติสมถกรรมฐาน ที่ปฏิบัติกันอยู่ตามสำนักต่าง ๆ ในประเทศไทย จัดประชุมอบรม สัมมนา รูปแบบการปฏิบัติสมถกรรมฐานที่ถูกต้องตามแนวทางคำสอนในพระพุทธศาสนา
- สามารถนำผลการศึกษาไปวิเคราะห์ร่วมกับนักวิชาการทางด้านการท่องเที่ยว การพัฒนาจิตใจและปัญญา การจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจัดการอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน และศิลปกรรม ในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบเชื่อมโยง โดยความร่วมมือของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

๒. กิจกรรมด้านการศึกษาและปฏิบัติ

- สามารถพัฒนาโครงการการปฏิบัติกรรมฐานสำหรับประชาชนผู้สนใจ
- สามารถพัฒนาและต่อยอดโครงการให้อยู่ในรูปแบบของหลักสูตรการศึกษา

๓. กิจกรรมด้านวิชาการ

- จัดอบรมให้ความรู้การปฏิบัติกรรมฐานที่ถูกต้อง โดยสาขาวิชาพระพุทธศาสนา
- มีการพัฒนาทักษะในการวิจัยเกี่ยวกับการปฏิบัติกรรมฐานให้กับทีมงานวิจัยและนิสิตในระดับปริญญาโทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา เพื่อการเรียนรู้ในมิติที่หลากหลาย เช่น การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม

ภาคผนวก ค.

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑.ศึกษาข้อมูลปฐม ภูมิ/หัตถิภูมิจากวัด/ เอกสารและ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑.ได้รู้หลักสมถกัมมัฐานใน พระพุทธศาสนา ๒.ได้รู้หลักมโนมยิทธิในพระพุทธศาสนา ๓.ได้ทราบถึงการวิเคราะห์สมถ กัมมัฐานในฐานะเป็นบาทฐานของ มโนมยิทธิและเป็นข้อมูลผลงานในทาง วิชาการต่อไป	ข้อที่ ๑ – ๓	๑.ได้รู้หลักสมถกัมมัฐานใน พระพุทธศาสนา ๒.ได้รู้หลักมโนมยิทธิใน พระพุทธศาสนา ๓.ได้ทราบถึงการวิเคราะห์ สมถกัมมัฐานในฐานะเป็น บาทฐานของมโนมยิทธิและ เป็นข้อมูลผลงานในทาง วิชาการต่อไป

ภาคผนวก ง.
ประวัติคณะผู้วิจัย
แบบสรุปโครงการวิจัย

ประวัติผู้วิจัย

๑.ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย (สัดส่วน ๕๐ %)

๑. ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย) ดร.เสฐียร ทังทองมะดัน
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Dr. Sathien Thangthongmadan
๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน ๓๓๐๒๒ ๐๐๑๒๘๕๗๘
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์
๔. หน่วยงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตนครราชสีมา
ถนนชาติพัฒนา บ้านหัวถนน ตำบลหัวทะเล อำเภอเมืองนครราชสีมา
จังหวัดนครราชสีมา ๓๐๐๐๐
มือถือ ๐๘๑-๘๕๒-๒๓๔๐ E-mail. sathienthong@hotmail.com
- ๕.ประวัติการศึกษา

พ.ศ.๒๕๓๒	สอบไล่ได้ นักระรรมเอก สำนักเรียนวัดบุรพ์
พ.ศ.๒๕๓๙	สอบไล่ได้ เปรียญธรรม ๙ ประโยค สำนักเรียนวัดสะแก
พ.ศ.๒๕๔๑	สำเร็จการศึกษาระดับพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา ภาษาอังกฤษ รุ่นที่ ๔๓ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
พ.ศ. ๒๕๔๓	สำเร็จการศึกษาระดับศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต มหาวิทยาลัยศิลปากร
พ.ศ. ๒๕๕๖	สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย จ. พระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๕๕๖
๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ : สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

๒.ประวัติผู้ร่วมโครงการวิจัย (สัดส่วน ๑๐ %)

๑. ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย) พระมหาสุพร รกขิตธมโม, ดร.
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Phramaha Suporn Rakkhitadhammo, Dr
๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน ๓-๓๐๑๗-๐๐๓๔๑-๑๒-๑
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์
๔. หน่วยงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตนครราชสีมา
ถนนชาติพัฒนา บ้านหัวถนน ตำบลหัวทะเล อำเภอเมืองนครราชสีมา
จังหวัดนครราชสีมา ๓๐๐๐๐
มือถือ ๐๖๑-๘๙๔-๒๔๕๙ E-mail.

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์
๔. หน่วยงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตนครราชสีมา
ถนนชาติพัฒนา บ้านหัวถนน ตำบลหัวทะเล อำเภอเมืองนครราชสีมา
จังหวัดนครราชสีมา ๓๐๐๐๐
มือถือ ๐๙๒-๒๕๑-๙๙๓๒ E-mail. benjamas.suw@mcu.ac.th
๕. ประวัติการศึกษา พ.ศ.๒๕๓๖ พยาบาลศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการพยาบาลและผดุงครรภ์
ชั้นสูง วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนครราชสีมา
พ.ศ. ๒๕๔๙ สำเร็จการศึกษาระดับรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการภาครัฐ สถาบันบัณฑิต พัฒนบริหาร
ศาสตร์ (นิด้า)
พ.ศ. ๒๕๕๘ สำเร็จการศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ : สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย : มี / การเสนองานวิจัยครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๑

๔.ประวัติผู้ร่วมโครงการวิจัย (สัดส่วน ๑๐ %)

๑. ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย) นายสิรภพ สวนดง
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr. Siraphop Suandong
๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน ๓ ๓๐๑๕ ๐๐๖๙๑ ๕๒๘
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์
๔. หน่วยงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
วัดพระพุทธบาทเขากระโดง ตำบลเมืง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐
โทรศัพท์ - โทรสาร -
มือถือ ๐๙๖-๒๔๕๓๙๑๙ E-mail. Siraphop096@gmail.com
๕. ประวัติการศึกษา พ.ศ.๒๕๔๕ สอบไล่ได้ นักรธรรมตรี สำนักเรียนวัดสัมฤทธิ์ตะวันตก
พ.ศ.๒๕๔๖ สอบไล่ได้ นักรธรรมโท สำนักเรียนวัดสัมฤทธิ์ตะวันตก
พ.ศ.๒๕๔๗ สอบไล่ได้ นักรธรรมเอก สำนักเรียนวัดสัมฤทธิ์ตะวันตก
พ.ศ.๒๕๕๐ สำเร็จการศึกษาระดับพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา
ภาษาอังกฤษ รุ่นที่ ๕๔ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
พ.ศ. ๒๕๕๒ สำเร็จการศึกษาระดับพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๒๐ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

พ.ศ. ๒๕๕๘ สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วังน้อย จ. พระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๕๕๙

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ : สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย มี/การเสนองานวิจัยครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๑

๕.ประวัติผู้ร่วมโครงการวิจัย (สัดส่วน ๔๐ %)

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) นายสงวน หล้าโพนทัน
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr. Sanguan Lapontan
๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน ๓-๔๕๑๑-๐๐๔๗๙-๖๕๒
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน นักวิจัย/อาจารย์
๔. หน่วยงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
วัดพระพุทธบาทเขากระโดง ตำบลเสม็ด อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐
โทรศัพท์ - โทรสาร -
มือถือ ๐๘-๙๒๗๔-๕๘๗๔ E-mail. Snguan๐๐๘๙@gmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๒๕ สอบไล่ได้ นักรธรรมชั้นเอก (น.ธ.เอก) สำนักเรียนคณะจังหวัดร้อยเอ็ด
- พ.ศ. ๒๕๓๓ สอบไล่ได้ เปรียญธรรม ๖ ประโยค (ป.ธ.๖) สำนักเรียนวัดจักรวรรดิราชาวาส
- พ.ศ. ๒๕๓๘ สำเร็จการศึกษาปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต (ศน.บ.) สาขาวิชาปรัชญา
จาก สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. ๒๕๔๖ สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (Master of Arts)
สาขาวิชาปรัชญา(Philosophy)จากมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ (ABAC)
กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. ๒๕๕๙ สำเร็จการศึกษาปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ : สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา/การสอนภาษาบาลี

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย : มี / การเสนองานวิจัยครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๑

แบบสรุปโครงการวิจัย

สัญญาเลขที่ ว.๐๙๘/๒๕๕๘ ชื่อโครงการ สมถกัมมัญฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ หัวหน้าโครงการ ดร.เสฐียร ทังทองมะดันและคณะ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา โทรศัพท์ ๐๘๑-๘๕๒-๒๓๔๐ E-mail. sathienthong@hotmail.com ความเป็นมาและความสำคัญ การวิจัยเรื่อง สมถกัมมัญฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ โดยเนื้อหาของงานวิจัยที่มุ่งสนับสนุนการปฏิบัติธรรมเพื่อให้เกิดสมถกัมมัญฐานในทางพระพุทธศาสนา โดยการปฏิบัติเพื่อให้เกิดสมาธิส่งผลถึงกำลังทางใจ หรือเรียกว่ามโนมยิทธิ ฤทธิ์ทางใจเป็นวิชาที่อยู่ระหว่างกลางของวิชา ๓ และอภิญญา ๖ คือมีกำลังสูงกว่าวิชา ๓ แต่ไม่เท่าอภิญญา ๖ เนื่องจากฤทธิ์ทางใจมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ (ตาทิพย์) และยังสามารถถอดกายภายใน หรือที่เรียกว่าถอดจิตไปในที่ต่าง ๆ ได้ด้วย แต่ไม่สามารถแยกกายเนื้อไปได้ เพราะมีฤทธิ์ทางใจอย่างเดียว การฝึกฤทธิ์ทางใจเริ่มจากการระงับอารมณ์ฟุ้งซ่านแห่งจิตใจ (นิเวธ ๕) เพื่อให้จิตมีกำลัง โดยเริ่มต้นด้วยการเจริญสมาธิภาวนา จนได้ฌาน ๔ จะใช้วิธีไหนก็ได้ และการปฏิบัติสมถกัมมัญฐาน จนจิตสงบนิ่งเป็นอัปปนา ได้บรรลุรูปฌานและอรุณฌาน หากปรารถนาจะแสดงฤทธิ์ สามารถแสดงได้โดยอาศัยผลที่เกิดจากการปฏิบัติในส่วนของสมถกัมมัญฐานเป็นบาทในการแสดง ผู้วิจัยต้องการจะศึกษาในประเด็นว่าสมถกัมมัญฐานเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์
วัตถุประสงค์โครงการ ๑. เพื่อศึกษาสมถกัมมัญฐานในพระพุทธศาสนา ๒. เพื่อศึกษามโนมยิทธิในพระพุทธศาสนา ๓. เพื่อศึกษาสมถกัมมัญฐานเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ
ผลการวิจัย ๑) สมถกัมมัญฐานในพระพุทธศาสนา สมถกัมมัญฐาน หมายถึงสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการงานทางจิต เป็นสิ่งที่ใช้เป็นสื่อหรือเป็นอุบายเพื่อให้จิตได้ทำงาน ให้จิตใช้เป็นอารมณ์ในการกำหนด เป็นอุปกรณ์ในการฝึกฝนอบรมจิตให้มีความสงบ เพื่อบรรลุคุณวิเศษต่าง ๆ และมีความเห็นแจ้ง รู้เข้าใจในกองสังขารตามความเป็นจริง สมถกรรมมัญฐานในพระไตรปิฎก เป็นวิธีการปฏิบัติกรรมฐานในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๔ วิธี คือ (๑) วิธีปฏิบัติสมณะนำหน้าวิปัสสนา (๒) วิธีปฏิบัติวิปัสสนานำหน้าสมณะ (๓) วิธีปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาควบคู่กันไป (๔) วิธีปฏิบัติเมื่อจิตถูกชักให้ไขว่เขวเพราะธรรมธัมม์ ซึ่งผู้ปฏิบัติอาจจะเลือกเอาวิธีการที่เหมาะสมกับตนมาใช้ในการปฏิบัติได้ตามสมควร เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นหลักปฏิบัติของนักบวชในยุคแรก แม้ก่อนที่จะมีพระพุทธศาสนา และเป็นทางไปสู่การบรรลุอิทธิฤทธิ์และอภิญญา รวมทั้งการถือกำเนิดในพรหมโลก แต่การปฏิบัติเช่นนี้แตกต่างจากการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา เพราะพระองค์ก็

ทรงเห็นว่าเป็นหลักที่ควรปฏิบัติ แต่วิธีการปฏิบัติเพียงเท่านั้น ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้เข้าถึงจุดมุ่งหมายอันสูงสุด คือ บรรลุมรรคผลนิพพานได้ สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวถึงกัมมัฏฐานไว้ ๒ ประเภทคือสมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน กล่าวเฉพาะสมถกัมมัฏฐาน ได้กล่าวหลักการปฏิบัติไว้ตั้งแต่กิจเบื้องต้นก่อนเจริญพระกัมมัฏฐาน รายละเอียดของอารมณ์สมถกัมมัฏฐาน ๔๐ ประการกล่าวถึงส่วนเนื้อหา การปฏิบัติ และผลการปฏิบัติ ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวโดยลำดับและบุพกิจเบื้องต้นในการเจริญสมถกัมมัฏฐาน ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวไว้ ดังนี้คือ การชำระศีลให้บริสุทธิ์ ตั้งมั่นอยู่ในศีลที่บริสุทธิ์ดีแล้ว การตัดปณิโพร อันเป็นเครื่องกังวล ๑๐ ประการ การเข้าไปหาภิกษุผู้มีศีลให้กัมมัฏฐาน การเรียนกัมมัฏฐานข้อใดข้อหนึ่ง ในจำนวน ๔๐ ประการที่เหมาะสมกับจริตของตน การหลีกเว้นสถานที่ที่ไม่เหมาะแก่การเจริญสมาธิ การอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสมแก่การเจริญสมาธิภาวนา การตัดปณิโพรเครื่องกังวลเล็กน้อย สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์วิมุตติมรรค แนวทางในการเจริญสมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์วิมุตติมรรคจะเป็นไปในแนวเดียวกับคัมภีร์วิสุทธิมรรคทุกประการเพราะว่าสมถกัมมัฏฐานตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและคัมภีร์วิมุตติมรรคกล่าวถึงเรื่องบุพกิจเบื้องต้นก่อนการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน เนื้อหา การปฏิบัติ และผลของสมถกัมมัฏฐานของทั้ง ๒ คัมภีร์ ซึ่งกล่าวไว้ ๗ หมวดเช่นกันคือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหม-วิหาร ๔ อรูปฌาน ๔ อาหาเรปฏิกูลสัญญา จตุราตฺตวักขณ จาเนกกัมมัฏฐาน ๔๐ โดยบัญญัติกัมมัฏฐาน ๒๘ คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ โภจนาสัญญา (กายคตาสติ) อสสาสปีสสาสสัญญา (อานาปานสติ) สัตถวัญญู (พรหมวิหาร/อัปปมัญญา) อากาสัญญู (ปฐมอรูปฌาน) นัตถิภาวัญญู (ตติยอรูปฌาน) และปรมัตถกัมมัฏฐาน ๑๒ คือ อนุสสติ ๘ อาหาเรปฏิกูลสัญญา จตุราตฺตวักขณ ทุตติยอรูปฌาน และจตุตถอรูปฌาน สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์อภิมมัตถสังคหะ ให้กำหนดจิตเป็นที่ตั้งในการเกิดดับอยู่ในกระแสของภวังค์เรียกว่าภวังคจิตอย่างหนึ่ง เกิดดับในวิถีแห่งการรับรู้โลกภายนอกทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เช่นเวลาเรานอนหลับเรียกว่าจิตของเราอยู่ในภวังค์ มันเกิดดับอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน แต่เกิดดับอยู่ในภวังค์ส่วนในเวลาที่เราตื่นอยู่เรียกว่าจิตอยู่ในวิถีแห่งการรับรู้โลกภายนอกทางอายตนะ ๖ เมื่อเกิดดับอยู่ในวิถีแห่งการรับรู้ก็เรียกว่าวิถิจิต ในวิถีจิตนี้ก็จะตกลงสู่ภวังค์เป็นช่วง ๆ สลับกันไปตลอดเวลา เพียงแต่ว่ามันอยู่ในภาวะของภวังค์ไม่นานเท่าเวลาเรานอนหลับเท่านั้น การที่คนชั่วบรรลกลับในนั้นก็คือการตกลงสู่ภวังค์ของจิตนั่นเอง แต่ในเวลาเช่นนั้นจิตอยู่ในภวังค์นานกว่าปกติ จึงมักทำให้เกิดอุบัติเหตุขึ้นเพราะร่างกายขาดการควบคุมจากสติสัมปชัญญะพอจิตกลับขึ้นสู่วิถีจิตอุบัติเหตุก็เกิดขึ้นเสียแล้ว สมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์อภิมมัตถสังคหะเป็นการเจริญสมถกัมมัฏฐานในคัมภีร์อภิมมัตถสังคหะเป็นการเจริญกัมมัฏฐานโดยใช้กสิณเป็นฐานเพื่อให้เกิดฌานและดำเนินฌานให้บรรลุมรรค ๔ จากนั้นพิจารณาอรูปฌาน ไปอภิญญา ๕ และสู่วิปัสสนาไปตามลำดับ เพื่อความสิ้นไปแห่งกิเลสคือการบรรลุถึงพระนิพพานนั่นเอง

๒) มโนมยิทธิในพระพุทธศาสนา

มโนมยิทธิ คือ การมีฤทธิ์ทางใจคือการรู้เห็น สัมผัส ตามความเป็นจริงด้วยการใช้ใจ เป็นกำลังในการเพ่งจิตไปภายในตัวของตนเอง เป็นผลของการอบรมฌาน จนถึงความชำนาญคล่องแคล่ว และไม่ใช่ว่าเป็นเรื่องง่าย เป็นสิ่งที่ยากมาก แต่ประการสำคัญที่ควรพิจารณา คือ ไม่ใช่หนทาง ที่เป็นไปเพื่อการดับกิเลส หนทาง ที่เป็นไปเพื่อการดับกิเลส มีทางเดียวเท่านั้น คือ การอบรมเจริญปัญญา

อบรมเจริญมรรคมืองค์ ๘ (สติปัญญา) อันเป็นหนทางที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอริยสาวกทั้งหลายดำเนินมาแล้วต้นเหตุของมโนมยิทธิ การกำเนิดของมโนมยิทธิมีต้นเหตุมาจากโบราณกาลตามที่ท่านโบราณจารย์ได้กล่าวรับรอง และถือว่าการฝึกมโนมยิทธินี้ ไม่ใช่ไม่ใช่วิชานอกรีต นอกพุทธบัญญัติ เพราะการฝึกหรือกำลังทางใจซึ่งยึดแบบพระพุทธศาสนา คือ กรรมฐาน ๔๐ แบบ โดยพระพุทธเจ้าสอนไว้ไม่เหมือนกัน แต่วิธีปฏิบัติคล้ายคลึงกัน เอาในกรรมฐานทั้ง ๔๐ มาแยกปฏิบัติเป็นหมวดหมู่ ที่นี้สำหรับการปฏิบัติ ถ้าจะถามว่าอย่างไรหน้เข้าถึงมรรคผลง่ายกว่ากัน ก็ต้องเป็นไปตามอัธยาศัยของบรรดาท่านพุทธบริษัท ต้นกำเนิดของมโนมยิทธิ มีความเป็นมาจากหลักสูตรในพระพุทธศาสนาขององค์สมเด็จพระชินวรบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นหนึ่งในพุทธศาสตร์ คือ ความอันเป็นศาสตร์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อความสุข ความเป็นพุทธะ ที่แท้จริงอันทรงคุณประโยชน์มหาศาลทั้งในปัจจุบัน วัตถุประสงค์ของมโนมยิทธิ ที่หลวงพ่อดำเนินมาแนะนำสั่งสอนแก่ท่านทั้งหลายจักได้เป็นเครื่องพิสูจน์ด้วยตัวเอง รู้เอง เห็นเอง ให้ได้ทั้งข้อเท็จจริงและข้อจริง แก่ข้อสงสัยให้ตัวเองได้ทั้งท่านยังได้มุ่งหวังให้พุทธศาสนิกชน ได้เข้าถึงความดี ในพระศาสนา ทั้งเปลือกสะเก็ด กระพี้ และ แก่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ให้ท่านเข้าใจได้ว่า การรักษาอารมณ์ พระอริยเจ้า มีอารมณ์ พระโสดาบัน เป็นต้น เพื่อการหนีรอกและอบายภูมิอย่างถาวรนั้น คุณประโยชน์ของมโนมยิทธิผู้ที่คล่องในวิชาของพระพุทธเจ้านี้ จะรู้เห็น และใช้ประโยชน์ได้ ทั้งทางโลก ทางธรรม เป็นหมอดูพยากรณ์ โชคชะตาราศีก็ได้ トラบเท่าที่จิตของท่าน ยังอยู่ในเขตบุญกุศล เหนืออื่นใด คุณประโยชน์ใหญ่ ก็คือว่า การรู้เห็นความจริงแท้ ทำให้จิตเบื่อบ่อย ละวาง เป็นอุเบกขา เกิดสังขารุเปกขาญาณ หน่ายในวิภังการ มุ่งนิพพาน เป็นที่สุด แบบของมโนมยิทธิ การฝึกมโนมยิทธิตามหลักสูตรเดิมอย่างครบถ้วนนั้น ผู้เรียนต้องฝึก กลืน ให้คล่องก่อนสามารถทำจิตให้เป็นฌานในกลืนได้ฉับพลันคล่องตัวโดยไม่ต้องตั้งท่า เป็นต้น ว่าเตโชกลืน (กลืนไฟ) หรือ อาโลกกลืน (กลืนแสงสว่าง) ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดทิพจักขุญาณ ต้องอดทนทรมาณกายฝึกกันเป็นเดือนๆ ปีๆ ทีเดียว จึงจะได้ และมีจำนวนมากที่พยายามนับสิบปีก็ไม่ได้ เมื่อได้กลืนกองใดกองหนึ่ง หรือหลายกอง จนคล่องแล้ว ครูอาจารย์จึงจะมาต่อวิชาให้และการต่อวิชาที่ว่าการแนะนำด้วยถ้อยคำสั้นๆ แล้วให้ไปปฏิบัติเอาเอง ไม่ได้ พร่ำชี้แนะกันจนปากเปื่อยปากแฉะ ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เมื่อนำไปปฏิบัติแล้ว ผิดถูกขัดข้องอย่างไร อาจารย์จึงจะชี้แนะแก้ไขให้ มโนมยิทธิประยุกต์แบบครึ่งกำลัง เป็นวิธีลัดแบบนี้ให้แล้วคนยุคนี้ที่ขาดศรัทธา และหย่อนในอิทธิบาท ๔ ก็ยังปฏิบัติกันไม่ได้อยู่มากเหมือนกัน วิธีการประยุกต์แบบครึ่งกำลังนั้นท่านลดกำลังส่วนหน้าลงมาเหลือเพียงแค่ระดับอุปะการสมาธิ แล้วใช้อารมณ์วิปัสสนาญาณเข้าช่วย เพื่อให้เกิดทิพจักขุญาณก่อน ตามคำแนะนำที่องค์สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสอนด้วยเหตุที่ว่ากำลังใจคือบารมีของคนอ่อนลงมาก อ่อนทั้งในศรัทธา ความเชื่อ ในความดีของพระศาสนา การสมาทานพระกรรมฐานจะต้องมีของบูชาครู คือ พระพุทธเจ้า ให้พร้อมด้วย ได้แก่ เงินไม่น้อยกว่า ๑ สลึง รูป ๓ ดอก เทียนหนักบาท ๑ เล่ม และ ดอกไม้ ๓ สี ๓ ดอก สำหรับผู้ที่ฝึกครึ่งกำลัง ถ้าไม่สะดวกจะหาของเหล่านี้มา เช่น ดอกไม้ไม่ครบ ๓ สี ท่านอนุโลมให้เป็นก็สี ก็ดอกก็ได้ และสำหรับท่านที่ไม่สามารถจะหาดอกไม้รูปเทียนได้ แต่พอมีเงินบ้าง สามารถใช้เงินในอัตราพอสมควร อธิษฐานบูชาครูแทนดอกไม้รูปเทียนได้ เงินบูชาครูนี้ห้ามนำไปใช้ส่วนตัวอีก ต้องนำไปถวายพระให้เป็นสังฆทานทั้งหมด เมื่อเตรียมใจและกายของบูชาครูแล้ว ให้เข้าประจำที่ ณ สถานที่ที่จัดไว้ ก่อนรับ การฝึก หรือก่อนลงมือปฏิบัติ การฝึก

มโนมยิทธิ หลวงพ่อท่านจะให้ธรรมะ (ที่บางท่านอาจจะเรียกว่าเทศน์) (พระมหาวิระ ถาวโร, การฝึกมโนมยิทธิ, ๒๕๕๑)เป็นแนวทางปฏิบัติ ให้ทุกคนเข้าใจ เสียก่อนประมาณ ๑๐ นาที สำหรับบางที่หรือบางครั้ง ที่หลวงพ่อบอกท่านไม่ว่าก็อาศัยเทศน์คำสอนของหลวงพ่อบอกท่านมาเปิดให้ผู้ตั้งใจปฏิบัติได้รับฟังแทนทั้งแบบประยุกต์เต็มกำลังและครึ่งกำลัง การฝึกแบบนี้หลวงพ่อบอกท่านจัดให้ครูเข้าไปแนะนำตามหลักสูตรประยุกต์ เพื่อหวังผลรวบรัดช่วยให้ผู้เรียนปฏิบัติได้ผลเร็ว ท่านบอกว่าถ้าให้ปฏิบัติเอง ของบางคนใช้เวลาตั้ง ๒๐ ปี ก็ยังไม่ได้ไม่ได้ การที่ท่านจะไปท่องเที่ยวได้นั้น ต้องคล่องในทิพจักขุญาณหรือมโนมยิทธิ ไม่มีนิรันดร์ ทรงสมาธิได้นาน และการไปในทุกที่ต้องขอขามพระพุทธรูปเจ้า ทรงนำไปทุกครั้ง เพื่อเป็นการตรวจสอบและสามารถที่จะข้ามพ้นและรู้ชัดในส่วนออกไปตามภพต่างๆ สถานที่ต่างๆ ทั้งใกล้หรือไกลได้ทั้งหมด แล้วดวงดาวต่างๆ ที่อยู่ห่างออกไปหลายล้านปีแสง เราก็รู้ได้ ไปได้ เห็นความเป็นไป เป็นมาที่แท้จริงของเขาได้ตามสภาพความเป็นจริง โดยที่ท่านไม่ต้องอาศัยยานพาหนะ แบกเอากายหยาบ ชั้น ๕ ของท่านไป เพียงแต่ท่านใช้กำลังจิตที่ฝึกฝนดีแล้ว มโนมยิทธิกับญาณ ๘ เป็นการฝึกเพื่อได้คุณวิเศษดังนี้ คือ (๑) ทิพจักขุญาณการมีความรู้ลึกทางใจคล้ายตาทิพย์ (๒) จุตูปปาตญาณการใช้ทิพจักขุญาณ ให้รู้เห็นการเกิดการตายของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย (๓) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณญาณอันเป็นกระพี้ของพระศาสนา คือ การรู้ระลึกชาติของเราเอง (๔) เจโตปริยญาณ การรู้จักใจผู้อื่น การดูสภาพของจิตของอภิสมาณกายของผู้อื่น (๕) อตัตตังสญาณ รู้เหตุการณ์ในอดีต (๖) อนาคตังสญาณ รู้เหตุการณ์ในอนาคตของเราของบุคคลอื่น (๗) ยถากรรมมุตญาณ เป็นปัจจัยให้เรารู้เหตุแห่งความสุขความทุกข์ ทั้งของตน เองและผู้อื่นได้ และ (๘) ปัจจุปันนังสญาณ รู้กาลปัจจุบัน คือ ขณะนี้ปัจจุบันนี้ใครอยู่ที่ไหน ทำอะไร อยู่เหตุการณ์ดีหรือร้าย อย่างไรและทำไม เราทราบได้

๓) สมถกัมมัฏฐานเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ

สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เป็นการใช้อารมณ์ของสมถกัมมัฏฐานเพื่อเป็นบาทฐานมโนมยิทธิ กล่าวคือเมื่อฝึกปฏิบัติ โดยการใช้อารมณ์ของสมถกัมมัฏฐานอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่กล่าวมาแล้ว สมาธิระดับต้นคือฌณีสมาธิ ย่อมเกิดขึ้น เมื่อได้หมั่นฝึกจิตบ่อยๆ จิตก็จะตั้งมั่นมากขึ้น องค์ฌานในฐานะเป็นอารมณ์ของมโนมยิทธิ เป็นการทำฌานให้เกิดขึ้นหรือเข้าฌาน ก็เพื่อใช้กำลังสมาธิของฌานนั้นเตรียมจิตให้อยู่ในสภาพซึ่งพร้อมดีที่สุดสำหรับใช้เป็นที่พักการของปัญญาที่จะคิดพิจารณาให้เห็นความจริงต่อไป เมื่อเข้าฌานคือฌานเกิดขึ้นแล้ว จิตพร้อมดีแล้ว ก็เดินหน้าต่อไปสู่ขั้นใช้ปัญญาพิจารณาสภาวะของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่าวิปัสสนาภาวนา นี้เรียกว่าง่าย ๆ ก็ว่า เข้าฌานแล้วเจริญวิปัสสนา กสิณในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เป็นการฝึกปฏิบัติเพ่งกสิณเป็นวิธีทำกรรมฐานที่เหมาะสมกับคนทุกคน และทุกจริต คือ คนทุกคนสามารถเพ่งได้ แต่ก็มีคนบางประเภทที่เพ่งกสิณแล้วไม่เกิดผล ไม่เกิดนิมิต ไม่สามารถทำฌานให้เกิดขึ้น จริตกับกรรมฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ ในทางการปฏิบัติสมถกรรมฐาน ๔๐ ชนิด เหมาะกับบุคคลแต่ละจริตแตกต่างกันไป สำหรับในส่วนของกรรมฐานกสิณ ๑๐ นั้น ถือว่าโดดเด่นที่สุด โดยเฉพาะภูตกสิณ อากาสกสิณ และอาโลกกสิณนั้นเหมาะสมกับบุคคลทุกจริต ทำให้ไม่ต้องพะวงเลือกกรรมฐานใดที่เหมาะสมกับจริตแบบไหน อีกทั้งผลที่ได้ก็สามารถทำให้เกิดรูปฌานตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน สมถกัมมัฏฐานจากกสิณ ๑๐ ในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ เมื่อฝึกกสิณจนสามารถละนิรันดร์ให้หมดไปได้แล้ว ผลจากการฝึกนี้ย่อมทำให้ฌานเกิดขึ้นเป็นลำดับต่อไปและเมื่อได้บรรลุปฐมฌานแล้ว ผู้ฝึกกสิณจะต้องฝึกหัดใน

การเข้าฌาน อยู่ในฌาน และในการออกจากฌานจนชำนาญ กล่าวคือ ทำความชำนาญในวิธี ๕ ให้เกิดขึ้น เมื่อมีความชำนาญแล้วและเพ่งกสิณเดิมนั้นเป็นอารมณ์ต่อไป เพื่อละวิตก และวิจารณ์ ในองค์ฌาน และเมื่อสมาธิมีกำลังแรงกล้าจิต ผลที่เกิดขึ้นคือ บรรลุถึงทุติยฌาน เพราะไม่มีวิตกและวิจารณ์ คงมีแต่ปีติและสุข อันเกิดแต่อำนาจของสมาธิที่เกิดจากการเพ่งเจริญกสิณนั้น

ผู้วิจัยมองว่าสมถกัมมัฏฐานเป็นสิ่งสำคัญในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบทางจิตใจ และเป็นกำลังส่งไปสู่มนโณยิทธิ เพื่อให้เกิดฤทธิ์ทางใจ เป็นการทำให้เกิดฌานขึ้นหรือเข้าฌาน ก็เพื่อใช้กำลังสมาธิของฌานนั้นเตรียมจิตให้อยู่ในสภาพซึ่งพร้อมดีที่สุดสำหรับใช้เป็นที่ทำการของปัญญาที่จะคิดพิจารณาให้เห็นความจริงต่อไป เมื่อเข้าฌานคือฌานเกิดขึ้นแล้ว จิตพร้อมดีแล้ว ก็เดินหน้าต่อไปสู่ขั้นใช้ปัญญาพิจารณาภาวะของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่าวิปัสสนาภาวนานี้เรียกง่าย ๆ ก็ว่า เข้าฌานแล้วเจริญวิปัสสนา และสามารถปฏิบัติเข้าสู่จุดหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

- ๑) ได้รู้หลักสมถกัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา
- ๒) ได้รู้หลักมนโณยิทธิในพระพุทธศาสนา
- ๓) ได้รู้ถึงวิธีการปฏิบัติที่เหมาะสมในการทำความเข้าใจตามคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท

ของสมถกัมมัฏฐานเป็นบาทฐานของมนโณยิทธิ และเป็นข้อมูลผลงานในทางวิชาการต่อไป

การประชาสัมพันธ์

มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต

http://www.mcu.ac.th/site/major/major_index.php

ส่วนการประชาสัมพันธ์ทางสิ่งพิมพ์อยู่ในระหว่างดำเนินการ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาเขตนครราชสีมา โทร ๐๔๔-๒๖๔-๕๖๐ E-mail: sathienthong@hotmail.com

ที่ พิเศษ/ ๒๕๖๐

วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ส่งร่างรายงานวิจัยฉบับร่างสมบูรณ์ ปีงบประมาณ ๒๕๕๘ (ฉบับแก้ไข)

เรียน/นมัสการ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ตามที่มหาวิทยาลัยได้อนุมัติให้ข้าพเจ้า ดร.เสฐียร ทั้งทองมะดัน ตำแหน่งอาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะ/ส่วนงานวิทยาเขตนครราชสีมา สาขาวิชา พระพุทธศาสนา ทำวิจัยในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ เรื่อง “สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนยิทธิ” ตามสัญญาเลขที่ ๐๒๒/๒๕๕๘ และได้เข้าร่วมประชุมตรวจสอบรายงานการวิจัยร่างสมบูรณ์ เมื่อวันที่ ๒๖ เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๖๐ ความทราบแล้ว นั้น

บัดนี้ ข้าพเจ้า ได้ปรับปรุงแก้ไขรายงานวิจัยฉบับร่างสมบูรณ์ ๕ บท ตามข้อเสนอของคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ เรียบร้อยแล้ว จึงส่งรายงานการวิจัยฉบับร่างสมบูรณ์ ฉบับแก้ไข จำนวน ๑ ชุด ให้สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง ตามรายละเอียดที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียน/นมัสการมาเพื่อทราบ และดำเนินการต่อไป

.....
(ดร.เสฐียร ทั้งทองมะดัน)

หัวหน้าโครงการ